

Konjunkturtendensene

med Økonomisk utsyn over året 2018

2019 / 1

© Statistisk sentralbyrå, 2019

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen
skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

Innhold

Perspektiver	3
1. Konjunkturtendensene internasjonalt	5
1.1. Svakere vekst i USA	6
1.2. Svak vekst i Europa	8
2. Konjunkturutviklingen i Norge	13
2.1. Finanspolitikken	15
2.2. Pengepolitikken	17
2.3. Inntekt, konsum og sparing i husholdningene	18
2.4. Boligpriser og boliginvesteringer	21
2.5. Petroleumsinvesteringer	23
2.6. Næringsinvesteringer	24
2.7. Utenriksøkonomi	24
2.8. Aktivitetsutviklingen	26
2.9. Arbeidsmarkedet	28
2.10. Lønn	29
2.11. Prisstigning	30
2.12. Usikkerhet i anslagene	32
2.13. Hvor godt traff SSBs prognoser for 2018?	36
Makroøkonomiske hovedstørrelser 2007-2022	41
Temabokser i Konjunkturtendensene. 2014-2018	42
3. Økonomisk vekst	43
3.1. Utviklingen i inntekt per innbygger	43
3.2. Vekst i produktivitet	47
3.3. Forskning og utvikling	49
3.4. Realkapital og avkastning på realkapital	52
4. Befolkning og arbeidsinnsats	54
4.1. Befolkningen	54
4.2. Arbeidsinnsats	65
5. Offentlig forvaltning	71
5.1. Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansiell stilling	71
5.2. Offentlig konsum, realinvesteringer og sysselsetting	74
5.3. Offentlige og private pensjoner	77
6. Husholdningene	81
6.1. Inntekt	81
6.2. Konsum og sparing i husholdninger	85
6.3. Formue og gjeld	86
6.4. Sammenligning av husholdningenes balanser i fem land	93
Begrepsdefinisjoner	97

Spørsmål om konjunkturtendensene i

– Norge: Thomas von Brasch, thomas.vonbrasch@ssb.no, tlf. 93 89 85 24

– utlandet: Roger Hammersland, roger.hammersland@ssb.no, tlf. 40 90 24 77

Andre spørsmål: Brita Bye, brita.bye@ssb.no, tlf. 99 62 17 55

Redaksjonen har bestått av: Brita Bye, Nina Drange, Bente Halvorsen,
Tore Halvorsen, Randi Johannessen, Terje Skjerpen og Thomas von Brasch.

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 5. mars 2019

Publisert 7. mars 2019

Rettet 7. mars 2019, kl. 14.00: side 37

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

© Statistisk sentralbyrå
Ved bruk av dette materialet skal
Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

Perspektiver

Norsk økonomi har vært i en moderat konjunkturoppgang i rundt to år, og arbeidsledigheten har kommet ned mot et mer normalt nivå. Sammen med lave renter og svak kronekurs har økte bidrag fra Statens pensjonsfond utland (oljefondet) til statsbudsjettet bidratt til oppgangen. I årene bak oss var det viktig å demme opp for de negative konsekvensene av oljeprisfallet i 2014 ved å bruke mer oljepenger. I den nære framtid synes faren for inntektssvikt å være særlig knyttet til internasjonale handelsspenninger med tilhørende finansiell uro og fall i aksjeverdiene i oljefondet. På lengre sikt kan vedvarende handelsuro sammen med andre forhold som endringer i valutakurs, klimaendringer og global klimapolitikk gi konsekvenser i mange markeder. Et fall i verdien på oljefondet vil forsterke presset på offentlige finanser.

Handlingsregelen åpner for at man kan bruke mer enn den forventede realavkastningen av oljefondet i dårlige tider og, tilsvarende, bruke mindre enn forventet realavkastning i oppgangstider. Selv om oljeproduksjonen forventes å øke de nærmeste årene, vil økningen i oljefondet bli mindre over tid som følge av lavere forventet oljeproduksjon fra 2023. Samtidig vil utgiftene til pensjoner øke som følge av en aldrende befolkning, og langsiktige analyser har lenge vist at veksten i offentlige utgifter vil bli sterkere enn inntektsveksten fra slutten av 2020-årene. Kombinasjonen av lavere inntektsvekst og høyere utgiftsvekst gir et inndekningsbehov for offentlige finanser. Hvis ikke skatteinntektene økes, må utgiftene reduseres. Handlingsrommet i finanspolitikken reduseres, og det blir et større behov for å gjøre prioriteringer.

Prioriteringer på statsbudsjettet skjer innenfor gitte rammer, og de ulike bevilningene til konsum, investeringer og stønader veies mot endringer i skatte- og avgiftsnivået. Disse prioriteringene omtales gjerne som «over streken», altså endringer som påvirker aktivitetsnivået i økonomien. Bevilningsendringer som skyldes lån eller omplassering av formue i form av kjøp eller salg av aksjer er endringer «under streken», altså endringer som ikke skal gi store effekter på aktivitetsnivået.

I Granavollen-erklæringen fremgår det at regjeringen utreder om utgifter i forbindelse med bygging av nytt regjeringsbygg og kjøp av fregatt for å erstatte Helge Ingstad skal kunne føres «under streken». Staten har tradisjonelt tatt rollen som selvassurandør, og har hverken forsikret seg eller satt av egne midler til å dekke utgifter i forbindelse med slike uforutsette hendelser. Beslutninger om å endre budsjettssystemet eller å gå utover handlingsregelen er et politisk ansvar. Men aktivitetsvirkningene i økonomien som følge av offentlige realinvesteringer til bygg og forsvarsmateriell vil være de samme uavhengig av hvordan en måtte velge å utgiftsføre bevilningene på statsbudsjettet. Å gå utover handlingsregelens rammer legger uansett beslag på realressurser i økonomien og vil registreres i aktivitetsnivået og statistikkene. Om investeringer føres over eller under «streken» har altså ingen praktisk konsekvens for aktivitetsnivået og formuen vil uansett reduseres, men det vil svekke handlingsregelens rolle hvis relativt store utgifter holdes utenfor budsjettet. Det kan bli vanskeligere for framtidige regjeringer å foreta nødvendige prioriteringer dersom det er en gjengs oppfatning at pengebruk utover handlingsregelen kan «gjemmes unna».

Oppbyggingen av Statens pensjonsfond utland er et resultat av hell, dyktighet og god politikk. Denne formuen gir et varig rom for høyere privat og offentlig forbruk enn man ville hatt uten funn av olje og gass og god forvaltning av disse ressursene. Likevel medfører fondets størrelse noen særegne utfordringer for Norge. Siden oljeprisfallet i 2014 har krona svekket seg betydelig. Verdien av fondet måles ved den internasjonale kjøpekraften, og omregnet til norske kroner har svakere kronekurs alene bidratt til at verdien av fondet har økt med mer enn 1 300 milliarder kroner fra 2014 til 2018. I underkant av tre prosent av denne valutakursgevinsten har blitt brukt løpende over Statsbudsjettet. Men kronas

verdi er usikker og den kan svinge mye. Dersom norsk økonomi beveger seg inn i en mer normal situasjon, kan det hende at krona vil styrke seg i årene framover. Dermed vil verdien av fondet regnet i norske kroner isolert sett bli redusert. Økte handelsspenninger internasjonalt og andre forhold som klimaendringer og global klimapolitikk, gir også økt risiko for at fondet reduseres fordi det kan oppstå store markedsendringer, geopolitisk uro og fall i de internasjonale finansmarkedene. Fondet blir også mer sårbart for svingninger i internasjonale markeder når aksjeandelen gradvis økes til 70 prosent. Et brått, stort og vedvarende fall i oljefondet vil kunne medføre et betydelig press på budsjettpolitikken. Potensialet for større svingninger og mulig varige fall i fondsverdien gjør at det kan være fornuftig å legge uttaket fra fondet i underkant av handlingsregelen i normalt gode tider, for å bygge en buffer for bedre å kunne håndtere fall i verdien av oljefondet innenfor handlingsregelens grenser.

Norge og verden står overfor klimaendringer som er usikre og som potensielt kan gi store effekter for enkeltnasjoner og i globale markeder. Selv om det er usikkerhet knyttet til klimaendringer og effektene de har, vil internasjonal verdiskaping sannsynligvis reduseres, og klimapolitikk vil kunne få geopolitiske konsekvenser. Norge har i Parisavtalen forpliktet seg til omfattende utslippsreduksjoner mot 2030, og Klimaloven¹ forplikter Norge til å bli et lavutslippssamfunn i 2050, med 80-95 prosent reduksjon i klimagassutslippene. Utslippsscenarioer fra den siste Perspektivmeldingen i 2017² viser utslippsnivåer som vil ligge langt over målsettingene basert på dagens kunnskaper om teknologiske muligheter og klimapolitikken framover, herunder en moderat økning i prisen på CO₂-utslipp. Deler av kravene til utslippsreduksjoner vil nås ved at Norge deltar i EUs kvotemarked for utslipp av klimagasser. Norge forhandler også med EU om en felles norsk-europeisk strategi for ikke-kvotepliktige utslipp, men det er per i dag uklart om det her vil være fleksibilitet på tvers av landegrensene, for eksempel ved at Norge kan finansiere tiltak i EU og få det godskrevet. Dersom utslippsmålene skal nås, både i Norge, EU og verden, vil det være nødvendig med betydelig omstilling av økonomiene med konsekvenser i mange markeder, spesielt markedene for fossil og fornybar energi.

For å nå klimamålene må en ta i bruk flere virkemidler. Avgifter, kvoter, direkte utslippsreguleringer og støtteordninger til teknologiutvikling er alle relevante for klimapolitikken. En mest mulig lik prising av alt utslipp, enten i et system av omsettelige utslippskvoter eller ved en utslippsavgift, vil være med på å sikre effektiv gjennomføring av utslippsreduksjoner. Klimapolitikken kan også utformes for å ta hensyn til at utslipp kan lekke til andre land med svakere utslippsreguleringer. Virkemidlene kan også tilpasses dersom aktørene i markedene er «nærsynte» i sitt forhold til utfall som vil komme lenger fram i tid eller har lav tillitt til at klimapolitikken vil strammes inn, samt ta hensyn til at markedene for utvikling og bruk av nye teknologier ofte preges av ulike former for markedssvikt. For at utslippsmålene skal nås og klimaendringene begrenses til så lave kostnader som mulig, er det viktig at både private og offentlige aktører står overfor riktige priser på klimagassutslipp og andre nødvendige reguleringer når de skal foreta sine beslutninger om nivå og sammensetning av investeringer, produksjon og konsum.

Norsk økonomi har vist seg omstillingsdyktig, og framveksten av en høyteknologisk petroleumsindustri er et bilde på dette. Petroleumsressursene er begrenset, og aktiviteten vil uansett avta om noen år. Om omstillingen til et lavutslippssamfunn vil føre til at petroleumsvirksomheten blir avvirket raskere er usikkert. En forutsigbar klimapolitikk som er konsistent i forhold til målene, er viktig for at omstillingen skal foregå til lavest mulig kostnad. Dersom man kommer for sent i gang med å gjennomføre en effektiv klimapolitikk og ender opp med å måtte ty til svært kostbare tiltak for å nå utslippsmålene, eller reparere framfor å forebygge skader ved klimaendringer, kan kostnadene bli høye.

¹ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-60>

² Perspektivmeldingen 2017, Meld. St. 29 (2016-2017), Finansdepartementet.

1. Konjunkturtendensene internasjonalt

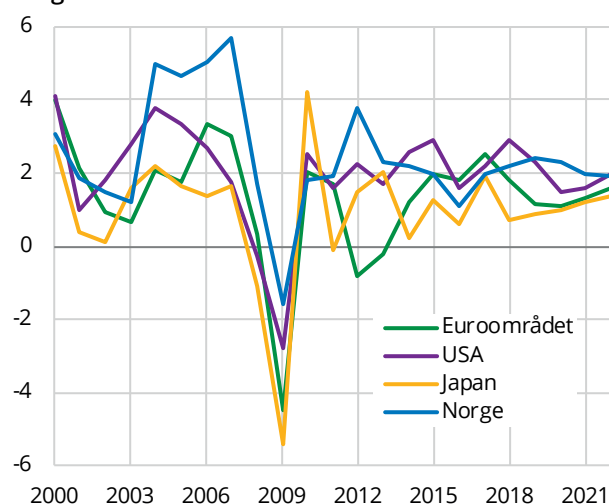
Den internasjonale oppgangskonjunktura fortsetter inn i sitt syvende år. Med utsikter til et svakere internasjonalt konjunkturforløp, fortsatt usikre globale handelsforhold og en rekke utfordrende forhold, spesielt i Europa, ser vi imidlertid for oss at markedsveksten blant våre handelspartnere vil bli svak framover. Forløpet på vår internasjonale markedsindikator, som baserer seg på landenes import, er derfor blitt revidert ned siden sist. Som tidligere er det stor nedsiderisiko forbundet med våre prognoser, denne gang ikke bare relatert til det realøkonomiske konjunkturforløpet, utfallet av de sino-amerikanske handelsforhandlingene, sosiopolitisk uro og utfallet av Brexit-prosessen, men også til geopolitiske spenninger.

Den internasjonale økonomien er preget av en oppgang som foruten å bli stadig svakere, nå også ser ut til å ha blitt mer synkronisert innad i OECD-området. Selv om veksten tok seg noe opp igjen i Japan i 4. kvartal i fjor, var veksten svak gitt at den kom i kjølvannet av et kraftig fall kvartalet før. En rekke løpende tall og indikatorer tyder dessuten på at faren er stor for at veksten igjen vil avta i 1. kvartal i år. I euroområdet bidro svært svake tyske og italienske tall til at veksten i 4. kvartal igjen kom inn langt under trendvekst. Samtidig viste veksten i mange av landene i Sentral og Øst-Europa tegn til avmatning. Også i USA ser vi nå klare tegn til at veksten er i ferd med å avta. Veksten i 4. kvartal i fjor lå riktignok fortsatt over trend, men en rekke løpende tall og indikatorer tyder på at avmatningen vi har sett så langt kan være begynnelsen på en forestående nedgangskonjunktur. Utviklingen i EU-landene som står utenfor eurosamarbeidet har i det siste vært mer blandet. Mens dansk økonomi i det siste har utvist høy vekst og veksten i svensk økonomi tok seg kraftig opp i 4. kvartal, har veksten i Storbritannia blitt mer enn halvert i løpet av det siste halve året.

I flere av landene utenfor OECD-området er det også tegn til at veksten er i ferd med å avta. Dette gjelder ikke minst i Kina, der veksten fortsatte å falle tilbake i 4. kvartal, og en rekke indikatorer tyder på at veksten der kan være i ferd med å avta ytterligere. Den kinesiske sentralbanken (PBOC) har imidlertid nylig fjernet ordet «nøytral» i sin karakterisering av den pengepolitiske innretningen. Dette kan tyde på at myndighetene gjør klar for en ny dose med likviditetstilførsel. I kombinasjon med nye finanspolitiske tiltak kan dette bidra til å snu utviklingen. Også i India har veksten i det siste falt noe tilbake, og i 3. kvartal var den igjen lavere enn den kinesiske. En fortsatt lav oljepris, som vi nå anslår vil kunne avta noe fra dagens nivå utover i prognoseperioden, vil imidlertid bidra til å understøtte veksten i India framover (se boks 1.2 om utviklingen i oljemarkedet). Det vil også myndighetenes politikk med lavere renter og nå også sentralbankfinansiert finanspolitikk, skjønt en ytterligere opptrapping av den pågående konflikten med Pakistan kan gjøre alle prognoser til skamme. I de to råvareproduserende landene Russland og Brasil har veksten i det siste vist tegn til å ta seg opp, etter flere år med svak og til tider negativ vekst. Sammenliknet med samme kvartalet året før, var veksten i Russland i 4. kvartal på hele 3,8 prosent, noe som blant annet er relatert til økt oljeeksport som følge av OPECs ønske om å kompensere for bortfallet av produksjon fra Iran og Venezuela.

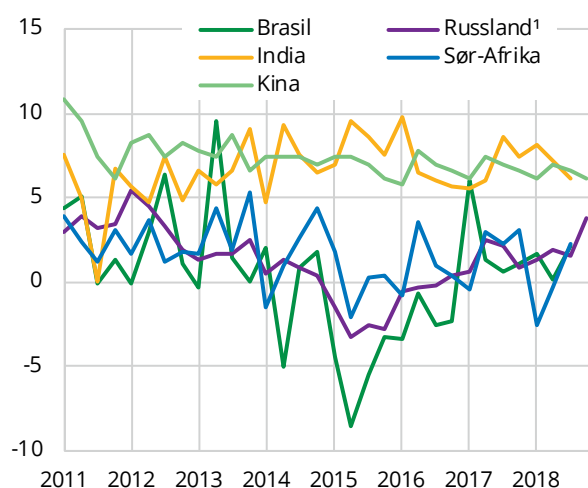
I våre prognoser forutsetter vi at de internasjonale handelstvistene ikke trappes opp utover de tiltakene som allerede er vedtatt. På den annen side tror vi heller ikke at vi står overfor en nært forestående slutt på handelskonflikten mellom USA og Kina. Til det er det for mye som står på spill for begge parter. Vi forutsetter at det ikke blir et dramatisk utfall av Brexit-prosessen i slutten av mars i den forstand at dersom Storbritannia

Figur 1.1. BNP-vekst for USA, euroområdet, Japan og Norge

Kilde: Macrobond

Figur 1.2. BNP-vekst for framvoksende økonomier

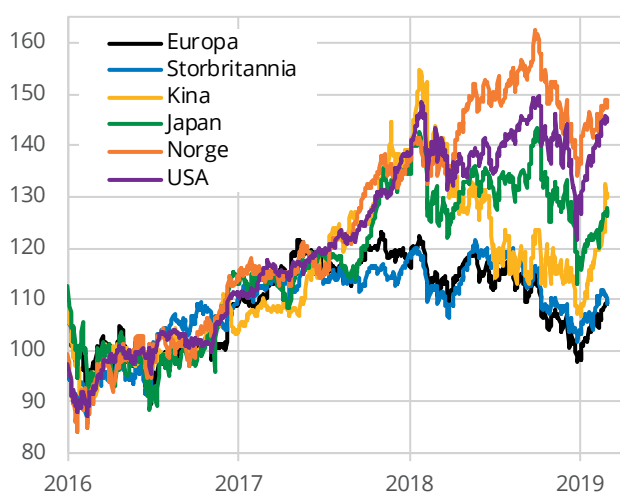
Kilde: Macrobond. ¹ Vekst fra samme periode året før.

Figur 1.3. Oljepris. Brent blend i US dollar

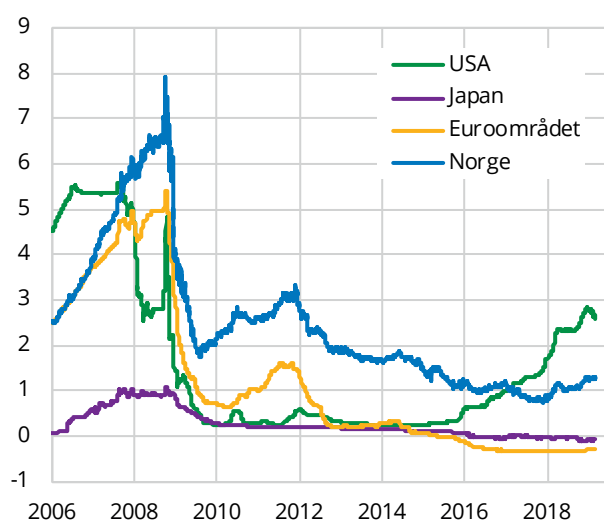
Kilde: Macrobond og SSB

Figur 1.4 Aksjekurser, utvalgte land. Indekser 2016=100

Kilde: Macrobond

Figur 1.5. Internasjonale renter. 3 mnd.

Kilde: Macrobond

og EU ikke enes om en overgangsavtale, vil prosessen bli utsatt. Prognosene er dessuten basert på en forventning om at Fed og de andre landenes sentralbanker vil gå svært varsomt fram i rentesettingen for å unngå store negative markedskorreksjoner.

Med utsikter til svakere internasjonale konjunkturer og vedvarende handelsspenninger er veksten i vår eksportveide markedsindikator antatt å være svak i prognoseperioden. Etter å ha ligget på 4,9 prosent i 2017, er den antatt å falle til 3,5 prosent for 2018, hovedsakelig som følge av svært svak importvekst i den første halvdel av året og moderat innhenting deretter. En noe høyere vekst i importen i andre halvdel av 2018 er imidlertid ventet å bidra til noe høyere vekst i 2019, men ikke høyere enn at veksten fortsatt vil bli liggende godt under trendvekst. Etter hvert som investeringseffekten fra den amerikanske stimuluspakken avtar og den kinesiske økonomien beveger seg stadig mer bort fra en investeringsledet til mer konsumdrevet vekst, er handelen med investeringsvarer dessuten ventet å avta. Med dette som bakteppe ser vi for oss at markedsveksten vil bli liggende under trendvekst i store deler av prognoseperioden. Med et slikt forløp vil våre handelspartnere gå inn i en lavkonjunktur ved inngangen til 2020 og bli værende der ut prognoseperioden. Lavkonjunkturen vil imidlertid bli svært grunn sammenliknet med den vi opplevde i perioden fra slutten av 2011 og fram til 2015.

1.1. Svakere vekst i USA

I 4. kvartal av 2018 endte veksten i USA på 2,6 prosent, sesongjustert og målt som årlig rate. Tallene, som ble publisert sent som følge av en 35-dagers nedstengning av store deler av statsadministrasjonen, representerer et markert fall fra veksten i de to foregående kvartalene. For året som helhet ligger veksten nå an til å bli på rundt 2,9 prosent. Dermed forlenges den snart ti år lange oppgangssperioden, og veksten i 2018 ser ut til å kunne bli den høyeste så langt i konjunkturforløpet. En rekke løpende tall og indikatorer tyder imidlertid på at avmatningen vi har sett så langt kan komme til å fortsette i 2019. Nedstengningen av statsadministrasjonen i slutten av desember og i store deler av januar, kombinert med en kald vinter og usikkerhet i forbindelse med de pågående sino-amerikanske handelsforhandlingene, vil kunne gi et negativt bidrag allerede i årets første kvartal. Det vil etter hvert også utfasingen av den ekspansive amerikanske finanspolitikken. I våre prognoser vil veksten fortsette å avta også i årene som kommer inntil til den når en bunn på 1,5 prosent i 2020. Deretter vil veksten ta seg gradvis opp og bli liggende på rundt 2 prosent ved utløpet av prognoseperioden, noe som er mer i takt med øvrige vestlige økonomier.

Gjennom 2018 har det vært husholdningenes konsum og lagerendringer som har stått for de klart største bidragene til veksten. De store lagerendringene skyldes muligens virkninger av den pågående handelskrigen med Kina. Den gode veksten i konsumet understøttes av sentiment-undersøkelser som antyder at husholdning-

Tabell 1.1. Makroøkonomiske anslag fra IMF og Statistisk sentralbyrå (SSB). Årlig endring i prosent

	BNP-vekst																	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Euroområdet																		
SSB	1,7	3,2	3,0	0,4	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,2	1,3	2,1	1,9	2,5	1,8	1,2	1,1	1,3	1,6
IMF															1,6	1,7	1,6	1,6
USA																		
SSB	3,3	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,7	2,6	2,9	1,6	2,2	2,9	2,3	1,5	1,6	2,0
IMF															2,5	1,8	1,7	1,7
Sverige																		
SSB	2,8	4,7	3,4	-0,6	-5,2	6,0	2,7	-0,3	1,2	2,6	4,5	2,7	2,1	2,3	1,7	1,8	1,9	2,0
IMF															2,2	2,0	2,0	2,0
Storbritannia																		
SSB	3,0	2,5	2,6	-0,5	-4,2	1,7	1,5	1,5	2,1	3,1	2,3	1,8	1,7	1,4	1,3	1,4	1,5	1,7
IMF															1,5	1,6	1,6	1,6
Kina																		
SSB	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,6	9,2	7,9	7,8	7,3	6,9	6,7	6,9	6,7	6,4	6,0	5,7	5,2
IMF															6,2	6,2	5,7	5,2
Handelspartnere¹																		
SSB	2,6	3,8	3,3	0,5	-3,2	3,3	2,3	0,7	1,2	2,2	2,8	2,3	2,6	2,3	2,3	1,7	1,8	2,0
IMF															2,3	2,1	2,0	2,0
	Prisvekst																	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Euroområdet																		
SSB	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,0	0,2	1,5	1,7	1,4	1,6	1,7	1,8
IMF															1,7	1,8	1,8	2,0

¹ Euroområdet, Sverige, USA, Storbritannia, Danmark, Kina, Sør-Korea, Polen, Russland og Japan.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

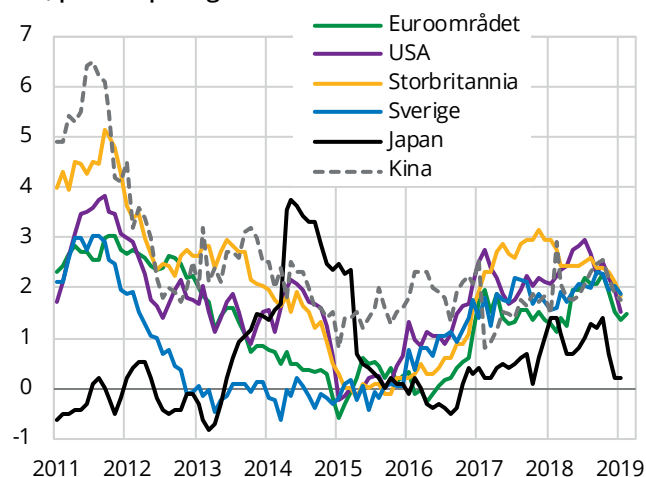
enes tro på økonomien er på sitt sterkeste nivå siden før dot-com boblen for snart 20 år siden. Det forventes at de positive virkningene av fjorårets skatteuttak vil fortsette, men at effekten vil bli gradvis svakere etter hvert som de fases ut i løpet av andre halvdel i år.

Den sterke økonomiske veksten har i liten grad sammenfalt med økende inflasjon, slik sammenhengen ofte har vært tidligere. Det har medført antydninger om at Federal Reserve (Fed) vil avvente ytterligere renteøkninger. På et nylig møte understreket Fed-sjef Powell at videre renteøkninger avhenger av innkommende data på økonomiens tilstand, spesielt nye tall på prisveksten. Dette blir tolket av markedet som en reservasjon mot en fortsatt renteoppgang dersom det ikke er støtte i de nyeste dataene. I både desember og januar har inflasjonen målt fra samme måned året før ligget klart under målet på 2 prosent. Andre høytrangerte Fed-representanter har påpekt at manglende måloppnåelse vil svekke pengepolitikens troverdighet på sikt.

Arbeidsmarkedet i USA fortsetter den positive utviklingen – og arbeidsledigheten har nå i tre kvartaler på rad ligget under 4 prosent. Arbeidsledigheten var på 3,8 prosent i 4. kvartal 2018. Det er imidlertid stor variasjon i ledigheten mellom de økonomiske

regionene – så mange som ti delstater opererer nå med arbeidsledighetstall på under 3 prosent. Selv om arbeidsmarkedet har vært tiltakende stramt de senere årene har lønnsveksten som ofte følger en slik utvikling, uteblitt. Mange forklaringer til den manglende lønnsveksten har blitt trukket fram, deriblant forekomsten av ufrivillig deltid. Selv om den målte arbeidsledigheten er lav maskerer den undersyssetning – mange jobber ufrivillig deltid, slik at arbeidsledigheten reelt sett er høyere enn hva tallene tilsier. Andre forklaringer til at lønnsveksten har uteblitt er aldrende befolkning, økt grad av globalisering og konkurranse for selskapene, i tillegg til økt markedsrett for større selskaper. Dersom lønnsveksten forblir framover vil det fortsatt ha en dempende effekt på den generelle prisveksten.

Boligmarkedet i USA fortsetter den moderate trenden. I de tre månedene fra september til november i 2018 fortsatte nedgangen i boligprisveksten. Veksttakten for boligprisene i de 20 største byene (Case-Schiller) ble ytterligere redusert til 4,7 prosent, mens veksten på landsbasis ble 5,2 prosent, målt fra samme periode året før. Det er stor variasjon mellom byer og regioner i USA, med god vekst i byområder som New York, Atlanta og Phoenix, mens Cleveland, Seattle og San Francisco

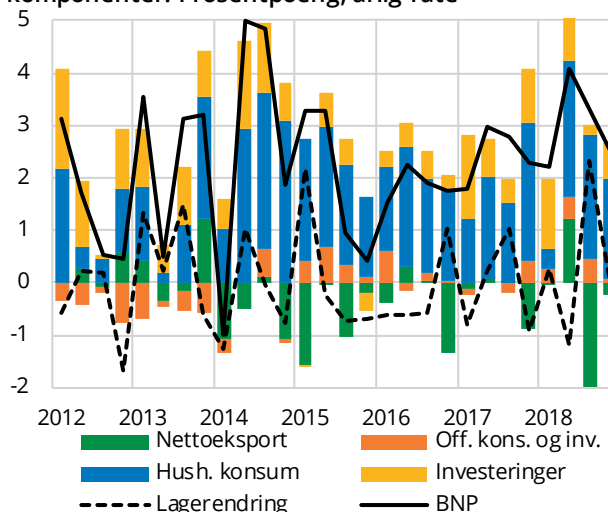
Figur 1.6. Inflasjon i utvalgte land. 12-månedersvekst i KPI, prosentpoeng

Kilde: Macrobond

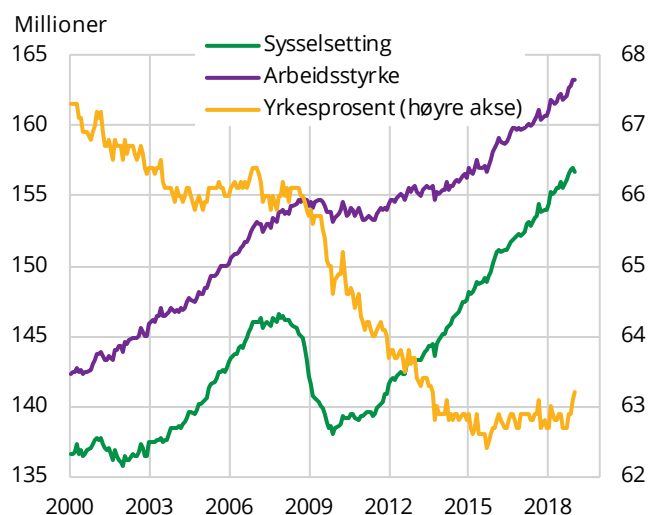
til og med har sett fall i boligprisene gjennom de siste månedene.

Aksjemarkedet har siden vår forrige rapport vært gjennom både en kraftig nedtur og en delvis retur til tidligere nivåer. Bunnpunktet ble nådd på julaften og var den laveste noteringen av S&P 500-indeksen siden midten av 2017. Deretter tok markedet seg opp igjen og er nå på nivåene fra tidligere i fjor høst. Markedsreaksjonene i forbindelse med en rekke nyheter og uttalelser fra Fed tyder på at den amerikanske pengepolitikken og forventninger til denne har spilt en sentral rolle for denne utviklingen, og i en større grad enn forventninger relatert til konjunktursituasjonen i Europa og utfallet av de sino-amerikanske handelsforhandlingene (se boks 1.1 for en utdypning).

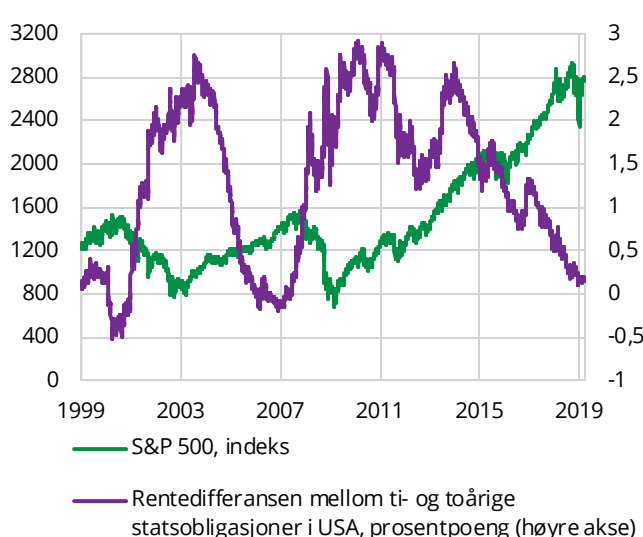
Til tross for den positive utviklingen i amerikansk økonomi, vil den økonomiske utviklingen framover i stor grad avhenge av hvordan handelskonflikten med Kina forløper seg. Imidlertid, selv om president Trump for tiden tvitrer om stor framgang i de bilaterale handelsforhandlingene, tror vi ikke nødvendigvis at vi står overfor slutten på den pågående konflikten. Til det står trolig for mye på spill. Kineserne vil neppe innrømme technologyveri, langt mindre ønske å sette en effektiv stopper for det. I tillegg er den statssubsidierte finansieringen av kinesisk industri og næringsliv trolig en så vesentlig del av den kinesiske vekststrategien at den neppe kan bli gjenstand for reelle forhandlinger. USA har imidlertid nylig utsatt innføringen av tilleggstollen på import av kinesiske produkter. Det kan gi håp om en avtale der Kina foretar enkelte innrømmelser og øker sine innkjøp av amerikanske produkter, i bytte mot en kansellering tilleggstoll. Det er mulig at Trump vil søke å selge en slik avtale for noe mer enn den i virkeligheten er verdt, men det betyr i så fall at effekten av en slik annonsering kun vil være av midlertidig karakter.

Figur 1.7. USA. BNP-vekst og bidrag fra etterspørselskomponenter. Prosentpoeng, årlig rate

Kilde: Macrobond

Figur 1.8. USA. Arbeidsmarkedet

Kilde: Macrobond

Figur 1.9. Aksjekurs og rentedifferanse i USA

Kilde: Macrobond

Boks 1.1 Pengepolitikken og dens rolle for utviklingen på aksjemarkedet siden nyttår

Tre forhold har i det siste blitt tillagt stor vekt ved forklaring av utviklingen på aksjemarkedet. De første to er «handelskrigen» mellom USA og Kina og vekstutsiktene i Kina, der tegn til en opptrapping av konflikten og/eller lavere vekst i Kina har blitt ansett for å være negativt for utviklingen, og omvendt. Det siste er sentralbankenes politikk og forventningene til denne. Forventninger om tilstramning er i den forbindelse ventet å bidra negativt til utviklingen på aksjemarkedet, mens det motsatte blir oppfattet å være positivt. I begynnelsen av desember var mange av de store sentralbankene opptatt med å stramme inn på en politikk som på det tidspunktet, ble oppfattet å være for ekspansiv. Med renteoppgang og fortsatt «haukete» retorikk fra Fed, utsikter til en opptrapping av den sino-amerikanske handelskonflikten og tegn til avtagende vekst i Kina, nådde aksjemarkedet sitt foreløpige bunnpunkt på julaften, kun to dager etter nyheten om en nedstengning av den amerikanske statsadministrasjonen. Siden den gang har vi imidlertid opplevd å få en kraftig korreksjon i aksjemarkedet og selv om en rebalansering av porteføljer og inndekning av shortposisjoner kan forklare mye av dens initiale fase, er det vanskelig å komme bort fra den rolle som pengepolitikken og forventninger til denne har spilt for det videre forløpet.

Et eksempel, som kan tjene som en illustrasjon på hvor viktig pengepolitikken - sammenliknet med andre forhold - har vært for markedsutviklingen på nyåret, er det som hendte i perioden 23. – 30. januar i år. Det første som skjedde var at markedet knapt reagerte på verken nyheten om at den europeiske sentralbanken (ESB) endret sin risikovurdering knyttet til det framtidige europeiske konjunkturforløpet eller opplysningen fra den amerikanske handelsministeren Wilbur Ross om at USA og Kina på det tidspunktet var «milevis» fra å forhandle fram en handelsavtale. Dagen derpå derimot, da markedet våknet opp til

nyheten om at Kinas sentralbank hadde redusert bankenes reservekrav i et forsøk på å stimulere til økt utlånsvekst, steg aksjemarkedet momentant ved åpning og ble liggende på et klart høyere nivå dagen ut, uten å senere bli nevneverdig påvirket av nyheten om at nedstengningen av den amerikanske statsadministrasjonen var over. Noe tilsvarende skjedde også den 30. januar da Fed til slutt valgte å gå tilbake på tidligere planer for styringsrenten og å åpne opp for en avslutning av det som inntil da hadde vært en gradvis normalisering av sine balanser. I ettertid kan man si at en slik endring trolig lå i kortene allerede tidligere samme måned og at det derfor var Jerome Powells tale den 4. januar i år som la selve grunnlaget for mye av markedsoppgangen vi har fått i ettertid. Hans uttalelse den dagen om at det ikke er noen forhåndsinnstilt bane for pengepolitikken og at banken, om nødvendig, ikke ville nøle med å endre sin balansepolitikk, skapte store bevegelser.

Mye kan derfor tyde på at den amerikanske sentralbankens beslutning om å utsette videre renteøkninger – og lignende beslutninger fra sentralbankene i Storbritannia, Japan og Australia – har vært svært viktig for utviklingen på de internasjonale aksjemarkedene etter årsskiftet. Dette er et forhold som gjør det nærliggende å stille spørsmål ved hvor aksjemarkedet markedene ville ha vært dersom sentralbankene – og da spesielt den amerikanske – ikke hadde kommet markedet til unnsetning da det så som mørkest ut på slutten av desember i fjor. Det stiller også spørsmål ved i hvilken grad markedets utvikling framover vil bli drevet av den gjennomgående svakere veksten vi ser for oss internasjonalt eller av sentralbankenes reaksjon i form av utsatte renteøkninger. Isolert sett har sistnevnte forhold på kort sikt bidratt til å redusere risikoen for store korreksjoner i det amerikanske aksjemarkedet.

1.2. Svak vekst i Europa

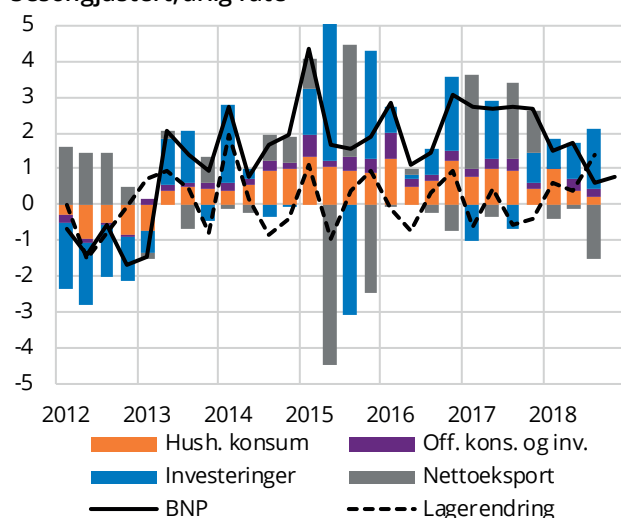
Det var svak vekst i euroområdet i andre halvdel av 2018. Sesongjustert og målt som årlig rate var BNP-veksten 0,6 prosent i 3. kvartal, og et foreløpig estimat fra Eurostat indikerer en vekst på 0,8 prosent i 4. kvartal. Samlet sett gir dette en årsvekst på 1,8 prosent for 2018. Flere svakhetstegn i europeisk økonomi indikerer at den lave veksten vil vedvare.

Veksten i euroområdet trekkes fortsatt ned av utviklingen i Tyskland og Italia. I Tyskland var BNP-veksten i 4. kvartal kun 0,1 prosent etter en vekst på -0,8 prosent i 3. kvartal. Tyskland unngikk dermed så vidt to kvartaler på rad med negativ vekst. Det gjorde derimot ikke Italia hvor veksten i 4. kvartal var -0,9 prosent og veksten i 3. kvartal var -0,5 prosent. Dette er første gang siden 2013 at Italia har hatt negativ vekst i to påfølgende kvartaler. I Frankrike var veksten på 1,1 prosent i 4. kvartal som er det samme som i 3. kvartal etter at den ble revidert ned. Spania avsluttet derimot året med sterkere vekst i 4. kvartal enn i resten av 2018 med en BNP-vekst på 2,8 prosent. For alle de fire landene var imidlertid årsveksten i 2018 lavere enn i 2017.

Den svake veksten i Tyskland i 3. kvartal ble i stor grad tilskrevet midlertidige forhold, og flere analytikere forventet derfor et betydelig oppsving i 4. kvartal. Dette oppsvinget har foreløpig uteblitt og selv om det fortsatt kan komme i starten av 2019, er det mye som tyder på at den svake utviklingen i tysk økonomi vil vedvare. Handelskonflikten mellom USA og Kina er fortsatt ikke løst og rammer den eksportorienterte tyske økonomien. Det er en overhengende fare for at denne konflikten kan eskalere og at den kan utvides til en større konflikt også mellom USA og EU. I tillegg er veksten i både USA og Kina på vei ned, og disse landene er viktige markeder for tyske eksportører. En annen nedsiderisiko er økt sannsynlighet for at Storbritannia forlater EU uten en overgangsavtale. Flere europeiske handelsorganisasjoner, deriblant tyske BDI, har advart om de negative konsekvensene dette vil ha. Det kan virke som at mange europeiske analytikere undervurderte denne muligheten og antok at dette ville løse seg fram til det britiske parlamentet avviste den framforhandlede avtalen med et overveldende flertall.

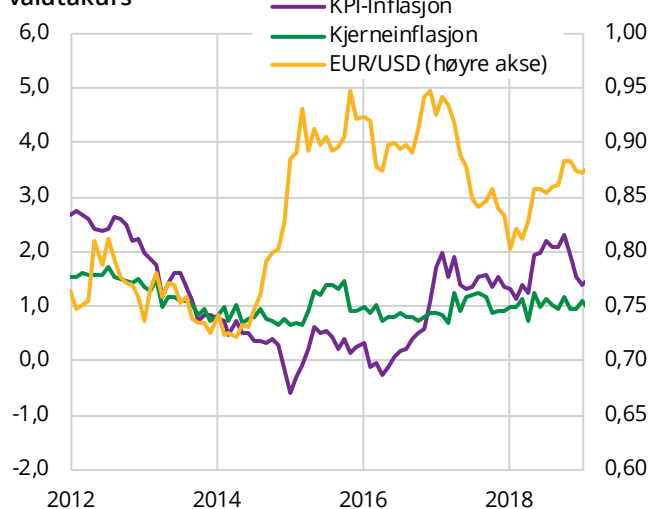
I Italia er konflikten mellom EU-kommisjonen og regjeringen foreløpig løst etter at regjeringen justerte sitt budsjettforslag for å unngå å bryte EUs regler for

Figur 1.10. Euroområdet. Bidrag til BNP-vekst.
Sesongjustert, årlig rate

Kilde: Macrobond.

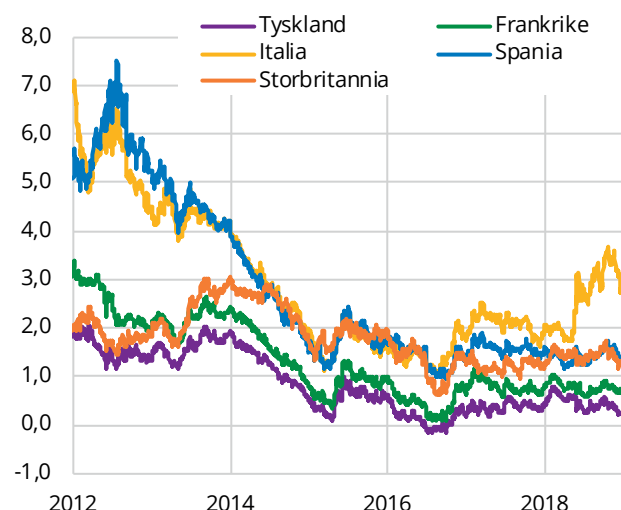
Figur 1.11. Euroområdet: 12 mnd. inflasjon og valutakurs

Kilde: Macrobond.

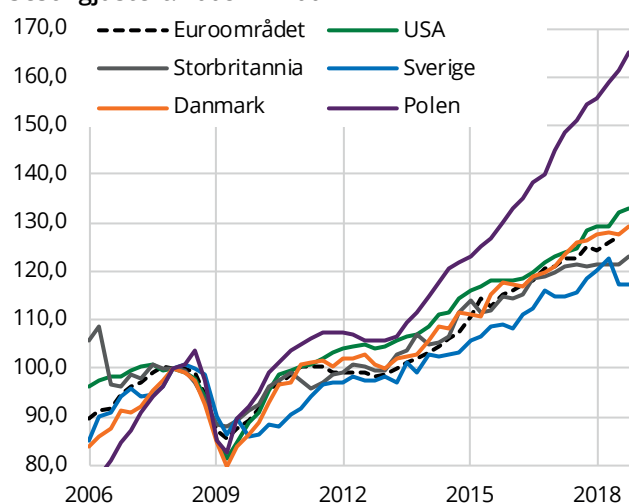
budsjettunderskudd. Den italienske regjeringen er imidlertid fortsatt uenig med EU-kommisjonen om anslagene for økonomisk vekst og mener kommisjonen bør være mer positiv til regjeringens ekspansive finanspolitikk. Samtidig har flere medlemmer av Italias regjering kritisert den italienske sentralbanken som også har presentert lave vekstanslag, og truet med at dette kan påvirke sammensetningen av sentralbankens ledelse. Italias finansminister har imidlertid understreket viktigheten av sentralbankens uavhengighet. Dersom vekstanslagene fra EU-kommisjonen og sentralbanken viser seg å være riktigere enn regjeringens, kan budsjettunderskuddet fortsatt vise seg å bli større enn det som tillates i EU. Konflikten mellom regjeringen og kommisjonen kan derfor blusse opp igjen. Den foreløpige løsningen på konflikten har dermed ikke gitt store utslag i rentemarkedet, og differansen mellom italienske og tyske 10-årige renter er fortsatt på om lag 2,6 prosentpoeng. Markedet ser altså ikke ut til å støtte regjeringens optimistiske syn på framtidig vekst.

Figur 1.12. 10-års statsobligasjonsrenter

Kilde: Macrobond.

Figur 1.13. Import Norges handelspartnere.
Sesongjustert. 2008K1=100

Kilde: Macrobond.

Figur 1.14. Markedsindikator. Avvik fra beregnet trend i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Dersom eventuelle produksjonsbortfall i Venezuela og Iran ikke blir erstattet, kan økningen i oljeprisen bli betydelig. I Boks 2.5 analyseres hvilken effekt det har på norsk økonomi av at oljeprisen stiger til rundt 75 dollar i 2022.

² Prognosen for råoljeproduksjonen i OPEC er gjort av Statistisk sentralbyrå.

I Storbritannia var veksten i 4. kvartal på kun 0,7 prosent. Dette bidro til at årsveksten i 2018 ble på bare 1,4 prosent som er den svakeste årlige veksten siden kriseåret 2009. Investeringsene falt med 2 prosent i 4. kvartal og bidro til at det ikke ble noen vekst i investeringene i 2018. Det er det første året siden 2009 uten investeringsvekst. Utviklingen må ses i sammenheng med den store usikkerheten knyttet til Brexit. Det er en betydelig nedsiderisiko knyttet til at Storbritannia kan forlate EU uten en overgangsavtale, og en plutselig introduksjon av handelsbarrierer mellom Storbritannia og landets viktigste handelspartnere vil kreve omfattende tilpasning for eksportører og importører. En viktig dato er 29. mars da Storbritannia etter planen skal forlate EU. Det er imidlertid mulig at en overgangsavtale vedtas i siste liten eller at denne datoen utsettes. Theresa May har åpnet for en utsettelse, og Jeremy Corbyn har sagt at Labour kan støtte en ny folkeavstemning om EU-medlemsskapet. I prognosebanen legger vi derfor til grunn at det ikke blir et dramatisk utfall av Brexit-prosessen i slutten av mars i den forstand at hvis Storbritannia og EU ikke enes om en overgangsavtale vil prosessen utsettes. Det er også usikkerhet rundt det framtidige forholdet mellom Storbritannia og EU. Forhandlingene om dette kan ikke begynne før Storbritannia formelt har forlatt unionen, og de kan ta lang tid. Dette kan dempe investeringene i Storbritannia også på lengre sikt.

I Sverige hevet Riksbanken renta i desember som er første renteøkning siden 2011. Dette kan sees i sammenheng med en sterk BNP-vekst på 4,7 prosent i 4. kvartal. Veksten kvartalet før var imidlertid svak og er revidert opp til -0,4 prosent siden forrige rapport. Utviklingen i 3. kvartal var drevet av et kraftig fall i husholdningenes konsum, og som ventet reverserte dette seg i 4. kvartal. Både inflasjonen og kjerneinflasjonen er på om lag 2 prosent som er Riksbankens mål. Det er i tillegg få tegn til renteøkninger fra noen av de store sentralbankene, så det er ikke sannsynlig med noen rask renteoppgang framover, og renta ble ikke endret på møtet i februar.

Den europeiske sentralbanken (ESB) faset ut de kvantitative lettelsene i desember og uttalte da at de svake veksttallene for europeisk økonomi i 3. kvartal i stor grad var midlertidige. I januar, kun seks uker senere, justerte imidlertid banken sitt syn og ser det nå som mer sannsynlig at den lave veksten vil vedvare. Inflasjonen i euroområdet falt under målet på 2 prosent i både november og desember etter at den midlertidig var drevet over målet av høye energipriser. Kjerneinflasjonen varierte lite gjennom 2018 og var litt under 1 prosent mot slutten av året. De svake vekstutsiktene for europeisk økonomi, kombinert med at Fed ser ut til å ha forlatt planen om videre renteoppgang i USA, gjør det lite sannsynlig med noen renteoppgang fra ESB med det første. Vi venter nå ingen renteøkning fra ESB før mot midten av 2020, og banen for tremåneders pengemarkedsrente er som følge av dette justert noe ned. Vi legger til grunn at renten vil ligge på om lag -0,3

prosent som gjennomsnitt i 2019, og at den øker litt i 2020 og 2021. Ved slutten av prognoseperioden venter vi at renten vil ligge på om lag 0,5 prosent.

Samlet sett venter vi fortsatt svak vekst i euroområdet framover. Vi har justert BNP-banen noe ned siden forrige rapport da utviklingen i 4. kvartal har styrket vårt syn om at den svake veksten i europeisk økonomi skyldes mer enn kun midlertidige forhold. Det anstrengte handelspolitiske klimaet ventes å vedvare og bidra til å dempe veksten i euroområdet åpne økonomier. Veksten i euroområdet ventes å bli 1,2 prosent i 2019 og 1,1 prosent i 2020 for så å ta seg opp mot 1,4 prosent helt mot slutten av prognoseperioden. Inflasjonen ventes å holde seg under målet på 2 prosent de neste årene. Anslagene for årsveksten i konsumprisene er på 1,3 prosent i 2019 og 1,6 prosent i 2020 før de gradvis nærmer seg ECBs inflasjonsmål i 2022.

2. Konjunkturutviklingen i Norge

Norsk økonomi er inne i en moderat oppgangs-konjunktur. Oppgangen kommer etter en grunn konjunkturbunn rundt årsskiftet 2016/17. Ifølge de foreløpige sesongjusterte tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) har veksten i BNP Fastlands-Norge i mer enn to år vært høyere enn anslått trendvekst, på knappe 2 prosent årlig. Ettervirkninger av ekspansiv finanspolitikk, svak kronekurs og lave renter har bidratt til oppgangen, men i motsetning til de fleste tidligere

opp ganger, har veksten i inneværende oppgangsperiode kun vært litt høyere enn den anslåtte trendveksten.

Finanspolitikken har gradvis blitt mer nøytral etter at det i årene 2014 til 2016 ble ført en svært ekspansiv finanspolitikk for å demme opp for de negative impulsene som fulgte av oljeprisfallet i 2014. Vi legger til grunn at finanspolitikken fortsatt blir nær konjunkturnøytral framover. Veksten i offentlige investeringer

Tabell 2.1. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall. Vekst fra forrige periode. Prosent

	2017*	2018*	Sesongjustert			
			18:1	18:2	18:3	18:4
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger mm.	2,2	2,0	0,1	1,2	-0,1	0,4
Konsum i offentlig forvaltning	2,5	1,5	-0,1	0,0	0,1	0,1
Bruttoinvesteringer i fast realkapital	3,6	0,9	-5,5	7,2	1,4	-0,8
Utvinning og rørtransport	-3,8	3,3	-12,0	13,8	3,5	4,3
Fastlands-Norge	7,0	0,7	-4,2	5,8	1,4	-2,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	3,3	1,6	-0,9	1,9	0,3	-0,3
Ekspert	-0,2	-0,8	0,5	0,9	0,7	-1,9
Tradisjonelle varer	1,7	2,5	-0,6	0,6	0,2	4,9
Råolje og naturgass	1,5	-4,8	-0,9	0,5	1,2	-1,7
Import	1,6	0,9	-2,3	2,9	-0,4	-1,0
Tradisjonelle varer	2,7	3,1	-0,4	1,1	0,4	0,6
Bruttonasjonalprodukt	2,0	1,4	0,3	0,5	0,6	0,5
Fastlands-Norge	2,0	2,2	0,5	0,7	0,4	0,9
Arbeidsmarkedet						
Utførte timeverk i Fastlands-Norge ²	0,4	1,7	0,6	0,4	0,5	0,6
Sysselsatte personer	1,1	1,5	0,5	0,3	0,4	0,5
Arbeidsstyrke ³	-0,2	1,4	0,6	0,3	0,9	-0,0
Arbeidsledighetsrate, nivå ³	4,2	3,8	3,9	3,8	4,0	3,8
Priser og lønninger						
Årslønn	2,3	2,8	--	--	--	--
Konsumprisindeksen (KPI) ⁴	1,8	2,7	0,9	0,8	1,1	0,5
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ⁴	1,4	1,6	0,3	0,5	0,6	0,5
Ekspertpriser tradisjonelle varer	5,4	5,8	2,3	2,4	-0,4	0,0
Importpriser tradisjonelle varer	3,7	5,1	1,2	1,2	1,0	0,8
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner ⁵	186	285	70	79	92	47
MEMO (ujusterte nivå tall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	0,9	1,1	0,9	1,1	1,1	1,2
Utlånsrente, rammelån med pant i bolig ⁶	2,5	2,6	0,6	0,6	0,6	0,7
Råoljepris i kroner ⁷	452	583	526	601	625	578
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	104,5	104,6	105,5	104,5	103,7	104,7
NOK per euro	9,33	9,60	9,60	9,60	9,60	9,60

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Lønnstakere

³ Ifølge AKU.

⁴ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁵ Driftsbalansen uten korreksjon for sparing i pensjonsfond.

⁶ Gjennomsnitt for perioden.

⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

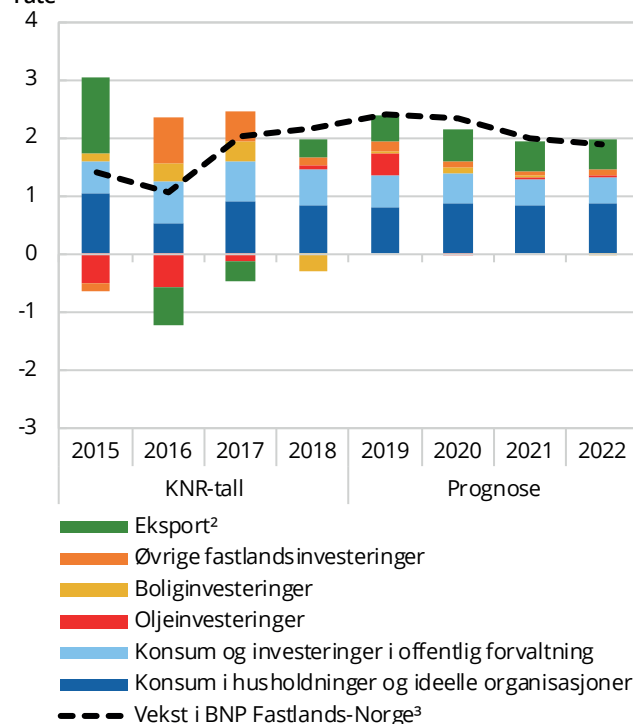
og konsum ventes å ligge noe under trendveksten for Fastlands-Norge i prognoseperioden som strekker seg til 2022. Aldringen av befolkningen og økende real-lønnsvekst medfører derimot økte utgifter til alderspensjoner og andre stønader. Konjunkturnøytral utgiftsvekst kombinert med små endringer i skattenivået, i tråd med budsjettforliket for 2019, gjør at budsjettimpulsen er ventet å holde seg nær konstant gjennom prognoseperioden. Med dette bildet vil bruken av oljepenger være i overkant av 2 prosent av oljefondets verdi i 2022. En slik moderat bruk av oljepenger er rimelig i lys av konjunktursituasjonen fram mot 2022, ønsket om å skaffe seg en buffer for å møte eventuelt store endringer i oljefondets verdi og for å finansiere økte utgifter knyttet til en aldrende befolkning.

Boligmarkedet er også inne i en nokså nøytral utvikling. Etter å ha falt gjennom andre halvår i 2017 og første halvår i 2018 var boliginvesteringene nær uendret i andre halvår i fjor. Ifølge våre beregninger vil boliginvesteringene ta seg noe opp i løpet av første halvår 2019. Økte boligpriser gjør boligbygging mer lønnsomt og oppgangen kommer som følge av at boligprisene steg gjennom 2018, etter å ha falt markert gjennom 2017. Boligprisindeksen til Eiendom Norge viser stigende boligpriser gjennom årets to første måneder. Framover drives boligprisveksten av økte inntekter, men dempes av økte renter og noe lavere befolkningsvekst. Boligprisveksten ventes som følge av dette å bli såpass moderat at boligprisene reelt sett faller litt fram til 2022. Sammenliknet med de siste fem årene, som var preget av store svingninger i både boligpriser og boliginvesteringer, er boligmarkedet nå i bedre balanse.

Petroleumsinvesteringene har nådd et vendepunkt. Fra 2013 falt petroleumsinvesteringene i fire år. I begynnelsen av 2018 snudde utviklingen til en liten oppgang og vi venter at investeringene vil vokse markert i 2019. Det er i hovedsak utbyggingsprosjektene Johan Sverdrup fase 2 og Johan Castberg som bidrar til dette. Lavere kostnader og forventninger om en oljepris på vel 60 dollar fatet gjør også mange andre prosjekter lønnsomme. I 2020 til 2022 ventes investeringsnivået å holde seg nær nivået i 2019, noe som er rundt 19 prosent lavere enn rekordnivået fra 2013.

Etter to år med høy vekst i næringsinvesteringene ventes utviklingen framover å bli mer moderat. I 2018 var det sterk investeringsvekst i kraftforsyning, både i distribusjons- og produksjonsleddet. I 2019 venter vi videre vekst i produksjonsleddet som følge av utbygging av flere vindparker, men investeringsveksten totalt blir likevel moderat som følge av at installasjonen av nye AMS-målere ble ferdigstilt i 2018. I industrien er det ventet høye investeringer i kapitalintensive næringer som metallindustrien, samt næringsgruppen

Figur 2.1. Vekst i BNP Fastlands-Norge og importkorrigerede bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

¹ Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. Importandelene som brukes er dokumentert i Konjunkturtendensene 2019/1 boks 2.4). Alle tall er sesongjusterte og i faste priser.

² Eksportvariabelen er definert som samlet eksport minus eksport av råolje, gass og utenriks sjøfart.

³ Avviket mellom summen av søylene og denne linjen fanger opp alle andre faktorer, samt lagerendring og statistiske avvik.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2. Vekst i BNP Fastlands-Norge og importjustert bidrag fra etterspørselskomponenter.¹ Prosentpoeng, årlig rate

	KNR-tall				Prognose			
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,1	0,5	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	0,9
Konsum og investeringer i offentlig forvaltning	0,5	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
Oljeinvesteringer	-0,5	-0,6	-0,1	0,1	0,4	0,0	0,0	0,0
Boliginvesteringer	0,1	0,3	0,3	-0,3	0,0	0,1	0,0	0,0
Øvrige fastlandsinvesteringer	-0,1	0,8	0,5	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Eksport	1,3	-0,7	-0,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,5
Vekst i BNP Fastlands-Norge	1,4	1,1	2,0	2,2	2,4	2,3	2,0	1,9

¹ Se fotnoter til figur 2.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. For tjenestenæringene rapporteres det om svakt økende investeringer, ifølge Norges Banks regionale nettverk. Økte renter, moderat vekst i norsk økonomi og stor usikkerhet rundt utviklingen internasjonalt demper investeringsveksten framover. Vi anslår at veksten i næringsinvesteringene faller fra i overkant av 3 prosent i inneværende år til mellom 1 og 2 prosent fram mot 2022.

Konsumveksten blir moderat framover. Konsumet drives av forløpet i husholdningenes inntekter, formue og renter. Lønnsinntektene, som er den viktigste inntektskilden for husholdningene, ventes å øke i årene framover både som følge av høyere årslønnsvekst og vekst i sysselsettingen. Aldringen av befolkningen medfører at også offentlige stønader vil vokse. Svak utvikling i realboligprisene og økte renter demper derimot konsumveksten. I sum gir dette en konsumvekst i årene framover som ligger litt over trendveksten i Fastlands-Norge, men som er adskillig lavere enn i tidligere oppgangskonjunkturer.

Lønnsveksten fortsetter å ta seg opp. Fra en rekordlav vekst i gjennomsnittlig årslønn i 2016 på 1,7 prosent, har lønnsveksten tatt seg opp gjennom 2017 og 2018. Selv om årslønnsveksten nominelt ble 2,8 prosent i 2018 medførte økte energipriser at det knapt ble reallønnsvekst når man deflaterer med konsumprisindeksen. Nasjonalregnskapets konsumdeflator dekker i tillegg til KPIs utvalg av varer og tjenester også prisutviklingen på finansielle tjenester og husholdningenes kjøp i utlandet. Hvis man justerer årslønnsveksten med denne prisindeksen var realveksten i årslønnen på 0,8 prosent i 2018. Framover vil en bedret konjunktursituasjon, lavere arbeidsledighet og lavere energipriser gi grunnlag for høyere lønnsvekst, både nominelt og reelt. I 2022 ventes den nominelle årslønnsveksten å ta seg opp til rundt 3,5 prosent. Med denne utviklingen vil lønnsandelen i industrien framover ligge nær gjennomsnittet for de siste 30 årene.

Det meste av fallet i arbeidsledigheten er bak oss. Etter en topp på litt over 5 prosent i begynnelsen av 2016 var ledigheten 3,7 prosent som gjennomsnitt fra november 2018 til januar 2019, ifølge SSBs arbeidskraftsundersøkelse (AKU). Selv om det gjennomgående har vært nedgang i ledigheten over hele landet er det på Vestlandet den har falt mest. Som årsgjennomsnitt venter vi at ledigheten faller til 3,6 prosent mot slutten av prognoseperioden. Det er den ventede økningen i arbeidstilbudet som gjør at ledigheten ikke faller mer gjennom konjunkturoppgangen. Ifølge våre beregninger vil yrkesandelen ta seg opp rundt ett prosentpoeng til i overkant av 71 prosent i 2022. Arbeidsinnvandringen forventes å endre seg lite de nærmeste årene og vil dermed være langt lavere enn for fem år siden.

Det er betydelig usikkerhet rundt valutakursutviklingen framover. Sammenliknet med euroområdet er renten nå høyere i Norge, noe som ut fra teorien om udekket renteparitet taler for at krona skal svekke seg. Samtidig er krona på et svakt nivå sett i forhold til den relative prisutviklingen mellom euroområdet og Norge. Dette taler for en styrking av krona. Ettersom det er stor usikkerhet rundt valutakursutviklingen framover og uklart hvilken retning summen av de økonomiske drivkreftene virker, har vi forutsatt uendret valutakurs gjennom prognoseperioden. Dette innebærer at en euro vil koste rundt 9,8 kroner framover. Sammenliknet med vår prognose fra desember 2018 innebærer dette en svakere krone. I Boks 2.1 viser vi at den svakere kronekursen isolert sett løfter aktivitetsveksten i norsk økonomi noe i prognoseperioden.

Vi legger til grunn at styringsrenta øker med rundt ett prosentpoeng fra dagens nivå fram til slutten av 2022. Norges Banks operative mål er en årsvekst i konsumprisene som over tid skal være nær 2 prosent. I tillegg skal pengepolitikken bidra til at produksjon og sysselsetting stabiliseres rundt det høyest mulige nivået som er forenlig med prisstabilitet over tid. Oppgangen i norsk økonomi ser ut til å fortsette i et moderat tempo. Med et noe strammere arbeidsmarked ser det ut til at lønnsveksten, og dermed også den innenlandske kostnadsveksten, tar seg opp. Den underliggende inflasjonen ventes derfor å øke fra rundt 1,5 prosent de siste to årene til rundt 2,0 prosent i årene som kommer. Med dette konjunkturbildet er det også ventet at Norges Bank vil fortsette å heve styringsrenta. Vi har lagt til grunn fire rentehevinger på 0,25 prosentpoeng innen utgangen av 2022. Renta på rammelån vil da stige til rundt 4 prosent i 2022.

Norsk økonomi er nær konjunkturnøytral. Mye av oppgangen vi har bak oss var preget av ekspansiv finanspolitikk, lave renter og lønnsmoderasjon. Gjennom fjoråret har finanspolitikken blitt mer nøytral, lønnsveksten har tatt seg litt opp og Norges Bank har økt renta for første gang på mer enn to år. Disse drivkreftene ser dermed ut til å gi nøytrale eller kontraktive impulser i årene som kommer. For petroleumsinvesteringene er bildet motsatt og her ventes det markert vekst i 2019. Samlet sett ser det ut til at norsk økonomi vil være nær konjunkturnøytral i hele perioden fram mot 2022.

2.1. Finanspolitikk

Fra 2014 til 2016 bidro ekspansiv finanspolitikk til å holde veksten i norsk økonomi oppe i en tid da reduserte oljeinvesteringer bidro til en konjunkturedgang i norsk økonomi. Den samlede budsjettimpulsen fra 2014 til 2016 var om lag to prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge. Under finanskrisen var det en tilsvarende ekspansiv impuls i 2009 alene som så ble litt reversert fram til 2011. I 2017 og 2018 har derimot impulsene vært beskjedne, målt med strukturelt, oljekorrigert budsjettunderskudd (SOBU) som andel av trend-BNP for fastlandsøkonomien. I disse årene

Tabell 2.3. Makroøkonomiske hovedstørrelser 2018-2022. Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremkommer

	Regn- skap 2018*	Prognoser										
		2019			2020			2021			2022	
		SSB	NB	FIN	SSB	NB	FIN	SSB	NB	FIN	SSB	NB
Realøkonomi												
Konsum i husholdninger mm.	2,0	2,2	1,9	2,9	2,3	2,3	2,9	2,3	2,2	..	2,3	..
Konsum i offentlig forvaltning	1,5	1,8	1,4	1,5	1,8	1,2	..	1,6	1,1	..	1,6	..
Bruttoinvestering i fast realkapital	0,9	4,7	..	3,0	1,2	..	3,2	1,0	..	..	1,1	..
Utvinning og rørtransport	3,3	12,9	10,5	8,3	-0,6	3,0	6,9	1,0	0,5	..	1,5	..
Næringer	1,8	3,1	3,7	5,3	1,6	1,2	3,3	1,3	0,3	..	1,7	..
Bolig	-6,0	1,0	-1,4	-4,3	2,2	1,6	1,7	0,4	1,7	..	-0,3	..
Offentlig forvaltning	6,6	1,7	..	1,2	1,4	..	..	1,3	..	..	1,0	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	1,6	2,1	1,7	2,3	2,1	1,8	2,3	1,8	1,6	..	1,8	..
Eksport	-0,8	1,0	..	2,2	5,4	..	5,5	3,3	..	..	2,2	..
Tradisjonelle varer ²	2,5	3,8	4,7	5,6	3,5	3,1	5,4	3,6	3,0	..	3,5	..
Råolje og naturgass	-4,8	-1,4	..	-1,3	10,3	..	8,4	4,5	..	..	0,9	..
Import	0,9	3,3	3,1	3,0	1,6	3,0	3,1	1,8	3,2	..	2,1	..
Bruttonasjonalprodukt	1,4	2,0	2,0	2,3	3,1	1,8	3,3	2,2	1,9	..	1,8	..
Fastlands-Norge	2,2	2,4	2,3	2,7	2,3	1,6	2,8	2,0	1,4	..	1,9	..
Arbeidsmarked												
Sysselsatte personer	1,5	1,2	1,1	1,3	0,7	0,7	0,9	1,0	0,3	..	0,6	..
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	3,7	3,7	3,8	..	3,6	..
Priser og lønninger												
Årslønn	2,8	3,3	3,2	3,3	3,5	3,5	..	3,6	3,8	..	3,6	..
Konsumprisindeksen (KPI)	2,7	2,3	1,8	1,5	1,7	1,6	1,7	1,9	1,7	..	2,1	..
KPI-JAE ³	1,6	2,3	2,0	1,8	1,9	1,9	2,1	2,1	1,9	..	2,2	..
Boligpris ⁴	1,4	2,1	2,4	..	0,8	2,5	..	0,9	2,8	..	1,8	..
Utenriksøkonomi												
Driftsbalansen, mrd. kroner ⁵	285	300	..	266	377	..	..	392	..	..	394	..
Driftsbalansen i prosent av BNP	8,1	8,1	..	7,3	9,7	..	..	9,7	..	..	9,4	..
MEMO:												
Pengemarkedsrente (nivå)	1,1	1,4	1,5	1,4	1,9	1,8	1,8	2,3	2,2	..	2,3	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁶	583	571	..	583	564	..	562	551	..	..	538	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	0.1	2.2	-1.1	-0.7	0.1	-1.7	0.0	0.0	-1.3	..	0.0	

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Norges Bank gir anslag for tradisjonelle varer og tjenester fra Fastlands-Norge. Finansdepartementet gir anslag for varer utenom olje og gass.

³ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE).

⁴ Norges Bank gir anslag på boligprisindeksen publisert av Eiendom Norge.

⁵ Driftsbalansen uten korreksjon for sparing i pensjonsfond.

⁶ Gjennomsnittlig spotpris, Brent Blend.

⁷ Positivt tall innebærer svekket krone. Finansdepartementet gir anslag på konkurranseprisindeksen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, Meld.St.1. (2018-2019) (FIN), Norges Bank, Pengepolitisk rapport 4/2018 (NB).

var veksten i offentlig kjøp av varer og tjenester noe høyere enn trendveksten i økonomien samtidig som det generelle skattenivået ble redusert. Stønadene derimot endret seg i liten grad.

For 2018 viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet en vekst i konsumet i offentlig forvaltning på 1,5 prosent, noe som er klart lavere enn året før. Bruttoinvesteringene i offentlig forvaltning økte derimot med 6,6 prosent, som er klart høyere enn i 2017. Økte investeringer i infrastruktur for transportformål er noe av bakgrunnen for den høye veksten. Tallene viser at offentlig kjøp av varer og tjenester til konsum- og investeringsformål økte mer enn anslått

trendvekst i fastlandsøkonomien både i 2017 og 2018, men noe mindre i fjor sammenliknet med i 2017. Stønader til husholdningene økte nominelt med vel 2,5 prosent i 2018 etter en vekst på vel 3 prosent året før. Realverdien på stønadene var således om lag uendret i 2018 sammenliknet med året før og veksten var moderat også i 2017. Både i 2016 og 2017 var realveksten i offentlig konsum, bruttoinvesteringer og stønader samlet om lag 2 prosent, nær anslått trendvekst i fastlandsøkonomien. I 2018 økte summen av disse finanspolitiske komponentene med 1,7 prosent, slik at de mest sentrale utgiftene på offentlige budsjetter ga reduserte impulser til norsk økonomi sammenliknet med de to foregående årene.

Skattesatsen på alminnelig inntekt for selskaper (eksklusive finanssektoren) og personer ble redusert fra 24 til 23 prosent i 2018. Systemet for petroleumsskatt og kraftbeskatning ble justert slik at disse to næringene ikke ble nevneverdig berørt av skatteendringen. For personer ble trinnskatten økt slik at det meste av provenytapet som følge av redusert skatt på alminnelig inntekt ble dekket inn ved økning i andre inntektsskatter. Avgiftsøkninger økte veksten i KPI med 0,2 prosentpoeng i 2018. Samlet sett var finanspolitikken svakt kontraktiv i 2018.

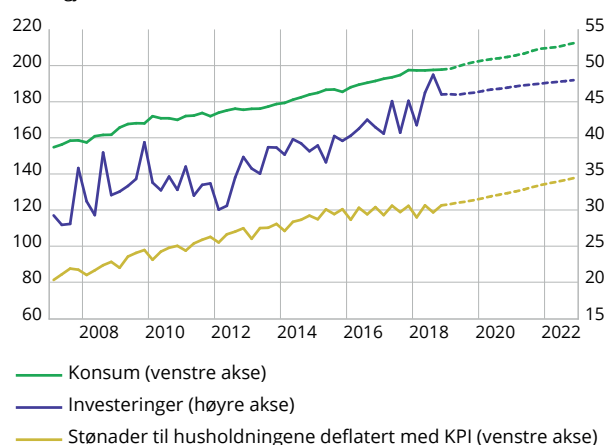
Finanspolitikken i 2019 bygger på anslag gitt i Nasjonalbudsjettet 2019 og endringer som følge av budsjettavtalen mellom daværende regjering og Kristelig Folkeparti. Veksten i konsum og investeringer samlet sett i offentlig forvaltning antar vi blir 1,8 prosent, som er litt lavere enn i 2018. Stønadene antas å øke mer reelt sett i 2019 enn i fjor fordi reallønnsveksten øker. Det gjør at den samlede realveksten i utgifter til kjøp av varer og tjenester samt overføringer til husholdningene øker mer i år enn i 2018, men likevel er økningen lavere enn det vi regner som trendvekst i økonomien. Imidlertid gis det noen stimulanser gjennom lavere indirekte skatter (elektrisitets- og sukkeravgifter). Dessuten reduseres skattesatsen på alminnelig inntekt fra 23 til 22 prosent, mens trinnskatten reguleres slik at effekten på skattenivået for husholdninger endres lite. For enkelte næringer er det imidlertid flere endringer i skattleggingen. Samlet sett anslår vi finanspolitikken til å bli om lag konjunkturnøytral i 2019. I NB2019 anslø regjeringen at SOBU som andel av trend-BNP ville endre seg lite fra 2018 til 2019.

For perioden 2020 til 2022 foreligger det ingen vedtatt finanspolitikk. Våre vekstanslag for konsum og investeringer i offentlig forvaltning er derfor basert på en videreføring av anslagene fra 2019 og altså litt lavere enn trendveksten i fastlandsøkonomien. Stønadene øker derimot reelt sett litt mer enn trendveksten i fastlandsøkonomien, noe som er en klar endring sammenliknet med de foregående årene. Dette gjør at de samlede etterspørselsimpulsene fra offentlig forvaltnings kjøp av varer og tjenester samt realstønader gir svakt ekspansive impulser fra 2020 til 2022. Vi antar reelt undrede skattesatser.

Verdien av Statens pensjonsfond utland (SPU) var rundt 8 900 milliarder kroner i begynnelsen av mars 2019. Kronekursen er fortsatt svak, noe som har økt verdien av fondet regnet i norske kroner. Prisen på råolje har økt igjen etter å ha falt siden november i fjor. Usikkerheten om hvordan prisen vil utvikle seg framover er stor. Holder oljeprisen seg i overkant av 60 dollar fatet, slik markedsforventningene tilsier, vil høyere oljeproduksjon de nærmeste årene øke statens kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten. Dette vil bidra til at SPU øker en god del. Når finanspolitikken er om lag konjunkturnøytral i vår prognosebane, tilsier økningen i SPU at SOBU som andel av fondets verdi synker fra litt under 3 prosent i 2019 til ned mot 2 prosent i 2022.

Figur 2.2. Offentlig forvaltning

Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

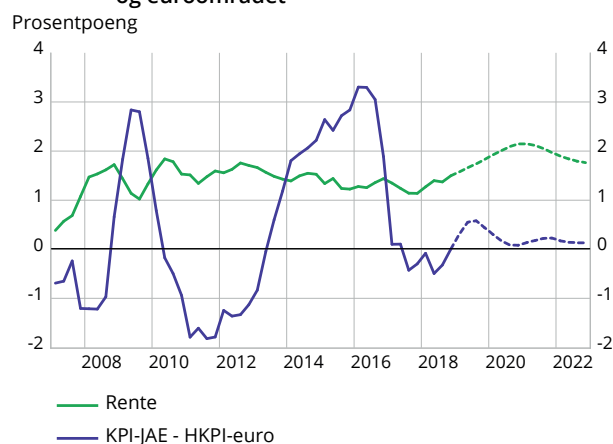
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Endringene i internasjonale aksjekurser som man så høsten 2018, viser at verdien av SPU raskt kan endres vesentlig. En måte å håndtere en slik usikkerhet på er å skape seg en buffer ved å redusere SOBU som andel av SPU. Dermed oppnås en «ekstra» fondsoppbygging i SPU som er lettere å gjennomføre i en periode hvor konjunkturutviklingen er nær nøytral, slik vi ser for oss i våre prognoser, enn om man skulle gjennomføre oppbyggingen i en lavkonjunktur hvor en stram finanspolitikk ville ha negative effekter i økonomien. Stabiliseringspolitiske grunner, samt at det blir lettere å innfri de forventningene befolkningen har til produksjon av offentlig finansierte omsorgstjenester når eldrebølgen virkelig gjør seg gjeldende utover på 2020-tallet, tilsier en lavere bruk enn en bokstavtro 3-prosentsbane.

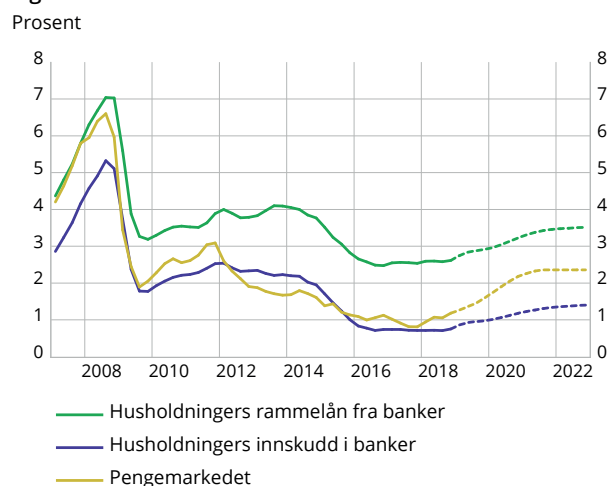
2.2. Pengepolitikken

I mars 2018 fastsatte regjeringen en ny forskrift om pengepolitikken. I den nye forskriften ble inflasjonsmålet redusert fra 2,5 prosent til 2 prosent. I praksis innebærer den nye forskriften ingen vesentlig omlegging av pengepolitikken da inflasjonen, målt ved veksten i KPI, har variert rundt 2 prosent siden inflasjonsmålet ble innført i 2001. Norges Bank har uttalt at den nye forskriften klargjør mandatet for pengepolitikken og underbygger den fleksible praktiseringen av inflasjonsstyringen banken har fulgt. I gjennomføringen av pengepolitikken setter Norges Bank renta med sikte på å stabilisere inflasjonen rundt målet på mellomlang sikt.

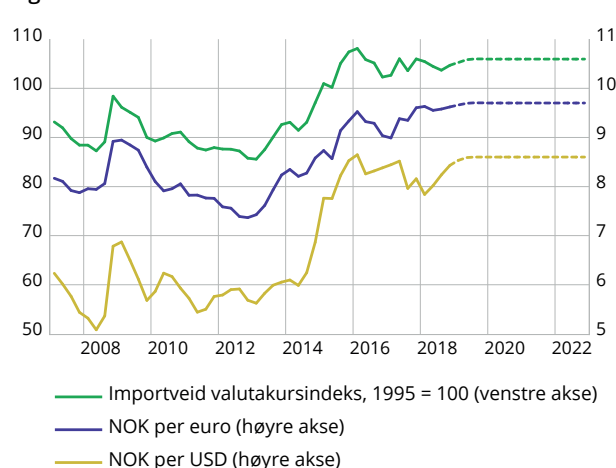
I september 2018 satte Norges Bank opp styringsrenta til 0,75 prosent. Styringsrenta hadde fram til da ligget på rekordlave 0,5 prosent siden mars 2016. I siste halvdel av 2017 og inn i 2018 var tremåneders pengemarkedsrente på 0,8 prosent. I 2018 steg pengemarkedsrenta og lå ved utgangen av året på 1,3 prosent, et nivå den har holdt seg rundt også i de to første månedene i 2019.

Figur 2.3. Rente- og inflasjonsforskjell mellom Norge og euroområdet

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå

Figur 2.4. Norske renter

Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå

Figur 2.5. Valutakurser

Kilde: Norges Bank

Statistisk sentralbyrå har i 2018 bare publisert den månedlige rentestatistikken, som ikke er en fulltelling, men som likevel omfatter minst 75 prosent av totale innskudd og utlån. Denne viser at gjennomsnittlig rente på utestående rammelån med pant i bolig har ligget på 2,6 prosent ved utgangen av hver måned fra januar til oktober 2018. I november 2018 steg denne renta til 2,7 prosent, noe som må sees i sammenheng med renteøkningen i september. For nye rammelån kom denne renteøkningen allerede i oktober. Innskuddsrenta lå fra januar til oktober 2018 på 0,7 prosent. Denne økte til 0,8 prosent i november. Dermed har renteforskjellen mellom utlånsrenta vi ser på og innskuddsrenta vært uendret gjennom de månedene vi har statistikk for i 2018.

Målt ved den importveide kronekursen var krona like svak i 2018 som året før, men 0,8 prosent sterkere enn i 2016 da krona var rekordsvak (se Boks 2.2). Krona svekket seg på slutten av 2018 og har holdt dette nivået inn i 2019. I prognosene framover legger vi til grunn uendret valutakurs framover (se Boks 2.1). På årsbasis innebærer det en svekking av krona på 2,2 prosent fra 2018 til i år.

I framtidsrentene er det priset inn en renteoppgang fra dagens 1,3 prosent til 1,5 prosent ved utgangen av året. Terminrentene, basert på rentebytteavtaler (SWAP-renter), tilsier at pengemarkedsrenta beveger seg opp mot om lag 2 prosent i løpet av vår prognosehorisont.

Den svake krona framover bidrar til økt eksport og lavere import som følge av høyere prisnivå i utlandet målt i norske kroner. Dermed bidrar den også til høyere BNP. Samtidig gir den svake krona høyere inflasjon. Begge deler trekker i retning av økt rente. I boks 2.1 har vi beregnet at den svake krona i våre prognoser isolert sett gir rom for 1-2 ekstra renteøkninger, sammenliknet med en kronestyrking om lag slik som i forrige konjunkturrapport.

I prognosene har vi lagt til grunn fire renteøkninger framover. Pengemarkedsrenta kommer da opp i overkant av 2,3 prosent i 2022. Dette er en litt lavere rentebane enn i vår forrige konjunkturrapport, men samtidig noe høyere enn det som er priset inn i terminrentene. Det er i hovedsak nedjusteringen av den realøkonomiske utviklingen internasjonalt og lavere renter i både euroområdet og USA som gjør at vi har nedjustert rentebanen noe i Norge.

2.3. Inntekt, konsum og sparing i husholdningene

Disponible realinntekter i husholdninger og ideelle organisasjoner falt med vel 1,5 prosent i 2016, etter en gjennomsnittlig årlig vekst på vel 3,5 prosent i perioden fra 2008 til 2015. Dersom vi holder utbetalinger av aksjeutbytte utenfor, som falt fra 2015 til 2016 på grunn av økt beskatning på slike inntekter, var veksten i disponibel realinntekt fortsatt svak i 2016, rundt null

Boks 2.1. Forutsetningene for kronekursen

Teorien om effisiente markeder tilsier at dagens valutakurs reflekterer all tilgjengelig informasjon. Det betyr ikke nødvendigvis at valutakursendringer ikke kan predikeres. Ved fravær av risikopremie må avkastningen i to land, målt i felles valuta, være like. Hvis landene har forskjellig rente må denne avkastningsforskjellen motsvares av en tilsvarende valutakursendring. Dette kalles teorien om udekket renteparitet.

Teorien om udekket renteparitet innebærer altså at hvis Norge har høyere 3-månedersrente enn euroområdet, vil vi forvente at krona vil svekke seg de nærmeste tre månedene. Slike sammenhenger er forkastet gjentatte ganger i empiriske undersøkelser. Ofte finner man at et lands valutakurs tvert imot styrkes hvis landet har en høyere rente enn andre land.

En klassisk forskningsartikkel, Meese and Rogoff (1983), fant at kjente valutakursmodeller har problemer med å predikere valutakursendringer og at en prognose basert på en uendret kurs, ofte referert til som «random walk», stort sett er bedre enn disse modellene. Dette er grunnen til at flere prognosemakere, som for eksempel Bank of Canada og den europeiske sentralbanken, antar uendrede valutakurser i sine framskrivninger. Bank of England utarbeider sine prognoser for det britiske pundet ut fra en mellomting mellom en uendret valutakurs og den valutakursbanen som følger av udekket renteparitet. IMF, som lager prognoser for land med ulike inflasjonsnivåer, antar uendret realvalutakurs i sine prognoser.

Det finnes en stor faglitteratur internasjonalt om valutakursprognosenes evne til å gjøre det bedre enn uendret kurs. Resultatene spriker en god del. Noen finner at modeller/prognosemakere gjør det bedre enn uendret kurs, mens andre finner at så ikke er tilfellet. For eksempel finner Ince and Molodtsova (2017) støtte for at profesjonelle prognosemakere slår «random walk» og Rossi (2013) viser til at prediksjoner basert på Taylor-regler og et lands nettofordringer overfor utlandet kan være bedre enn uendret kurs. Norges Bank og Sveriges Riksbank lager valutakursprognoser som avviker fra uendret kurs framover. SSB har også gjort det fram til nå.

I Hungnes (2018) studeres hvordan forskjellige prognosebaner kan sammenlignes. Dette har vi benyttet til å sammenligne SSBs prognoser for kronekursen med en kronekursbane basert på uendret kurs. Når vi baserer den uendrede kursen på valutakursen observert i begynnelsen av perioden vi normalt utarbeider prognosene på, om lag to uker før redaksjonen setter sluttstrek, finner vi at denne og SSBs prognoser har vært om lag like gode. Sammenligner vi isteden SSBs prognoser med uendret valutakurs dagen før redaksjonsarbeidet for prognosene avsluttes, finner vi at SSBs prognose ikke har bidratt til å forbedre «random walk»-prognosen for kronekursen. Analysen viser at det er viktig å ha så oppdaterte observasjoner av kronekursen som mulig når prognosebanen for kronekursen utarbeides, og at en antagelse om uendret kronekurs framover er vanskelig å slå.

Vi legger i denne rapporten til grunn uendrede valutakurser framover, men det er stor usikkerhet rundt en slik valutakursutvikling. Under illustrerer vi, ved hjelp av beregninger med den

makroøkonomiske modellen Kvarts, hvordan prognosene våre ville ha sett ut med en sterkere valutakurs i årene som kommer. I beregningene sammenligner vi prognosebanen med en alternativ bane hvor den importveide kronekursen styrker seg med 0,45 prosentpoeng i hvert kvartal fra og med 2. kvartal i år. Som årsgjennomsnitt vil kronekursen da bli rundt 6 prosent sterkere innen 2022. Dette tilsvarer om lag den kronestyrkelsen vi la til grunn i vår forrige prognose, og det er også på linje med Norges Banks valutakursprognose i Pengepolitisk Rapport fra desember i fjor.

Valutakursen er en viktig størrelse for den økonomiske utviklingen, og den påvirker aktiviteten gjennom den kostnadsmessige konkurranseevnen. Ifølge Kvarts fører en sterkere krone til redusert eksport og økt import. En sterkere krone leder også til lavere prisvekst, noe som virker positivt for husholdningenes realdisponible inntekter, som igjen trekker opp konsumet. Forverringen av utenrikshandelen dominerer imidlertid, slik at BNP Fastlands-Norge reduseres med til sammen 0,4 prosent mot slutten av prognosebanen. Effektene på realøkonomien dempes av at styringsrenten kommer mindre opp enn i prognosebanen. I beregningen er finanspolitikken holdt uendret og vi har ikke tatt hensyn til at valutakursen påvirker størrelsen på Statens petroleumsfond utland målt i norske kroner og dermed muligheten for oljepengebruk over statsbudsjettet.

Referanser

Hungnes, H. (2018) 'Encompassing tests for evaluating multi-step system forecast invariant to linear transformations', Statistics Norway, Discussion Papers 871.

Ince, O. and Molodtsova, T. (2017) 'Rationality and forecasting accuracy of exchange rate expectations: Evidence from survey-based forecasts', Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 47, pp. 131–151.

Meese, R. A. and Rogoff, K. (1983) 'Empirical exchange rate models of the seventies', Journal of International Economics, 14(1–2), pp. 3–24.

Rossi, B. (2013) 'Exchange Rate Predictability', Journal of Economic Literature, 51(4), pp. 1063–1119.

Virkninger av sterkere kronekurs. Avvik fra prognosebanen i prosent

	2019	2020	2021	2022
BNP Fastlands-Norge	0,0	-0,1	-0,3	-0,4
- Industri	-0,1	-0,4	-1,0	-1,6
Konsum i husholdninger mm.	0,0	0,2	0,4	0,7
Husholdningenes realdisponible inntekt	0,1	0,4	0,7	1,1
Eksport tradisjonelle varer	-0,1	-0,3	-0,6	-1,0
Sysselsetting	0,0	-0,1	-0,1	-0,2
Arbeidsledighet (prosentpoeng)	0,0	0,0	0,1	0,1
Konsumprisindeksen	-0,1	-0,4	-0,7	-1,1
Pengemarkedsrente (prosentpoeng)	0,0	-0,1	-0,3	-0,4
Memo: Importveid kronekurs	-0,8	-2,6	-4,4	-6,1

prosent. Denne utviklingen skyldtes i hovedsak forløpet i lønnsinntektene som er den viktigste inntektskilden for husholdningene. Som følge av et markert reallønnsfall og nær nullvekst i sysselsettingen ga lønnsinntektene et stort negativt vekstbidrag til disponibel realinntekt i 2016.

Disponibel realinntekt, med og uten utbetalinger av aksjeutbytte, tok seg markert opp i både 2017 og 2018 med vekstrater på litt under 1,5 prosent og 2,5 prosent. Lønnsinntektene bidro med nær 2,5 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt i fjor. Selv om reallønnsveksten var beskjeden bidro høy sysselsettingsvekst til å øke lønnsinntektene. Bidraget fra

Boks 2.2. Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs

Om lag 60 prosent av Norges utenrikshandel i tradisjonelle varer skjer med land som ikke er med i EUs pengeunion. Tradisjonelle varer innebærer eksport og import av varer unntatt olje, gass, skip og plattformer. Kronekursen målt mot euro gir følgende begrenset informasjon om den norske kronens internasjonale verdi. Det er derfor viktig å supplere med alternative valutakurs-indikatorer som i større grad gjenspeiler bredden i vårt handels-mønster. Eksempler på slike er industriens effektive kronekurs, også kjent som konkurransekursindeksen (KKI), og importveid kronekurs (I44).

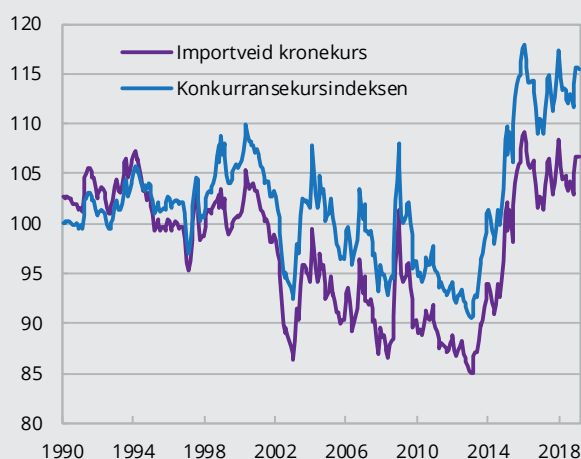
Industriens effektive kronekurs er beregnet på grunnlag av kursen på norske kroner mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere, og er et geometrisk gjennomsnitt basert på OECDs løpende konkurransevekter. Vektene i den importveide kronekursen er beregnet med utgangspunkt i sammensetningen av importen av tradisjonelle varer fra Norges 44 viktigste handelspartnere. Nåværende importvekter for Kina og Sør Korea er større enn konkurransevektene, mens det er motsatt for euroområdet og Storbritannia. Ellers er det små forskjeller i de nåværende vektene i de to indeksene. Både I44 og KKI er konstruert slik at høye verdier betyr en svak krone, og lave verdier en sterk krone.

I figuren viser begge indeksene at krona gjennomgående var betydelig svakere på 1990-tallet enn fra tidlig på 2000-tallet og fram til 2013. Tidlig i 2013 var krona rekordsterk, men svekket seg deretter markert, blant annet som følge av nedgangen i oljenæringen. Forløpet til de to indeksene er imidlertid ikke helt sammenfallende. For eksempel var krona i januar 2013 rundt 17 prosent sterkere enn gjennomsnittet for 1990-tallet målt ved den importveide kronekursen, mens den ifølge industriens effektive kronekurs bare var 12 prosent sterkere. Dette gjenspeiler at de to indeksene er konstruert for ulike formål. Vektene i konkurransekursindeksen skal gjenspeile norsk industri konkurranseflate både på eksport- og hjemmemarkedet og ikke bare være relevant for hjemmemarkedet og norske priser. Den ulike utviklingen skyldes at krona styrket seg mer mot land Norge importerer mye fra enn mot land Norge eksporterer mye til. Kronas internasjonale kjøpekraft ble dermed styrket mer enn

industriens internasjonale konkurranseevne isolert sett ble svekket av valutakursene. Denne utviklingen var særlig markert fra 1993 til 2004.

Fra januar 2013 til januar 2016 svekket krona seg med 28,4 prosent målt ved den importveide valutakursen og med 30,2 prosent målt ved industriens effektive kronekurs. Det innebar at kronas internasjonale kjøpekraft ble redusert noe mindre enn industriens internasjonale konkurranseevne ble bedret. Gjennom 2016 styrket krona seg en god del, før den igjen svekket seg i 2017. Krona har holdt seg svak i 2018 og var på årsbasis om lag like svak i 2018 som i 2017 målt med den importveide kronekursen og 0,5 prosent svakere målt ved industriens effektive kronekurs. Krona var ved inngangen til 2019 svak, men det var den også ved inngangen til fjoråret. Målt med den importveide kronekursen var krona 0,7 prosent svakere i januar 2019 enn samme måned året før. Målt ved industriens effektive kronekurs var svekkelsen av krona på 0,8 prosent i samme periode.

Importveid kronekurs (I44) og industriens effektive kronekurs (KKI). 1995=100

skatt på inntekt og formue var negativt på rundt ett prosentpoeng i 2018 ettersom lønnsinntektene økte og reduksjonene i beskatningen var små. Netto formuesinntekter ga også et klart negativt bidrag til realinntektsveksten i fjor, mens offentlige stønader ikke ga noe vekst ved den importveide kronekursen.

Konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner økte med 2,0 prosent i 2018, mot 2,2 prosent året før. Til sammenlikning vokste konsumet med rundt 5 prosent årlig under konjunkturoppgangen før finanskrisen. Sesongjusterte KNR-tall viser at konsumet utviklet seg svakt gjennom andre halvår i fjor etter sterk vekst i 2. kvartal og nær nullvekst i 1. kvartal. Denne utviklingen henger i stor grad sammen med forløpet i varekonsumet, som falt i alle kvartalene bortsett fra i 2. kvartal da veksten var på hele 1,4 prosent, eller 5,7 prosent regnet som årlig rate. Det er i hovedsak kjøp av matvarer og transportmidler, to viktige varekonsumgrupper, som forklarer den ustabile utviklingen i varekonsumet i fjor. Lavere kjøp av transportmidler i fjor høst kan tilskrives den nye standarden for utslipp, WLTP, som medførte at en del produsenter stoppet leveranser av ulike modeller

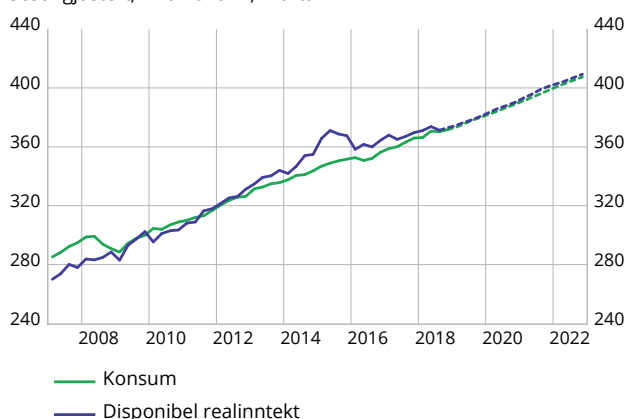
med bensinmotor. Fallet i varekonsumet gjennom andre halvår henger også sammen med svak utvikling i kjøp av klær og skotøy samt møbler og hvitevarer. Elektrisitetkonsumet, som falt med over 10 prosent i 2. kvartal på grunn av en varm vår og forsommer, bidro derimot til å dempe nedgangen i varekonsumet i 3. og 4. kvartal.

Varekonsumindeksen for januar i år viser en sesongjustert vekst på 0,3 prosent etter et tilsvarende fall i desember i fjor. Kjøp av matvarer, drikkevarer, møbler, klær og sko samt elektrisitet bidro til å trekke opp varekonsumet i årets første måned, mens kjøp av biler bidro til å dempe oppgangen etter sterk vekst i måneden før. Samlet sett falt likevel varekonsumet med 0,3 prosent de siste tre månedene vi har tall for (november-januar) sammenliknet med de tre foregående månedene (august-oktober).

Veksten i tjenestekonsumet har på sin side vært stabil og stort sett ligget mellom 0,5 og 1,0 prosent hvert kvartal de siste to årene. På årsbasis vokste tjenestekonsumet med 2,6 prosent i 2018, om lag som året

Figur 2.6. Inntekt og konsum i husholdninger mv.

Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

før, med særlig store vekstbidrag fra fritidstjenester og hotell- og restauranttjenester.

Husholdningenes sparerate økte med om lag 6,5 prosentpoeng i perioden fra 2008 til 2015, fra et nivå på rundt 4 prosent i 2008. Målt uten utbetalinger av aksjeutbytte økte spareraten med om lag 3,5 prosentpoeng i samme periode, fra et nivå på om lag 1,5 prosent. Økningen i spareraten i denne perioden kan trolig tilskrives forsiktighetsmotivert sparing i kjølvannet av finanskrisen og pensjonsreformen som ble innført i 2011. Som følge av en svak inntektsutvikling falt imidlertid spareraten med og uten utbetalinger av aksjeutbytte i 2016 til henholdsvis rundt 7 og 3 prosent. Spareraten falt ytterligere med knappe ett prosentpoeng samlet sett i årene 2017 og 2018.

Utviklingen i konsumet følger i hovedsak forløpet i husholdningenes inntekter, formue og renter. I årene 2019 til 2022 vil en reallønnsvekst på mellom 1 og 2 prosent, sammen med en sysselsettingsvekst på mellom 0,5 og vel 1 prosent, trekke opp veksten i disponibel realinntekt. Offentlige stønader vil også bidra positivt til veksten i disponibel realinntekt gjennom prognoseperioden, etter svak vekst i 2018. Stønadsveksten i årene som kommer skyldes blant annet økte alderspensjoner. Netto formuesinntekter vil derimot dempe realinntektsveksten ettersom gjeldsrentene som husholdningene står overfor vil øke noe de nærmeste årene. Vi venter en gjennomsnittlig årlig vekst i disponibel realinntekt på knappe 2,5 prosent i prognoseperioden, litt lavere eksklusive utbetalinger av aksjeutbytte. Dette vil stimulere konsumutviklingen. Svak utvikling i realboligprisene og samlet realformue vil imidlertid dempe

konsumveksten framover. Økte realrenter etter skatt vil også kunne dempe konsumveksten noe. Samlet sett ligger det an til en moderat årlig konsumvekst på vel 2 prosent i år og i de nærmeste årene.

Med våre anslag på inntekt, konsum og formue vil spareraten holde seg om lag uendret i år for deretter å stige med om lag 1,5 prosentpoeng gjennom de siste tre årene av prognoseperioden. Nivået på spareraten i 2022 vil dermed være om lag 8 prosent, mot et gjennomsnittsnivå på rundt 6,5 prosent for perioden fra 2008 til 2018.

2.4. Boligpriser og boliginvesteringer

Ifølge SSBs kvartalsvise boligprisindeks var den gjennomsnittlige årsveksten i boligprisene hele 5,5 prosent i perioden fra 2009 til 2016. Også i 2017 var veksten i boligprisene på årsbasis sterk med 5 prosent. Dette til tross for et betydelig fall gjennom 2. og 3. kvartal som følge av rekordhøyt boligtilbud, mindre befolkningsvekst enn tidligere og innstramming av boliglånsforskriften fra 1. januar 2017. I 2018 var boligprisene kun 1,4 prosent høyere enn året før.

Sesongjusterte tall viser at prisfallet gjennom 2. og 3. kvartal 2017 stoppet opp ved årsskiftet 2017/2018 og snudde til ny prisoppgang i 2. kvartal i fjor. Utviklingen deretter har vært nokså flat. Boligprisene var i 4. kvartal i fjor om lag 1,5 prosent høyere enn nivået i 1. kvartal 2017. På samme måte som prisutviklingen på blokkleiligheter i Oslo-området bidro mye til prisfallet for landet som helhet, var den nye prisoppgangen dominert av sterk vekst for samme boligtype i samme region. Den månedlige boligprisstatistikken fra Eiendom Norge viser et sesongjustert boligprisfall fra mars 2017 til januar 2018 på vel 2,5 prosent. Fra januar til mai i fjor ble dette fallet i sin helhet reversert og boligprisene tok seg deretter forsiktig opp med om lag 0,3 prosent ut resten av fjoråret. I januar i år steg boligprisene ifølge Eiendom Norge med hele 0,5 prosent, mens det var nullvekst i februar.

I vår modell stimuleres boligprisene av økte disponible realinntekter og lavere realrenter, og dempes av økt boligtilbud og mindre befolkningsvekst. Boligprisene blir også påvirket midlertidig av endringer i husholdningenes framtidstro når det gjelder utviklingen i både egen og landets økonomi. I tillegg vil innstramminger som reduserer låneopptak dempe boligprisene. Den nye boliglånsforskriften, som trådte i kraft fra 1. juli i fjor, innebærer i all hovedsak en videreføring av lånekravene i boliglånsforskriften fra 1. januar 2017. Mens

Tabell 2.4. Disponible realinntekter i husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis vekst fra året før

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Prognose			
												2019	2020	2021	2022
Totalt	3,4	3,2	2,3	4,1	4,4	3,9	2,9	5,5	-1,7	1,4	2,4	2,1	2,7	2,6	2,2
Ekskl. aksjeutbytte	2,6	3,4	1,8	4,1	4,3	3,8	2,4	2,4	0,0	1,4	2,4	1,5	2,4	2,4	2,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.3. Høyere rentebelastning framover

I Kvarts påvirker husholdningenes rentebelastning norsk økonomi gjennom etterspørselen etter varer og tjenester. Når rentebelastningen øker, som følge av høyere renter og/eller lånegjeld, vil husholdningenes disponible midler til andre formål enn gjeldsbetjening bli mindre og konsumveksten vil normalt bli lavere.

Husholdningenes gjeldsvekst har i flere år vært vesentlig høyere enn inntektsveksten. Dette har ført til at husholdningenes gjeldsbelastning, målt som samlet lånegjeld i prosent av disponibel inntekt, ved utgangen av 2018 er på et historisk høyt nivå på rundt 245 prosent (se avsnitt 6.3). Husholdningene er, med høy gjeldsbelastning og flytende rente på mesteparten av gjelden, nokså sårbare i den forstand at selv moderate renteøkninger raskt kan føre til betydelig høyere rentebelastning og reduserte disponible midler til forbruk.

Husholdningenes disponible inntekter er i nasjonalregnskapet regnet som differansen mellom lønnsinntekter, blandet inntekt, formuesinntekter (i hovedsak renteinntekter, aksjeutbytte og beregnet avkastning på forsikringskrav), offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden og skatter, formuesutgifter (i hovedsak renteutgifter) og andre utgifter på den andre. Renteutgifter er med andre ord trukket ut av dette inntektsbegrepet. For å beregne rentebelastningen som en budsjettandel må vi måle renteutgiftene i forhold til summen av disponibel inntekt og renteutgifter og samtidig justere for at husholdningene kan trekke fra en del av renteutgiftene på skatten. Skattesatsen på alminnelig inntekt har gradvis blitt redusert fra 28 prosent i 2013 til 22 prosent i 2019.

Figuren viser den historiske utviklingen i husholdningenes rentebelastning i perioden fra 2001 til 2018 da vi har hatt inflasjonsstyring for pengepolitikken. Vi ser at husholdningenes rentebelastning økte kraftig fra rundt 4 prosent i 2005 til vel 8,5 prosent i 2008 i takt med økende renter i daværende oppgangskonjunktur. I kjølvannet av finanskrisen falt rentebelastningen til nivåer rundt 6 prosent. Med nedgangskonjunktoren som fulgte oljeprisfallet i 2014 falt rentebelastningen ytterligere til rundt 5 prosent i 2016. Selv om skattefradraget er redusert og gjeldsbelastningen har økt har rentefallet fra 2014 til 2016 ført til at rentebelastningen i disse årene er blitt lavere. I årene 2017 og 2018 har renta holdt seg uendret på et lavt nivå og rentebelastningen har økt litt som følge av økt gjeldsbelastning og lavere skattefradrag.

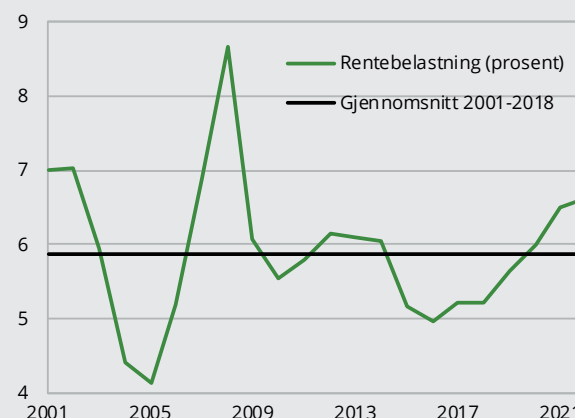
Ifølge våre prognoser vil husholdningenes rentebelastning øke i de nærmeste årene. Det er særlig to grunner til det. For det

første anslår vi at gjelden fortsatt vil vokse raskere enn husholdningenes inntekter. For det andre legger vi til grunn at utlånsrentene vil øke framover, og dette vil helt klart være den viktigste bidragsyteren til den økte rentebelastningen. Denne effekten vil bli forsterket av at skatten på rentefradraget er redusert til 22 prosent.

Husholdningenes rentebelastning vil neste år komme over gjennomsnittet for perioden 2001-2018. Mens rentebelastningen i år er 4 prosent lavere enn dette historiske gjennomsnittet, vil rentebelastningen i 2022 være 12 prosent høyere enn gjennomsnittet. Samlet sett vil rentebelastningen øke med i underkant av 1,5 prosentpoeng i prognoseperioden. Den økte rentebelastningen vil isolert sett føre til lavere vekst i disponibel inntekt som i sin tur vil dempe konsumveksten i husholdningene i prognoseperioden.

Våre prognoser tegner et bilde av husholdningenes rentebelastning de nærmeste årene som ikke er unormalt høy sammenlignet med den historiske perioden med inflasjonsstyring. Dersom renteoppgangen framover skulle bli større enn det vi har lagt til grunn vil rentebelastningen til husholdningene bli enda høyere. I en slik situasjon vil nivået på husholdningenes rentebelastning kunne bli mer kritisk for norsk økonomi og finansiell stabilitet enn det våre prognoser tilsier.

Rentebelastningen i husholdningene¹

¹ Renteutgifter etter skatt målt i prosent av disponibel inntekt pluss renteutgifter etter skatt.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

disponibel realinntekt vil øke framover, vil utlånsrentene som husholdningene står overfor stige ytterligere i takt med pengemarkedsrenta. Vi anslår at høyere utlånsrenter vil dempe låneopptaket til boligformål, slik at veksten i husholdningenes gjeld vil gå gradvis ned fra rundt 6 prosent i 2018 til rundt 4 prosent i 2022. Samtidig vil høyere utlånsrenter øke rentebelastningen til husholdningene framover (se Boks 2.3). Etter flere år med økt framtidsoptimisme har nå forventningsindikatoren til Finans Norge falt i fire kvartaler på rad, trolig som følge av økt bekymring for høyere renter og større usikkerhet om utviklingen i internasjonal økonomi. Svekket framtidstro hos husholdningene vil ifølge vår modell dempe boligprisene noe på kort sikt.

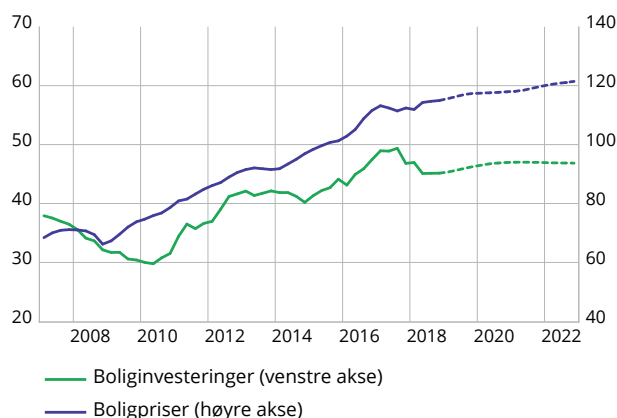
Vi ser for oss, som i de siste konjunkturrapportene, en forsiktig oppgang i boligprisene nominelt sett gjennom

prognoseperioden som følge av at boligmarkedet fortsatt vil ha en nokså god balanse mellom etterspørsel og tilbud. Befolkningsveksten, og dermed veksten i etterspørselen etter bolig, vil øke mindre framover enn i årene før omslaget i boligmarkedet. Ettersom boliginvesteringene falt med hele 6 prosent som årsgjennomsnitt i fjor vil tilbudet av boliger, det vil si boligkapitalen, også øke mindre framover enn i de foregående årene.

Sesongjusterte tall viser at boliginvesteringene falt gjennom andre halvår i 2017 og første halvår i 2018, i tråd med en fallende trend i igangsettingstallene for boligareal siden mars 2017. Gjennom andre halvår i fjor sto boliginvesteringene tilnærmet på stedet hvil. Selv om fallet i igangsettingstallene har stoppet opp og snudd til en ny forsiktig vekst de siste månedene, vil

Figur 2.7. Boligmarkedet

Sesongjustert. Venstre akse: mrd 2016-kr, kvartal
Høyre akse: indeks, 2015 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

en svak utvikling i realboligprisene legge en demper på boliginvesteringene framover. Vi legger til grunn at boliginvesteringene vil stige i prognoseperioden, men i et svært moderat tempo. Med våre anslag vil nivået på boliginvesteringene i 2022 være rundt 3 prosent lavere enn toppnivået i 2017.

2.5. Petroleumsinvesteringene

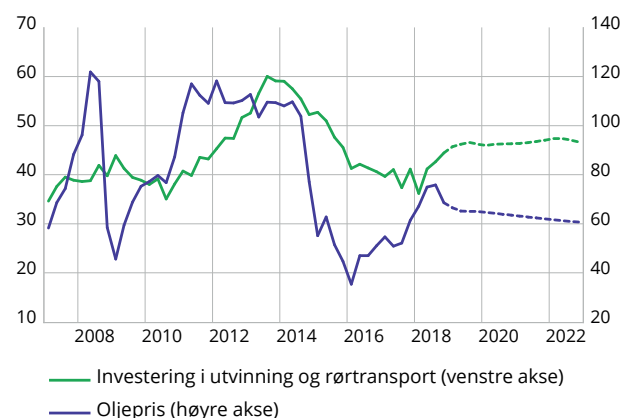
Den kraftige nedgangen i oljeprisen fra 2014 til 2016 førte til at petroleumsinvesteringene falt med hele 30,3 prosent fra 2013 til 2017. Fallet i investeringer reduserte etterspørselen etter investeringsvarer- og tjenester som etter hvert ga klart lavere priser på innsatsfaktorene i utvinningsnæringen. Kombinasjonen av høyere oljepriser og lavere kostnader utløste en rekke nye investeringsprosjekter på norsk sokkel i 2017 og 2018. Dette bidro til at petroleumsinvesteringene økte med 3,3 prosent i 2018 sammenliknet med året før.

Vendepunktet for petroleumsinvesteringene inntraff i 1. kvartal 2018. Ifølge sesongjusterte tall fra KNR økte investeringsnivået med hele 13,8 prosent fra 1. kvartal til 2. kvartal i fjor. Veksten i 3. kvartal var på 3,5 prosent mens foreløpige tall fra KNR for 4. kvartal viser en vekst på 4,3 prosent.

Ifølge Statistisk sentralbyrås siste investeringsundersøkelser (KIS) anslår rettighetshaverne på norsk sokkel de nominelle investeringene i 2019 til å bli om lag 173 milliarder kroner, som er 1,4 prosent lavere enn anslått i forrige kvartal. Nedjusteringen kommer innen letevirksomheten. Anslaget indikerer en nominell vekst på 7,9 prosent i 2019 når man sammenlikner med tilsvarende anslag gitt for 2018 for et år siden. Dette anslaget for 2018 var det høyeste som ble gitt for 2018 og var hele 5,4 prosent høyere enn endelige investeringer for 2018. De siste 10 årene har gjennomsnittlig anslag gitt i februar i statistikkåret vært 2 prosent høyere enn endelige investeringer. Vi regner derfor med at nåværende anslag for 2019 ikke overvurderer endelige investeringer i samme grad som tilsvarende anslag for 2018. Ingen nye utbyggingsprosjekter er kommet med

Figur 2.8. Petroleumsinvesteringer og oljepris

Sesongjustert. Venstre akse: mrd 2016-kr, kvartal
Høyre akse: USD per fat

Kilde: Statistisk sentralbyrå

i tellingen siden forrige måling, men det ble levert plan for utbygging og drift (PUD) på prosjektet Duva like etter publisering og den ble derfor ikke med i tellingen. Vi regner med at det i tillegg vil bli levert PUD på noen flere utbyggingsprosjekter i år, blant disse er Luno 2, Fogelberg og Tor II. Disse utbyggingene er alle relativt små, men de fleste av dem ventes å komme raskt i gang slik at de likevel vil ha en del investeringsaktivitet allerede i år. Ifølge våre beregninger vil investeringene på disse prosjektene bli rundt 4,5 milliarder kroner i 2019. Erfaring tilsier at når den planlagte investeringsveksten er høy vil noen av planene forskyves fram i tid. Vi legger til grunn at noe av den høye investeringsveksten som ligger inne i planene for 2019 blir forskjøvet til 2020. Totalt venter vi en investeringsvekst på 13 prosent i 2019.

Investeringsutviklingen i 2020 beregner vi til å bli noe svakere enn det vi la til grunn i forrige konjunkturrapport. På den ene side kommer det til flere utbyggingsprosjekter i 2020 og prosjektene som ventes å komme i år vil ha høyere investeringer til neste år. I tillegg anslår vi at kategoriene leting, felt i drift og nedstengning og fjerning vil ha moderat investeringsvekst til neste år. På den annen side fases investeringene på Johan Sverdrup fase 1, Martin Linge og noen mindre utbygginger ut til neste år når utbyggingen av disse prosjektene ferdigstilles. Vi regner nå med at effekten på investeringene av utfasingen av de store prosjektene vil dominere og gi et lite fall i investeringene til neste år.

Vi legger til grunn en moderat vekst i investeringene for kategoriene felt i drift og leting i årene 2021 og 2022. For kategoriene nedstengning og fjerning anslår vi at investeringsaktiviteten vil øke moderat i 2021, men falle litt i 2022. Det ligger an til at det blir levert PUD på mange nye utbygginger i 2021 og 2022. Flere av disse prosjektene er relativt store. I tillegg vil de store prosjektene Johan Castberg, Johan Sverdrup fase 2 og Snorre Expansion Project etter planen ha omfattende investeringer til og med 2022. Vi legger til grunn at

investeringene vil ha en volumvekst på i overkant av 1 prosent i 2021 og 2022.

Kostnadene ved petroleumsinvesteringer har falt markert de seneste årene. I 2017 falt investeringsprisene med hele 5,2 prosent. Ifølge KNR var prisnedgangen på 1,2 prosent i 2018. Framover er det ventet at økningen i etterspørselen etter investeringsvarer- og tjenester vil gi en moderat prisøkning i prognoseperioden.

Petroleumsproduksjonen utviklet seg svakt i 2018. Gassproduksjonen falt med 2 prosent fra rekordproduksjonen i 2017, mens væskeproduksjonen (råolje, NGL og kondensat) i 2018 gikk ned med 6 prosent fra året før. Oljedirektoratet forventer moderat nedgang i både olje- og gassproduksjonen i år. I årene 2020-22 forventes gassproduksjonen å ligge stabilt på omtrent samme nivå som i 2017, mens oljeproduksjonen ventes å øke betydelig fra 2019 til 2022 som følge av at Johan Sverdrup etter planen kommer i drift sent i år. Oljedirektoratet forventer at olje- og gassutvinningen i 2022 vil være kun 4 prosent lavere enn den var i rekordåret 2004.

2.6. Næringsinvesteringer

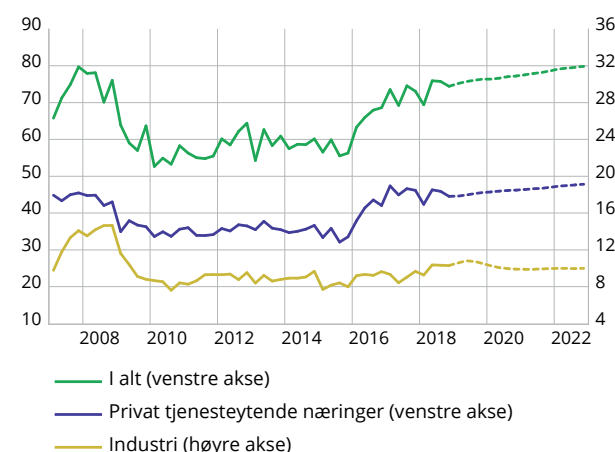
Gjennom 2016 og 2017 vokste næringsinvesteringene med henholdsvis 16,5 og 9,2 prosent. I 2018 vokste næringsinvesteringene med 1,8 prosent. Det var store forskjeller i investeringsveksten mellom næringer i 2018. Kraftforsyning hadde rekordhøyt investeringsnivå, med en årsvekst på 27 prosent. Dette knyttet seg til ferdigstilling av installasjon av AMS-målere og investeringer i vindkraft. Industriinvesteringene var også høye, og vokste med 10,4 prosent, ledet av næringsmiddelindustrien og oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. Investeringene i tjenesteyting var derimot svakere, og bidro til at den totale investeringsveksten ble moderat.

I Statistisk sentralbyrås investeringstelling er anslagene for industriinvesteringene for 2019, avgitt i februar, om lag 30 prosent høyere enn tilsvarende anslag for 2018 avgitt i februar samme år. Anslagene er gitt i løpende priser, slik at tellingen innebærer noe mindre vekst i industriinvesteringene målt i faste priser. Den ventede oppgangen for 2019 er bredt basert, med vekst på over 5 prosent i næringsmiddelindustrien, oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri, samt metallindustrien. I tillegg bidrar enkeltprosjekter innen papirindustri, trelast og maskinreparasjon positivt.

Innenfor kraftforsyning tyder investeringstillingen på en utflating av investeringene. Dette må sees i sammenheng med den høye veksten i 2018 i forbindelse med installering av AMS-målere. Disse investeringene bortfaller i 2019, men vil kompenseres av investeringer i produksjonsleddet for vindkraft. Tellingene for 2019 er marginalt lavere enn anslagene for 2018 avgitt for ett år siden.

Figur 2.9. Investeringer i fastlandsnæringer

Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Norges Banks Regionale Nettverk kartlegger den økonomiske utviklingen i Norge og forventede investeringer gjennom innsamling av informasjon fra virksomheter over hele landet. Første rapport for 2019 publiseres 12. mars. De to foregående rapportene viste forventet oppgang i varehandel og nedgang i annen tjenesteyting. Sett i sammenheng med den nedgående veksten i næringsinvesteringer totalt, kan dette være en indikasjon på at næringsinvesteringene totalt sett vil bli moderate i 2019, til tross for positive impulser fra industri.

Vi forventer at veksten i næringsinvesteringene vil ligge på om lag 3 prosent i år, for deretter å bli noe lavere i årene framover. Våre prognoser baserer seg på at høyere renter, et nøytralt konjunkturbilde innenlands og svak vekst internasjonalt vil legge en demper på investeringene i årene framover.

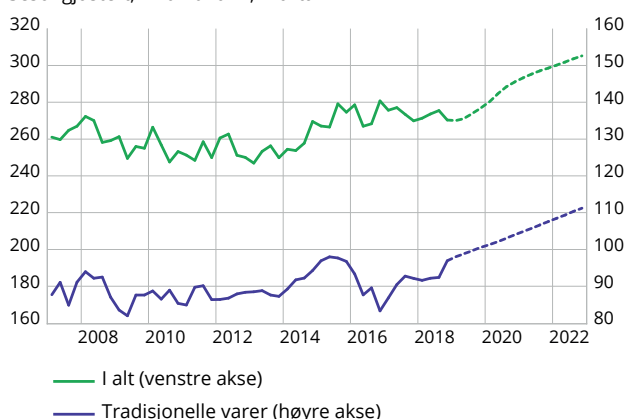
2.7. Utenriksøkonomi

Etter en stor nedgang i 2016 har eksporten av tradisjonelle varer tatt seg opp gjennom 2017 og 2018. Regnet i faste priser var eksporten i 4. kvartal 2018 om lag tilbake til toppnivået i 2015, ifølge sesongjusterte tall fra KNR. Betydelige vekstbidrag i 2017 og 2018 kom fra eksporten av raffinerte oljeprodukter, kjemiske og mineralske produkter samt oppdrettsfisk. I 2018 var det i tillegg sterk vekst i eksporten av produkter fra primærnæringene jordbruk, skogbruk og fiske samt av verkstedprodukter. På den annen side falt eksporten av metaller og metallvarer, etter en liten økning i 2017. Alle de nevnte varegruppene er store, og bidro hver med mellom 10 og 20 prosent av samlet eksportverdi for tradisjonelle varer i 2018.

Mens volumet av tradisjonell vareeksport økte moderat på årsbasis i 2017 og 2018, steg prisindeksen for samlet eksport av tradisjonelle varer med 5 til 6 prosent hvert av de to årene. Av denne økningen stod prisveksten på raffinerte oljeprodukter for 1 til 2 prosentpoeng og svekkelsen av krona for opptil 2 til 3 prosentpoeng

Figur 2.10. Eksport

Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

av samlet årsprisvekst. Kronesvekkelsen bidro til at prisveksten var bredt basert. Elektrisk kraft hadde den høyeste prisveksten over de to årene sett under ett med over 60 prosent, mens prisene på raffinerte oljeprodukter steg med over 40 prosent og metallprisene med over 20 prosent.

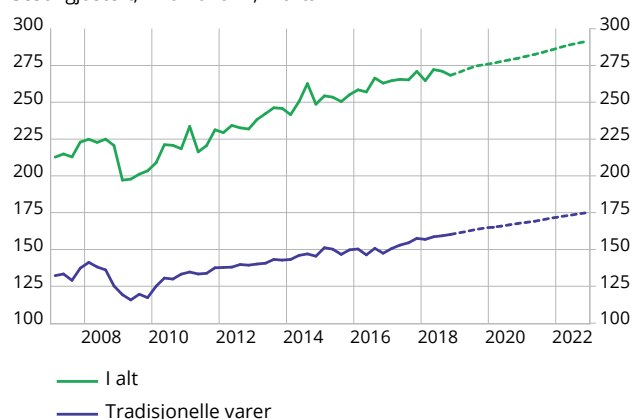
Volumet av og prisindeksen for eksporten av olje og gass har i stor grad utviklet seg i hver sin retning etter årtusenskiftet. Fra 2003 til og med 2013 falt eksporten av olje og gass med nesten en tredel, mens prisen i norske kroner tredoblet seg. Deretter ble prisen halvert gjennom 2014 og 2015, mens eksportvolumet økte moderat. En sterk vekst i olje- og gasseksporten i 2016 avtok i 2017 og snudde til nedgang i 2018 – mye på grunn av vedlikeholdsarbeid og redusert produksjon. Prisen har derimot økt med nær 70 prosent over de siste tre årene. Prisveksten skyldtes både økende oljepris i dollar og sterkere dollarkurs. Mens naturgasseksporten økte med 7 prosent i 2017 og falt med nesten 2 prosent i 2018, er råoljeeksporten redusert med over 11 prosent de siste to årene.

Etter flere år med god vekst flatet eksporten av tjenester ut i 2016 og falt i 2017. I 2018 økte tjensteeksporten litt igjen. Utviklingen gjennom fjoråret var svak, men tallene for andre halvår er usikre og kan bli revidert opp. Innenriks og utenriks sjøfart økte mye i 2017 og 2018, mens eksporten av tjenester relatert til oljevirk-somhet samt av finans- og forretnings tjenester falt begge årene. Internasjonal politisk uro og handelsrestriksjoner peker mot enda svakere vekst i mange internasjonale markeder enn vi tidligere har sett for oss. Det innebærer en noe lavere vekst i etterspørselen etter norske eksportvarer og -tjenester enn vi tidligere har anslått. Det virker negativt på fastlandseksporten, mens en forventet svak krone trekker i positiv retning. I sum anslår vi en jevn og litt høyere vekst for fastlandseksporten i prognoseperioden. Olje- og gasseksporten vil øke signifikant når det store feltet Johan Sverdrup begynner å produsere, etter planen i 4. kvartal i år. Det vil bidra til å løfte veksten i samlet eksport av varer og tjenester.

Statistisk sentralbyrå

Figur 2.11. Import

Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Etter finanskrisen og den påfølgende gjeninnhenting-en har importen av tradisjonelle varer svingt rundt en trendvekst på nesten tre prosent. Redusert import av raffinerte petroleumsprodukter i både 2017 og 2018 trakk veksten i tradisjonell vareimport ned under trendvekst begge årene. Den klart største varegruppen, verkstedprodukter, utgjør om lag en tredel av samlet tradisjonell vareimport. En økning på 7 prosent i importvolumet av verkstedprodukter i 2018 ga dermed det klart største vekstbidraget til samlet tradisjonell vareimport. Importen av tjenester flatet ut i 2017 og 2018. Nordmenns utenlandsreiser utgjorde om lag en tredel av samlet tjensteimport, og relativt høy vekst begge årene (til tross for svakere krone) holdt alene tjensteimporten oppe. Vi forventer lav vekst i innenlands etterspørsel og en fortsatt svak krone, og dermed også en avtakende vekst i importen av varer og tjenester de nærmeste årene.

Overskuddet i handelen med utlandet økte både i 2017 og 2018. Den sterke prisveksten på eksporten av olje og gass står for det klart største bidraget til veksten. Litt høyere prisvekst på eksporten enn på importen av tradisjonelle varer bidro også til økningen. Verdien av olje- og gasseksporten utgjorde over 40 prosent av verdien på samlet eksport. Ettersom Norge knapt importerer olje og gass, samvarierer handelsoverskuddet sterkt med oljeprisen (i norske kroner). Det årlige overskuddet ventes å bli enda høyere i prognoseperioden som følge av et høyere oljeprisanslag i norske kroner på årsbasis framover. Svekket krone og økende oljefond bidro til at rente- og stønadsbalansen overfor utlandet styrket seg i fjor. Svakere krone øker innbetalingene fra utlandet vekslet til norske kroner, men ikke utbetalingene til utlandet i norske kroner. Sammen med økende overføringer fra et voksende oljefond vil dette bidra til å styrke rente- og stønadsbalansen i de nærmeste årene. Summen av handelsbalansen og rente- og stønadsbalansen gir driftsbalansen overfor utlandet. Regnet som andel av BNP, ventes overskuddet på driftsbalansen å stige til over 9 prosent i prognoseperioden.

Boks 2.4. Importandeler

Bruken av varer og tjenester kan deles inn i sluttleveringer – det vil si konsum, investeringer og eksport – og produktinnsats, som er en produksjonsfaktor. Deler av sluttleveringene kommer direkte fra import. Resten leveres fra norske produsenter, som i ulik grad benytter seg av importert produktinnsats.

I denne boksen vises beregnede importandeler for norsk økonomi. Vi gjør dette i en statisk kryssløpsmodell. Analysen tar hensyn til importert produktinnsats, også gjennom underleverandører, i tillegg til direkte import av sluttleveringer. Det statiske kryssløpet tar imidlertid ikke hensyn til forhold som endringer i relative priser, ringvirkninger fra endringer i inntektsopptjening, behov for endret produksjonskapasitet (investeringer) og endringer i renter og valutakurs. Importandelene gjengitt i tabellen er beregnet for 2016, som er det siste året med endelige nasjonalregnskapstall. For sammenligning viser vi også importandeler for 2014 og 2015 fra tidligere beregninger. Generelt er det relativt små endringer i importandelene fra år til år.

Av hovedgruppene av sluttleveringskategorier har investeringer den klart høyeste importandelen. Vi deler opp totale nyinvesteringer etter både art og næring. Importandelen for investeringer i bygg og anlegg er relativt beskjeden, mens den er høy for skip. Øvrige investeringsarter har også et betydelig innslag av import. Av næringene har utenriks sjøfart den klart høyeste importandelen. Importandelen for petroleumsvirksomheten (utvinning og rørtransport) steg noe i både 2015 og 2016, og ligger klart over gjennomsnittet for andre investeringer. Økningen i importandelen for transportmidler i 2016 skyldes at elbiler har fortrent fossile biler med høye avgifter.

Konsum står for litt over halvparten av de totale sluttleveringene. Her ligger importandelen noe lavere enn for norsk økonomi for øvrig. Det er imidlertid stor variasjon mellom de ulike undergruppene av konsumet. Nordmenns konsum i utlandet er i sin helhet regnet som import. Transportmidler har et betydelig innslag av import, siden det produseres svært få biler i Norge. Bakgrunnen for at importandelen ikke er enda høyere enn 50 prosent er at avanse og avgifter utgjør en stor andel av utgiftene ved bilkjøp. Undergruppen diverse varer – som består av varer som klær og skotøy, møbler og elektronikk – har også en relativt høy importandel, på over 40 prosent. Energivarer produseres i hovedsak i Norge, men til tross for høy oljeproduksjon importeres det betydelig med bensin og diesel. I perioder med lav kraftproduksjon importeres det dessuten kraft fra våre naboland. I sum bidrar dette til en importandel på rundt 15 prosent for energivarene i husholdningenes konsum. Ved siden av boliger, fremstår offentlig konsum, som i stor grad består av lønnskostnader, som den konsumkomponenten med lavest importandel.

Også for eksport er det betydelige variasjoner mellom de ulike undergruppene. Eksporten av utenriks frakttjenester og tradisjonelle varer har et høyt importinnhold, noe som skyldes at mye av produktinnsatsen kjøpes utenfor Norge. Eksport av olje og gass skiller seg ut med en liten andel import. Dette følger av at mesteparten av produksjonsverdien kommer fra norsk kontinentalsokkel og dermed består av petroleumsrente.

Importandeler

	Andel 2016	Importandel		
		2014	2015	2016
Samlede sluttleveringer ^{1, 2}		24,0	24,8	25,3
Konsum	0,537	22,8	23,2	22,3
Konsum i husholdn. og ideelle org. ³	0,369	30,2	30,2	28,9
Nærings- og nytelsesmidler	0,051	31,2	30,4	30,7
Energivarer mm.	0,020	15,5	15,1	14,5
Egne transportmidler	0,016	39,0	40,4	49,9
Div. varer	0,064	49,1	51,7	43,3
Bolig	0,060	6,1	4,9	4,8
Andre tjenester	0,121	17,7	17,5	16,6
Nordmenns konsum i utlandet	0,027	100,0	100,0	100,0
Offentlig konsum	0,188	9,2	9,4	9,4
Nyinvesteringer	0,196	34,8	35,4	38,2
Etter art:				
Bygninger og anlegg	0,083	20,4	21,6	22,0
Skip	0,007	54,5	64,2	68,9
Øvrige arter	0,093	44,7	45,7	49,0
Etter næring:				
Fastlands-Norge	0,152	30,5	34,0	33,2
Off. forvaltning	0,041	26,9	32,6	29,3
Industri	0,009	42,4	45,2	44,4
Andre vareproduserende næringer	0,014	39,3	40,5	45,4
Boliger	0,045	20,4	21,6	22,0
Andre tjenesteytende næringer	0,042	37,4	40,3	41,0
Utvinning og rørtransport	0,041	43,2	45,3	49,5
Utenriks sjøfart	0,003	52,3	51,1	83,9
Eksport	0,260	19,5	20,9	21,8
Trad. varer	0,094	31,4	31,9	30,1
Olje og gass	0,097	3,9	3,6	4,4
Andre varer	0,003	30,7	26,7	30,7
Utenriks sjøfart mm.	0,022	55,5	53,0	53,9
Andre tjenester	0,043	25,3	22,3	21,5

¹ Andel av sluttleveransenes verdi.

² Kolonne 1 summeres ikke nøyaktig til 1 fordi lagerendringer er utelatt.

³ Husholdningenes konsum er regnet inklusive korreksjonspostene Nordmenns konsum i utlandet. Salg av brukt realkapital er tatt bort fra eksporten. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I kapittel 3.1 i denne rapporten redegjøres det for utenriksøkonomiens betydning for disponibel realinntekt per innbygger via bytteforholdsgevinster og rente- og stønadsbalansen.

2.8. Aktivitetsutviklingen

BNP for Fastlands-Norge økte med 2,2 prosent i 2018, mot en vekst på 2,0 prosent i 2017. Sesong- og

virkedagsjusterte tall viser at kvartalsveksten tok seg klart opp mot slutten av fjoråret, fra 0,4 prosent i 3. kvartal til 0,9 prosent i 4. kvartal. Forløpet har sammenheng med tørkeperioden i fjor sommer, som førte til et kraftig fall i norsk jordbruk med en ditto opphenting på senhøsten. Hvis vi ser bort fra jordbruket var veksttakten i norsk økonomi relativt stabil gjennom året, med en gjennomsnittlig kvartalsvekst på drøye 0,6

prosent. Dette tilsvarer en årlig vekstrate på rundt 2,5 prosent, noe som er høyere enn anslått trendvekst på 2 prosent. En kan dermed si at norsk økonomi har vært i en oppgangskonjunktur siden begynnelsen av 2017.

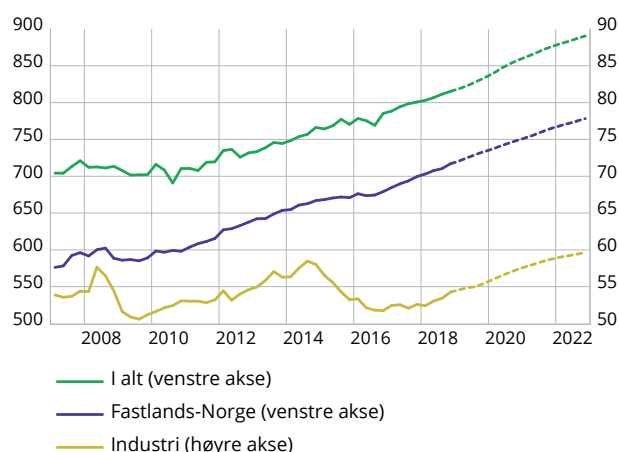
Nedgangskonjunktoren som startet i 2013 var drevet av et stort fall i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten. Etterspørselsfallet fikk store negative konsekvenser for norsk industri, særlig for olje- og gassrelaterte næringer som verftsindustrien og reparasjon av maskiner og utstyr. Fra toppen i 3. kvartal 2014 til bunnen i 4. kvartal 2016 falt det samlede bruttoproduktet i industrien med nesten 12 prosent. Etter nullvekst i 2017, var industrien i vekst gjennom mesteparten av fjoråret. Som årsgjennomsnitt løftet aktivitetsnivået seg med 0,9 prosent fra 2017. Den underliggende veksttakten gjennom fjoråret – målt som gjennomsnittlig kvartalsvekst – var høyere, og konsistent med en årsveksttakt på drøye 3 prosent. Veksten var spesielt høy i 4. kvartal, da bruttoproduktet økte med hele 1,6 prosent. Oppgangen var dessuten bredt sammensatt, med særlig god vekst i viktige leverandørsektorer til petroleumsvirksomheten. Det er likevel verdt å merke seg at bruttoproduktet for industrien samlet sett, til tross for høy vekst det seneste året, fortsatt er rundt 7 prosent under toppnivået fra 2014.

Bruttoproduktet i annen vareproduksjon på fastlandet økte med 2,4 prosent fra 2017 til 2018. Bygge- og anleggsvirksomheten har vært i kraftig vekst over lengre tid og har således vært en viktig drivkraft for norsk økonomi. Som årsgjennomsnitt løftet aktivitetsnivået seg med 3,9 prosent i 2018 – etter høye vekstrater også i 2016 og 2017 på henholdsvis 5,2 og 4,6 prosent. Den langvarige og sterke oppgangen kan trolig tilskrives det lave rentenivået, som har stimulert boligprisene, samt store offentlige investeringsprosjekter i bygninger og anlegg. I 4. kvartal avtok imidlertid veksten i bygg- og anlegg, noe som ikke er veldig overraskende gitt det allerede svært høye aktivitetsnivået.

Utviklingen i de øvrige vareproduserende fastlandsnæringene påvirkes i stor grad av naturgitte forhold. De er derfor ikke spesielt godt egnet til å si noe om den underliggende konjunktursituasjonen. Kraftproduksjonen falt med 1,2 prosent som årsgjennomsnitt i 2018, med store svingninger gjennom året. Etter nær nullvekst i 1. kvartal, falt produksjon med over 6 prosent i 2. kvartal grunnet det tørre vår- og sommerværet, før den løftet seg igjen gjennom andre halvår. Nivået i 4. kvartal var likevel noe lavere enn i samme kvartal året før. Norsk jordbruk og skogbruk ble også hardt rammet av det tørre været og opplevde et aktivitetsfall på nesten 30 prosent i 3. kvartal. Produksjonen hentet seg imidlertid raskt inn igjen, og i 4. kvartal var det sesongjusterte aktivitetsnivået om lag det samme som i 2. kvartal. Utviklingen i jordbruket var i seg selv nok til å redusere veksten i BNP for fastlands-Norge med 0,2 prosentpoeng i 3. kvartal og til å heve veksten tilsvarende i 4. kvartal. Bruttoproduktet

Figur 2.12. Bruttonasjonalprodukt

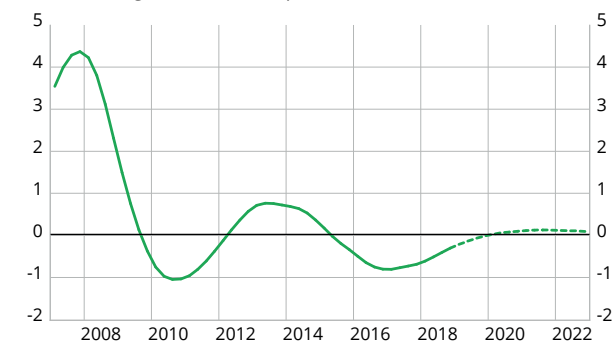
Sesongjustert, mrd 2016-kr, kvartal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 2.13. BNP Fastlands-Norge

Avvik fra beregnet trend-BNP i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

innen fiske, fangst og akvakultur steg med over 5 prosent i 2018, etter spesielt sterk vekst i årets siste kvartal.

Bruttoproduktet i tjenesteytende næringer utenom offentlig forvaltning økte med 2,6 prosent fra 2017 til 2018. Den sesongjusterte veksten fra 3. til 4. kvartal var på 0,6 prosent, noe under den gjennomsnittlige kvartalsveksten for året under ett. Veksten i tjenestene næringer var nokså bredt sammensatt gjennom hele fjoråret. Spesielt innen faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting var veksten sterk, samt innen forretningsmessig tjenesteyting og hotell- og restaurantvirksomhet. Bruttoproduktet i offentlig forvaltning steg med drøye 2 prosent i 2018, om lag som trendveksten for norsk økonomi.

Framover venter vi at aktivitetsveksten i økonomien vil holde seg godt oppe. De negative etterspørselsimpulsene fra petroleumsvirksomheten har snudd og sektoren er ventet å gi betydelig positive vekstimpulser i år. Industrien, som har vært i god vekst den siste tiden, vil dra klare fordeler av dette omslaget. Vi anslår derfor at veksten i norsk industri utover i prognoseperioden vil være litt høyere enn veksten i økonomien forøvrig.

Boks 2.5. Effekter av høyere oljepris

I prognosene har vi lagt til grunn oljepriser i tråd med framtidsprisene i oljemarkedet. I slutten av februar indikerer disse at oljeprisene vil falle svakt til om lag 61 dollar per fat i 2022. Som omtalt i Boks 1.2 knytter det seg stor usikkerhet til utviklingen i oljeprisene framover. I denne boksen analyserer vi effektene av en klart høyere oljepris. I beregningen antas det at oljeprisen per fat stiger med knappe 1 prosent i hvert kvartal fra og med 3. kvartal i år, slik at prisen når 75 dollar mot slutten av prognoseperioden.

En høyere oljepris påvirker norsk økonomi gjennom en rekke kanaler. Mange av disse kanalene, som valutakurs og rentereaksjoner fra sentralbanken, er inkorporert i vår modell av norsk økonomi (Kvarts). Andre sentrale forhold, som effektene på internasjonal økonomi, er imidlertid bestemt utenfor modellen. For å analysere effektene av en høyere oljepris på norsk økonomi er vi derfor tvunget til å gjøre noen forutsetninger. For det første antar vi at den høyere oljeprisen har sammenheng med forhold på tilbudssiden i oljemarkedet. Videre gjør vi følgende forutsetninger knyttet til mekanismer som ikke er inkorporert i modellen:

- Veksten i Norges eksportmarkeder samlet sett reduseres med 0,1 prosentpoeng hvert år fra og med 2020 som følge av høyere oljepriser.
- En høyere oljepris øker prisveksten i utlandet. Vi legger til grunn at KPI-veksten ute blir om lag 0,05 prosentpoeng høyere i 2020, og 0,1 prosentpoeng høyere i både 2021 og 2022 sammenlignet med i prognosebanen. Dette tilsvarer omtrent virkningene av oljeprisfallet på KPI i Norge dersom valutakursen ikke påvirkes.
- Veksten i petroleumsinvesteringene på norsk sokkel løftes med 0,25 prosentpoeng i 2021 og med 1 prosentpoeng i 2022. Vi begrunner dette med at det tar noe tid før investeringene påvirkes, og at det på noe sikt er sannsynlig at en høyere oljepris leder til noe høyere investeringer innen leting og felt i drift.
- Andre eksogene forhold, som innretningen av finanspolitikk, holdes uendret fra prognosebanen.

Modellberegningene viser at den høyere oljeprisen leder til en sterkere krone. Som årsgjennomsnitt for 2022 er den

importveide kronekursen 2,3 prosent sterkere enn i prognosebanen. Dette svekker den kostnadmessige konkurranseevnen. Sammen med en svakere etterspørsel i utlandet reduseres dermed norsk vareeksport noe. Det samme gjør norsk industriproduksjon.

På kort sikt øker inflasjonen marginalt, men litt lengre fram dominerer effekten av den sterkere krone slik at inflasjonen blir lavere enn i prognosebanen. Investeringene blir høyere enn i prognosebanen som følge av at aksjekursene på Oslo Børs stiger, men også fordi lavere importpriser fører til at brukerprisen på kapital og produktinnsats faller. Som følge av en lavere kostnadsvekst øker sentralbanken renta litt mindre enn i prognosebanen, noe som – sammen med en høyere realformue, bidrar til å løfte husholdningenes konsum.

Samlet sett viser analysen at en høyere oljepris øker aktivitetsnivået i norsk økonomi, men ikke med mer enn at BNP Fastlands-Norge kun er 0,1 prosent høyere i 2022 enn i prognosebanen. Det skal derfor klart høyere oljeprisøkninger til for å endre konjunkturbildet for norsk økonomi som vi har lagt til grunn.

Virkninger av høyere oljepris. Avvik fra prognosebanen i prosent

	2019	2020	2021	2022
BNP Fastlands-Norge	0,0	0,0	0,0	0,1
- Industri	0,0	0,0	0,1	0,3
Eksport tradisjonelle varer	0,0	-0,1	-0,3	-0,6
Næringsinvesteringer	0,0	0,1	0,2	0,3
Husholdningenes realdisponible inntekt	0,0	0,1	0,3	0,6
Konsum husholdninger mm.	0,0	0,0	0,1	0,3
Sysselsetting	0,0	0,0	0,0	0,0
Pengemarkedsrente (prosentpoeng)	0,0	0,0	0,0	-0,1
Importveide kronekurs	-0,1	-0,6	-1,4	-2,3
Konsumprisindeksen	0,0	0,0	0,0	-0,1
Memo:				
Oljepris	1,1	6,6	12,9	19,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Bygge- og anleggsnæringen har vært i sterk vekst de siste årene og aktivitetsnivået har kommet opp på et svært høyt nivå. Våre beregninger indikerer således at veksten framover vil bli mer moderat. I tillegg til det allerede høye produksjonsnivået, skyldes dette at boligbyggingen er ventet å vokse svært forsiktig. Vi anslår videre at oppgangen i tjenestenæringene vil fortsette, i takt med den etterhvert brede konjunkturoppgangen. Veksten i offentlig forvaltning er ventet å holde seg nokså stabil og litt under trendvekst for norsk økonomi.

Samlet sett gir våre beregninger en vekst i BNP Fastlands-Norge på 2,4 prosent for inneværende år. Veksten holder seg oppe i årene deretter, men faller gradvis ned mot om lag 2 prosent mot slutten av prognoseperioden. Vi har beregnet trendveksten for norsk økonomi til knappe 2 prosent, og anslagene våre impliserer derfor at den moderate konjunkturoppgangen vi nå er inne i vil vedvare i noen år til.

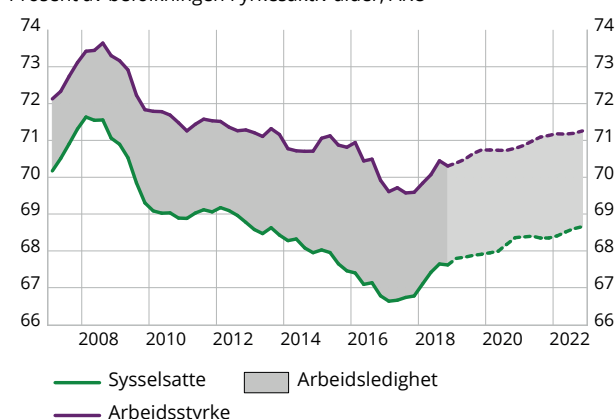
2.9. Arbeidsmarkedet

Sysselsettingsveksten tok seg opp i 2017, etter svak vekst i de to foregående årene. Utviklingen fortsatte i 2018 og sysselsettingen i alt økte med 1,5 prosent. I takt med den moderate konjunkturoppgangen økte også arbeidsstyrken i 2018, noe som dempet nedgangen i arbeidsledigheten. Gjennom andre halvdel av 2018 gikk arbeidsledigheten ned fra om lag 4 prosent til 3,7 prosent.

Veksten i samlet sysselsetting de siste årene kan tilskrives vedvarende vekst i enkelte næringer. Gjennom 2018 var veksten høy i bygg og anlegg og forretningsmessig tjenesteyting, som inkluderer arbeidskrafttjenester. I 2018 økte sysselsettingen i overnattings- og serveringsvirksomhet, til tross for at den falt noe i 4. kvartal. Etter nullvekst i 1. kvartal 2018 og sysselsettingsfall i det påfølgende kvartalet økte sysselsettingen i andre halvdel av 2018 i tjenester tilknyttet petroleumsnæringen. I 4. kvartal økte sysselsettingen i både utvinning av råolje

Figur 2.14. Arbeidsmarkedsstatus

Prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder, AKU

Kilde: Statistisk sentralbyrå

og naturgass og i industrien, i likhet med utviklingen i de tre foregående kvartalene.

Det er relativt mange som jobber i varehandel og utviklingen i næringen påvirkes mye av utviklingen i konsumet. En svak utvikling i varekonsumet i 2018 kan således ha bidratt til at sysselsettingen holdt seg om lag uendret gjennom året i denne næringen, og til at den falt noe som årsgjennomsnitt i forhold til 2017.

Ledige stillinger økte både på nivå og som andel av totalt antall stillinger (det vil si summen av ledige stillinger og antall arbeidstakerforhold) gjennom de tre første kvartalene i 2018, ifølge SSB. Til tross for fall i 4. kvartal 2018, økte antall ledige stillinger med knapt 14 prosent som årsgjennomsnitt fra 2017 til 2018. De utgjorde 2,3 prosent av totalt antall stillinger, og dette var 0,2 prosentpoeng høyere enn i 2017.

Arbeidsledigheten målt med AKU falt fra 4,0 prosent til 3,8 prosent gjennom det første halvåret i 2018. Arbeidsledigheten økte deretter noe før den falt igjen til 3,7 prosent mot slutten av året. Årsgjennomsnittet for arbeidsledigheten i 2018 ble 3,8 prosent, og dette var 0,4 prosentpoeng lavere enn året før. Tall fra både AKU og Nasjonalregnskapet viser sysselsettingsvekst i 2018. Samtidig har flere meldt seg på arbeidsmarkedet i 2018 som følge av den økte etterspørselen etter arbeidskraft. Økning i arbeidsstyrken har dermed bidratt til å dempe fallet i arbeidsledigheten i 2018.

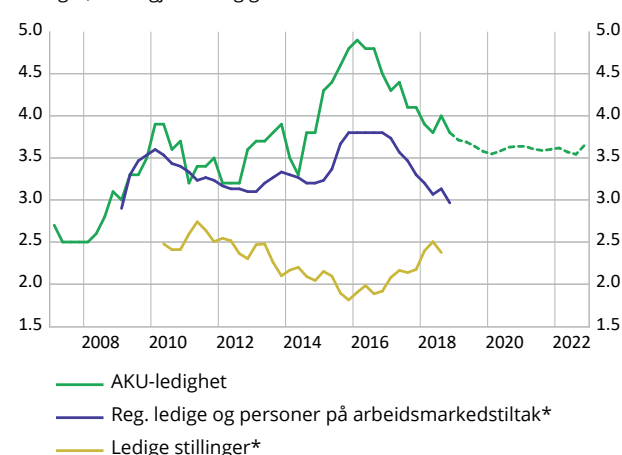
Sysselsettingsraten fra AKU tok seg opp i 2018 etter et vedvarende fall siden 2012. I tillegg til konjunkturutviklingen, bidro også endringer i alderssammensetning til fallet fram til i fjor. De eldre arbeidstakerne har en lavere sysselsettingsrate og utgjør en økende andel av arbeidsstyrken. Dette har trukket den samlede sysselsettingsraten ned siden 2012, men bedre konjunkturrelle forhold bidro til at sysselsettingsraten likevel tok seg opp i 2018.

NAVs sesongjusterte statistikk for antall helt ledige og summen av helt ledige og personer på tiltak viste

Statistisk sentralbyrå

Figur 2.15. Arbeidsledige personer og ledige stillinger

Prosent av arbeidsstyrken og av summen av besatte og ledige stillinger, sesongjustert og glattet

*Pga brudd i statistikken er tallene ikke sammenliknbare før/etter januar 2013

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten og Statistisk sentralbyrå

fall gjennom andre halvår i 2018. Den nedadgående utviklingen fortsatte i begynnelsen av 2019. Ifølge sesongjusterte tall fra NAV var 2,3 prosent av arbeidsstyrken helt ledige i februar 2019, mens andelen var 2,5 prosent i samme periode i fjor. Summen av helt arbeidsledige og personer på tiltak utgjorde 2,9 prosent av arbeidsstyrken i februar, og dette var 0,3 prosentpoeng lavere enn samme måned i fjor. Fylkesfordelte tall viser en bred basert nedgang i arbeidsledigheten i 2018. Nedgangen har vært størst blant fylker som er nær knyttet til petroleumsvirksomheten og som de foregående par årene har hatt relativt høy arbeidsledighet. Dette har bidratt til at regionale forskjeller har blitt mindre fra 2017 til 2018.

En bredt basert konjunkturoppgang indikerer at sysselsettingen vil fortsette å vokse de nærmeste årene. Våre beregninger indikerer at sysselsettingen i både privat tjenesteproduksjon og bygg og anlegg vil trekke opp samlet sysselsetting. Bedring i konjunktursituasjonen og mindre negative effekter fra alderssammensetning framover bidrar til at sysselsettingsraten tar seg videre opp. Høyere etterspørsel etter arbeidskraft trekker flere inn i arbeidsmarkedet, og dette vil fortsette å dempe nedgangen i arbeidsledigheten. Ifølge våre beregninger vil arbeidsledigheten holde seg om lag på 3,7 prosent i år og deretter falle til rundt 3,6 prosent mot slutten av prognoseperioden.

2.10. Lønn

Siden 2015 har den nominelle årslønnsveksten vært lav. I 2016 var lønnsveksten på 1,7 prosent, den laveste årsveksten siden annen verdenskrig. Lønnsveksten i 2017 var noe høyere, på 2,3 prosent, og tiltok videre fra 2017 til 2018. Etter en periode med lav vekst er lønnsveksten på vei oppover, og vi forventer at den skal fortsette å øke noe også en periode fram i tid.

Foreløpige beregninger av årslønnsveksten i Nasjonalregnskapet viser en gjennomsnittlig lønnsvekst på 2,8 prosent i 2018. Veksten i avtalt lønn fra

lønnsstatistikken viser det samme. Rammen for frontfaget var i fjor på 2,8 prosent, som tilsvarer gjennomsnittet av lønnsoppgjørene fra 2012 til 2017. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU) beregner lønnsvekst for de største forhandlingsområdene. De foreløpige beregningene fra TBU viser en lønnsvekst for industrien på 2,75 prosent, som er i samsvar med rammen etter fjorårets oppgjør. Prisveksten i 2018 ble høyere enn antatt, særlig på grunn av høye strømpriser, og reallønnsøkningen ble derfor beskjedent.

Veksten i gjennomsnittlig årslønn kan dekomponeres i overheng, bidrag fra tariff tillegg og lønns glidning. Overhenget angir forskjellen mellom årslønnsnivået på slutten av fjoråret og fjorårets gjennomsnittlige årslønnsnivå, og bidrar derfor med viktig informasjon om årslønnsveksten for det neste året. Tariffmessig lønnsøkning inkluderer lønnsøkning fra sentrale forhandlinger. Lønns glidning er summen av alle andre faktorer som påvirker årslønnen.

TBU har beregnet foreløpig lønns overheng inn i 2019 for ulike tariffområder. For den samlede industrien i NHO-området er overhenget beregnet til 1,2 prosentpoeng, mens det varierer for de andre forhandlingsområdene fra 0,7 prosentpoeng for kommunene til 2 prosentpoeng for helseforetakene. Sammenliknet med tidligere år er overhenget for industribedrifter i NHO-området likt snittet for årene 2014 til 2018. For staten som tariffområde er overhenget høyere enn gjennomsnittet etter 2014, som skyldes at en betydelig andel av potten i fjorårets lønnsforhandlinger ble overført til lokale forhandlinger som ble utbetalt sent i 2018.

Årets lønnsoppgjør er et mellomoppgjør. Annethvert år er det hovedoppgjør og mellomoppgjør, og i mellomoppgjørene forhandles det kun om lønnsregulering, i motsetning til i hovedoppgjørene, der det også forhandles om andre tariffbestemmelser.

Det er for tiden to krefter som trekker i hver sin retning på hvordan lønna påvirkes av endringer i sammensetning av de sysselsatte: Når arbeidsmarkedet er stramt vil flere personer som finner jobb enten ha vært arbeidsledige eller ha vært utenfor arbeidsmarkedet. Det vil trekke i retning av lavere lønnsvekst. På den andre siden har vi en gruppe av høyt utdannede som trekker i motsatt retning: Når høyt utdannede arbeidere som tidligere har jobbet i petroleumsnæringen etter en periode som ledige får jobber i andre næringer trekker dette i retning av høyere lønnsvekst. Det ser ut til at disse to kreftene nær motvirker hverandre, slik at vi ikke venter betydelige sammensetningseffekter på lønn i årene framover.

I året som gikk var lønnskostnadsandelen i industrien høyere enn sitt historiske snitt. Dette skyldes blant annet at høye energipriser i 2018 førte til svake driftsresultater. Til tross for at lønnsveksten er relativt stabil utover i prognoseperioden forventer vi at lønnsandelen

reduseres noe i tiden framover som følge av normaliserte energipriser og økte eksportpriser.

Ifølge våre beregninger vil lønnsveksten ta seg videre opp til i overkant av 3,5 prosent fram mot 2022 som følge av et strammere arbeidsmarked. Anslagene våre tilsier en prisvekst for inneværende år være på 2,3 prosent, slik at reallønnsveksten øker med om lag ett prosentpoeng i 2019. De neste årene forventer vi prisvekst på rundt 2 prosent, som gjør at reallønnsveksten øker litt til fram mot 2022.

2.11. Prisstigning

Veksten i konsumprisindeksen (KPI) endte på 2,7 prosent i 2018, og prisveksten økte dermed markert i forhold til 2017 da KPI steg med 1,8 prosent. Den underliggende prisstigningen målt med konsumprisindeksen justert for avgifts endringer og uten energivarer (KPI-JAE) økte med 1,6 prosent i 2018, noe som var en beskjedent oppgang på 0,2 prosentpoeng fra 2017. Differansen mellom årsveksten i KPI og KPI-JAE var dermed hele 1,1 prosentpoeng i 2018.

Utviklingen i energiprisene var hovedårsaken til at årsveksten i konsumprisindeksen (KPI) ble klart høyere enn for KPI-JAE. Strømprisene holdt seg på et vedvarende høyt nivå gjennom fjoråret og prisene på elektrisitet inkludert nettleie steg med 25,6 prosent på årsbasis. Fallet i oljeprisen mot slutten av fjoråret medvirket til et fall i drivstoffprisene, slik at de ved inngangen til 2019 om lag er tilbake på samme nivåer som i januar i fjor. Drivstoffprisene holdt seg imidlertid på et høyt nivå gjennom store deler av fjoråret som følge av høy oljepris og sterk dollarkurs. Som årsgjennomsnitt steg drivstoffprisene med 7,9 prosent fra 2017 til 2018. Holdes energivarer utenfor KPI (KPI-JE) var prisveksten 1,8 prosent i 2018. Bidraget fra energipriser til KPI-veksten var dermed hele 0,9 prosentpoeng i 2018. Konsumprisindeksen justert for avgifts endringer (KPI-JA) steg med 2,5 prosent fra 2017 til 2018 og økte særavgifter bidro dermed med 0,2 prosentpoeng til KPI-veksten. Det var spesielt en stor økning i sjokolade- og sukkervareavgiften som medvirket til vekstbidraget fra særavgiftene.

Det var betydelig forskjell i prisveksten målt ved nasjonalregnskapets deflator for konsum i husholdningene og KPI i 2018. KPI er inkludert i nasjonalregnskapets konsumdeflator i sin helhet. KPI dekker likevel ikke alle konsumgruppene i nasjonalregnskapet, blant annet mangler prisinformasjon om finansielle tjenester som bankenes rentemarginer overfor husholdningene. Heller ikke kjøp i utlandet, enten det er på reiser eller direkte over internett, er inkludert i KPI. Det medfører at nasjonalregnskapets konsumdeflator kan avvike fra KPI. I 2018 var KPI-veksten på 2,7 prosent, mens konsumdeflatoren økte 0,7 prosentpoeng mindre. Negativ prisvekst på husholdningenes kjøp i utlandet forklarer 0,4 prosentpoeng av differansen, mens 0,2 prosentpoeng blir forklart av prisutviklingen på finansielle tjenester (rentemarginen).

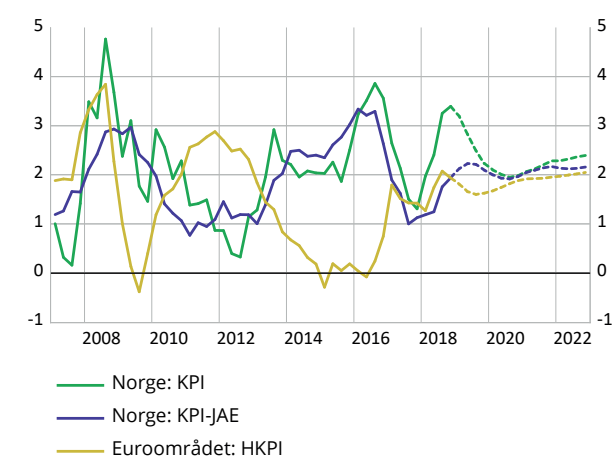
Sett på bakgrunn av tiltakende lønnsvekst, samt økningen i energi- og importpriser, var veksten i den underliggende prisstigningstakten målt ved 12-månedersveksten i KPI-JAE overraskende lav i første halvår i 2018 med en gjennomsnittlig vekst på 1,2 prosent målt mot første halvår i 2017. Et skifte i den underliggende prisstigningstakten fant sted i andre halvår da den tok seg klart opp. I juni 2018 var 12-månedersveksten i KPI-JAE 1,1 prosent, mens den kom opp i 1,9 prosent allerede i august og september. Prisveksten tok seg ytterligere opp mot slutten av året og 12-månedersveksten i KPI-JAE var henholdsvis 2,2 og 2,1 prosent i november og desember. En dekomponering av KPI-JAE for varer og tjenester etter leverende sektor viser at oppgangen i prisveksten i andre halvår først og fremst kan relateres til prisutviklingen på varer, både norskproduserte og importerte. Prisveksten i tjenestegruppene samlet sett var langt mer stabil gjennom fjoråret, men også disse steg noe mot slutten av 2018.

12-månedersveksten i KPI-JAE var 2,1 prosent i januar 2019 og uendret fra desember. Dekomponert viser delindeksene i KPI-JAE at 12-månedersveksten på varer samlet sett falt med 0,4 prosentpoeng fra desember til januar, mens prisene på tjenester steg med 0,4 prosentpoeng. Fallet i vareprisveksten fra desember til januar var farget av januarsalget på klær, møbler og husholdningsartikler hvor prisutslagene var større i januar i år enn under fjorårets salgsvirksomhet. Deler av prisøkningen for tjenester skyldes prisene på flyreiser som falt mindre fra desember til januar i år enn på samme tidspunkt i fjor. Sammen med øvrige transporttjenester og pakketurer trekker flyprisene prisveksten klart opp i januar. 12-månedersveksten for transporttjenester og pakketurer var henholdsvis 6,3 og 6,9 prosent.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien av tjenesten selvere og andelseiere får av boligen sin. Prisen på denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen

Figur 2.16. Konsumprisindekser

Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Prisveksten på husleier har vært uendret de siste tre månedene og 12-månedersveksten var 1,5 prosent også i januar for denne viktige tjenestegruppen med en vekt på i overkant av 20 prosent i KPI-JAE. Inngåtte husleiekontrakter justeres i stor grad med veksten i KPI. Vi antar at den økte KPI-veksten i 2018 vil resultere i noe høyere prisvekst for denne tjenestegruppen utover i året.

12-månedersveksten i KPI var 3,1 prosent i januar 2019 og dermed 1,0 prosentpoeng høyere enn veksten i KPI-JAE. Den viktigste bidragsyteren til differansen i veksten mellom KPI og KPI-JAE er fremdeles prisene på elektrisitet inkludert nettleie som var 30,4 prosent høyere i år enn i fjor. En tilnærmet reversering av den økte sukkeravgiften fra 2017 til 2018, samt en nedgang i elektrisitetsavgiften bidro til å redusere KPI-veksten med 0,1 prosentpoeng i januar. Vi anslår at reelle avgiftsendringer bidrar til å senke KPI-veksten med 0,1 prosentpoeng i 2019. For årene 2020-2022 har vi inflasjonsjustert særavgiftssatsene slik at de virker nøytralt på KPI-veksten.

Tabell 2.5. Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra året før				
		2015	2016	2017	2018	Jan.19
Totalt	1 000,0	2,1	3,6	1,8	2,7	3,1
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	124,5	2,9	2,6	0,0	2,5	1,2
Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	39,4	3,0	3,3	2,0	2,2	2,5
Klær og skotøy	48,5	0,4	4,9	-0,6	-3,4	-1,1
Bolig, lys og brensel	239,9	1,3	4,5	3,0	5,0	5,9
Herav: Elektrisitet inkludert nettleie	35,4	-3,7	22,2	9,3	25,6	30,4
Møbler og husholdningsartikler	65,5	5,3	5,3	-1,2	1,2	1,4
Helsepleie	32,2	1,7	2,0	2,0	1,6	2,1
Transport	154,2	1,3	2,5	2,5	3,5	3,4
Herav: Kjøp av egne transportmidler	60,9	1,3	2,3	1,7	2,8	1,9
Post- og teletjenester	22,4	1,1	4,1	1,1	1,0	1,1
Kultur og fritid	118,7	3,4	4,5	2,8	2,4	3,9
Utdanning	4,8	2,1	3,4	4,9	6,2	4,8
Hotell- og restauranttjenester	62,2	2,5	3,3	3,6	2,8	3,3
Andre varer og tjenester	87,7	1,9	1,9	2,2	1,5	1,3

¹ Vektene gjelder fra januar 2019 til desember 2019.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 2.6. Utsikter for strømprisene

Strømprisene for husholdningene varierer mye over tid. For å forstå svingningene kan det være nyttig å dekomponere strømprisen. Kraftpris er betaling for produksjon av kraften. Husholdninger kan velge mellom forskjellige kraftleverandører og ulike kontraktstyper hvor kraftprisen enten varierer hyppig eller er bundet for en lengre periode som ett eller tre år. Elsertifikater, som er en obligatorisk støtteordning for ny fornybar kraft, betales også gjennom kraftprisen. Nettleie er betaling for overføring av kraft gjennom ledningsnett fra kraftprodusenter til strømforbrukere. Overføring av kraft er en monopoljeneste, noe som innebærer at det ikke er mulig å bytte leverandør. I tillegg betales elektrisitetsavgift (med unntak for Nord-Troms og Finnmark) og ENOVA-avgift gjennom nettleien. Merverdiavgift betales også for kraftpris og nettleie, med unntak for Nord-Norge.

Figuren viser den historiske utviklingen i strømpriskomponentene fra 2012–2018. Kraftprisen varierer mest, mens nettleien varierer minst. Avgiftene vil variere noe på grunn av merverdi-påslaget i kraftprisen. Figuren viser også utviklingen i kvoteprisen for CO₂ i EUs kvotemarked, ETS, som har økt markert etter 2017.

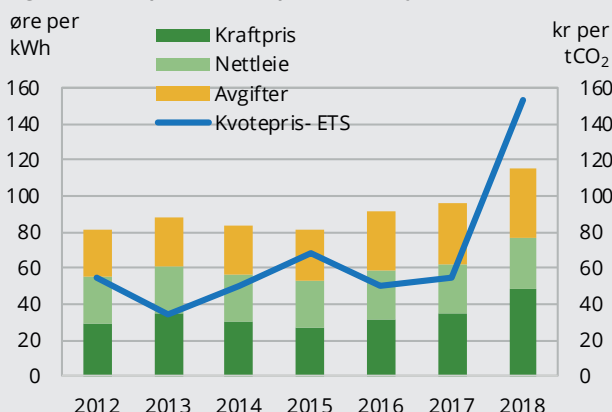
Norges produksjonssystem for kraft er stort sett basert på vannkraft. Kraftproduksjonsmulighetene i vannkraft i løpet av et år bestemmes i stor grad av nedbørsmengden. I tillegg vil vannmagasiner tilknyttet vannkraftverkene bidra til å utjevne produksjonen, både innenfor året og mellom år, slik at det blir produsert kraft når forbrukerne ønsker å bruke elektrisitet.

I tillegg er Norge knyttet opp mot utlandet med en rekke krafttransmisjonsforbindelser som gir mulighet til å importere/eksportere kraft når det er knapt/rikelig med nedbør tilgjengelig for kraftproduksjon. I flertallet av de landene vi er knyttet opp mot, blant annet Danmark og Nederland, er kraftproduksjonssystemene i mye mindre grad basert på vannkraft. Sverige er et unntak – der utgjør vannkraft om lag 40 prosent av kraftproduksjonen.

I de fleste år etter 2010 har Norge vært i en situasjon hvor det har vært betydelig mer produksjon enn forbruk av kraft i Norge, med tilhørende eksportoverskudd. Kraftprisen har i samme periode ligget lavere enn i landene vi handler kraft med, men har likevel samvariert med utviklingen i kraftprisene utenfor Norge. Etter hvert som flere transmisjonsforbindelser for kraft bygges ut kan samvariasjonen i kraftpriser med utlandet øke.

I andre halvdel av 2018 var det til dels veldig lite nedbør i Norge, selv om høsten ble mer normal. Så langt i 2019 har både vannmagasiner og mengden vann lagret som snø i fjellet vært under normale verdier. I samme periode har det vært netto-import av elektrisitet til Norge, og kraftprisen er til dels høyere enn i utlandet. Under følger en oversikt over de viktigste forklaringsfaktorene bak kraftprisene i de landene Norge samhandler med, både direkte og indirekte.

Komponenter i strømprisen, øre per kWh (venstre akse) og CO₂-kvotepris, kroner per tCO₂ (høyre akse)

De viktigste produksjonsteknologiene er gass- og kullkraft. Dermed vil utviklingen i gass- og kullpriser og prisen på utslipp av CO₂ være viktig for produksjonskostnaden for kraft. Utslipp av klimagasser i industri og kraftproduksjon m.m. er regulert i kvotemarkedet (Emission Trading System – ETS) for EU-EØS-landene. Likevekt i kvotemarkedet bestemmer en tilhørende kvotepris på utslipp av CO₂. Kvoteprisen er viktig for utviklingen i produksjonskostnadene for gass- og kullkraft i Europa.

I NVEs publisasjon «Kraftsituasjonen Fjerde kvartal og året 2018» presenteres en rekke fakta om elektrisitetsmarkedet i 2018.¹ Der framgår det at produksjonskostnadene for europeisk gass- og kullkraft økte med nærmere 40 prosent i 2018 i forhold til 2017. Økningen skyldtes i hovedsak tredoblingen i kvoteprisen, men økte gass- og kullpriser bidro også. Dette er en viktig årsak til at norske kraftpriser økte i fjor. Nedgangen i lagret vann i vannmagasinene, som følge av en tørr sommer, bidro ytterligere til økte kraftpriser i Norge.

I våre prognoser legger vi til grunn utviklingen i framtidsmarkedet for de nordiske kraftprisene. Ifølge markedsnoterene på Nasdaq ligger det an til at kraftprisene i Norden (og Norge) synker en del fram mot 2022 i forhold til i dag, med om lag 10 øre per kWh.²

Prisene i Tyskland er forventet å stige litt i forhold til dagens nivå, noe som også framtidspriser for CO₂-kvoter notert på EEX-børsen kan indikere.³ Årsaken til at det blir større sprik mellom norske og tyske priser etter hvert, kan være at det forventes at magasinifyllingen i norske kraftmagasiner normaliseres.

¹ <http://webfileservice.nve.no/API/PublishedFiles/Download/201900767/2643677>

² <http://www.nasdaqomx.com/transactions/markets/commodities/market-prices>

³ <https://www.eex.com/en/market-data/environmental-markets/derivatives-market/european-emission-allowances-futures#!/2019/03/05>

Den viktigste bidragsyteren til veksten i KPI det siste året har vært de høye strømprisene. Norske strømpriser påvirkes både av innenlandske forhold som temperaturer og nedbør og av europeiske kraftpriser gjennom kraftutvekslingen med utlandet. I Boks 2.6 gjennomgås de fundamentale forholdene som lå til grunn for fjorårets høye strømpriser. Kraftprisene på den nordiske kraftbørsen var høye i alle innenlandske elspotområder gjennom fjoråret. Etter å ha falt noe tilbake i oktober

steg de igjen gjennom november og desember og nådde en topp under kuldeperioden i januar. Væromslag og temperaturer over normalen i februar har ført til lavere strømforbruk og fallende kraftpriser. Utsikter til en mindre stram ressursituasjon har påvirket framtidsprisene i det nordiske kraftmarkedet. Prisene i terminmarkedet indikerer at kraftprisene vil bli litt høyere i 2. kvartal målt mot realiserte systempriser for samme periode i fjor. Deretter vil kraftprisene ligge under

Tabell 2.6. Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor¹

	Vekt ²	Endring i prosent fra året før				
		2015	2016	2017	2018	Jan.19
Totalt	1 000,0	2,7	3,1	1,4	1,6	2,1
Jordbruksvarer	..	2,4	..	..	..	..
Fiskevarer	..	4,6	..	..	..	..
Norske varer	140,9	3,6	3,6	0,3	1,3	2,6
Importerte varer	329,2	3,0	3,8	0,7	0,7	0,9
Husleie	217,8	2,4	1,8	1,9	1,6	1,5
Tjenester uten husleie	312,1	2,4	3,0	2,4	2,5	3,7
med lønn som dominerende priskomponent	94,8	3,0	2,8	2,8	2,8	2,8
med andre viktige priskomponenter	217,3	2,2	3,0	2,3	2,4	4,2

¹ Oppdelingen etter leverende sektor er endret fra og med januar 2016. Jordbruksvarer og fiskevarer er fordelt på norske og importerte varer i den nye inndelingen.

²Vektene gjelder fra januar 2019 til desember 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fjorårets nivåer ut året. Ifølge Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) økte nettleie uten avgiftspåslag med 4 prosent i januar målt mot samme tid i fjor. En reduksjon i elavgiften dempet prisveksten. NVE anslår den nominelle prisveksten på nettleie inkludert skatt og avgifter til 1 prosent målt mot fjoråret. Basert på terminprisene i kraftmarkedet anslår vi at prisen på elektrisitet inkludert nettleie øker med om lag 2 prosent som årsgjennomsnitt fra 2018 til 2019, men at den vil falle med 3 prosent i 2020 som følge av overheng fra høye kraftpriser i 1. kvartal 2019. Oljeprisanslagene våre for årene framover medvirker til at drivstoffprisene utvikler seg moderat. Samlet anslår vi at energiprisene virker nøytralt på KPI-veksten i 2019, men bidrar til å dempe KPI-veksten med 0,2 prosentpoeng i 2020. I 2021 og 2022 legger vi til grunn at de samlet sett om lag følger den generelle prisveksten.

Økt omfang av netthandel og kamp om markedsandeler så lenge ut til å legge en demper på prisveksten i 2018. Indirekte og direkte effekter av økte lønnskostnader, høye energipriser og en relativt svak krone bidro etter hvert til økt prisstigning slik at den underliggende prisstigningstakten målt ved 12-månedersveksten KPI-JAE de siste månedene har kommet over 2 prosent. Mens vi i vår forrige prognose antok at kronekursen ville styrke seg i årene framover, har vi denne gangen lagt til grunn at dagens svake kronekurs videreføres ut prognoseperioden (se Boks 2.1). Endrede valutakursforutsetninger løfter prisveksten i hele prognoseperioden, og medvirker spesielt til at veksten i KPI-JAE holder seg noe over 2 prosent gjennom 2019 målt mot samme kvartal året før. Det er utsikter til høyere vekst i norske lønninger i 2019 enn i 2018, og dette forsterker isolert sett prisoppgangen. Veksten i KPI-JAE blir med en svakere valutakurs 2,3 prosent i 2019, som er opp 0,4 prosentpoeng fra vår forrige prognose. I 2020 vil prisveksten gå ned som følge av nedgang i energipriser og at overhengen fra en svak valutakurs fases ut. Lønnsveksten øker ytterligere i de påfølgende årene, men produktivitetsvekst demper delvis effekten på prisene. Veksten i KPI-JAE faller med våre forutsetninger fra 2,3 prosent i 2019 til 1,9 prosent i 2020. I 2021 og 2022 kan veksten i KPI-JAE øke noe og med det komme litt over Norges Banks inflasjonsmål.

Med våre forutsetninger om utviklingen i energipriser og særavgifter, blir KPI-veksten lik veksten i KPI-JAE for 2019 og ender på 2,3 prosent. For 2020 fører et fall i energiprisene til at KPI-veksten blir 1,7 prosent. For 2021 og 2022 er KPI-veksten nær veksten i KPI-JAE.

2.12. Usikkerhet i anslagene

Statistisk sentralbyrå presenterte sine første kvantifiserte konjunkturprognoser for norsk økonomi i 1988, og har siden 1990 med få unntak publisert prognoser minst to år fram i tid i februar/mars, mai/juni, september og november/desember hvert år. Vi gir her en evaluering av prognosevirksomheten. Evalueringen tar for seg tre viktige makroøkonomiske størrelser: Veksten i bruttonasjonalproduktet (BNP) for Fastlands-Norge, veksten i konsumprisindeksen (KPI) og arbeidsledigheten i prosent av arbeidsstyrken (AKU). Vi undersøker både om anslagene har avveket systematisk fra Utsynsregnskapet, og spredningen i avvikene. Analysen benyttes også til å si noe om usikkerheten i våre anslag for 2019 og 2020.

Det er ofte avvik mellom de foreløpige BNP-tallene som publiseres i februar året etter regnskapsåret (Utsynsregnskapet), og de endelige tallene som normalt først er klare nærmere to år senere. De «endelige» tallene kan dessuten bli revidert i forbindelse med periodiske revisjoner hvor ny statistikk innarbeides eller ved omlegginger av beregningsprinsipper. Vi benytter likevel foreløpige BNP-tall fra Utsynsregnskapet som «fasit» av tre grunner. For det første foreligger ikke endelige regnskapstall for årene etter 2016. Anslagene for disse årene må derfor uansett sammenliknes med foreløpige regnskapstall. For det andre er prognosene laget med utgangspunkt i foreløpige – ikke endelige – regnskapstall for den nære forhistorien. For det tredje ble det ved hovedrevisjonene i 1995, 2002, 2006 og 2014 foretatt endringer i definisjoner, som innebar at prognoser og endelige tall ikke knytter seg til samme målesystem.¹ Våre prognoser for BNP Fastlands-Norge i 2013 avgitt før hovedrevisjonen i 2014 hadde for eksempel blitt annerledes dersom vi på prognosetidspunktene hadde brukt den nye definisjonen. For KPI og for

¹ Hovedrevisjonen i 2011 innebar ikke store endringer av makrotall.

AKU-ledigheten foreligger derimot endelige tall kort tid etter utgangen av året.^{2 3}

Hvor gode har anslagene vært?

Figurene 2.17, 2.18 og 2.19 viser utviklingen over tid i avviket mellom anslag og foreløpig regnskap for veksten i BNP Fastlands-Norge, veksten i KPI og AKU-ledigheten, målt i absolutte tall. Prognosene for AKU-ledigheten laget året før prognoseåret har blitt bedre over tid, mens prognosene for BNP-veksten er blitt bedre for begge prognosehorisontene.

Figurene 2.20, 2.21 og 2.22 viser gjennomsnittlig avvik mellom anslag gitt på ulike tidspunkter og regnskaps-tall for henholdsvis veksten i BNP Fastlands-Norge, veksten i KPI og arbeidsledigheten. Figurene gir også en indikasjon på spredningen i avvikene ved at de inkluderer tre ulike konfidensintervaller rundt gjennomsnittet. Disse intervallene er regnet ut på bakgrunn av den historiske spredningen. De sier ikke noe om hvor mange av avvikene som faktisk ligger innenfor intervallene. Under gitte forutsetninger⁴ er sannsynligheten for at avviket mellom framtidige anslag og regnskapstall ligger innenfor disse intervallene henholdsvis 50, 80 og 90 prosent. Vi har kun benyttet prognosene for årene fra og med 1995 i beregningene av intervallene.

Har det vært systematiske avvik?

I gjennomsnitt har anslagene for BNP-veksten gitt i første halvår før prognoseåret vært om lag lik den realiser-te veksten. Anslagene for BNP-veksten har derimot ofte vært litt for lave fra september og spesielt fra november/desember året før prognoseåret, men dette avviket reduseres etter hvert som anslagene oppdateres utover i prognoseåret. Anslagene gitt i september og november/desember året før prognoseåret ligger i gjennomsnitt henholdsvis 0,1 og 0,3 prosentpoeng under «fasiten».

Gjennomsnittlig prognoseavvik på veksten i KPI reduseres fra -0,3 prosentpoeng i februar/mars året før prognoseåret til nær null fra februar/mars i prognoseåret.

I tråd med for lave BNP anslag, finner vi at anslagene på arbeidsledigheten har hatt en tendens til å ha vært noe høye. Prognosene gitt i februar/mars året før prognoseåret er 0,2 prosentpoeng for høyt, deretter er gjennomsnittlig avvik omtrent 0,1 prosentpoeng fram til og med prognosene gitt i februar/mars samme år som prognosen er gitt for. Etter dette er avvikene

i gjennomsnitt tilnærmet null. Sett i lys av den store spredningen for de tre hovedstørrelsene, tyder resultatene på at det ikke er store systematiske feil i våre anslag.

Spredningen i anslagene

Det har vært relativt stor spredning i avviket mellom anslaget på BNP-veksten gitt i de tre første analysene året før prognoseåret og det foreløpige regnskapstallet. Av de 24 anslagene vi har fra og med 1995-prognosen, ligger 10 mer enn ett prosentpoeng unna det foreløpige regnskapstallet. En gang traff prognosen helt nøyaktig - i 1996. Prognosene i 1998, 2008, 2011, 2012 og 2018 var også svært gode med kun et avvik på mellom 0,1 og 0,3 prosentpoeng. Variasjonen i avvikene er i gjennomsnitt betydelig mindre i de prognosene som er gitt i desember året før, men fortsatt avviker 7 av 24 anslag med mer enn 1 prosentpoeng. Til tross for stadig mer informasjon om den økonomiske utviklingen i det året det gis prognoser for, er spredningen i avvikene deretter kun litt mindre helt fram til og med prognosene i september det samme året. En viktig årsak til dette er at de kvartalsvise BNP-tallene ofte har blitt revidert betydelig gjennom prognoseåret. Først den siste prognosen vi gir før «fasiten» foreligger viser på ny en klar nedgang i spredningen i avvikene.

Vi finner et liknende mønster i anslagene for årsveksten i KPI. Det er betydelig variasjon mellom de første tre anslagene og resultatet, mens spredningen reduseres deretter gradvis. Siden KPI ikke revideres, avspeiler dette at usikkerheten reduseres gjennom året etter hvert som den faktiske utviklingen i KPI gradvis blir kjent.

Spredningen i avviket mellom anslaget på ledigheten og resultatet viser en jevnere nedgang etter hvert som prognosehorisonten blir kortere. Det gjennomsnittlige avviket er på 0,6 prosentpoeng i februar/mars året før og 0,3 prosentpoeng i februar/mars samme år. Deretter synker spredningen gradvis. Prognosefeilen for ledigheten reduseres betraktelig i de to siste prognosene før resultatet foreligger. Som for KPI, skyldes dette at tallet blir gradvis kjent gjennom året og ikke revidert.

Usikkerheten i prognosene for 2019 og 2020

I figurene 2.23, 2.24 og 2.25 illustreres usikkerheten i våre anslag for 2019 og 2020. Vi anslår nå veksten i BNP for Fastlands-Norge til 2,4 prosent i 2019 og 2,3 prosent i 2020. Den estimerte usikkerheten knyttet til disse anslagene tilsier at i ni av ti tilfeller vil ikke de faktiske tallene avvike fra anslagene med mer enn 1,5 prosentpoeng og 2,5 prosentpoeng for henholdsvis 2019 og 2020.

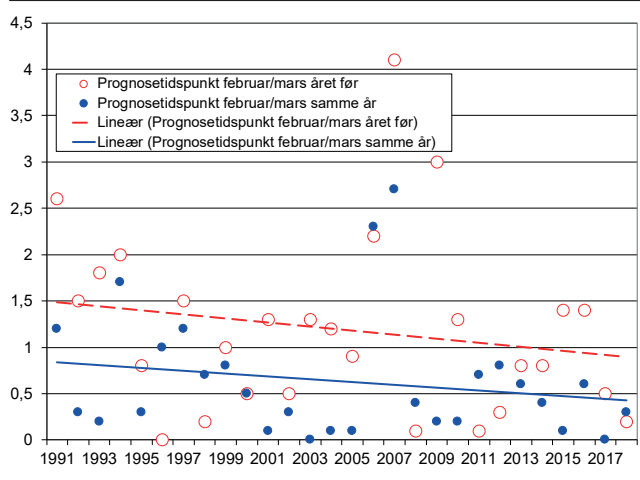
Veksten i KPI var på 2,8 prosent i 2018. For 2019 og 2020 anslår vi veksten til henholdsvis 2,3 og 1,7 prosent. Den estimerte usikkerheten indikerer her at i åtte av ti tilfeller vil ikke anslagene bomme med mer enn 0,7 og 1,1 prosentpoeng for henholdsvis 2019 og 2020.

² Fra og med publiseringen av januarindeksen 10. februar 2017 er referanseåret i KPI endret til 2015 (2015=100). Endret referanseår kan gi avvik i allerede publiserte endringstall som skyldes avrundningseffekter. Ettersom KPI ikke revideres på annen måte enn ved skifte av basisår, er det tallene fra første publisering som representerer de offisielle og endelige tallene.

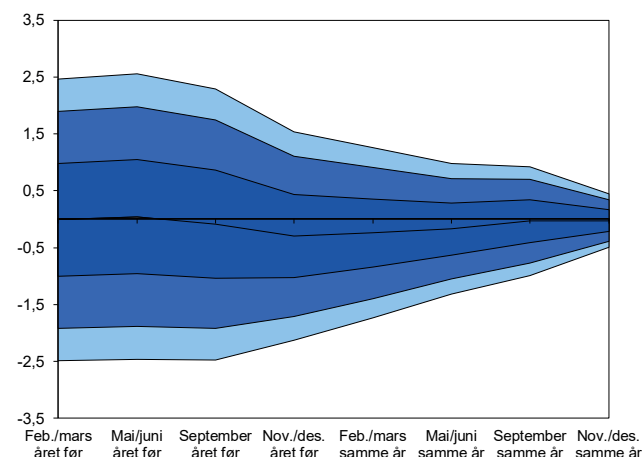
³ AKU reviderte i 2018 tallene sine i forbindelse med ny estimeringsmetode. Vi har ikke foretatt revisjon av tallene benyttet i denne analysen.

⁴ At alle avvik tilhører en gitt statistisk fordeling (Students t-fordeling med lik forventning og spredning) og er uavhengige. Metoden er benyttet for illustrasjon, og sannsynlighetene bør tolkes med forsiktighet.

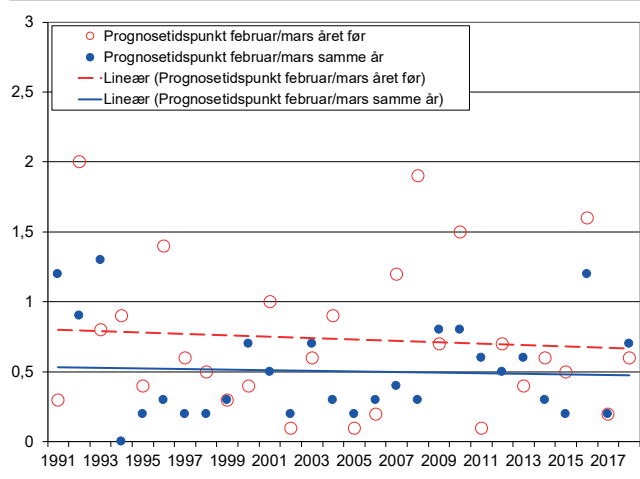
Figur 2.17. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskap

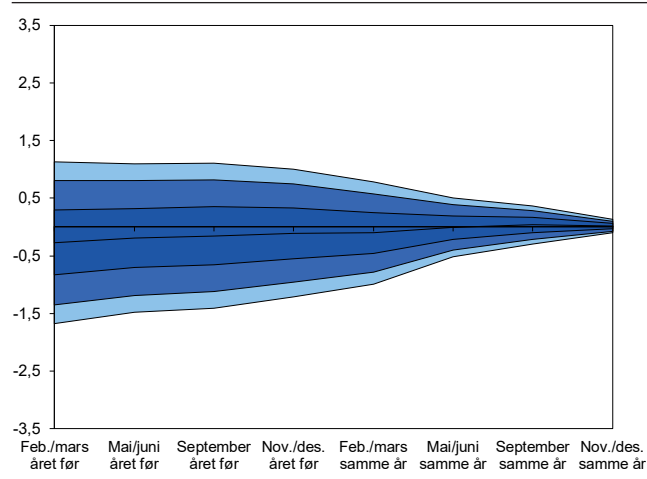
Figur 2.20. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Absolutt avvik fra foreløpig regnskapstall og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosenters konfidensintervaller

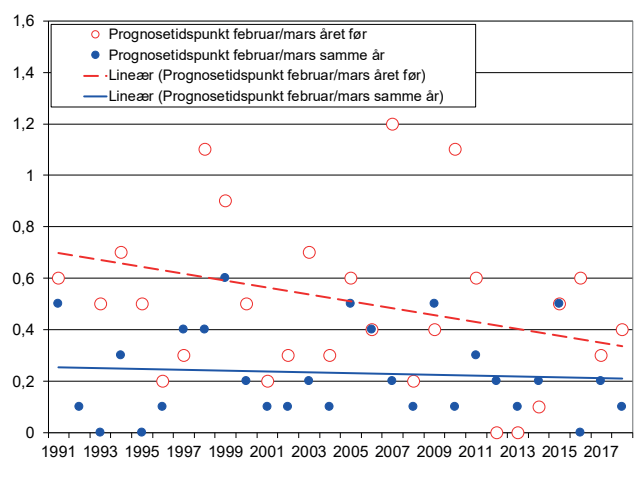
Figur 2.18. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik fra publiserte tall

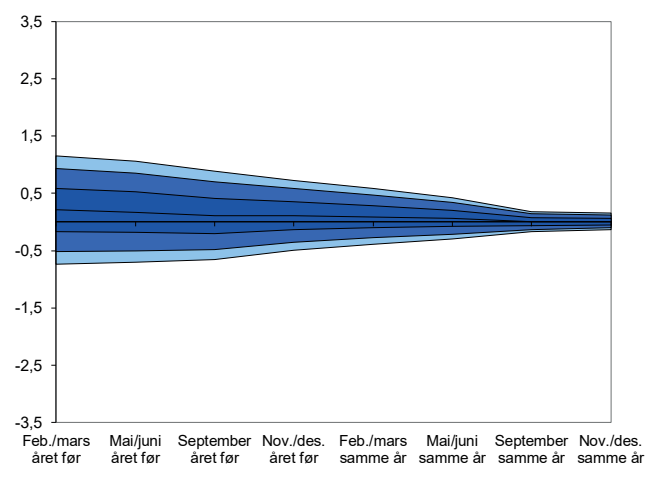
Figur 2.21. Anslag på prosentvis endring i KPI. Absolutt avvik og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosenters konfidensintervaller

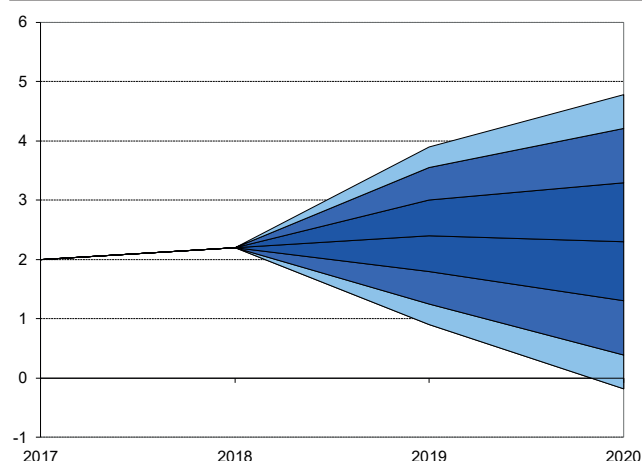
Figur 2.19. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Absolutt avvik fra publiserte tall

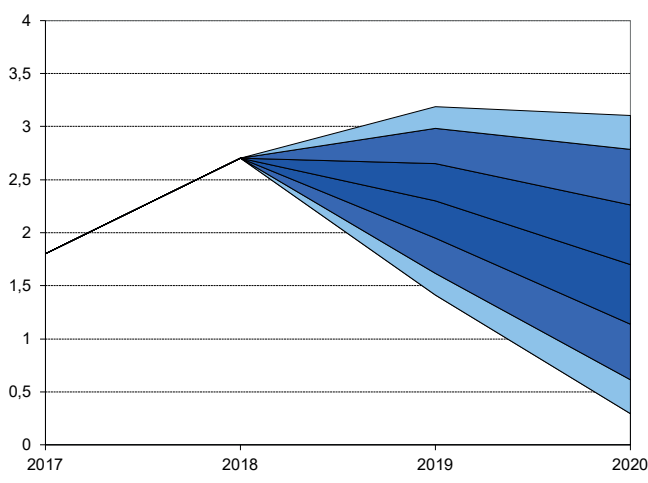
Figur 2.22. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Absolutt avvik og spredningen i disse. Intervallene viser henholdsvis 50, 80 og 90 prosenters konfidensintervaller

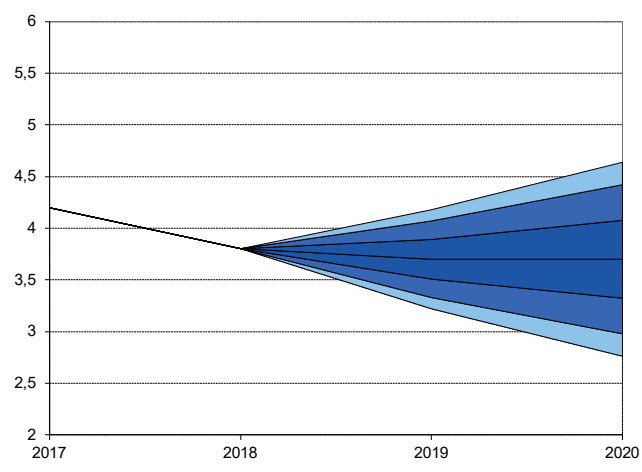
Figur 2.23. Anslag på prosentvis endring i BNP for Fastlands-Norge. Sikkerheten for at det foreløpige regnskapstallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.24. Anslag på prosentvis endring i KPI. Sikkerheten for at tallet vil ligge innenfor de tre intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Figur 2.25. Anslag på arbeidsledighet (AKU). Sikkerheten for at tallet vil ligge innenfor intervallene er henholdsvis 50, 80 og 90 prosent

Nivået på arbeidsledigheten er anslått å ligge på 3,7 prosent i 2019 og 2020. Mens de historiske prognosefeilene tilsier at prognosen for 2019 kan betraktes som relativt sikker, hefter det mer usikkerhet til prognosen for året etter. Beregningene, basert på tidligere prognosefeil, indikerer at anslaget for 2019 i åtte av ti tilfeller ikke vil bomme med mer enn 0,4 prosentpoeng. For 2020 er det samme tallet derimot hele 0,8 prosentpoeng.

2.13. Hvor godt traff SSBs prognoser for 2018?

Første gang vi publiserte prognoser for 2018 i våre ordinære kvartalsvise konjunkturrapporter var i begynnelsen av 2015. I tabellen vises anslagene som ble gitt da, ett år senere, og deretter alle anslagene som ble publisert gjennom 2017 og 2018.

De første anslagene for 2018 ble laget med utgangspunkt i helt andre internasjonale impulser enn det som ble realisert. Veksten blant våre handelspartnere har blitt nedjustert gradvis gjennom de siste tre årene. Mens veksten i eksportmarkedsindikatoren for 2018 ble anslått til 6,2 prosent i begynnelsen av 2015, var den nedjustert til 5,1 i begynnelsen av 2016 og videre ned til 4,4 prosent i begynnelsen av 2017. Fasiten, basert på foreløpige årstall for 2018, ble 3,5 prosent. Økte handelsspenninger etter at Trump ble valgt til president i USA og britenes folkeavstemning om å melde seg ut av EU var to viktige og overraskende hendelser i 2016 som har preget internasjonal økonomi. Disse hendelsene lå ikke til grunn for anslagene fra 2015.

Nedjusteringen av internasjonal økonomi har sitt motstykke i at prognosene for produksjonsutviklingen i Norge også har blitt nedjustert. I begynnelsen av 2015 ble det anslått at BNP Fastlands-Norge ville vokse med 2,7 prosent i 2018. Anslaget for 2018 ble nedjustert til 2,4 prosent i begynnelsen av 2016. Veksten i 2018 ble 2,3 prosent. Selv om vekstanslaget for 2018 har blitt nedjustert, har bildet om at norsk økonomi skulle være i en konjunkturoppgang i 2018 ligget fast gjennom de siste tre årene. I takt med at produksjonsutviklingen ble nedjustert ble også anslagene for årslønn, eksport, pengemarkedsrenten og investeringer nedjustert.

En euro var i 2015 anslått å koste 8,3 kroner i 2018, mens fasiten ble 9,6 kroner. Inflasjonen i 2018 har fra 2016 og gjennom 2017 vært anslått å ligge rundt 2,0 prosent. Fasiten ble 2,7 prosent. Den overraskende høye inflasjonen i 2018 må sees i sammenheng med at kraftprisene økte betydelig som følge av en tørr og varm sommer. Prognosene for konsumprisen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) traff langt bedre. Det største avviket var for prognosene avgitt i KT 1/17, der anslaget for veksten i KPI-JAE i 2018 var anslått til 2,0 prosent mens fasiten viste seg å bli 1,5 prosent.

Tabell 2.7. Prognoser for 2018 gitt på ulike tidspunkt. Prosentvis vekst der annet ikke framgår

	KT 1/15	KT 1/16	KT 1/17	KT 2/17	KT 3/17	KT 4/17	KT 1/18	KT 2/18	KT 3/18	KT 4/18	KT 1/19
Realøkonomi											
Konsum i husholdninger mv.	2,3	2,9	2,6	2,2	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,0	2,0
Konsum i offentlig forvaltning	2,5	2,1	1,7	1,8	1,7	1,5	1,5	1,6	1,8	1,8	1,5
Bruttoinvestering i fast realkapital	3,2	2,6	1,4	1,9	1,6	3,2	2,5	0,1	0,6	-0,2	0,9
Utvinning og rørtransport	-0,1	1,8	-0,1	-1,6	0,2	7,2	8,4	2,4	4,3	3,1	3,3
Fastlands-Norge	3,9	2,5	1,8	2,4	1,5	1,6	0,5	-0,1	-0,1	-0,8	0,7
Næringer	4,8	3,6	3,6	4,6	5,1	5,9	5,8	5,5	4,7	1,8	1,8
Bolig	1,9	1,2	-0,8	-0,2	-3,1	-3,7	-7,2	-8,8	-10,3	-9,9	-6,0
Offentlig forvaltning	4,4	2,2	2,3	2,5	1,8	1,5	1,5	1,6	3,0	5,2	6,6
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,7	2,6	2,2	2,2	2,0	2,1	1,8	1,7	1,7	1,3	1,6
Lagerendring ²	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,8	0,5	0,1
Eksport	2,0	1,8	2,0	1,4	1,6	2,1	2,0	1,6	0,6	0,2	-0,8
Tradisjonelle varer	0,3	0,1	4,0	3,4	5,0	4,2	4,7	3,9	3,4	2,2	2,5
Råolje og naturgass	3,9	3,7	-0,1	0,4	-0,4	-0,5	-0,5	-1,3	-3,1	-4,0	-4,8
Import	2,6	3,3	2,2	1,8	2,0	2,6	2,2	2,2	2,7	1,5	0,9
Tradisjonelle varer	3,9	3,8	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2	1,7	3,8	2,8	3,1
Bruttonasjonalprodukt	2,2	1,9	1,9	1,9	1,8	2,2	2,0	1,6	1,8	1,4	1,4
Fastlands-Norge	2,7	2,4	2,4	2,2	2,1	2,5	2,4	2,1	2,3	2,0	2,2
Industri og bergverk	3,4	2,0	1,1	2,3	2,8	4,2	4,0	2,1	2,8	0,8	0,9
Arbeidsmarked											
Utførte timeverk i Fastlands-Norge ³	0,9	1,3	0,8	0,7	0,6	1,1	0,7	0,2	1,3	1,3	1,7
Sysselsatte personer	1,0	1,5	1,0	0,7	0,8	1,1	1,2	1,0	1,4	1,5	1,5
Arbeidsstyrke ⁴	1,0	1,2	1,0	0,9	0,6	0,9	0,9	1,1	1,1	1,5	1,4
Yrkesandel (nivå) ⁴	70,2	71,3	70,5	70,2	70,2	69,8	70,0	70,0	69,9	70,2	70,2
Arbeidsledighetsrate (nivå) ⁴	3,8	4,3	4,2	4,2	4,1	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9	3,8
Priser og lønninger											
Årslønn	3,4	2,7	3,1	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9	2,8	2,8	2,8
Konsumprisindeksen (KPI)	1,7	2,1	2,1	2,0	1,9	1,9	2,0	2,5	2,8	2,7	2,7
KPI-JAE ⁵	1,7	1,7	2,0	1,8	1,7	1,8	1,7	1,6	1,5	1,5	1,6
Eksportpris tradisjonelle varer	2,0	2,2	0,5	2,7	1,0	2,6	3,4	4,4	6,9	5,7	5,8
Importpris tradisjonelle varer	1,5	2,1	1,1	3,1	0,5	2,5	2,5	3,9	2,9	5,0	5,1
Boligpris	0,4	6,1	0,6	-1,1	-4,8	-5,0	-2,8	0,0	1,2	1,6	1,4
Inntekter, renter og valuta											
Husholdningenes disponible realinntekt	2,5	2,4	2,1	2,7	2,9	3,1	2,7	2,4	2,5	1,7	2,4
Husholdningenes sparerate (nivå)	9,2	8,4	6,8	6,8	6,9	6,9	7,2	7,2	6,9	6,5	6,5
Pengemarkedsrente (nivå)	1,5	0,7	1,0	0,9	0,8	0,8	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁶	3,3	2,3	2,6	2,4	2,4	2,5	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6
Realrente etter skatt (nivå)	0,7	-0,3	-0,1	-0,2	-0,1	0,0	0,1	-0,4	-0,7	-0,7	-0,7
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	0,0	-1,1	0,0	0,4	-2,0	0,1	0,0	0,0	-0,2	0,0	0,1
NOK per euro (nivå)	8,3	9,1	8,9	9,4	9,2	9,5	9,6	9,5	9,6	9,6	9,6
Utenriksøkonomi											
Driftsbalansen, mrd. Kroner ⁸	210	179,6	255,6	219,7	143,5	222,3	231	281,5	309	324	241
Driftsbalansen i prosent av BNP	6,0	5,2	7,4	6,4	4,2	6,4	6,6	8,1	8,7	9,2	7,9
Utlandet											
Eksportmarkedsindikator	6,2	5,1	4,4	4,4	4,7	4,7	5,3	5,1	3,6	3,4	3,5
Konsumpris euro-området	1,7	1,3	1,7	1,4	1,4	1,4	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,2	-0,3	-0,3
Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	540	407	489	481	448	461	486	561	568	592	583

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

Rettet 7. mars 2019, kl 14.00

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.³ Lønnstakere⁴ Ifølge AKU.⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.⁶ Gjennomsnitt for året.⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.⁸ Driftsbalansen uten korreksjon for sparing i pensjonsfond.⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Tabell 2.8. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2016-priser. Millioner kroner

	Ujustert		Sesongjustert							
	2017	2018*	17.1	17.2	17.3	17.4	18.1	18.2	18.3	18.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 443 445	1 472 943	358 786	360 126	363 186	365 927	366 306	370 645	370 286	371 659
Konsum i husholdninger	1 364 740	1 390 908	339 387	340 607	343 449	345 986	346 055	350 112	349 649	350 659
Varekonsum	625 914	631 126	155 917	156 607	157 892	159 649	158 390	160 540	158 546	158 247
Tjenestekonsum	669 032	686 152	165 476	166 727	167 900	168 908	169 637	171 445	172 726	173 710
Husholdningenes kjøp i utlandet	113 236	117 307	28 335	28 004	28 739	28 406	29 155	29 053	29 213	29 678
Utlendingers kjøp i Norge	-43 441	-43 678	-10 341	-10 731	-11 082	-10 977	-11 127	-10 926	-10 835	-10 977
Konsum i ideelle organisasjoner	78 704	82 035	19 399	19 519	19 737	19 941	20 251	20 533	20 638	21 000
Konsum i offentlig forvaltning	778 468	790 021	192 694	193 542	194 804	197 481	197 310	197 366	197 569	197 790
Konsum i statsforvaltningen	391 089	396 137	96 726	97 388	97 819	99 156	99 118	99 080	99 081	98 864
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	346 231	350 648	85 584	86 207	86 604	87 836	87 782	87 689	87 695	87 488
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	44 858	45 489	11 142	11 180	11 215	11 320	11 336	11 391	11 386	11 376
Konsum i kommuneforvaltningen	387 379	393 884	95 968	96 154	96 985	98 324	98 192	98 287	98 488	98 926
Bruttoinvestering i fast realkapital	818 871	826 312	203 663	205 253	203 782	206 165	194 910	209 003	211 997	210 357
Utvinning og rørtransport	159 147	164 427	39 627	41 042	37 330	41 122	36 180	41 163	42 613	44 429
Utenriks sjøfart	3 902	1 298	1 002	999	1 852	50	618	573	-228	334
Fastlands-Norge	655 822	660 586	163 035	163 212	164 601	164 993	158 111	167 266	169 611	165 594
Næringer	290 345	295 537	73 515	69 245	74 528	73 067	69 406	75 915	75 760	74 427
Tjenester tilknyttet utvinning	2 436	3 309	374	422	815	825	717	779	908	901
Andre tjenester	185 026	179 079	47 347	44 901	46 620	46 167	42 362	46 286	45 913	44 507
Industri og bergverk	36 450	40 244	9 324	8 428	9 023	9 671	9 268	10 358	10 320	10 285
Annen vareproduksjon	66 434	72 906	16 469	15 493	18 070	16 403	17 060	18 492	18 618	18 734
Boliger (husholdninger)	194 017	182 282	48 952	48 900	49 361	46 816	46 950	45 088	45 120	45 157
Offentlig forvaltning	171 460	182 767	40 568	45 067	40 712	45 111	41 755	46 263	48 731	46 010
Bruttoinvestering i verdigjenstander	414	445	106	96	104	107	107	112	110	116
Lagerendring og statistiske avvik	107 799	122 642	22 086	23 770	28 211	32 039	37 843	28 248	27 060	33 332
Bruttoinvestering i alt	927 084	949 399	225 856	229 120	232 098	238 311	232 860	237 363	239 166	243 806
Innenlandsk sluttanvendelse	3 148 996	3 212 363	777 335	782 787	790 087	801 718	796 475	805 374	807 021	813 255
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	2 877 734	2 923 551	714 514	716 880	722 590	728 401	721 727	735 278	737 466	735 044
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	949 927	972 788	233 262	238 609	235 515	242 592	239 065	243 630	246 300	243 801
Eksport i alt	1 096 104	1 087 275	275 691	277 131	273 487	269 924	271 311	273 637	275 526	270 309
Tradisjonelle varer	361 646	370 584	86 813	90 453	92 770	92 152	91 616	92 200	92 411	96 943
Råolje og naturgass	379 333	361 227	96 021	97 142	95 265	90 804	90 006	90 431	91 539	89 986
Skip, plattformer og fly	14 459	11 425	7 468	2 934	1 883	2 174	3 877	3 249	3 254	1 046
Tjenester	340 666	344 038	85 389	86 602	83 568	84 795	85 812	87 757	88 322	82 334
Samlet sluttanvendelse	4 245 100	4 299 638	1 053 026	1 059 918	1 063 573	1 071 642	1 067 786	1 079 011	1 082 547	1 083 564
Import i alt	1 064 025	1 074 074	264 723	265 609	265 269	270 956	264 696	272 252	271 151	268 362
Tradisjonelle varer	613 190	632 418	150 665	152 929	154 487	157 523	156 868	158 575	159 268	160 196
Råolje og naturgass	10 974	15 264	2 359	2 595	2 795	3 113	3 650	3 874	3 860	3 985
Skip, plattformer og fly	49 624	36 750	14 785	12 973	10 479	11 369	7 171	11 468	10 190	8 043
Tjenester	390 237	389 642	96 915	97 112	97 508	98 951	97 006	98 335	97 833	96 139
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	3 181 071	3 225 564	788 303	794 309	798 305	800 686	803 091	806 759	811 395	815 202
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2 767 631	2 827 506	684 692	689 768	693 681	699 448	703 004	707 671	710 358	716 891
Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	413 440	398 059	103 611	104 542	104 624	101 238	100 087	99 088	101 037	98 311
Fastlands-Norge (basisverdi)	2 398 334	2 454 979	592 744	597 761	600 972	606 604	610 118	614 480	616 930	623 097
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1 797 869	1 841 092	443 931	447 982	450 791	454 915	457 812	461 489	462 972	468 477
Industri og bergverk	208 289	210 210	52 450	52 538	52 070	52 577	52 398	53 043	53 417	54 268
Annen vareproduksjon	316 783	324 403	77 125	78 854	79 611	80 814	81 552	80 931	80 329	82 872
Tjenester inkl. boligjenester	1 272 797	1 306 479	314 356	316 590	319 110	321 524	323 862	327 514	329 226	331 336
Offentlig forvaltning	600 464	613 887	148 813	149 779	150 180	151 689	152 306	152 991	153 958	154 620
Produktavgifter og -subsidier	369 297	372 527	91 948	92 007	92 710	92 844	92 886	93 192	93 428	93 794

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.9. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Faste 2016-priser. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2017	2018*	17.1	17.2	17.3	17.4	18.1	18.2	18.3	18.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,2	2,0	0,7	0,4	0,8	0,8	0,1	1,2	-0,1	0,4
Konsum i husholdninger	2,2	1,9	0,7	0,4	0,8	0,7	0	1,2	-0,1	0,3
Varekonsum	1,6	0,8	0,6	0,4	0,8	1,1	-0,8	1,4	-1,2	-0,2
Tjenestekonsum	2,5	2,6	0,7	0,8	0,7	0,6	0,4	1,1	0,7	0,6
Husholdningenes kjøp i utlandet	2,7	3,6	-0,5	-1,2	2,6	-1,2	2,6	-0,4	0,5	1,6
Utlendingers kjøp i Norge	-0,6	0,5	-2,9	3,8	3,3	-0,9	1,4	-1,8	-0,8	1,3
Konsum i ideelle organisasjoner	2,7	4,2	0,9	0,6	1,1	1,0	1,6	1,4	0,5	1,8
Konsum i offentlig forvaltning	2,5	1,5	0,6	0,4	0,7	1,4	-0,1	0	0,1	0,1
Konsum i statsforvaltningen	1,8	1,3	-0,4	0,7	0,4	1,4	0	0	0	-0,2
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	1,9	1,3	-0,6	0,7	0,5	1,4	-0,1	-0,1	0	-0,2
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	1,0	1,4	0,9	0,3	0,3	0,9	0,1	0,5	0	-0,1
Konsum i kommuneforvaltningen	3,2	1,7	1,7	0,2	0,9	1,4	-0,1	0,1	0,2	0,4
Bruttoinvestering i fast realkapital	3,6	0,9	1,0	0,8	-0,7	1,2	-5,5	7,2	1,4	-0,8
Utvinning og rørtransport	-3,8	3,3	-2,4	3,6	-9,0	10,2	-12	13,8	3,5	4,3
Utenriks sjøfart	-68,2	-66,7	-72,5	-0,2	85,3	-97,3	..	-7,3	-139,7	-246,6
Fastlands-Norge	7	0,7	3,5	0,1	0,9	0,2	-4,2	5,8	1,4	-2,4
Næringer	9,3	1,8	7,2	-5,8	7,6	-2,0	-5	9,4	-0,2	-1,8
Tjenester tilknyttet utvinning	15,9	35,8	-17,4	12,7	93,3	1,3	-13,2	8,7	16,6	-0,8
Andre tjenester	12,3	-3,2	12,6	-5,2	3,8	-1,0	-8,2	9,3	-0,8	-3,1
Industri og bergverk	-2,5	10,4	-3,2	-9,6	7,1	7,2	-4,2	11,8	-0,4	-0,3
Annen vareproduksjon	8,1	9,7	0,0	-5,9	16,6	-9,2	4	8,4	0,7	0,6
Boliger (husholdninger)	7	-6	3,2	-0,1	0,9	-5,2	0,3	-4	0,1	0,1
Offentlig forvaltning	3,6	6,6	-2,1	11,1	-9,7	10,8	-7,4	10,8	5,3	-5,6
Bruttoinvestering i verdigjenstander	5,5	7,6	4,2	-9,4	7,7	2,9	0	4,8	-2,2	6
Lagerendring og statistiske avvik	2,3	13,8	24,2	7,6	18,7	13,6	18,1	-25,4	-4,2	23,2
Bruttoinvestering i alt	3,5	2,4	2,8	1,4	1,3	2,7	-2,3	1,9	0,8	1,9
Innenlandsk sluttanvendelse	2,6	2	1,3	0,7	0,9	1,5	-0,7	1,1	0,2	0,8
Etterspørsel fra Fastlands-Norge (ekskl. lagerendring)	3,3	1,6	1,3	0,3	0,8	0,8	-0,9	1,9	0,3	-0,3
Etterspørsel fra offentlig forvaltning	2,7	2,4	0,1	2,3	-1,3	3,0	-1,5	1,9	1,1	-1
Eksport i alt	-0,2	-0,8	-1,8	0,5	-1,3	-1,3	0,5	0,9	0,7	-1,9
Tradisjonelle varer	1,7	2,5	4,2	4,2	2,6	-0,7	-0,6	0,6	0,2	4,9
Råolje og naturgass	1,5	-4,8	-2,4	1,2	-1,9	-4,7	-0,9	0,5	1,2	-1,7
Skip, plattformer og fly	-16,1	-21	-19,9	-60,7	-35,8	15,4	78,4	-16,2	0,1	-67,9
Tjenester	-3,2	1	-4,8	1,4	-3,5	1,5	1,2	2,3	0,6	-6,8
Samlet sluttanvendelse	1,9	1,3	0,5	0,7	0,3	0,8	-0,4	1,1	0,3	0,1
Import i alt	1,6	0,9	0,7	0,3	-0,1	2,1	-2,3	2,9	-0,4	-1
Tradisjonelle varer	2,7	3,1	2,2	1,5	1,0	2,0	-0,4	1,1	0,4	0,6
Råolje og naturgass	26,4	39,1	8,1	10,0	7,7	11,4	17,3	6,1	-0,4	3,2
Skip, plattformer og fly	-2,2	-25,9	-1,3	-12,3	-19,2	8,5	-36,9	59,9	-11,1	-21,1
Tjenester	-0,1	-0,2	-1,5	0,2	0,4	1,5	-2	1,4	-0,5	-1,7
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	2	1,4	0,4	0,8	0,5	0,3	0,3	0,5	0,6	0,5
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	2,0	2,2	0,8	0,7	0,6	0,8	0,5	0,7	0,4	0,9
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	1,7	-3,7	-2,4	0,9	0,1	-3,2	-1,1	-1	2	-2,7
Fastlands-Norge (basisverdi)	1,9	2,4	0,7	0,8	0,5	0,9	0,6	0,7	0,4	1
Fastlands-Norge utenom offentlig forvaltning	1,7	2,4	0,7	0,9	0,6	0,9	0,6	0,8	0,3	1,2
Industri og bergverk	0	0,9	1,4	0,2	-0,9	1,0	-0,3	1,2	0,7	1,6
Annen vareproduksjon	3	2,4	0,7	2,2	1,0	1,5	0,9	-0,8	-0,7	3,2
Tjenester inkl. boligjenester	1,7	2,6	0,6	0,7	0,8	0,8	0,7	1,1	0,5	0,6
Offentlig forvaltning	2,3	2,2	0,7	0,6	0,3	1,0	0,4	0,4	0,6	0,4
Produktavgifter og -subsidier	2,9	0,9	1,9	0,1	0,8	0,1	0	0,3	0,3	0,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.10. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindekser. 2016=100

	Ujustert		Sesongjustert							
	2017	2018*	17.1	17.2	17.3	17.4	18.1	18.2	18.3	18.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	102,0	104,1	101,0	101,9	102,1	102,6	102,8	103,6	104,6	105,1
Konsum i offentlig forvaltning	102,4	105,1	101,4	102,2	102,9	103,2	103,9	104,7	105,5	106,6
Bruttoinvestering i fast kapital	100,7	102,8	100,1	101,0	100,5	101,2	102,0	102,1	103,0	103,9
Fastlands-Norge	102,1	105,0	101,1	102,2	102,0	103,0	103,9	104,4	105,4	106,3
Innenlandsk sluttanvendelse	101,6	104,0	101,4	101,3	101,4	102,2	103,4	103,5	104,6	104,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	102,1	104,6	101,1	102,1	102,3	102,9	103,4	104,1	105,0	105,7
Eksport i alt	109,2	123,9	107,9	108,1	107,6	113,0	118,3	122,9	127,7	127,5
Tradisjonelle varer	105,4	111,5	104,0	105,8	105,0	107,1	109,6	112,2	111,7	111,7
Samlet sluttanvendelse	103,6	109,0	103,1	103,1	103,0	104,9	107,2	108,4	110,4	110
Import i alt	102,7	107,2	100,6	102,7	102,5	104,7	105,5	106,3	108,0	108,8
Tradisjonelle varer	103,7	109,0	101,9	103,6	103,2	105,9	107,2	108,5	109,6	110,5
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	103,9	109,7	104,0	103,3	103,1	105,0	107,8	109,2	111,2	110,4
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	101,1	102,8	100,8	101,1	101,4	101,2	102,1	102,4	103,0	103,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.11. Makroøkonomiske hovedstørrelser. Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2017	2018*	17.1	17.2	17.3	17.4	18.1	18.2	18.3	18.4
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,0	2,1	0,4	0,9	0,2	0,5	0,2	0,7	0,9	0,4
Konsum i offentlig forvaltning	2,4	2,6	0,4	0,8	0,6	0,3	0,6	0,8	0,8	1,0
Bruttoinvestering i fast kapital	0,7	2,1	0,0	0,8	-0,5	0,7	0,7	0,2	0,8	0,9
Fastlands-Norge	2,1	2,9	0,6	1,1	-0,2	0,9	0,9	0,5	0,9	0,8
Innenlandsk sluttanvendelse	1,6	2,3	0,8	-0,1	0,1	0,8	1,2	0,1	1	-0,3
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,1	2,4	0,4	0,9	0,2	0,6	0,5	0,7	0,9	0,7
Eksport i alt	9,2	13,5	5,4	0,2	-0,5	5,1	4,7	3,9	3,9	-0,2
Tradisjonelle varer	5,4	5,8	0,6	1,8	-0,7	1,9	2,3	2,4	-0,4	0,0
Samlet sluttanvendelse	3,6	5,3	2,0	0,0	-0,1	1,9	2,2	1,1	1,8	-0,4
Import i alt	2,7	4,4	1,1	2,2	-0,2	2,2	0,7	0,8	1,6	0,7
Tradisjonelle varer	3,7	5,1	1,7	1,7	-0,3	2,6	1,2	1,2	1	0,8
Bruttonasjonalprodukt (markedsverdi)	3,9	5,6	2,3	-0,7	-0,1	1,8	2,6	1,3	1,9	-0,7
Bruttonasjonalprodukt Fastlands-Norge (markedsverdi)	1,1	1,7	-0,3	0,4	0,3	-0,2	0,8	0,3	0,6	0,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2007-2022

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2018*	Prognoser			
													2019	2020	2021	2022
Realøkonomi																
Konsum i husholdninger mm.	5,3	1,7	0,0	3,8	2,3	3,5	2,8	2,1	2,6	1,3	2,2	2,0	2,2	2,3	2,3	2,3
Konsum i offentlig forvaltning	2,0	2,4	4,1	2,2	1,0	1,6	1,0	2,7	2,4	2,1	2,5	1,5	1,8	1,8	1,6	1,6
Bruttoinvestering i fast realkapital	12,2	1,1	-6,8	-6,4	7,5	7,6	6,3	-0,3	-4,0	5,2	3,6	0,9	4,7	1,2	1,0	1,1
Utvinning og rørtransport	9,3	5,5	2,9	-8,0	11,4	14,6	19,0	-1,8	-12,2	-16,0	-3,8	3,3	12,9	-0,6	1,0	1,5
Fastlands-Norge	14,2	0,9	-10,4	-6,4	5,0	7,4	2,9	0,4	-0,2	10,7	7,0	0,7	2,1	1,7	1,0	1,0
Næringer	22,7	3,1	-18,4	-9,5	1,1	10,5	-3,2	-0,7	-2,8	16,5	9,3	1,8	3,1	1,6	1,3	1,7
Bolig	2,7	-9,0	-8,1	-1,6	17,0	10,9	5,3	-1,4	3,2	6,6	7,0	-6,0	1,0	2,2	0,4	-0,3
Offentlig forvaltning	8,7	7,2	7,7	-4,8	1,1	-1,8	11,8	4,4	0,2	6,7	3,6	6,6	1,7	1,4	1,3	1,0
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	6,4	1,7	-1,4	1,2	2,5	3,7	2,3	1,9	2,0	3,5	3,3	1,6	2,1	2,1	1,8	1,8
Lagerendring ²	0,4	0,4	-1,8	1,3	0,2	-0,5	0,5	-0,2	-0,1	-0,3	0,4	0,1	-0,2	0,0	0,0	0,0
Eksport	1,4	0,1	-4,1	0,6	-0,8	1,6	-1,7	3,1	4,7	1,1	-0,2	-0,8	1,0	5,4	3,3	2,2
Tradisjonelle varer	9,2	3,5	-8,0	3,3	-0,1	-0,2	1,3	3,1	6,9	-8,6	1,7	2,5	3,8	3,5	3,6	3,5
Råolje og naturgass	-2,4	-1,3	-1,6	-6,9	-5,6	0,5	-5,5	2,7	2,1	4,9	1,5	-4,8	-1,4	10,3	4,5	0,9
Import	10,0	3,2	-10,3	8,4	3,9	3,0	5,0	2,4	1,6	3,3	1,6	0,9	3,3	1,6	1,8	2,1
Tradisjonelle varer	7,2	1,2	-12,1	9,2	4,6	2,6	2,3	2,1	3,2	-0,1	2,7	3,1	2,8	2,2	2,2	2,2
Bruttonasjonalprodukt	3,0	0,5	-1,7	0,7	1,0	2,7	1,0	2,0	2,0	1,2	2,0	1,4	2,0	3,1	2,2	1,8
Fastlands-Norge	5,7	1,8	-1,7	1,9	1,9	3,7	2,3	2,2	1,4	1,1	2,0	2,2	2,4	2,3	2,0	1,9
Industri og bergverk	3,8	2,7	-7,8	2,1	1,7	2,0	3,3	2,8	-4,6	-4,9	0,0	0,9	1,6	3,6	2,6	1,8
Arbeidsmarked																
Utførte timeverk i Fastlands-Norge ³	4,8	3,6	-2,0	0,2	1,7	1,8	0,3	1,4	0,7	0,5	0,4	1,7	1,4	1,8	0,9	0,9
Sysselsatte personer	4,1	3,2	-0,5	-0,5	1,5	2,1	1,1	1,2	0,4	0,2	1,1	1,5	1,2	0,7	1,0	0,6
Arbeidsstyrke ⁴	2,5	3,0	0,2	0,6	1,3	1,6	1,2	0,7	1,5	0,2	-0,2	1,4	1,2	0,7	0,9	0,4
Yrkesandel (nivå) ⁴	72,6	73,5	72,5	71,7	71,5	71,4	71,2	70,7	71,0	70,4	69,7	70,2	70,6	70,8	71,2	71,2
Arbeidsledighetsrate (nivå) ⁴	2,5	2,7	3,3	3,8	3,4	3,3	3,8	3,6	4,5	4,7	4,2	3,8	3,7	3,7	3,7	3,6
Priser og lønninger																
Årslønn	5,4	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,8	2,3	2,8	3,3	3,5	3,6	3,6
Konsumprisindeksen (KPI)	0,7	3,8	2,2	2,4	1,3	0,6	2,1	2,1	2,1	3,6	1,8	2,7	2,3	1,7	1,9	2,1
KPI-JAE ⁵	1,4	2,6	2,6	1,3	1,0	1,3	1,5	2,5	2,7	3,1	1,4	1,6	2,3	1,9	2,1	2,2
Eksportpris tradisjonelle varer	2,4	2,8	-6,0	4,5	5,8	-1,9	2,7	3,4	2,0	4,0	5,4	5,8	1,9	1,3	0,9	0,9
Importpris tradisjonelle varer	3,7	3,9	-1,5	0,0	4,0	0,3	1,5	4,4	4,7	1,8	3,7	5,1	3,2	1,2	1,4	1,4
Boligpris	12,6	-1,1	1,9	8,2	8,0	6,8	4,0	2,7	6,1	7,0	5,0	1,4	2,1	0,8	0,9	1,8
Inntekter, renter og valuta																
Husholdningenes disponible realinntekt	6,0	3,4	3,2	2,3	4,1	4,4	3,9	2,9	5,5	-1,7	1,4	2,4	2,1	2,7	2,6	2,2
Husholdningenes sparerate (nivå)	0,9	3,8	5,2	4,0	5,9	7,1	7,4	8,2	10,3	7,3	6,7	6,5	6,7	7,5	8,2	8,2
Pengemarkedsrente (nivå)	5,0	6,2	2,5	2,5	2,9	2,2	1,8	1,7	1,3	1,1	0,9	1,1	1,4	1,9	2,3	2,3
Utlånsrente, rammelån (nivå) ⁶	5,0	6,8	4,0	3,4	3,6	3,9	4,0	3,9	3,2	2,6	2,6	2,6	3,0	3,4	3,8	3,8
Realrente etter skatt (nivå)	2,9	1,1	0,7	0,1	1,3	2,1	0,8	0,8	0,1	-1,6	0,1	-0,7	0,2	1,0	1,1	0,9
Importveid kronekurs (44 land) ⁷	-1,8	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,2	2,2	5,3	10,5	1,8	-0,8	0,1	2,2	0,1	0,0	0,0
NOK per euro (nivå)	8,02	8,22	8,73	8,01	7,79	7,47	7,81	8,35	8,95	9,29	9,33	9,60	9,76	9,76	9,76	9,76
Utenriksøkonomi																
Driftsbalansen, mrd. kroner ⁸	287	408	261	284	346	371	316	331	246	125	186	285	300	377	392	394
Driftsbalansen i prosent av BNP	12,1	15,5	10,6	10,9	12,3	12,4	10,2	10,5	8,1	4,0	5,7	8,1	8,1	9,7	9,7	9,4
Utlandet																
Eksportmarkedsindikator	6,5	1,6	-9,6	11,4	6,3	1,3	2,2	5,3	5,7	3,9	4,9	3,5	3,8	3,7	4,0	4,4
Konsumpris euro-området	2,2	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,0	0,2	1,5	1,7	1,4	1,6	1,7	1,8
Pengemarkedsrente, euro (nivå)	4,3	4,6	1,2	0,8	1,4	0,6	0,2	0,2	0,0	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,1	0,3	0,5
Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	424	556	392	485	622	650	639	627	431	379	452	583	571	564	551	538

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Lønnstakere.

⁴ Ifølge AKU.

⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁶ Gjennomsnitt for året.

⁷ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁸ Driftsbalansen uten korreksjon for sparing i pensjonsfond.

⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Informasjon t.o.m. 5. mars 2019 er benyttet.

Temabokser i Konjunkturtendensene. 2014-2018

KT 2018/4

- Implikasjoner av en svakere kronekurs, 20
- Hvordan skal sesongjusterte årstall tolkes?, 21
- Beregning av konjunkturavvik, 22

KT 2018/3

- Nærmere om anslag på petroleumsinvesteringene, 18-19
- Virkninger på internasjonal og norsk økonomi av økte handelsspenninger, 22-23

KT 2018/2

- Effekter av lavere oljepris, 23

KT 2018/1

- Bidrag fra økte petroleumsinvesteringer, 22
- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 23
- Hvorfor er det sprik mellom boligprisindeksen til Eiendom Norge og SSB?, 26-27
- Importandeler, 30
- Nærmere om underliggende vekst i norsk økonomi, 33
- Sammensetningseffekter mellom næringer trakk ned veksten i gjennomsnittlig
- årslønn med 0,1 prosentpoeng i 2017, 37

ØA 3/2017

- Makroøkonomiske virkninger av økte drivstoff-avgifter, 27
- Men hva hvis... – Noen følsomhetsberegninger, 28-29

ØA 2/2017

- Hvordan påvirkes prognosene av en mer positiv utvikling i boligmarkedet? 20

ØA 1/2017

- Effekter av høyere oljepris, 19
- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 20
- Importandeler, 26
- Over 45000 færre sysselsatte knyttet til petroleumsnæringen siden 2013, 28
- Sammensetningseffekter mellom næringer trekker ned veksten i gjennomsnittlig årslønn med 0,3 prosentpoeng i 2016, 32

ØA 5/2016

- Implikasjoner av en lavere oljepris, 21
- Har vi en boble i boligmarkedet? 24-25

ØA 4/2016

- Usikkerhet om boligprisutviklingen, 24-25

ØA 2/2016

- Virkninger av rentefallet på norsk økonomi 2012-2016, 20
- Sysselsetting knyttet til petroleumsnæringen, 26

ØA 1/2016

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 23
- Effekter av økte oljeinvesteringer, 26
- Betydningen for norsk økonomi av fallet i internasjonale aksjekurser, 28
- Importandeler, 30
- Forutsetninger knyttet til asylsøkere, 34
- Inflasjonsgjennomslag av valutakursendringer, 37

ØA 4/2015

- Økningen i antall asylsøkere og norsk økonomi 2015-2018, 20-21

ØA 3/2015

- Betydningen av valutakursutviklingen for norsk økonomi, 20
- Virkninger av lavere petroleumsinvesteringer, 23
- Hva er sannsynligheten for at arbeidsledigheten blir høyere enn 5 prosent? 28

ØA 2/2015

- Virkninger av nedgangen i petroleumsinvesteringene, 24
- Hvorfor er økningen i ledighet større ifølge AKU enn registrert i NAV? 26

ØA 1/2015

- Omstillinger etter oljeprisfallet, 18
- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 21
- Direkte og indirekte importandeler, 27
- Virkningen av et større fall i oljeinvesteringene, 30
- Sysselsetting knyttet til petroleumsinvesteringene, 32
- Virkninger av økningen i arbeidsledighet, 35

ØA 6/2014

- Virkninger av lavere oljepris, 17
- Effekter av ulike motkonjunkturtiltak, 26-27

ØA 4/2014

- Hvordan kan SSB's investeringsstatistikk brukes til prognosemål?, 19
- Effekter av en normalisering av investeringsnivået i fastlandsbedriftene, 21
- Beregning av konjunkturavvik, 23

ØA 3/2014

- Boligmarkedet er viktig for utviklingen i real-økonomien, 18-19
- To indekser for måling av konsumpriser, 26

ØA 1/2014

- Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs, 12
- Faktorer bak endringene i konsumet 2009-2013, 20
- Direkte og indirekte importandeler, 25
- Hvor viktige har petroleumsinvesteringene vært? 27
- Reallønn og produktivitet i industrien, 30

3. Økonomisk vekst

Norge har gått fra å være et middels rikt OECD-land i 1970 til nå å være blant de rikeste OECD-landene. Fra 1970 til 2018 økte disponibel realinntekt per innbygger med 189 prosent. Den disponible realinntekten har imidlertid falt de siste årene, og i 2018 var nivået 5 prosent lavere enn toppnivået i 2008. Dette kapitlet gjennomgår hva som har bidratt til den sterke inntektsveksten fram til 2008, samt hvilke komponenter som trakk inntekten ned i perioden deretter.

3.1. Utviklingen i inntekt per innbygger

Hovedkomponenter i disponibel inntekt for Norge

Gjennomsnittsinntekten i et land beskrives best av nasjonalregnskapsbegrepene disponibel inntekt og nasjonalinntekt, begge målt per innbygger. Nasjonalinntekt omfatter inntekt som tilfaller innbyggere fra innenlandsk produksjon og nettoinntekter fra utlandet. Inntektsstrømmene til og fra utlandet omfatter renter og aksjeutbytte og andre formuesinntekter, lønn og skattebetalinger. Produksjonsinntektene tilsvare verdien av produksjonen i virksomheter hjemmehørende i Norge, herunder selvstendig næringsdrivende, offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner, fratrasket verdien av produktinnsatsen og kapitalslit. Disponibel inntekt for Norge er lik nasjonalinntekten fratrasket stønader og overføringer til utlandet (regnet netto). Viktige eksempler på stønader og overføringer er utviklingshjelp og kontingenter til blant annet EU og FN. Tabell 3.1 viser sammenhengene mellom disse to begrepene for Norge, samt bruttonasjonalproduktet (BNP) og andre nasjonale inntektskomponenter. For Norge er det liten forskjell mellom disponibel inntekt og nasjonalinntekt. Målt per innbygger var nasjonalinntekten 576 000 kroner i 2018, mens disponibel inntekt var 565 000 kroner. Mye av denne forskjellen består av offentlig utviklingshjelp.

Uansett hvilket mål som legges til grunn kommer det aller meste av landets nettoinntekter fra produksjon på norsk territorium,¹ til tross for at inntekter i økende grad krysser landegrensene. Det gjelder særlig statens avkastning på en stadig større finansformue i Statens pensjonsfond utland (SPU). Bidraget til nasjonalinntekten og disponibel inntekt fra innenlandsk produksjon måles ved nettonasjonalproduktet (NNP). I 2018 er dette anslått til 2 923 milliarder kroner, tilsvarende 550 000 kroner per innbygger. NNP tilsvare BNP fratrasket kapitalslit.

Med unntak av offentlige tjenester, beregnes de innenlandske produksjonsinntektene med utgangspunkt i produktenes markedsverdi. Denne verdsettingen

Tabell 3.1. Disponibel inntekt for Norge med hovedkomponenter. Løpende priser. Milliarder kroner

	2016	2017	2018
Bruttonasjonalprodukt, markedspriser	3 117	3304	3537
- Kapitalslit	572	589	614
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 545	2 715	2 923
+ Netto formuesinntekt og lønn fra utlandet	150	137	135
= Nasjonalinntekt	2 695	2 852	3 058
- Stønader og løpende overføringer til utlandet	56	53	56
= Disponibel inntekt for Norge	2 639	2 800	3 002
Middelfolkemengde, 1 000 personer ¹	5 236	5 277	5 314

Tall per innbygger, 1000 kroner

Bruttonasjonalprodukt	595	626	666
Nettonasjonalprodukt	486	515	550
Nasjonalinntekt	515	541	576
Disponibel inntekt	504	531	565

¹ Middelfolkemengden er gjennomsnittet av folkemengden ved inngangen og utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.2. Disponibel inntekt etter kilde. Løpende priser, milliarder kroner

	2016	2017	2018
Disponibel inntekt for Norge	2 639	2 800	3 002
- Overskudd på rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	94	85	79
= Nettonasjonalprodukt, markedspriser	2 545	2 715	2 923
- Netto produktskatter	359	375	395
= Netto nasjonalprodukt, basisverdi	2 186	2 340	2 528
I alt, ekskl. olje- og gassutvinning	1 961	2 013	2 076
Olje- og gassutvinning	225	327	452
+ Netto næringsubsidier	34	32	34
= Faktorinntekt	2 220	2 372	2 562
- Avlønning av arb.kraft (= lønnskostn. i alt)	1 519	1 571	1649
= Driftsresultat i alt	701	801	913
I alt, ekskl. olje- og gassutvinning	534	518	507
Olje- og gassutvinning	167	283	406
Normal kapitalavkastning ¹	184	189	176
Petroleumsrente	-17	94	230

¹ Normal kapitalavkastning er satt til 11,5 prosent, basert på gjennomsnittet i markedsrettede fastandsnæringer i perioden 2009-2018.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

¹ Produksjon ved hjelp av mobil realkapital, for eksempel skip, kan foregå utenfor Norges grenser og likevel bli betraktet som norsk produksjon. Det er skipets operatør, rederiet, som er den produserende enheten og som er hjemmehørende på norsk jord.

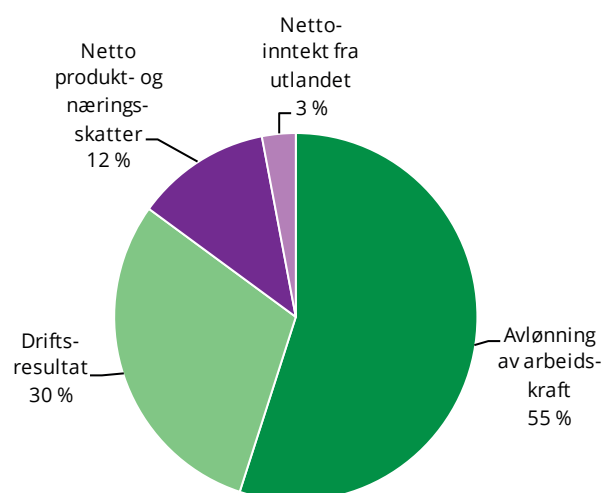
reflekterer hva kjøperne er villige til å betale for produktene. Markedsverdi inkluderer derfor merverdiavgift og andre avgifter fratrukket subsidier, såkalte netto produktskatter. Tabell 3.2 viser at disse skattene i 2018 utgjorde 13,2 prosent av disponibel inntekt.

Det er relevant å tallfeste bidraget til disponibel inntekt (eller BNP) fra produksjonen i enkelte næringer. I Norge gjelder dette særlige inntektsbidraget fra olje- og gassutvinning hvor høsting av begrensede naturressurser skaper inntekter som er spesielle på flere måter. Enkeltnæringenes produksjon (brutto- og nettoprodukt) måles i basisverdi som er markedsverdien fratrukket netto produktskatter. Basisverdien av en nærings nettoprodukt er (tilnærmet) den inntekten fra ren produksjon innenfor Norges grenser som virksomhetene sitter igjen med til å lønne arbeidskraft og kapital. Tabell 3.2 viser at petroleumsinntektene målt ved nettoproduktet i olje- og gassutvinning (eksklusive tilknyttede tjenester og rørtransport), utgjorde 15,1 prosent av Norges disponible inntekt i 2018, mot 11,7 prosent i 2017. Senere i kapitlet dekomponeres bidragene til denne inntektsutviklingen i detalj for perioden 1970 til 2018.

Det er særlig to forhold som gjør petroleumsinntektene spesielle i forhold til inntektene som skapes i andre næringer. For det første skyldes de ikke kun arbeidsinnsats og annen faktorinnsats som kjøpes i markeder, men også naturressursene som i seg selv er gratis. Dette skaper en grunnrente – petroleumsrenten – som er den inntekten som kan tilskrives naturressursene alene. For det andre fanger verken nettoproduktet eller petroleumsrenten opp at olje og gass er begrensede ressurser, slik at utvinning i et år reduserer fremtidig utvinning og petroleumsrente. Petroleumsutvinning kan i noen grad dermed oppfattes som en omplussing av formue – fra formue «i bakken» til finansformue i utlandet gjennom SPU.

Petroleumsrenten kan anslås som basisverdien av nettoproduktet i næringen Utvinning av olje og gass fratrukket lønnskostnader og et anslag på normal kapitalavkastning i annen virksomhet. Metoden forutsetter at petroleumsrenten ikke deles ut gjennom lønn og fortjenestemarginer i olje- og gassrelaterte virksomheter. Siden lønningene i olje- og gassrelaterte virksomheter har økt mer enn lønningene i markedsrettede fastlandsnæringer så er det en rimelig antakelse at denne metoden undervurderer petroleumsrenten. Forholdet mellom løpende kapitalavkastning i Fastlands-Norge og løpende verdi av realkapitalen i de markedsrettede fastlandsnæringene har variert relativt lite rundt et gjennomsnitt på 11,5 prosent i årene 2009–2018, se kapittel 3.4. Ved å bruke dette som anslag på normalavkastningsraten utgjorde petroleumsrenten 43 000 kroner per innbygger i 2018 mot 18 000 kroner per innbygger i 2017. I 2016 var petroleumsrenten negativ som følge av lav oljepris. 2016 er foreløpig det eneste året siden begynnelsen av 1970-tallet hvor kapitalavkastningen i

Figur 3.1. Sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2018. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

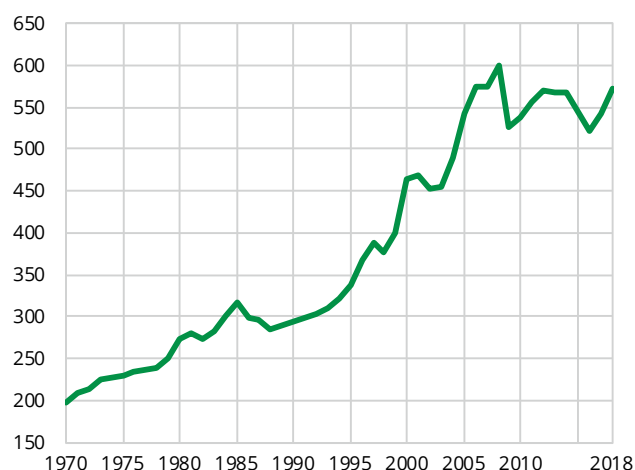
olje- og gassutvinning var lavere enn i de markedsrettede fastlandsnæringene.

Figur 3.1 viser sammensetningen av disponibel inntekt for Norge i 2018. Arbeidsinnsats gir det klart største bidraget til disponibel inntekt, og omtales derfor ofte som «vår viktigste ressurs». I 2018 utgjorde de samlede lønnskostnadene (= utbetalt lønn før skatt + arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier) 55 prosent av disponibel inntekt. Andelen for kapitalavkastning målt ved driftsresultatet sto for 30 prosent, netto produkt- og næringskatter utgjorde 12 prosent, mens nettoinntekter fra utlandet utgjorde 3 prosent av disponibel inntekt.

Inntekt per innbygger i Norge over tid og bidragskomponenter

Når man studerer utviklingen i den disponible inntekten per innbygger over tid, er det realinntekten som er interessant. Den fremkommer ved å korrigere for prisstigningen på de varene og tjenestene som har vært brukt innenlands. Bruken omfatter både forbruk og investeringer i realkapital i privat og offentlig sektor. En slik priskorreksjon gir et mål på hvor mange «handlekurver» med en gjennomsnittlig sammensetning av varer og tjenester som gjennomsnittsinntekten har kunnet kjøpe. Figur 3.2 viser utviklingen i disponibel realinntekt per innbygger målt med kjøpekraften av en krone i 2018. I 1970 var den disponible realinntekten per innbygger 198 000 kroner, målt i 2018-priser. I 25-års perioden fra 1970 til 1995 vokste gjennomsnittsinntekten relativt jevnt. Fra 1995 til 2008 ble veksttakten mer enn doblet, og i toppåret 2008 var den disponible realinntekten per innbygger 600 000 kroner, tre ganger så høy som i 1970. Etter 2008 falt derimot gjennomsnittsinntekten, og i 2018 var den 28 000 kroner lavere enn i 2008. Den totale realinntektsøkningen fra 1970 til 2018 var på 374 000 2018-kroner.

Figur 3.2. Disponibel realinntekt per innbygger. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i 1000. 2018-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Veksten i disponibel realinntekt per innbygger kan tilbakeføres til syv ulike bidragskomponenter²:

1. produktivitet i olje- og gassnæringen
2. produktivitet i øvrige næringer
3. overflyttingsgevinster
4. bytteforholdsgevinster fra olje- og gassnæringen
5. bytteforholdsgevinster fra øvrige næringer
6. rente- og stønadsbalansen
7. forholdet mellom utførte timeverk og befolkningen

Figur 3.3 viser bidragene til den akkumulerte veksten siden 1970. Dette innebærer for eksempel at bidragselementene i 2018 summerer seg opp til den samlede

² Dekomponeringen i disse bidragskomponentene er dokumentert i Barth, N. og von Brasch, T. (2016), Dekomponering av veksten i disponibel realinntekt, Notater 2016/15, Statistisk sentralbyrå.

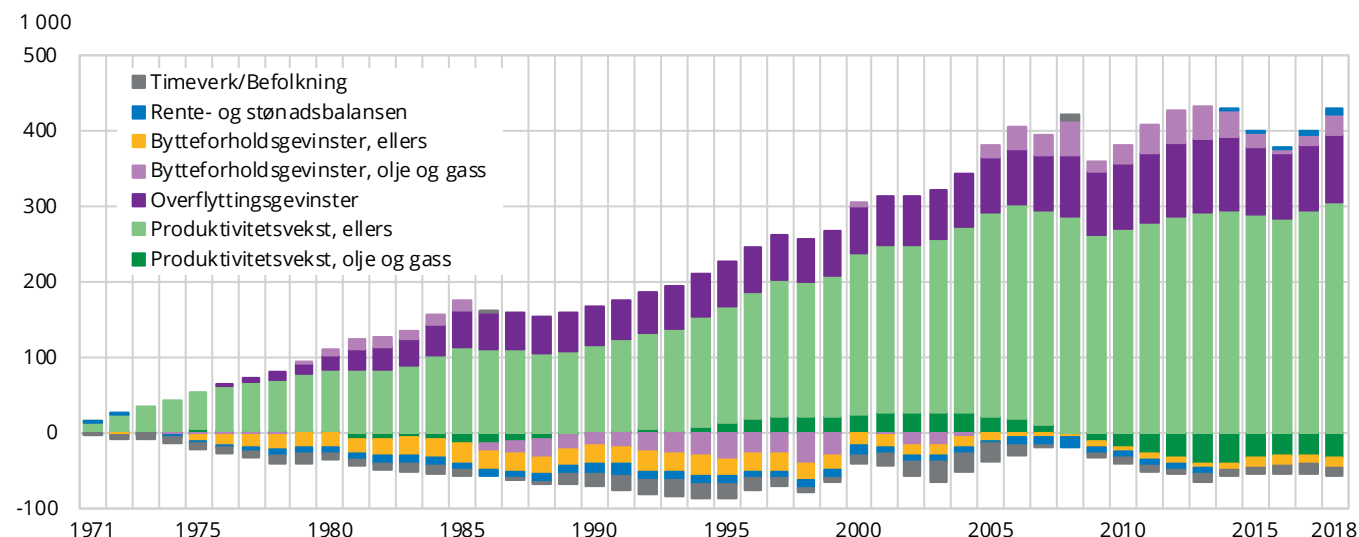
økningen i disponibel realinntekt per innbygger fra 1970 til 2018 på 373 000 kroner.³

Hovedbidraget til disponibel realinntektsvekst per innbygger kommer fra produktivitetsvekst i andre næringer enn olje- og gassutvinning. Produktivitetsvekst er her målt som veksten i netto-produksjon per utførte timeverk av både lønnstakere og selvstendig næringsdrivende. Denne produktivitetsveksten har bidratt til 305 000 kroner av den samlede disponible realinntektsøkningen på 373 000 kroner fra 1970 til 2018. I kapittel 3.2 omtales produktivitetsutviklingen i mer detalj.

Det nest viktigste bidraget til realinntektsvekst kommer fra overflyttingsgevinster. Denne bidragskomponenten er et resultat av at arbeidskraft har flyttet til olje- og gassutvinning fra andre næringer. Ettersom lønnsomheten i olje- og gassnæringen gjennomgående har vært høyere enn i andre næringer, har reallokeringen av arbeidskraften bidratt positivt til realinntektsveksten. En viktig forklaring bak den høye lønnsomheten er petroleumsrenten, det vil si inntekten som kan tilskrives olje- og gassressursene (se tabell 3.2). Petroleumsrenten har i mange år vært meget høy som følge av høye priser på olje og gass kombinert med høy produksjon. Sysselsettingen i olje- og gassnæringen økte kraftig i første halvdel av 1980-tallet som også var en periode da både realprisen på olje og gass og lønnsomheten i næringen var høy. Bidraget fra overflyttingsgevinster var 50 000 kroner i 1985. I andre halvdel av 1980-tallet ble den positive effekten av videre økning i sysselsettingen motvirket av lavere lønnsomhet grunnet lavere oljepris. Da oljeprisen begynte å stige igjen på slutten av 1990-tallet, var sysselsettingen i olje- og

³ Det er et lite avvik fra den totale inntektsøkningen på kr 374 000 per innbygger, blant annet på grunn av en kile bestående av forholdet mellom nettoverføringer fra utlandet og disponibel inntekt.

Figur 3.3. Dekomponering av akkumulert vekst i disponibel realinntekt per innbygger siden 1970. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i 1000. 2018-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gassnæringen relativt stabil og overflyttingsgevinstene ble derfor moderate fra midten av 1980-tallet til begynnelsen av 2000-tallet. I 2000 var bidraget til realinntektsøkningen 63 000 kroner. Fra 2004 økte oljeprisen sterkt. Sammenfallet mellom oljeprisøkning og økning i sysselsettingen i olje- og gassnæringen fra 2006 ga derfor betydelige overflyttingsgevinster, også når dette deles på et relativt sterkt økende innbyggertall. I 2013 var vekstbidraget reelt sett 98 000 kroner, men falt deretter til 87 000 kroner i 2016, blant annet som følge av det kraftige fallet i oljeprisen kombinert med nedgang i sysselsettingen i olje- og gassnæringen. I 2018 har vekstbidraget økt til 89 000 kroner som følge av økt oljepris.

Bytteforholdsgevinster angir hvilken betydning endringer i eksport- og importpriser har for realinntektsveksten. I beregningen av bytteforholdsgevinster tas det også høyde for eksportens og importens betydning for inntekten. For eksempel vil en stor bedring i bytteforholdet for en bestemt vare kunne gi beskjedent utslag i inntekten hvis produksjonen av varen er liten.

Siden 1970 har bytteforholdsgevinster fra prisutviklingen på olje og gass bidratt lite til det økte inntektsnivået per innbygger. Totalt er bidraget på kr 28 000 fra 1970 til 2018. Dette skyldes at olje- og gassprisene reelt sett er om lag på nivå med prisene på begynnelsen av 1970-tallet. Gjennom perioden har det derimot vært store svingninger i bytteforholdsgevinstene. I takt med høyere oljepris fram til midten av 1980-tallet økte bidraget fra bytteforholdsgevinstene før de deretter falt som følge av lavere oljepris. Selv om oljeprisen ikke falt under nivået fra 1970-tallet, ble bidraget fra bytteforholdsgevinster til den akkumulerte realinntektsveksten fra 1970 negativt på slutten av 1980-tallet. Dette skyldes at nettoeksporten av olje og gass var betydelig større som andel av BNP på midten av 1980-tallet sammenlignet med slutten av 1970-tallet. Prisfallet på olje førte derfor til et større negativt bidrag til realinntektsvekst sammenlignet med det positive bidraget fra slutten av 1970-tallet. I 1998 var bidraget fra prisutviklingen på olje og gass til realinntektsveksten siden 1970 et negativt beløp på 41 000 kroner. I perioden fra 1998 til 2012 førte prisutviklingen på olje og gass til en svært kraftig realinntektsvekst. Bytteforholdsgevinstene fra olje og gass sto for 85 000 kroner av en realinntektsvekst på 193 000 kroner i denne perioden. Fallet i oljeprisen fra sommeren 2014 fram til begynnelsen av 2016 bidro deretter til at utviklingen snudde, og i 2016 sto bytteforholdsgevinstene for i overkant av 4 000 per innbygger siden 1970. Siden 2016 har oljeprisene økt igjen og i 2018 var det totale bidraget fra prisutviklingen på olje og gass til realinntektsveksten siden 1970 på 28 000 kroner.

Produktivitetsveksten i olje- og gassnæringen var i flere år en viktig kilde til den samlede realinntektsveksten. Den var spesielt høy fra slutten av 1980-tallet til begynnelsen på 2000-tallet. I 2002 hadde produktivitetsveksten i olje- og gassnæringen bidratt med 27 000 kroner til realinntektsveksten siden 1970. Til tross for den

teknologiske utviklingen har produktivitetsveksten falt, etter hvert som de gjenværende reservene ble stadig vanskeligere å utvinne og kompleksiteten i oljeutvinningen økte. Fra 2003 til 2014 var produktivitetsveksten negativ. Ettersom fallet i produktivitet skjedde i en periode da olje- og gassnæringen utgjorde en stor andel av inntektsgrunnlaget ble den negative inntektseffekten spesielt stor. En positiv produktivitetsutvikling fra 2014 til 2017 har gjort at bidraget til realinntektsveksten var 12 000 kroner høyere i 2017 sammenlignet med 2014. Sammenlignet med 2017 har dette bidraget til realinntektsveksten i 2018 gått ned med 4 000 kroner per innbygger som henger sammen med prisvekst i olje og gass. Når perioden 1970-2018 ses under ett, ga produktivitetsutviklingen i olje- og gassnæringen et negativt bidrag til realinntektsveksten på 34 000 kroner. I perioden fra 1970 til i dag har bidraget til disponibel realinntektsvekst per innbygger fra olje- og gassnæringen samlet sett, det vil si summen av bidragene fra både produktivitetsutvikling, overflyttingsgevinster og bytteforholdsgevinster, vært 83 000 kroner. Dette tilsvarer 22 prosent av den totale realinntektsveksten i denne perioden.

Et interessant trekk ved figur 3.3 er det beskjedne bidraget fra rente- og stønadsbalansen, også etter 2000. I 2000 var nivået -13 000 kroner, mens det hadde økt til 8 000 kroner i 2018. I denne perioden bidro altså disse netto inntektsstrømmene med 21 000 kroner til den totale realinntektsveksten. Dette har sammenheng med at Norges nettofordringer overfor utlandet økte sterkt i den samme perioden, i all hovedsak som følge av den sterke veksten i SPU.

Tabell 3.3 viser betydningen av renter, aksjeutbytte og reinvestert fortjeneste i driftsbalansen overfor utlandet. På utenriksregnskapets konto for løpende inntekter og utgifter registreres tre hovedkategorier av inntekt. For det første lønn mottatt av nordmenn for arbeid utført i regi av utenlandske arbeidsgivere og tilsvarende lønn til utlendinger ansatt av norske arbeidsgivere. Et eksempel på det siste er lønn til utenlandske sjøfolk på norske skip. For det andre løpende formuesinntekt i form av renter, aksjeutbytte og andre former for utbytte, inklusive reinvestert fortjeneste eller tilbakeholdt overskudd i datterselskaper i utlandet. Reinvestert fortjeneste er den delen av overskudd i direkte investeringsselskaper i utlandet som ikke utbetales som utbytte i en periode. Summen av utbytte og reinvestert fortjeneste uttrykker således en samlet løpende inntekt av eierskap i utenlandsk næringsliv. Den tredje hovedkategorien utgjøres av løpende inntektsoverføringer der mottaker ikke gir noen gjentelse.

Løpende overføringer inkluderer overføringer mellom husholdninger over landegrensene, netto premier og påløpte erstatninger i skadeforsikring, betaling av skatt på tvers av landegrensene, samt diverse offentlige overføringer, blant annet samlet verdi av u-hjelp, enten den har form av varer, tjenester eller direkte pengeytelser fra Norge til bistandsland. Kontingenter

Tabell 3.3. Bruttostørrelser i Norges drifts- og kapitalregnskap overfor utlandet

	Mrd. kroner		Prosentandeler av disponibel inntekt	
	2017	2018	2017	2018
Eksport i alt	1 197	1 347	45,4	48,1
Import i alt	1 093	1 151	41,4	41,1
Vare- og tjenestebalansen	104	196	3,9	7,0
Inntekter fra utlandet	395	422	15,0	15,1
Lønn	5	5	0,2	0,2
Renter	141	141	5,3	5,0
Aksjeutbytte mv.	213	239	8,1	8,5
Reinvestert fortjeneste	-4	-2	-0,2	-0,1
Løpende overføringer	40	39	1,5	1,4
Utgifter til utlandet	313	342	11,9	12,2
Lønn	38	41	1,4	1,5
Renter	104	101	3,9	3,6
Aksjeutbytte mv.	72	91	2,7	3,3
Reinvestert fortjeneste	4	14	0,2	0,5
Løpende offentlige overføringer	42	41	1,6	1,5
Andre løpende overføringer	53	54	2,0	1,9
Rente- og stønadbalansen	82	80	3,1	2,9
Driftsbalansen overfor utlandet	186	276	7,1	9,9
Kapitaloverføringer mv., netto	1	1	0,0	0,0
Netto finansinvestering	185	275	7,0	9,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

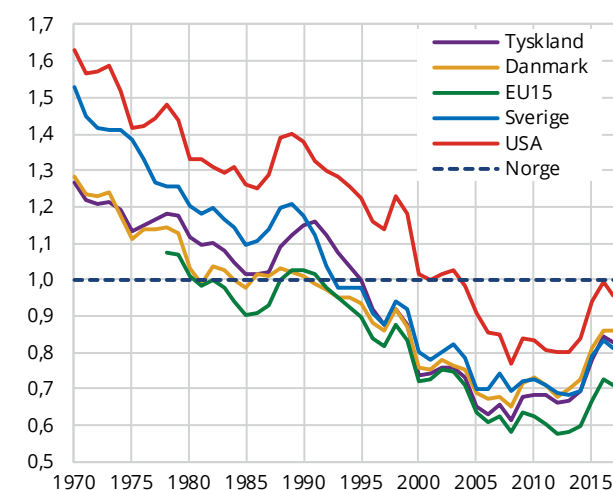
til organisasjoner som EU og FN kommer også inn med relativt store beløp her. Tabell 3.3 viser store positive netto formuesinntekter i form av renter, aksjeutbytte og reinvestert fortjeneste i både 2017 og 2018, men også at de blir delvis motsvart av netto lønnsutgifter og netto overføringer til utlandet.

Nedgangen i realinntektsnivået per innbygger i Norge etter 2008 kan ses i lys av den betydelige innvandringen som har funnet sted. Et økende antall innvandrere med relativt dårlig betalte jobber, som delvis kan være knyttet til lav produktivitet, har ført til en sammensetningseffekt som har bidratt til å senke realinntekten per innbygger. Nivånedgangen i realinntekten per innbygger er forenlig med at både gruppen av norskfødte og gruppen av innvandrere hver for seg har opplevd realinntektsvekst i perioden. Mange innvandrere kommer fra arbeidsforhold i utlandet med dårligere avlønning enn hva de oppnår i Norge.

Inntekt per innbygger i Norge sammenlignet med andre land

Norge har gått fra å være et middels rikt land i 1970 til å være blant de rikeste OECD landene. Denne utviklingen gjenspeiles i figur 3.4 som viser kjøpekraftsjustert nasjonalinntekt per innbygger i Norge sammenlignet med Danmark, Tyskland,⁴ Sverige, USA og EU15. I 1970 var nivået i USA 1,63 ganger høyere enn i Norge. En tolkning av dette forholdet er at gjennomsnittsinntekten i USA hadde råd til å kjøpe 63 prosent flere

⁴ Tyskland er Vest-Tyskland inntil 1990 for deretter å bli summen av Vest- og Øst-Tyskland etter gjenforeningen.

Figur 3.4. Nettonasjonalinntekt per innbygger. Indeks. Norge=1. Kjøpekraftsjustert

Kilde: OECD.

«kurver» med et gitt innhold av ulike varer og tjenester enn det gjennomsnittsnordmannen hadde råd til. Inntekten per innbygger i Sverige, Danmark og Vest-Tyskland i 1970 muliggjorde henholdsvis 53, 28 og 27 prosent høyere konsum enn i Norge. Finland hadde om lag samme inntektsnivå som Norge i 1970. I dag er bildet helt annerledes. Nivåene i Sverige og Danmark ble passert på begynnelsen av 1990 tallet. Nivået i Tyskland ble passert på midten av 1990-tallet og nivået i USA ble passert i 2004.

Fra 2008 til 2013 har de relative inntektsforskjellene stort sett vært stabile. I denne perioden lå kjøpekraften av inntekten per innbygger i Norge mellom 20 og 30 prosent over nivået i USA, og den var om lag 40 til 60 prosent over nivåene i Danmark, Sverige og Tyskland. Sammenlignet med EU15 var inntektsforskjellen om lag 60 til 70 prosent. Fra 2014 til 2016 har Norges inntekter falt relativt til de andre landene i figuren som følge av fallet i oljeprisen. I 2016 var inntekten per innbygger i Norge om lag likt nivået i USA og i overkant av 20 prosent høyere enn i Danmark, Sverige og Tyskland. I 2017 har det derimot gått i norsk favør som følge av at oljeprisen igjen steg, sammenlignet med Tyskland, Danmark, Sverige, USA og EU15-gruppen.

3.2. Vekst i produktivitet

Produktivitet er et mål på hvor mye som blir produsert i forhold til ressursinnsatsen. Figur 3.3 viste at hovedbidraget til veksten i disponibel realinntekt per innbygger kommer fra produktivitetsvekst i andre næringer enn olje- og gassnæringen. I dette kapitlet vil vi se nærmere på hva som har drevet denne produktivitetsveksten.

Når man skal analysere produktivitetsvekst er det mest relevant å se på utviklingen på lengre sikt. På et gitt tidspunkt vil det være en sammenheng mellom hvor mye en virksomhet maksimalt kan produsere og faktorinnsatsen. Faglitteraturen om produktivitetmåling tolker ofte produktivitetsvekst som positive skift i denne sammenhengen, for eksempel som følge av

Tabell 3.4 Produktivitetsvekst mellom konjunkturbunner i markedsrettede fastlandsnæringer. AP = Arbeidsproduktivitet, TFP = Total faktorproduktivitet. Gjennomsnittlige årlige vekstrater. Prosent

	1973-1983		1984-1991		1992-2003		2004-2011		2012-2016		2017-2018	
	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP
Markedsrettede næringer i alt	2,4	1,1	2,2	1,3	2,7	2,1	1,3	0,9	1,5	1,3	1,2	0,7
Industri	2,5	1,5	2,0	1,1	1,6	1,1	1,4	1,3	1,1	1,0	1,4	1,2
Annen vareproduksjon, hvorav	3,3	2,2	3,5	2,4	1,6	1,4	1,3	0,9	0,4	0,1	0,2	-0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,2	1,6	3,1	2,9	-0,1	-0,5	-0,8	-1,1	0,1	0,2	0,9	0,9
Privat tjenesteyting	2,0	0,5	1,7	1,0	3,3	2,7	1,3	0,8	1,8	1,7	1,3	1,0
Varehandel	4,4	2,9	2,5	2,3	5,2	5,7	2,5	2,8	3,3	3,3	2,6	2,0
Innenlandsk transport	0,7	0,4	1,8	1,7	0,7	-0,1	3,2	2,2	-0,4	-0,1	0,6	-0,2
IKT-næringer ¹	1,5	-0,8	5,2	4,4	4,4	4,4	5,3	5,4	1,5	1,2	0,0	-0,2
Finansiering og forsikring	-2,2	-4,5	0,6	-2,7	5,7	3,1	3,0	2,1	5,1	6,8	2,8	4,1

¹ Inkluderer forlagsvirksomhet, telekommunikasjon og tjenester knyttet til IKT og informasjonstjenester.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

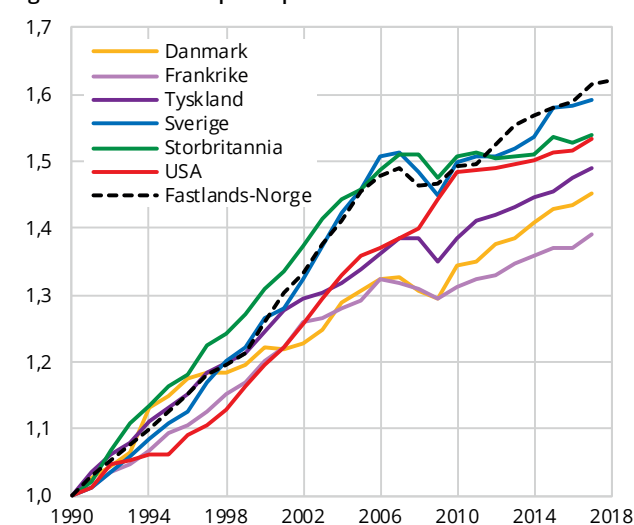
forbedringer knyttet til teknologi, endrede organisasjonsformer og ny kunnskap. I samband med produktivetsmåling fokuseres det på beskrivelse av trender, det vil si endringer som går i samme retning, men så sakte at det typisk kreves mange år før effekten av dem er synbar. Størrelsen på slike langsiktige endringer påvirkes nærmest per definisjon lite av kortsiktige variasjoner rundt trenden. Dette langsiktige perspektivet er det mest relevante når man skal forklare hvorfor produktiviteten og inntekten per innbygger er så mye høyere i dag enn den var for eksempel i 1990 eller tidligere. Det er også mest relevant når man sammenligner produktivitet mellom land.

Produktivitetsvekst over konjunkturerne

Produktivitetsveksten vil normalt øke under oppgangs-konjunkturer og falle under nedgangskonjunkturer. Konjunkturreffekter bør i størst mulig grad fjernes når man vil anslå den underliggende produktivitetsveksten, det vil si den som i hovedsak kan antas å reflektere forbedringer av teknologi og kunnskap. En måte å gjøre dette på er å beregne gjennomsnittlige vekstrater over perioder som strekker seg fra en konjunkturbunn til den neste. Tabell 3.4 viser den underliggende produktivitetsveksten målt på denne måten for undergrupper av de markedsrettede fastlandsnæringene. Produksjonen er her målt ved bruttoproduktet, mens arbeidsinnsatsen er målt ved utførte timeverk.

Det vanligste produktivetsbegrepet er arbeidsproduktivitet (AP) som måler bruttoprodukt per enhet arbeidsinnsats. Dette skyldes blant annet at det er lettere å forstå og måle enn andre produktivetsbegreper. Men enkelheten kommer på bekostning av en åpenbar svakhet: AP neglisjerer vekstbidraget fra andre innsatsfaktorer enn arbeidskraft. Begrepet skiller dermed ikke mellom genuin produktivetsvekst, som for eksempel teknologiforbedringer, og substitusjon der arbeidskraft erstattes av kapital. Når formålet er å anslå betydningen av generell teknologisk framgang, er det derfor vanlig å bruke begrepet total faktorproduktivitet (TFP). TFP-vekst beregnes som forskjellen mellom veksten i bruttoproduktet og en veid vekst i innsatsfaktorene arbeidskraft og realkapital. AP-veksten er lik vekst i realkapital per timeverk pluss TFP-veksten. Typisk har

Figur 3.5. BNP i faste priser per timeverk. Indekser. 1990=1

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå (for Fastlands-Norge).

innsatsen av realkapital per timeverk, den såkalte kapitalintensiteten, økt over tid. Følgelig vil TFP-veksten normalt være lavere enn AP-veksten.

Tabell 3.4 viser at gjennomsnittlige vekstrater for arbeidsproduktiviteten i de markedsrettede fastlandsnæringene lå relativt konstant nær 2,5 prosent til og med perioden 1992-2003. Etter 2004 har gjennomsnittlig AP-vekst ligget rundt 1,3 prosent, klart lavere enn før 2004. Forløpet for de gjennomsnittlige vekstratene for TFP og arbeidsproduktivitet følger hverandre relativt tett. Det har likevel vært en tendens til at TFP-vekstens bidrag til veksten i arbeidsproduktiviteten har økt siden begynnelsen av 1980-tallet. Foreløpige tall for perioden 2017-2018 tyder på at denne trenden har snudd. Dette kan se ut til å skyldes høy vekst i timeverk relativt til bruttoprodukt, kombinert med høyt bidrag fra økt kapitalintensitet.

Figur 3.5 viser at fallet i arbeidsproduktiviteten etter 2004 ikke var spesielt for Norge. Over hele perioden fra 1990 til 2014 har nivået på produktiviteten i Fastlands-Norge utviklet seg i samme takt som i Sverige, Storbritannia og USA, og noe raskere enn i Danmark,

Frankrike og Tyskland.⁵ Forskjellene mellom produktivitsutviklingen i de landene som her sammenlignes kan i stor grad forklares med forskjeller i næringsstruktur, arbeidsmarkedenes virkemåte og økonomisk politikk.

Næringsvise forskjeller

Veksten i arbeidsproduktivitet i industrien har ligget nær gjennomsnittsveksten for markedsrettede fastlandsnæringer, med unntak for perioden 1992-2003 da den var en del lavere. I annen vareproduksjon (primærnæringer, bygg og anlegg, kraft- og vannforsyning) var veksten i arbeidsproduktiviteten høyere enn veksten i de markedsrettede fastlandsnæringene fram til begynnelsen av 1990-tallet. Deretter har veksten stort sett vært lavere. Her trekker bygge- og anleggsvirksomheten klart ned, særlig fra begynnelsen av 1990-tallet. Denne næringen har også svak produktivitsvekst i andre europeiske land. Dette kan ha flere årsaker. Blant annet har den økende arbeidsinnvandringen gitt næringen god tilgang på arbeidskraft med relativt lavt lønnsnivå, men kanskje også lavere produktivitet på grunn av språkproblemer og begrenset kunnskap om norske byggemetoder. Det har også vært en økning i bruken av prefabrikkerte bygningselementer, men produktivitsutviklingen som følger av dette vil regnes til byggevareindustrien og ikke til byggenæringen. Den svake utviklingen i produktiviteten kan også delvis skyldes måleproblemer, blant annet fordi det er vanskelig å skille mellom pris- og volumvekst i beregningen av denne næringens bruttoprodukt.

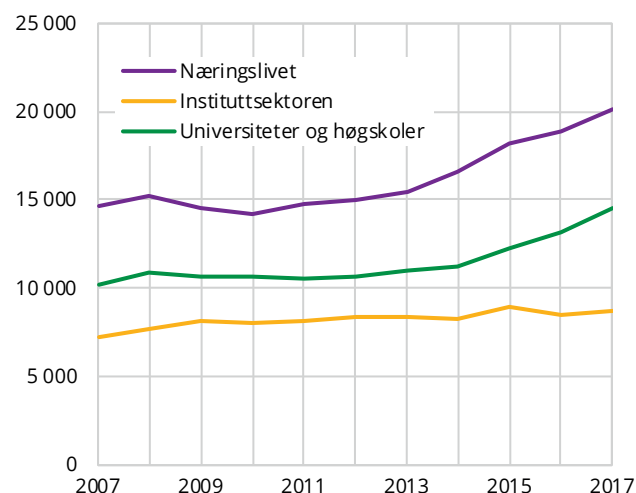
Næringer som har hatt sterkere produktivitsvekst enn de andre markedsrettede næringene, er varehandel (alle perioder i tabell 3.4), IKT-næringene (fra midten av 1980-tallet), og finansierings- og forsikringsvirksomhet (fra begynnelsen av 1990-tallet). Ifølge foreløpige tall for 2017 og 2018 har IKT-næringenes produktivitsvekst likevel avtatt i det siste. Innenlandsk transport har hatt lav produktivitsvekst siden 2012, noe som kan tilskrives negativ utvikling i næringens bruttoprodukt de siste årene. I perioden 2017-2018 hadde annen vareproduksjon negativ TFP-vekst. Dette ser, som for markedsrettede næringer totalt sett, ut til å være et resultat av høy vekst i timeverk relativt til bruttoprodukt, kombinert med høyt bidrag fra økt kapitalintensitet. Produktivitsveksten i markedsrettede næringer i alt var noe høyere i perioden 2012-2016 i forhold til perioden før. Dette skyldes vekst i privat tjenesteyting, spesielt varehandel og finansierings- og forsikringsvirksomhet.

3.3. Forskning og utvikling

Det ble til sammen utført forsknings- og utvikling (FoU) i Norge for over 69 milliarder kroner i 2017. Det er

⁵ Det er ikke mulig å generere en sammenlignbar figur for total faktorproduktivitet. OECD besitter ikke TFP-tall for Norge og det kan ikke genereres norske TFP-tall som kan sammenlignes med OECD-tall for andre land. Årsaken til dette er at en ikke kan være sikker på at det benyttes samme beregningsmetode.

Figur 3.6. Utvikling i FoU-investeringer etter sektor, faste 2005-priser. Mill. kr.

Kilde: NIFU og Statistisk sentralbyrå.

næringslivet som står for den største FoU-innsatsen: Sektoren brukte 32 milliarder kroner på FoU i 2017, noe som utgjør om lag 46 prosent av de totale FoU-utgiftene. Deretter fulgte universitets- og høyskolesektoren (UoH), inklusive helseforetak og universitetssykehus, med 23,3 milliarder kroner og instituttsektoren med 13,9 milliarder kroner.⁶

Alle de FoU-utøvende sektorene⁷ hadde vekst i FoU-investeringene sett i forhold til 2016. Den relative veksten var størst i UoH-sektoren, som i løpende priser hadde en økning på 13 prosent eller 2,7 milliarder kroner til FoU i 2017. Næringslivet økte sin FoU-innsats med 2,5 milliarder kroner i 2017, en oppgang på 8 prosent. Instituttsektoren hadde den svakeste økningen i FoU-investeringene fra 2016 til 2017, med en vekst på 5 prosent eller om lag 650 millioner kroner.

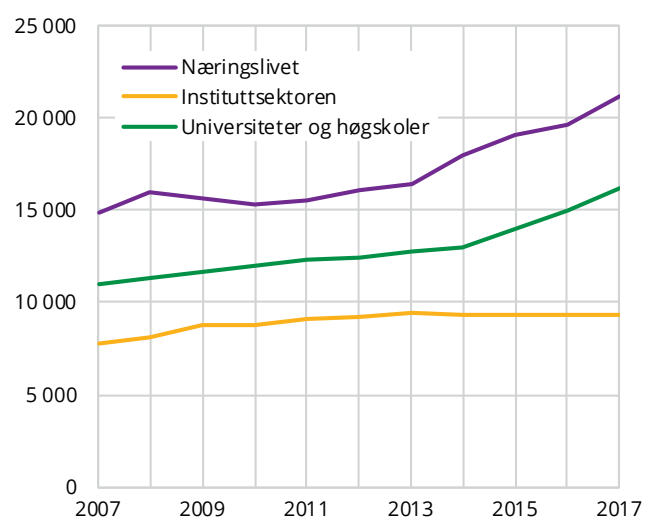
Målt i faste priser⁸ innebærer økningen i FoU-investeringene en vekst på 7,3 prosent fra 2016. Figur 3.6 viser hvordan samlet FoU har fordelt seg på næringslivet, universitets- og høyskolesektoren og instituttsektoren siden 2007. For instituttsektoren har utviklingen i FoU vært relativt stabil gjennom perioden, mens det for de to andre sektorene har vært en klar vekst siden 2013.

⁶ For en oversikt over hvilke institusjoner som inngår i instituttsektoren se <https://www.nifu.no/fou-statistiske/fou-statistikk/om-fou/hvem-utfører-fou/institusjoner-i-instituttsektoren/>

⁷ Datagrunnlaget for UoH- og instituttsektoren er basert på fulltelinger. Tall for næringslivet er basert på en utvalgsundersøkelse. Det vil forekomme FoU i deler av næringslivet som ikke fremkommer av disse totaltallene. SSB arbeider med metoder for å gi anslag for den samlede FoU-aktiviteten i de delene av næringslivet som ikke er dekket av FoU-undersøkelsen. Det antas at det ikke utføres FoU av vesentlig betydning i offentlig sektor for øvrig eller i ideelle organisasjoner.

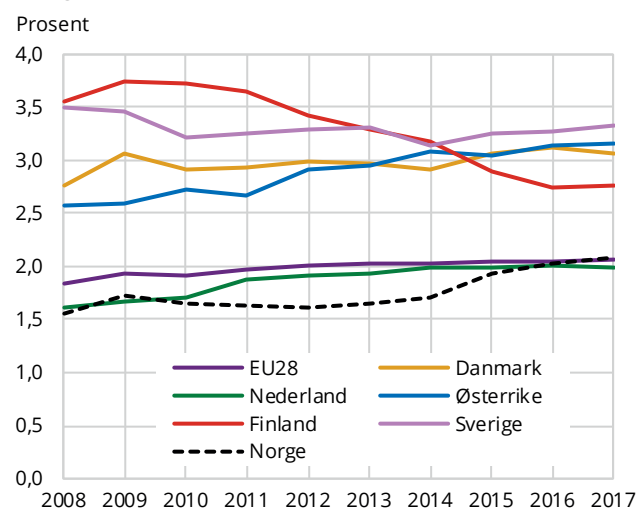
⁸ Deflateringen er gjort med utgangspunkt i den veide prisindeksen for produksjon i næring 72 «Forskning og utviklingsarbeid» fra nasjonalregnskapet. Basisåret er 2005.

Figur 3.7. Utvikling i FoU-årsverk etter sektor

Kilde: NIFU og Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.8. Utvikling i egenutført FoU som prosent av BNP, utvalgte land

Kilde: Eurostat.

Personalkostnader utgjør hoveddelen av FoU-kostnadene i alle sektorer, og veksten i antall personer involvert i FoU forklarer dermed en stor del av oppgangen i de samlede FoU-investeringene. Figur 3.7 viser utviklingen i antall FoU-årsverk fra 2006 til 2017. Den følger i stor grad de samlede FoU-utgiftene. I 2017 ble det i Norge utført til sammen 46 800 FoU-årsverk. Dette er 2 800 flere enn året før, og gir en økning på 6 prosent. Det var næringslivet og UoH-sektoren som sto for økningen. De to sektorene hadde henholdsvis 8 og 9 prosent vekst, til 21 200 og 16 200 FoU-årsverk, mens antall FoU-årsverk i instituttsektoren var om lag uendret fra 2016 på rundt 9 300.

I forhold til bruttonasjonalproduktet (BNP) for Fastlands-Norge utgjorde de totale FoU-utgiftene 2,09 prosent i 2017, opp fra 2,03 prosent i 2016. Dette er det høyeste nivået som er målt for denne indikatoren, og FoU-andelen av BNP i Norge er nå på et høyere nivå enn for alle EU-landene sett under ett. Etter å ha vært

Tabell 3.5. Indikatorene for FoU-intensitet i 2017, utvalgte land

	FoU som andel av BNP (prosent)	FoU-årsverk, som andel av arbeidsstyrken omregnet til fulltids-ekvivalenter (prosent)	FoU-investeringer i Euro per innbygger	FoU-investeringer i Euro per innbygger, kjøpekraftsjusterte tall i 2005-priser
EU28	2,07	1,38	622	524
Danmark	3,06	2,30	1 556	943
Nederland	1,99	1,65	859	711
Østerrike	3,16	1,86	1 331	1 038
Finland	2,76	2,04	1 122	783
Sverige	3,33	1,85	1 582	1 095
Norge	2,09	1,84	1 421	888

Kilde: Eurostat.

mer eller mindre stabil i området 1,5-1,7 prosent over mange år har FoU som andel av BNP økt markant siden 2013, og utviklingen er sterkere enn i utvalgte land det kan være naturlig å sammenlikne med, inkludert de øvrige nordiske landene.⁹ Dette kan tilskrives en kombinasjon av klar FoU-vekst og forholdsvis svak utvikling i BNP de seneste årene. Selv om veksten har vært høyere enn i de landene en sammenlikner med ligger FoU-nivået i Norge målt på denne måten likevel betydelig lavere enn i, for eksempel, Danmark, Finland og Sverige. Dette skyldes i hovedsak at FoU-innsatsen i næringslivet historisk har vært på et lavt nivå i Norge, noe som igjen til dels kan forklares med forskjeller i næringsstruktur mellom landene.

Andre måter å sammenlikne FoU-intensiteten mellom land på kan være FoU-personell som andel av arbeidsstyrken eller FoU-investeringer per innbygger. Som vist i tabell 3.5 viser disse indikatorene et noe mer positivt bilde for Norge i forhold til landene en sammenlikner med, samtidig som alle ligger klart høyere enn gjennomsnittet for EU28.

Den samlede andelen av FoU som er finansiert med norske offentlige midler er økende. I instituttsektoren er andelen offentlig finansiering på om lag 70 prosent i 2017, opp fra i underkant av 65 prosent i 2007. I UoH-sektoren har økningen vært mindre, fra i underkant av 90 prosent i 2007 til 91 prosent i 2017. Næringslivet finansierer hoveddelen av sine FoU-aktiviteter selv, men også her har andelen norsk offentlig finansiering økt fra 6 prosent i 2007 til 10,7 prosent i 2017. I næringslivet sammenfaller størstedelen av denne økningen med veksten i FoU-investeringene etter 2013. Dette skyldes først og fremst at SkatteFUNN-ordningen ble utvidet hvert år mellom 2014 og 2017, men også finansieringen via Forskningsrådet har vært i klar vekst i den samme perioden. For mer om hvordan det offentlige støtter FoU og innovasjon i næringslivet, se temaboks 3.1. Samtidig har andelen av næringslivets FoU-finansiering blitt redusert i både UoH- og instituttsektoren. Målt i faste priser har næringslivets finansiering av FoU gått ned i

⁹ Utvalgte land basert på Forskningsbarometeret (Kunnskapsdepartementet 2018).

Boks 3.1. Hvordan støtter det offentlige FoU og innovasjon i næringslivet?

Forskning, utvikling og innovasjon er blant de viktigste drivkreftene for økonomisk vekst. Samtidig har FoU-investeringer i forhold til bruttonasjonalprodukt (BNP) i Fastlands-Norge lenge vært under gjennomsnittet i EU. Etter flere år med satsing fra det offentlige på å stimulere FoU i næringslivet, ble FoU-andelen av BNP i Fastlands-Norge i 2017 for første gang på et høyere nivå enn gjennomsnittet for EU28-landene (se hovedteksten). Det gjenstår imidlertid fortsatt mye for å nå målet om at totalt 3 prosent av BNP skal gå til FoU (et langsiktig mål som ble lansert i 2004).¹

Det er flere årsaker til at foretakssektoren investerer mindre i FoU enn det som antas å være lønnsomt fra samfunnsøkonomisk perspektiv. De to viktigste er positive kunnskaps-eksternaliteter (dvs. at andre kan nyte godt av akkumulert kunnskap) som ikke tas hensyn til ved beregning av prosjektets privatøkonomiske avkastning og begrenset tilgang til finanskapital. Tilgang til relevant kompetanse kan også være avgjørende for å lykkes. Videre kan nettverk være viktige i igangsettingsfasen for å realisere idéer og for å få markedsadgang.

Figur 1 oppsummerer hovedfaser, faktorer og barrierer for realiseringen av en forretningsidé og gir eksempler på hvordan den offentlige kan spille inn i prosessen. For eksempel kan mangel på relevant kunnskap om det å sette i gang med idérealisering avhjelpe med relevante kurstilbud og studieprogrammer på universiteter og høyskoler. Når det gjelder nettverksutvikling kommer det offentlige inn med forskjellige støtteprogrammer. Klyngeprogram fra IN (Innovasjon Norge) har for eksempel vist seg effektive både når det gjelder å stimulere til samarbeid med andre foretak og med FoU-institusjoner.² Selskapet for industrivekst (Siva) har også programmer (Næringshage og Inkubasjonsprogrammet) som sikter mot å bygge opp et relevant nettverk for industriforetak.³ Kommuner som sliter med utflytting, og som får støtte fra Omstillingsprogrammet bruker ofte midlene for å styrke et lokalt nettverk for å skaffe et godt miljø for næringslivets utvikling generelt og gründere spesielt.

Gitt både riktig kunnskap, tilgang til nettverk og ikke minst vilje, er det tilgangen til ekstern finansiering som ofte nevnes som en stor hindring for utvikling og realisering av nye idéer. De viktigste offentlige virkemidlene som gir tilskudd til FoU og innovasjon er SkatteFUNN, Innovasjon Norges landsdekkende innovasjonsprogrammer og NFRs programmer for næringslivet. Disse er mye brukt av nyetablerte

og små og mellomstore foretak.⁴ I tillegg finnes etableringstilskudd og lån fra IN, tilførsel av kapital fra offentlige såkornfond og regional støtte til entreprenører i regi av omstillingsprogrammer.

På oppdrag fra Nærings- og fiskeridepartementet jobber Statistisk sentralbyrå med å samle og systematisere informasjon fra forskjellige virkemiddelaktører som opptrer på vegne av offentlige myndigheter og som forvalter næringspolitiske virkemidler. Disse kan grupperes i følgende hovedkategorier:

Tilskudd: Kontant ytelse i form av direkte subsidier og skattefradrag

Lån og garantier: Omfatter både lav- og høyrisikolån fra virkemiddelaktører og garantier for privatlån

Egenkapitalinvesteringer: Offentlig næringsstøtte som kanaliseres gjennom investeringsfond

Rådgivningstjenester: Omfatter både veiledning i forbindelse med søknader med mer og merkantil rådgivning

Nettverksutvikling: Støtte til å tilrettelegge og stimulere til samhandling mellom aktører i næringslivet

Profilering: Markedsføring av næringer og produktområder

En ny statistikk med oversikt over tildelinger til næringslivet fra det offentlige virkemiddelapparatet, samt kjennetegn ved foretak som mottar støtte gjennom virkemiddelapparatet skal lanseres i mai 2019. Statistikken skal oppdateres årlig og skal omfatte virkemidler som forvaltes av Innovasjon Norge, SkatteFUNN, Norges forskningsråd, EUs rammeprogrammer for forskning (FP7 og H2020), Siva, Enova, fylkeskommunene, regionale forskningsfond, såkornfond, Argentum, Investinor, GIEK, Eksportkreditt, Patentstyret, Fiskeri- og havbruksnæringsens forskningsfinansiering og Norsk romsenter.

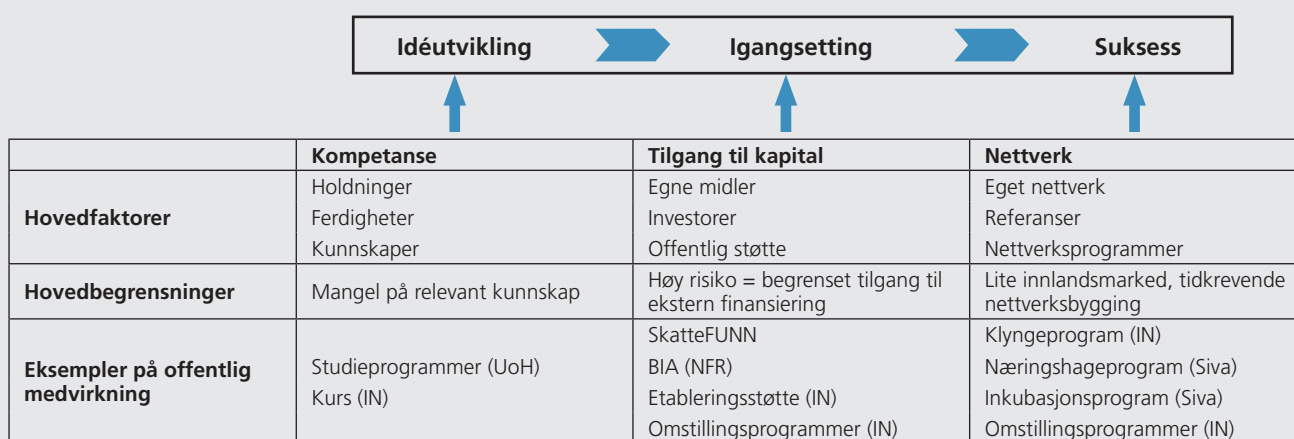
¹ St. melding nr. 20 (2004-2005), Utdannings- og Forskningsdepartementet. Sist omtalt i Meld. St. 4 (2018-2019), Kunnskapsdepartementet.

² Røtnes R., M. Norberg-Schulz, M. Rybalka, M.M. Walbækken, A. Håkansson og K. Izsak (2017): Evaluation of Norwegian Innovation Clusters, Report 76-2017, Samfunnsøkonomisk Analyse, Oslo.

³ Disse har ikke blitt evaluert i forhold til nettverksoppbygging, men har blitt funnet å være like effektive med hensyn til foretakenes vekst og verdiskaping som Klyngeprogrammet til Innovasjon Norge, jf. Fjærli, E., D.-C. Iancu og A. Raknerud (2018): Effekten av Sivas virkemidler på vekst og verdiskaping, Rapport 2018/17, Statistisk sentralbyrå.

⁴ Cappelen, Å., E. Fjærli, D.-C. Iancu, M. Klemetsen, A. Moxnes, Ø.A. Nilsen, A. Raknerud og M. Rybalka (2016): Innovasjons- og verdiskapingseffekter av utvalgte næringspolitiske virkemidler, Rapporter 2016/12, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Hovedfaktorer bak idérealiseringsprosess og eksempler på offentlig medvirkning

UoH-sektoren, mens den i instituttsektoren var på samme nivå i 2017 som i 2007. Dette indikerer at omfanget av samarbeid og samhandling mellom næringslivet og UoH- og instituttsektoren ikke har økt, men heller gått ned relativt til samlet FoU over perioden. Dette til tross for stimulering av et slik samarbeid både gjennom SkatteFUNN og andre offentlige innovasjonsrettede programmer.

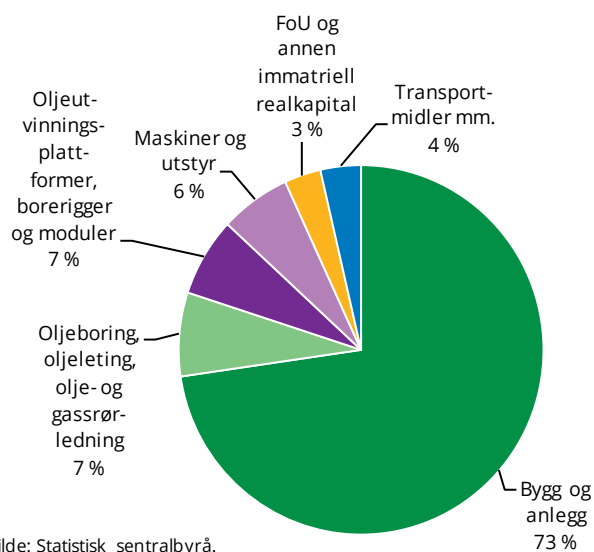
3.4. Realkapital og avkastning på realkapital

Figur 3.9 viser fordelingen av samlet realkapital i norske næringer, inklusive offentlig forvaltning. Ved utgangen av 2018 viser foreløpige tall at den totale verdien av realkapital i norsk økonomi beløp seg til 11 164 milliarder kroner. Til sammenligning var verdien av SPU i underkant av 8 500 milliarder kroner på samme tidspunkt. Bygg og anlegg er den desidert største kapitalarten og utgjør 73 prosent av den totale realkapitalbeholdningen. Verdien av tomter utover grunnarbeider er ikke regnet med i verdsettingen av bygg og anlegg. Oljeboring, oljeleting, olje- og gassrørledning utgjør om lag 7 prosent. Det gjør også verdien av oljeutvinningsplattformer, borerigger og moduler, mens maskiner og utstyr utgjør om lag 6 prosent av den totale realkapitalbeholdningen. I de internasjonale retningslinjene for nasjonalregnskap regnes også FoU og annen immateriell kapital (programvare, leting etter olje, gass og mineraler, samt litterære og kunstneriske originalverk) som realkapital, og de tilhørende anskaffelsene regnes som investeringer. Som beskrevet ovenfor har veksten i FoU investeringer vært høy. Nå utgjør FoU og annen immateriell realkapital om lag 3 prosent av den totale realkapitalbeholdningen.

Nettoavkastningen av investeringer i realkapital måles ved forholdet mellom driftsresultat (eksklusive kapitalslit og anslått lønn til selvstendig næringsdrivende) og verdien av kapitalbeholdningen. Denne raten kan sammenlignes med en realrente. Figur 3.10 viser at denne avkastningsraten økte fra vel 3 prosent i 1990 til nær 15 prosent i 2006 for markedsrettede fastlandsnæringer. Oppgangen kom etter at avkastningen hadde falt i siste halvdel av 1970-tallet og endret seg relativt lite på 1980-tallet. Etter 2007 falt avkastningen markert, blant annet som følge av finanskrisen. I de siste årene har den imidlertid ligget ganske stabilt rundt 11-12 prosent. Foreløpige tall for 2018 viser riktignok en avkastning på 10,4 prosent, det laveste nivået siden 2011.

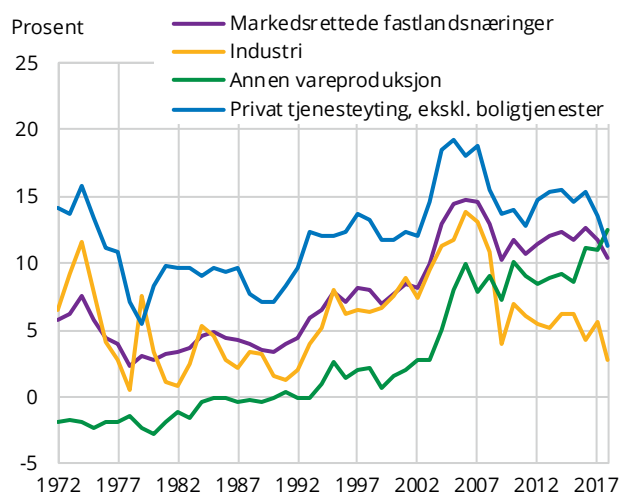
Kapitalavkastningen varierer tradisjonelt betydelig mellom næringer. Den har vært klart høyere i privat tjenesteyting enn i gruppen annen vareproduksjon hvor man finner primærnæringer, bygge- og anleggsnæringer og kraftproduksjon. Også industrien har hatt høyere kapitalavkastning enn annen vareproduksjon i alle årene før finanskrisen i 2008. Den kraftige økningen i kapitalavkastning i Fastlands-Norge mellom 1990 og 2006 er imidlertid en hovedtendens som gjelder for alle disse tre næringsgruppene. Etter det kraftige

Figur 3.9. Realkapitalbeholdning etter art. 2017. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.10. Nettokapitalavkastningsrater

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fallet i kapitalavkastning under finanskrisen økte avkastningen i industri og privat tjenesteyting noe fram til 2017. I 2018 sank avkastningen igjen, og anslås til henholdsvis 3 og 11 prosent. I annen vareproduksjon har avkastningen variert rundt 8-9 prosent i årene mellom 2005 og 2015, men i 2016 økte avkastningen til 11 prosent. Avkastningen har siden fortsatt å øke og foreløpige anslag for 2018 viser at den har nådd nærmere 13 prosent.

Økningen i kapitalavkastningen fra 1990 har sannsynligvis flere årsaker. Skattereformen i 1992 kan ha skjerpet kravene til avkastning før skatt for at investeringene skulle bli lønnsomme etter skatt. Dereguleringen av kraftsektoren og andre næringer har trolig bidratt til mer lønnsomme investeringer og økt avkastning. Endring av næringsstrukturen har også bidratt til å øke gjennomsnittsavkastningen i Fastlands-Norge. Spesielt har privat tjenesteyting, med relativt høy kapitalavkastning, økt sin andel av Fastlands-Norges

kapitalbeholdning, mens det motsatte har skjedd for primærnæringene hvor kapitalavkastningen har vært relativt lav.

I tillegg kan globaliseringen av næringslivet ha bidratt til økt kapitalavkastning i Norge, blant annet gjennom muligheten til å sette ut deler av produksjonen til underleverandører i andre land med lavere kostnader. Tilgang til flere investeringsprosjekter med høy lønnsomhet i andre land kan samtidig ha bidratt til å skjerpe kravene til kapitalavkastning i Norge.

Globaliseringen gir også utfordringer for økonomisk statistikk generelt, blant annet for fordelingen av multinasjonale selskapers inntekter og utgifter mellom ulike land. Det er mulig at driftsresultatene i norske næringer i økende grad inneholder finansielle inntekter fra datterselskaper i utlandet. Dette representerer i så fall en målefeil. Disse inntektene skal ikke inngå i driftsresultatet for næringsvirksomhet på norsk territorium.¹⁰ Realrenten på finansielle investeringer har ikke vist samme vekst som avkastningsraten på realkapital og fremstår derfor ikke som en årsak til økningen i kapitalavkastningen.

¹⁰ SSB arbeider for tiden med kvalitetssikring av data for slike multinasjonale selskaper.

4. Befolkning og arbeidsinnsats

Folketallet i Norge har passert 5,3 millioner, men befolkningsveksten i 2018 var den laveste siden 2004. Det skyldes først og fremst at innvandringen har gått ned – men antall innvandringer er fortsatt betydelig høyere enn antall utvandring. Fruktbarheten er nå nede på rekordlave 1,56 barn per kvinne. Ikke siden 1987 har antall fødte vært lavere, til tross for at befolkningen har vokst med over en million. Sysselsettingen økte med 47 000, og utgjorde i 2018 2 694 000 personer. Bedre muligheter for jobb medførte at flere meldte seg på arbeidsmarkedet, slik at arbeidsledigheten bare falt med 9 000. Samlet ga dette en vekst i arbeidsstyrken på 38 000 siste år.

4.1. Befolkningen

Halvert befolkningsvekst

Folketallet i Norge økte med 32 600 i 2018, til 5 328 200. Befolkningsveksten i Norge er halvert siden toppårene 2011 og 2012, da den årlige veksten var på over 65 000. Den kraftige vekstperioden som har preget den norske befolkningsutviklingen de siste ti-femten årene er altså over, og den årlige økningen i folketallet er tilbake på et historisk mer normalt nivå. Tabell 4.1 viser folkemengden og endringer i kalenderåret etter 1950, mens figur 4.1 viser befolkningsveksten i Norge siden 1850, i antall (søyler) og prosent (linje). Befolkningsveksten i fjor var omtrent på samme nivå som i 2004 – det året EU ble utvidet med nye sentral- og østeuropeiske land, blant annet Polen og Litauen. Innvandring fra nettopp disse landene er en viktig forklaring på den høye befolkningsveksten de siste femten årene.

For verdens befolkning som helhet har den prosentvise veksten sunket klart siden 1960-årene, da den var på over 2 prosent. Nå synker også det årlige antallet nye

jordboere. FN anslår en befolkningsvekst i verden på rundt 80 millioner i 2018, mot 85 millioner i 2012.¹

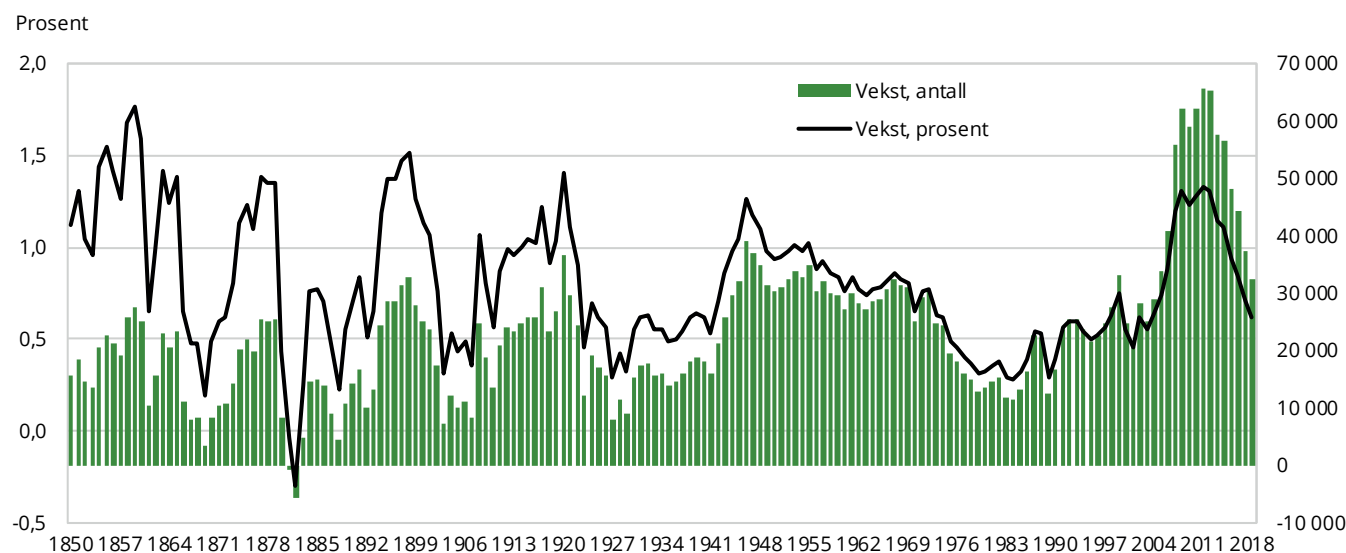
Selv om befolkningsveksten i Norge er halvert siden 2012, vokser det norske folketallet fortsatt raskt sammenlignet med de fleste europeiske land. Figur 4.2 sammenligner den prosentvise veksten i Norge med FN-tall for befolkningsveksten i verden og i ulike deler av Europa. Fra 2007 til 2014 lå veksten i Norge på nivå med veksten av befolkningen i hele verden, men nå er vi nærmere et nordeuropeisk nivå. I Europa vokser befolkningen raskest i nord og vest, mens Øst- og Sør-Europa i flere år har hatt nedgang i folketallet. I disse områdene har fruktbarheten lenge vært lav, og det har til dels vært høy utvandring.

Færre innvandringer enn fødte

Det er flere årsaker til at befolkningsveksten er lavere nå enn i 2012. Grovt sett er det to faktorer som forklarer befolkningsveksten i et land: Nettoinnvandring (innvandring minus utvandring) og fødselsoverskudd (fødte minus døde). Figur 4.3 viser bidragene til befolkningsveksten i Norge fra hver av disse to faktorene.

¹ FN (2017): World Population Prospects 2017. <https://population.un.org/wpp>.

Figur 4.1. Befolkningsvekst i Norge, i antall og prosent. 1850-2018

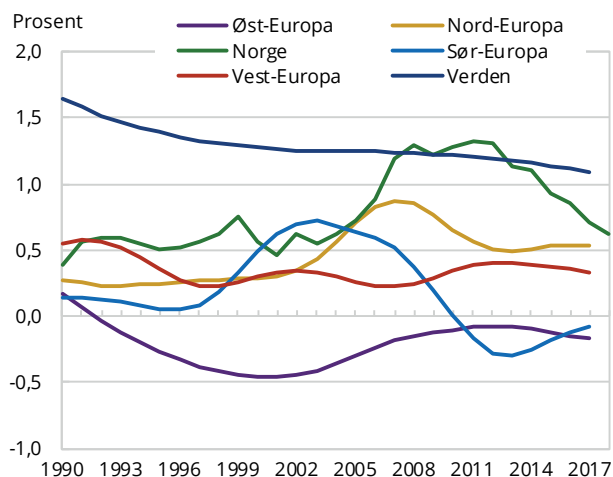
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.1. Folkemengde 1. januar i første år i hver periode¹, og endringer i kalenderåret

	Folkemengde 1.1.	Levende- fødte	Døde	Fødsels- overskudd	Inn- vandring	Ut- vandring	Nettoinn- vandring	Folke- tilvekst	Vekst i prosent
Gjennomsnitt 1951-1960	3 280 296	62 749	29 931	32 818	8 620	10 604	-1 984	31 448	0,92
Gjennomsnitt 1961-1970	3 594 771	65 343	36 258	29 085	13 694	13 473	221	29 353	0,79
Gjennomsnitt 1971-1980	3 888 305	56 569	40 153	16 415	18 762	14 273	4 489	20 404	0,51
Gjennomsnitt 1981-1990	4 092 340	53 761	43 759	10 002	23 843	18 162	5 681	15 749	0,38
Gjennomsnitt 1991-2000	4 249 830	59 859	44 725	15 134	31 078	20 715	10 362	25 361	0,58
Gjennomsnitt 2001-2010	4 503 436	58 305	42 122	16 182	50 052	24 475	25 577	41 687	0,89
2011	4 920 305	60 220	41 393	18 827	79 498	32 466	47 032	65 565	1,16
2012	4 985 870	60 255	41 992	18 263	78 570	31 227	47 343	65 405	1,12
2013	5 051 275	58 995	41 282	17 713	75 789	35 716	40 073	57 781	1,06
2014	5 109 056	59 084	40 394	18 690	70 030	31 875	38 155	56 746	1,02
2015	5 165 802	59 058	40 727	18 331	67 276	37 474	29 802	48 183	0,93
2016	5 213 985	58 890	40 726	18 164	66 800	40 724	26 076	44 332	0,85
2017	5 258 317	56 633	40 774	15 859	58 192	36 843	21 349	37 302	0,71
2018	5 295 619	55 120	40 840	14 280	52 485	34 382	18 103	32 593	0,62

¹ Folkemengden 1. januar 2019 var 5 328 212.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

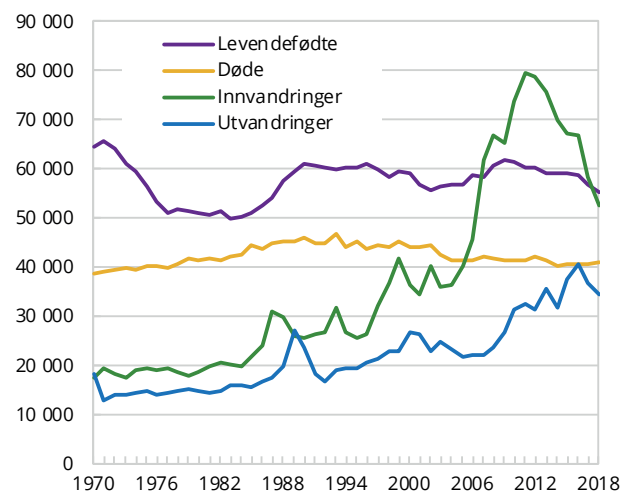
Figur 4.2. Befolkningsvekst i Norge, verden og ulike deler av Europa. 1990-2017/2018

Kilde: FN (World Population Prospects 2017) og SSB (tall for Norge).

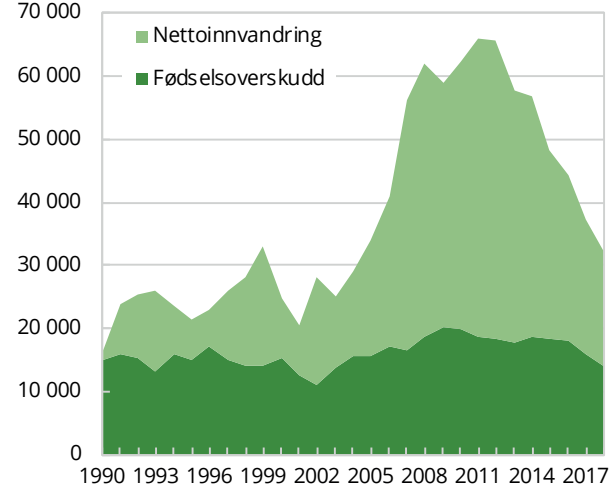
I 2012 sto nettoinnvandringen for hele 72 prosent av befolkningsveksten i Norge. Siden da har nettoinnvandringen sunket kraftig, men også fødselsoverskuddet har gått ned. I 2018 forklarte nettoinnvandringen 56 prosent av befolkningsveksten.

Nedgangen i fødselsoverskuddet skyldes først og fremst en nedgang i antall fødte. Tallet på døde har holdt seg svært stabilt de siste fem årene, på mellom 40 000 og 41 000 personer. Antall fødte har derimot sunket fra 59 000 i 2014 til 55 000 i 2018, som vist i figur 4.4. Men nedgangen i antall innvandringer har vært enda sterkere, og i fjor var det flere som ble født i Norge enn som innvandret hit. Slik har det ikke vært på tolv år.

Mens innvandringen til Norge har sunket, har flere utvandret herfra. Økningen i utvandring har imidlertid vært ujevn, og i fjor utvandret det færre enn i de tre årene før.

Figur 4.4. Fødte, døde, innvandringer og utvandringer. 1970-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.3. Årlig befolkningsvekst i Norge, fordelt på nettoinnvandring og fødselsoverskudd. 1990-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Stadig flere menn, og ny storkohort på vei

I 2018 var mannsoverskuddet i befolkningen igjen rekordstort – 42 000 flere menn enn kvinner. Tradisjonelt har det, så langt tilbake i historien som vi har tall, vært flere kvinner enn menn i den norske befolkningen. Men siden 2011 har menn vært i flertall. Det skyldes først og fremst innvandring av flere menn enn kvinner, men også at menn tar innpå kvinner i forventet levealder.

Siden kvinner i gjennomsnitt lever lenger enn menn, er det likevel et fortsatt tydelig flertall av kvinner i de aller eldste aldersgruppene, som vist i befolkningspyramiden (figur 4.5).

De horisontale stolpene i befolkningspyramiden representerer ettårige aldre og dermed menn og kvinner født i samme år, og det er relativt stor forskjell på store og små alderskull. I noen aldre er pyramiden ekstra bred, og da kan vi snakke om storkohorter, altså spesielt store aldersgrupper. 1. januar i år var den største ettårige aldersgruppen i Norge de som var 49 år og født i 1969. 1969-erne har vært den største kohorten i Norge helt siden begynnelsen av 1970-årene. De var det største kullet da de begynte på skolen, da de skulle ut i arbeidsmarkedet, og de har vært den største ettårige velgergruppen siden de fikk stemmerett. 1969-erne overtok som den største kohorten etter 1946-erne. Året etter at freden kom ble det født over 70 000 barn i Norge. Verken før eller siden har det blitt født så mange i løpet av ett år. 1946-kullet er fortsatt tydelige i befolkningspyramiden, ved nyttår var de 72 år gamle.

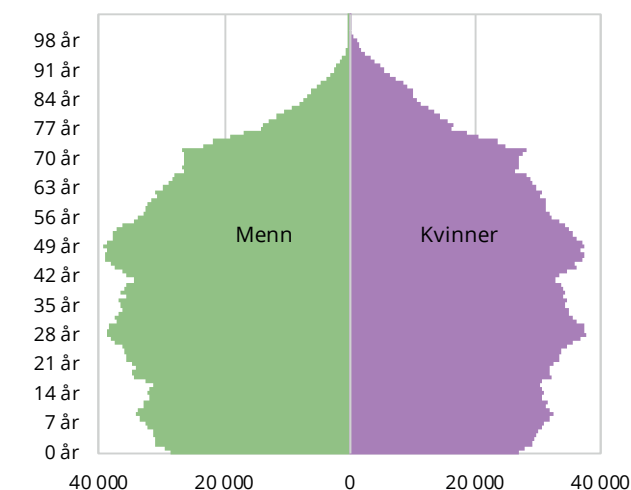
Før 1946 var det 1920-kohorten som var den største – et uvanlig stort fødselskull i kjølvannet av spanske-syken. I dag er det ikke mange igjen av 1920-erne. De som fortsatt levde ved nyttår, var 98 år og knapt synlige øverst i befolkningspyramiden. 1946-erne var den største kohorten gjennom hele 50- og 60-tallet. Men på grunn av både utvandring og død ble de etter hvert forbigått av 1969-kullet, som var det største av mange store fødselskull i slutten av 60-årene. Godt hjulpet av innvandring er 1969-erne fortsatt den største kohorten her i landet, men det varer sannsynligvis ikke lenge. Allerede i løpet av dette året ser det ut til at 1969-erne blir forbigått av 1990-kohorten, som var 28 år ved nyttår. Ifølge befolkningsframskrivingene vil 1990-erne bli Norges nye storkohort fra en gang i løpet av 2019 og forbli det helt fram til godt inn i 2040-årene.

Les mer og finn tall om folketall og befolkningsvekst på www.ssb.no/folkemengde.

Fruktbarhetsnedgangen fortsatte

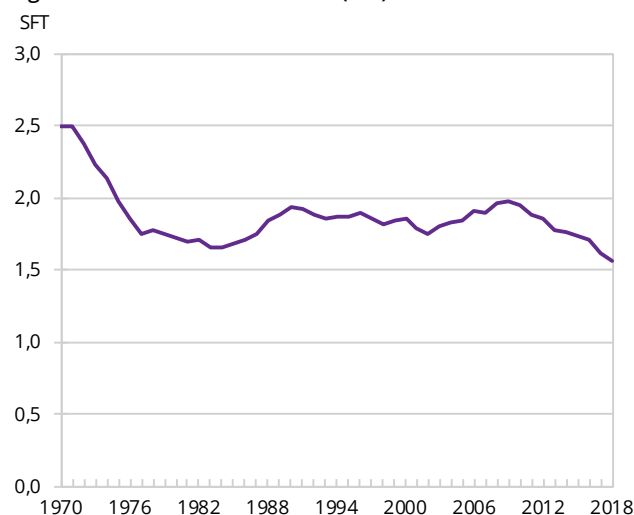
Fruktbarheten var historisk lav i 2017, men falt ytterligere i løpet av 2018. Dermed fortsatte nedgangen i samlet fruktbarhetstall (SFT), som er det mest brukte demografiske målet på antall barn per kvinne. I 2009 var fruktbarheten 1,98 – det vil si nær to barn per kvinne, se figur 4.6. I 2017 hadde SFT falt til 1,62. Nedgangen fortsatte i fjor – til 1,56 barn per kvinne.

Figur 4.5. Befolkningspyramide for Norge. 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.6. Samlet fruktbarhetstall (SFT) for kvinner. 1970-2018

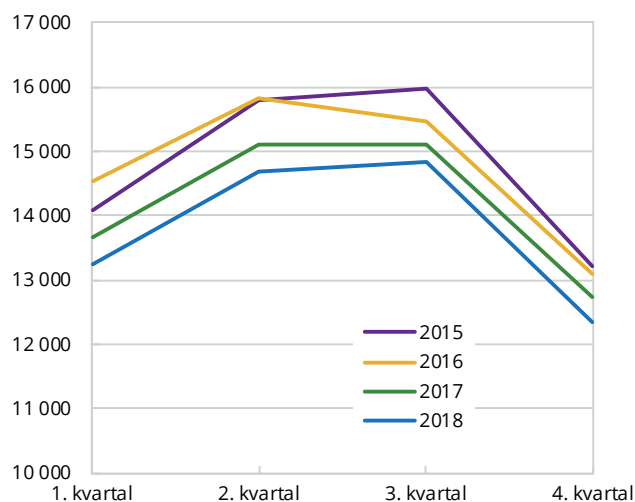

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fruktbarheten har altså sunket med 0,42 barn, det vil si nesten et halvt barn per kvinne, det siste tiåret.

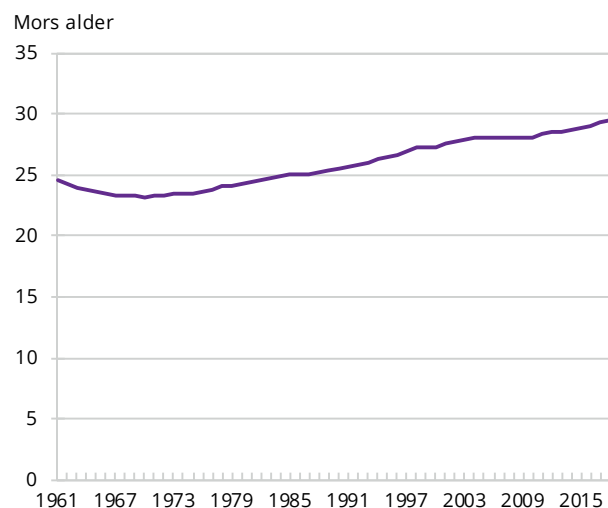
Hvor mange barn som fødes, avhenger både av fruktbarheten til kvinner og hvor mange kvinner som er i fruktbar alder. I løpet av 2018 økte antallet kvinner i alderen 15-49 år med 1 000. I tillegg var det en relativt sterk økning i aldersgruppene som får flest barn: Antallet kvinner i alderen 25-34 år økte med over 3 500. Likevel ble det kun født i overkant av 55 000 barn i 2018. Vi må helt tilbake til 1986 for å finne et år det ble født færre barn. Figur 4.7 viser hvordan antall fødte har utviklet seg gjennom årets fire kvartaler, og her sammenligner vi tall for 2018 med tall for de fire foregående årene. Flest barn blir født i andre og tredje kvartal, det vil si fra april til september. Denne trenden har vært relativt stabil over tid. En mulig forklaring på dette er at det kan være hensiktsmessig sett i forhold til barnehageopptaket i høstsemesteret.

Figur 4.7. Kvartalsvis tall over antall fødte. 2015-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.8. Utviklingen i mors alder ved første fødsel. 1961-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Som figur 4.8 viser, har mors alder ved første fødsel økt. I fjor var den hele 29,5 år – som er den høyeste fødealderen som noen gang er registrert. Bare i løpet av de siste to årene har fødealderen økt med et halvt år. Dersom vi går 30 år tilbake, var den gjennomsnittsalder ved første fødsel om lag 25 år.

Stadig flere kvinner utsetter altså å få sitt første barn, og når fødealderen øker vil SFT falle. Fallet i SFT kan dermed være en midlertidig tempo-effekt.² Det vil si at SFT kan stige igjen, hvis utsatte fødsler blir hentet inn på et senere tidspunkt. Imidlertid viser de langsiktige trendene at andelen kvinner som får tre eller flere

² Dersom de aldersbestemte fruktbarhetsratene var konstante over tid, ville SFT stemme overens med kvinners endelige barnetall (kohortfruktbarhet). Imidlertid varierer de aldersbestemte fruktbarhetsratene fra år til år. Ved en forskyvning av aldersbestemte fruktbarhetsrater i lik retning kan det oppstå en tempo-effekt: Hvis kvinner får sine barn senere men ender med like mange barn som før, synker likevel de årlige fruktbarhetsratene i en periode siden samme antall fødsler er forskjøvet framover i tid. SFT vil i så fall underestimere kohortfruktbarheten. Dette kalles en tempo-effekt.

Tabell 4.2. Antall barn blant kvinner ved alder 45 år (prosent) og totalt barnetall (kohortfruktbarhet) for utvalgte fødselskohorter

Fødselskohort	0 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4+ barn	Totalt barnetall (kohortfruktbarhet)
1935	9,6	10,4	30,4	27,4	22,2	2,42
1940	9,5	10,1	33,7	29,1	17,6	2,35
1945	9,0	11,8	41,5	26,4	11,3	2,19
1950	9,4	13,3	45,4	23,5	8,4	2,08
1955	11,2	14,3	42,1	24,2	8,1	2,04
1960	11,9	13,8	39,4	25,6	9,2	2,10
1965	12,5	14,2	40,2	24,7	8,4	2,06
1970	13,4	14,7	41,2	23,1	7,6	2,00
1971	13,3	14,9	41,8	22,7	7,3	1,99
1972	13,4	15,0	42,1	22,2	7,4	1,98
1973	13,3	15,4	42,0	22,2	7,2	1,98

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

barn er synkende. Dette taler for at nedgangen i SFT ikke bare er resultat av en tempo-effekt, men at også det endelige barnetallet vil bli noe lavere for kvinner framover.

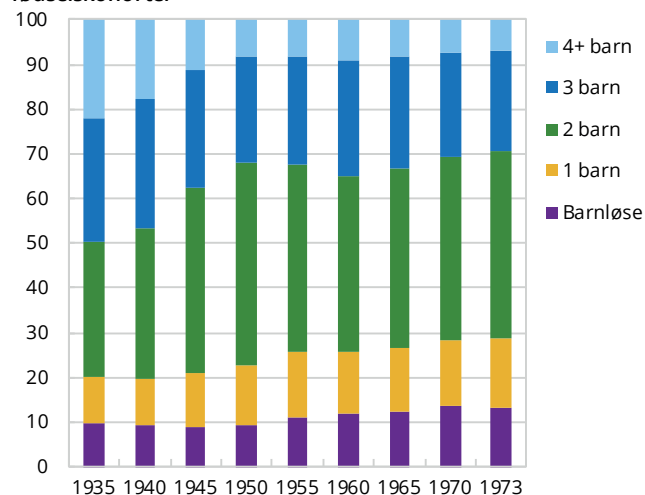
Fruktbarheten, slik den her er målt ved SFT, er et periodemål som kan variere en del fra år til år. Kohortfruktbarhet, det vil si antall barn kvinner har fått når de er ferdig med sin fruktbare periode, er mer stabilt. Ulempen er at vi må vente nokså lenge før vi kan vite hva denne er. Ved alder 45 år har langt de fleste kvinner i Norge avsluttet sine barnefødsler, og kohortfruktbarheten måles derfor ofte ved denne alderen. Kohorten født i 1973, som er den siste vi kan se på kohortfruktbarhet for ved alder 45 år, har en kohortfruktbarhet på 1,98, se tabell 4.2. Kohorten født i 1970 hadde i gjennomsnitt fått akkurat to barn ved alder 45, mens de påfølgende fødselskohortene har endt med en endelig fruktbarhet på under to barn ved alder 45 år.

I samsvar med økningen i alder for førstefødsel, synker andelen med tre eller flere barn ved alder 45, se tabell 4.2 og figur 4.9. Som det framgår av tabellen, har andelen barnløse kvinner på 45 år økt gradvis, men stabilisert seg på i overkant av 13 prosent for kvinner født på 1970-tallet. Andelen med ett og to barn har økt noe, mens andelen med tre eller flere barn har gått ned. Blant kvinner født i 1973 og som fylte 45 år i 2018, har 15 prosent ett barn, 42 prosent to barn, 22 prosent tre barn og 7 prosent fire eller flere barn.

Fruktbarhet blant innvandrere

Innvandrerkvinner har tradisjonelt hatt en noe høyere fruktbarhet sammenlignet med befolkningen for øvrig. I 2018 var fruktbarheten 1,87 blant innvandrerkvinner, 1,48 blant norskfødte kvinner med innvandrerforeldre og 1,50 blant øvrige kvinner. Alle tre gruppene opplevde det samme fallet i fruktbarhet på 0,06 barn fra 2017. At fruktbarheten har sunket også blant innvandrere det siste tiåret, er illustrert i figur 4.10. Den

Figur 4.9. Antall barn blant kvinner som er fylt 45 år, i utvalgte fødselskohorter

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

høyeste fruktbarheten finner vi blant kvinner fra Afrika, mens innvandrerkvinner fra de øvrige landgruppene har relativt lik fruktbarhet som befolkningen ellers.

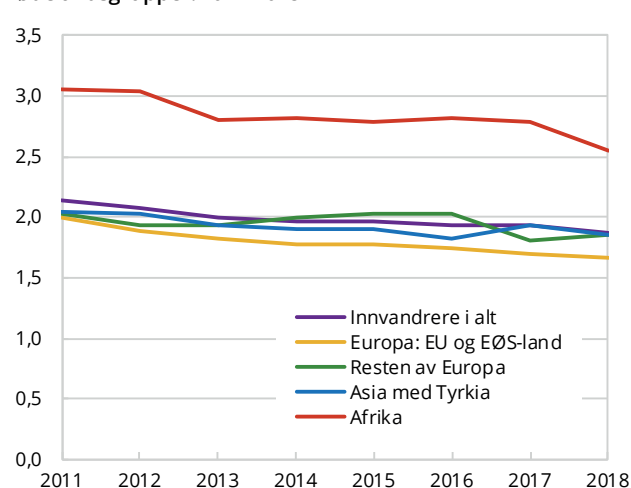
Hvor mange barn som fødes av en innvandreremor, avhenger imidlertid ikke bare av fruktbarheten. Antall innvandrerkvinner i fruktbar alder spiller også en vesentlig rolle, og denne andelen har økt (jf. figur 4.22 senere i kapitlet). Totalt hadde rundt 29 prosent av barna som ble født i 2018 en mor som var innvandrer, mens nær 2 prosent hadde en mor som var norskfødt med innvandrerforeldre. Andelen er imidlertid klart høyest i sentrale strøk, og da særlig i Oslo – og konsentrert i stor grad i bydeler med en stor innvandrerandel. I Oslo hadde rundt 37 prosent av barna som ble født i 2018 en innvandreremor, mens nær 5 prosent hadde en norskfødt mor med innvandrerforeldre.

Innvandrerkvinnene i Oslo har imidlertid en lavere fruktbarhet (SFT) enn innvandrerkvinnene i resten av landet. Den høye andelen fødte med innvandrerforeldre i Oslo skyldes altså at det er mange innvandrerkvinner i hovedstaden, og ikke at hver av dem får flere barn enn innvandrerkvinner ellers.

Regionale variasjoner i fruktbarhet

Fruktbarheten har falt i alle fylker og i de fleste kommuner de siste ti årene. Tidligere var det større variasjon mellom fylker og kommuner i fruktbarhet, men denne er blitt mindre ettersom fruktbarheten har falt. Ser vi på perioden etter 2009, har fallet vært størst i Finnmark, med over 0,6 barn. Finnmark lå blant toppfylkene i 2009 (2,14), men ligger nå godt under landsgjennomsnittet (1,51). Fylkene som i dag ligger på topp befinner seg alle på Vestlandet: Sogn og Fjordane, Rogaland og Møre og Romsdal. Oslo og Oppland har lavest fruktbarhet. Det skiller 0,3 barn mellom fylkene med høyest og lavest fruktbarhet i dag. Forskjellen

Figur 4.10. Samlet fruktbarhetstall (SFT) blant innvandrere etter fødelandsgrupper, 2011-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

mellom topp og bunn for rundt ti år siden var 0,4 barn, og på 1980- og 1990-tallet var den enda større.³

I 2018 var fruktbarheten høyest i Sogn og Fjordane (1,79), som overtok førsteplassen etter Rogaland fra 2017. Fruktbarheten var, som i fjor, lavest i Oslo (1,44). Fruktbarheten falt i de fleste fylkene fra 2017 til 2018. Unntakene var Telemark og Troms, som hadde en liten økning i SFT på henholdsvis 0,03 og 0,01. SFT var også forholdsvis stabilt i Akershus, Vestfold og Aust-Agder – hvor nedgangen kun var på 0,01. Den største nedgangen så vi i Vest-Agder og Finnmark, med 0,11 barn.

Samtidig som fruktbarheten er fallende, er det en klar sentraliseringstrend blant unge kvinner og menn. Dermed er det mange kvinner i fruktbar alder i sentrale strøk, og stadig flere av barna som fødes blir født her.

Kommuner med lav fruktbarhet er ellers hovedsakelig innlandskommuner, mens kommuner med høy fruktbarhet finner vi hovedsakelig langs kysten. Innad i ett fylke kan det være forskjell mellom nord og sør eller mellom innland og kysten. Fruktbarheten er særlig høy i kommunene rundt de store byene. Dette må ses i sammenheng med at mange flytter til byene for å studere på universitet eller høyskole, og deretter flytter ut av byen igjen når de skal etablere seg med familie.

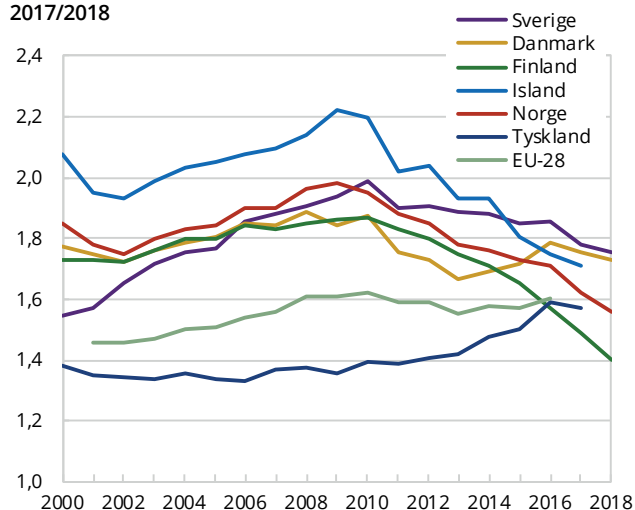
Kvinnene i storbyene er også godt voksne når de får sitt første barn, noe som igjen kan henge sammen med at mange i storbyene tar høyere utdanning. Som et eksempel er kvinner i Oslo i gjennomsnitt hele 31,5 år når de får sitt første barn, mens kvinner i Finnmark er yngst med 27,4 år.

Fruktbarhet i et internasjonalt perspektiv

Også de fleste nordiske landene har opplevd en tydelig fruktbarhetsnedgang de siste ti årene. Det er vist i

³ Foss, A. (2003): Fruktbarhet i kommune-Norge. Samfunnsspeilet 2/2003.

Figur 4.11. Fruktbarhet (SFT) i et internasjonalt perspektiv. 2000-2017/2018

Kilde: Eurostat, de nordiske landenes statistikkbyråer og SSB.

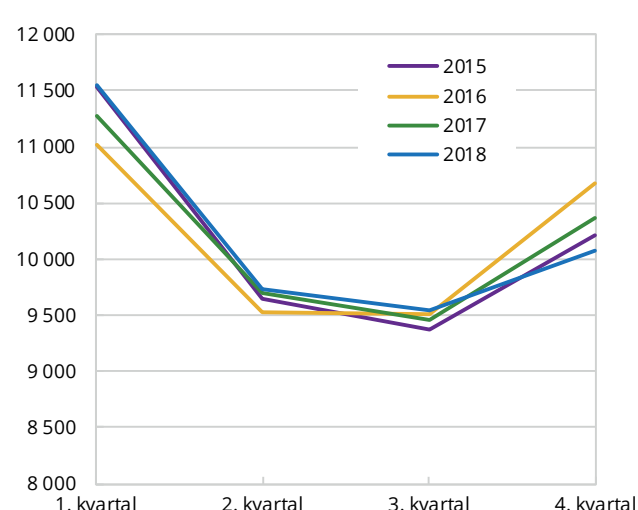
figur 4.11. I Finland er samlet fruktbarhetstall nå nede i rekordlave 1,4 barn per kvinne. I Danmark har utviklingen ikke vært så entydig, men fruktbarheten har sunket noe siden 2016.

Trendene i Norden er likevel annerledes enn i mange andre deler av Europa. Tyskland, som i mange tiår har hatt svært lav fruktbarhet, har hatt en ganske markant økning de siste ti årene og er nå omtrent på nivå med de nordiske landene, se figur 4.11. På ti år har fruktbarheten i Europa som helhet økt med nesten 0,2 barn per kvinne (fra 1,43 i perioden 2000-2005 til 1,60 i perioden 2010-2015) og i EU-området økte den fra 1,54 i 2006 til 1,60 i 2016, som vist i figuren.⁴ I mange av disse landene har fruktbarheten tidligere vært svært lav. Nå ser altså fruktbarhetsratene i ulike deler av Europa ut til å nærme seg hverandre.

Hvorfor faller fruktbarheten?

Det er ikke enkelt å finne gode forklaringer på hva som ligger bak fallet i fruktbarhet i Norge og de andre nordiske landene. Trenden med økning fram til omkring 2009 og deretter en nedgang ser ut til å gjelde for alle de nordiske landene, som figur 4.11 viser (Island har ennå ikke publisert tall for 2018). Nedgangen i fruktbarheten i Norge fram til 2014 har vært studert av blant annet Lappegård og Dommermuth (2015) og Hart, Rønsen og Syse (2015).⁵⁶ De peker spesielt på økning i alder ved første fødsel, noe som blant annet kan henge sammen med at stadig flere kvinner tar høyere utdanning og at barnefødsler er langt mindre vanlig blant studenter. I tillegg har det vært en langvarig trend i at andelen kvinner som får tre eller flere barn har gått

Figur 4.12. Kvartalsvise tall over antall døde. 2015-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ned. Fallet i fruktbarheten er imidlertid overraskende gjennomgående blant ulike grupper av kvinner, og relativt uavhengig av både utdanningsnivå og utdanningsaktivitet. Nylig er flere større prosjekter igangsatt for å se på mulige forklaringer, både i Norge og internasjonalt. De første resultatene fra disse studiene vil imidlertid først bli klare mot slutten av året. Et hovedspørsmål er hvorvidt økningen i fødealder vil fortsette eller ikke og om utsatte fødsler vil innhentes. En bedre forståelse rundt årsaker til økningen i fødealder er dermed sentralt. Samtidig blir det viktig å følge med på utviklingen i andel barnløse og kohortfruktbarhet framover.

Les mer og finn tall om fruktbarhet og fødte på www.ssb.no/fodte.

Fortsatt lav dødelighet

Antall døde i Norge har vært svært stabilt de siste fire årene. Det døde 40 840 personer i 2018, 66 flere enn i 2017. Dersom vi måler antall døde i prosent av folkemengden, har vi aldri hatt lavere dødstill. Selv med en aldrende befolkning, er det kun 0,8 prosent av befolkningen som dør i løpet av ett år. Fra de kvartalsvise tallene som er vist i figur 4.12 ser vi at det døde flere enn vanlig i første kvartal i 2018, men vesentlig færre i det siste kvartalet. Fordelingen på første og siste kvartal henger dels sammen med influensasesongen, og mens influensautbruddet i 2017-18 startet i midten av desember og var uvanlig langvarig, har vi ikke hatt et tilsvarende utbrudd mot slutten av 2018.⁷

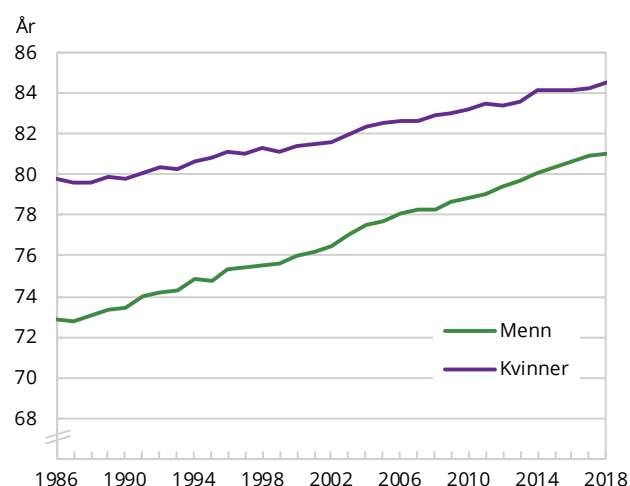
Forventet levealder, som er et mer presist mål på dødelighetsforholdene i et land fordi den tar hensyn til alders- og kjønnsfordelingen, har heller aldri vært høyere i Norge enn den var i fjor: Forventet levealder for nyfødte gutter er nå på 81,0 år, mens den er på 84,5 år for nyfødte jenter. Imidlertid var den årlige økningen for menn lavere enn man har observert den

⁴ FN (2017): World Population Prospects 2017. <https://population.un.org/wpp> (for Europa som helhet) og Eurostat (2018): Fertility indicators (demo_find). <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (for EU).

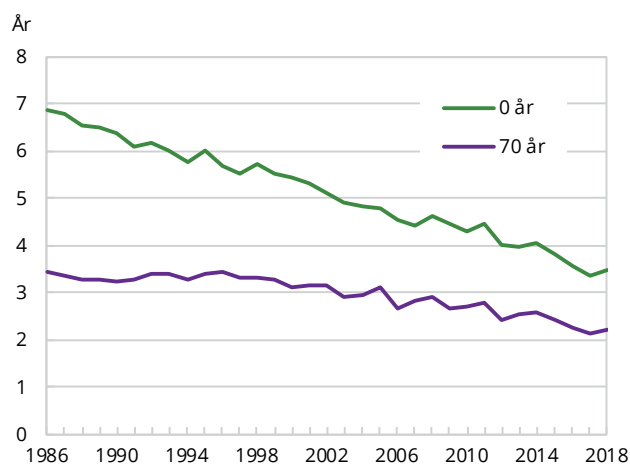
⁵ Lappegård, T. og L. Dommermuth (2015): Hvorfor faller fruktbarheten i Norge? Økonomiske analyser, 4/2015.

⁶ Hart, R., M. Rønsen og A. Syse (2015): Hvem velger å få (flere) barn? Økonomiske Analyser, 4/2015.

⁷ Folkehelseinstituttet (2018): Influensasesongen i Norge 2017-18. www.fhi.no/publ/2018/influensasesongen-i-norge-2017-18.

Figur 4.13. Forventet levealder ved fødselen for kvinner og menn. 1986-2018

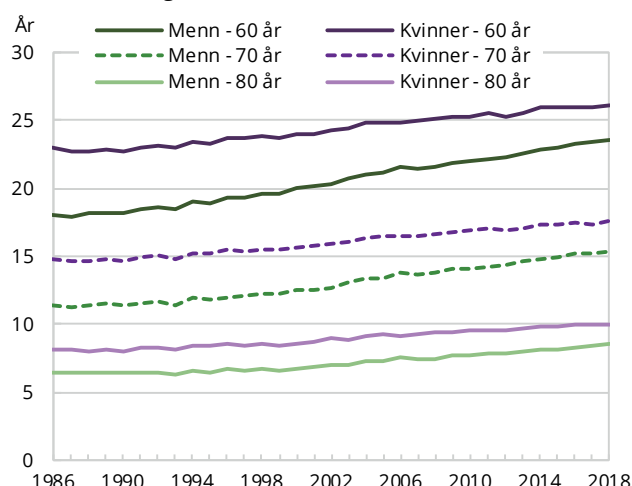
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.14. Forskjell mellom kvinner og menn i forventet levealder ved fødsel og gjenstående levetid ved alder 70. 1986-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

siste tiden, som vist i figur 4.13. Dermed dro kvinner litt fra menn igjen i 2018 (se figur 4.14). Mens levealderen for kvinner kun har økt med et snaut halvår fra 2014, har menns levealder økt med et snaut år. I perioden etter 1990 har levealder økt med henholdsvis 7,6 år for menn og 4,7 år for kvinner. Dette betyr i praksis at menn har fått i overkant av 3 måneders ekstra levetid per år, mens kvinner har fått bare 2 ekstra måneder per år.

Figur 4.14 viser at forskjellen mellom kvinners og menns forventede levealder nesten er halvert siden 1980-årene, og nå er nede i 3,5 år. Det er likevel ikke historisk lavt. Gjennom mesteparten av 1800-tallet og første del av 1900-tallet var levealdersforskjellen mellom menn og kvinner på omtrent tre år. I etterkrigstiden økte kjønnsforskjellen, noe som forklares blant annet med at menn røykte i langt større grad enn kvinner. I 1980-årene var forskjellen oppe i nesten sju år. Deretter har den blitt gradvis mindre, noe som kan

Figur 4.15. Forventet gjenstående levetid ved alder 60, 70 og 80 år for kvinner og menn. 1986-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

henge sammen med at flere kvinner og færre menn begynte å røyke. Nå ser det altså ut til at kjønnsforskjellen nærmer seg et mer vanlig historisk nivå. Som vi ser av både figur 4.14 og 4.15, tar menn innpå kvinner også i eldre år – selv om hovedårsaken til at forskjellen minsker er at dødsfall i yngre aldersgrupper blant menn er blitt redusert.

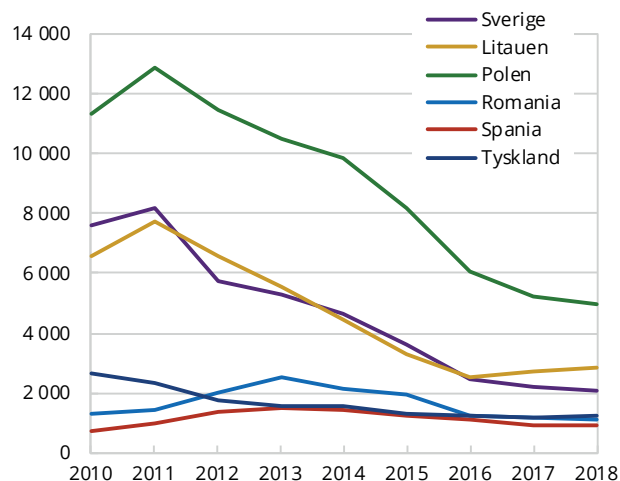
At også økningen i gjenstående levetid blant eldre har vært mest markert for menn er vist i figur 4.15. Konvergens i levealder mellom menn og kvinner er sterkest for eldre i 60- og 70 årene, og svakere i blant 80-åringene.

Les mer og finn tall om levealder og døde på www.ssb.no/dode.

Innvandringsnedgang fra de fleste land

Innvandringen til Norge har gått ned hvert år siden 2011. I fjor innvandret 52 500 personer til Norge, mot 58 200 året før. Nedgangen gjelder innvandring fra de aller fleste viktige opprinnelsesland. Figur 4.16 og 4.17 viser innvandringen av statsborgere fra enkelte europeiske og ikke-europeiske land siden 2010. Blant de største gruppene av europeiske statsborgere – polske, svenske og litauiske – har det vært en kraftig nedgang siden 2011, men nedgangen ser ut til å ha blitt mindre de siste årene, og for litauiske statsborgere har det til og med vært en liten økning etter 2016.

Blant statsborgere fra utenfor Europa har syrerne dominert de siste par årene, som figur 4.17 viser. Særlig stor var innvandringen av syriske statsborgere i 2016. Mange av disse kom til Norge som asylsøkere høsten 2015, og fikk opphold og kom inn i statistikken året etter. Siden 2016 har det vært en tydelig nedgang, men de utgjør fortsatt en stor andel av innvandrerne som kom i 2018, med nesten 4 000 personer. De siste årene har det vært stadig færre innvandring fra statsborgere fra Somalia, Afghanistan, Eritrea og Filippinene.

Figur 4.16. Innvandring til Norge av statsborgere fra enkelte europeiske land. 2010-2018

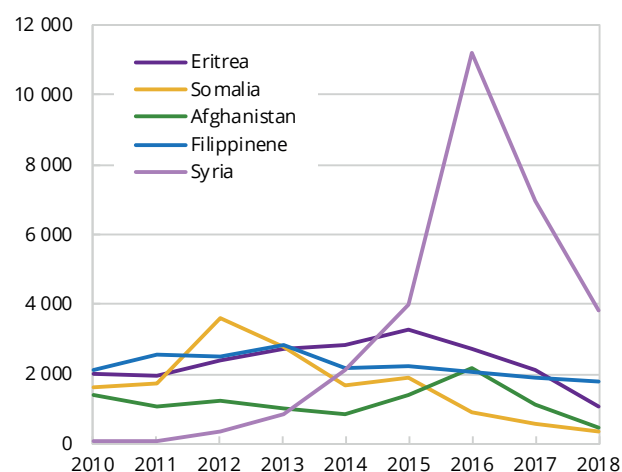
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Innvandringen til Norge er vanligvis lavest i andre kvartal og høyest i tredje kvartal, slik figur 4.18 viser. Slik var det også i 2018.

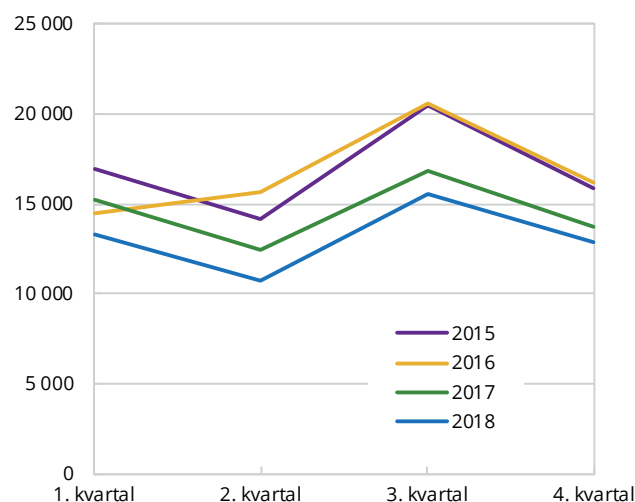
Nedgangen i innvandringen til Norge siden 2011/2012 har vært særlig tydelig blant arbeidsinnvandrere. Tall for innvandring etter innvandringsgrunn i 2018 er ennå ikke publisert, men figur 4.19 viser utviklingen fram til 2017. Figuren viser antall som ble registrert som arbeidsinnvandrere, familieinnvandrere og flyktninger da de innvandret til Norge, fordelt på to store opprinnelsesområder: Nord-Amerika og Europa unntatt Tyrkia og Norden (heltrukne linjer), og Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika (stiplede linjer). Blant innvandrerne fra Europa og Nord-Amerika er arbeids- og familieinnvandring de vanligste innvandringsgrunnene, og begge disse har hatt tydelig nedgang. Flukt og familieinnvandring er de vanligste innvandringsgrunnene blant innvandrere fra Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika, og det er kommet flere i begge disse kategoriene de siste tiårene, med en tydelig topp i forbindelse med den store tilstrømmingen av asylsøkere høsten 2015.

Noe lavere utvandring

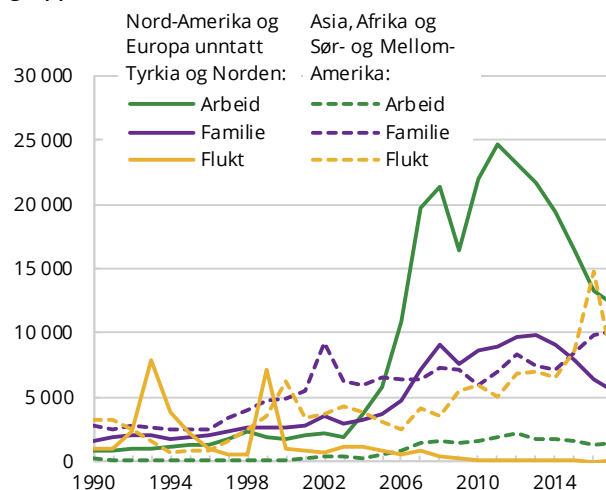
Utvandringen har gått noe ned de siste to årene, men er fortsatt på et høyt nivå historisk sett. 34 400 utvandret fra Norge i fjor, mot 36 800 året før. Det kan framstå overraskende at utvandringen har gått ned når det samtidig bor stadig flere i Norge som potensielt kan utvandre, og ikke minst flere innvandrere som vanligvis utvandrer i større grad enn innfødte. Samtidig er sannsynligheten for å utvandre høyest for innvandrere med kort botid, og når innvandringen går ned, blir det også færre nye innvandrere med kort botid i landet. Etter hvert som botiden øker, synker sannsynligheten for å utvandre. Dette kan være en forklaring på at utvandringen har gått noe ned de siste årene. En annen forklaring kan være av mer teknisk art: noen svingninger i utvandringstallene skyldes oppryddinger i folkeregisteret,

Figur 4.17. Innvandring til Norge av statsborgere fra noen ikke-europeiske land. 2010-2018

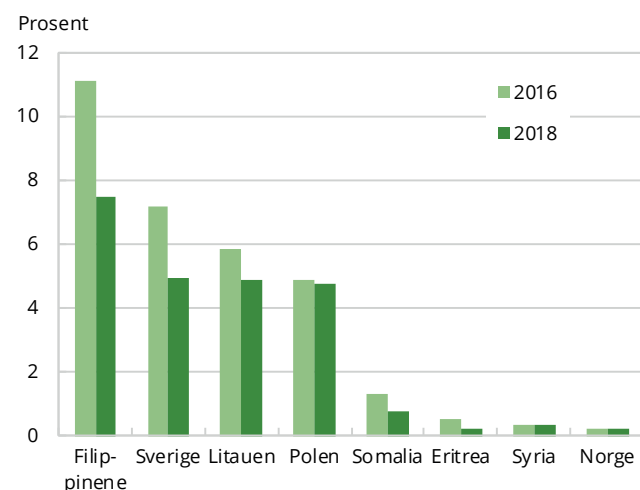
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.18. Innvandring til Norge, etter kvartal. 2015-2018

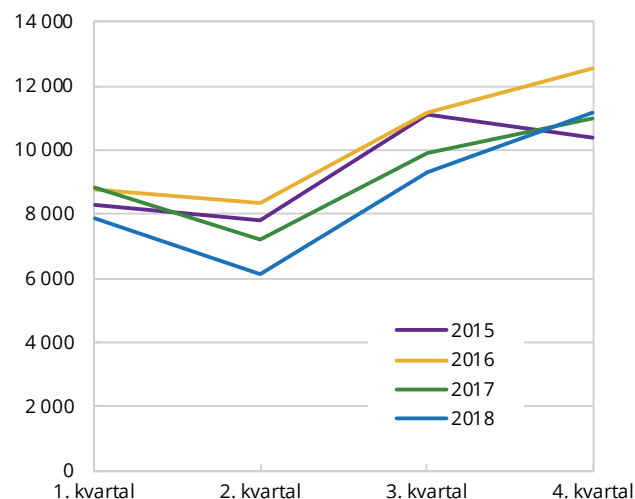
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.19. Innvandring, etter innvandringsgrunn og til grupper av opprinnelsesland. 1990-2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.20. Utvandringsandeler etter statsborgerskap. 2016 og 2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.21. Utvandring fra Norge, etter kvartal. 2015-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

der personer som har utvandret tidligere uten å gi beskjed, i ettertid blir registrert som utvandret.

Utvandringen er nå høyere enn innvandringen for både svenske, islandske og estiske statsborgere. For polske statsborgere var det bare 20 flere innvandringer enn utvandring i 2018. Det er særlig innvandrere fra europeiske land som utvandrer i høy grad, mens personer som har opprinnelse langt fra Norge oftere blir boende her.⁸

At andelen som utvandrer varierer etter hvilke land personene kommer fra, er illustrert i figur 4.20. Den viser utvandringsandeler, som er antall utvandring av personer med statsborgerskap fra et gitt land, delt på alle med samme statsborgerskap som bodde i Norge ved inngangen til det aktuelle året. Utvandringsandelen er høy blant filippinske, svenske, litauiske og polske

statsborgere. Mange av disse er arbeidsinnvandrere eller au pairer. Som figuren viser, var det omtrent 5 prosent av alle statsborgere fra Sverige, Litauen og Polen som bodde i Norge ved inngangen til 2018, som utvandret i løpet av året. Blant somaliske, eritreiske og syriske statsborger er det langt lavere utvandringsandeler, og personer med norsk statsborgerskap har ikke overraskende svært lave utvandringsandeler – drøyt 0,2 prosent i både 2016 og 2018. Figur 4.20 viser også at andelen som utvandret var lavere i 2018 enn i 2016 for de fleste av gruppene, noe som kan være med på å forklare den generelle nedgangen i utvandringen siden 2016.

Mens innvandringen er høyest i tredje kvartal, er utvandringen ofte aller høyest i fjerde kvartal, og slik var det, som vist i figur 4.21, også i 2018.

Les mer og finn tall om inn- og utvandring på www.ssb.no/folkemengde, www.ssb.no/flytting (oppdateres 26. april) og www.ssb.no/innvgrunn (oppdateres 13. mai).

Flere innvandrere i Norge fra Syria enn Somalia

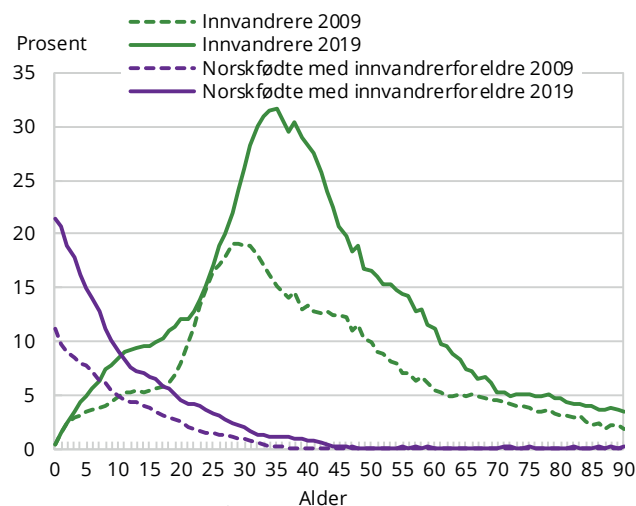
Nettoinnvandringen, altså antall innvandring minus antall utvandring, ble på 18 100 i fjor. Det er en nedgang på drøyt 3 000 fra året før, og på linje med nettoinnvandringen i 2005. Med fortsatt positiv nettoinnvandring og få dødsfall blant innvandrere, fortsatte antallet innvandrere som bor i Norge å stige i 2018, men i svakere tempo enn tidligere. Ved nyttår bodde det 765 000 innvandrere i Norge, det er drøyt 80 prosent mer enn for ti år siden. Innvandrere fra Polen utgjør fortsatt den klart største gruppen av innvandrere i Norge, med nær 100 000 personer. Deretter kommer innvandrere fra Litauen (nær 40 000) og Sverige (drøyt 35 000). Nytt av året er at den fjerde største gruppen nå er innvandrere fra Syria, med nær 31 000 personer, foran innvandrerne fra Somalia som utgjør i underkant av 29 000 personer.

Antallet personer født i Norge med to innvandrerforeldre er mer enn doblet siden 2009, og denne gruppa, som fortsatt er ganske ung, utgjør nå 180 000 personer. Her utgjør norskfødte med foreldre fra Pakistan, Somalia, Polen og Irak de største gruppene.

Andelen innvandrere i den norske befolkningen har økt betydelig de siste ti årene, fra 9 prosent i 2009 til 14 prosent ved inngangen til 2019. Mens det fortsatt er relativt få innvandrere i de aller eldste aldersgruppene, er det en høy andel innvandrere blant personer i 30-årene. Figur 4.22 viser andelen innvandrere i den norske befolkningen etter alder, samt andelen norskfødte med to innvandrerforeldre. De heltrukne linjene viser situasjonen ved nyttår, mens de stiplede er tall for 2009, altså for ti år siden. Den kraftigste økningen i andelen innvandrerne har kommet blant dem over 30 år, og for noen aldersgrupper i 30-årene er det nå mer enn 30 prosent innvandrere. Den vanligste alderen blant innvandrerne i Norge i dag er 34 år, mot 29 år i 2009. Økningen i aldersgruppene over 30 år skyldes både at

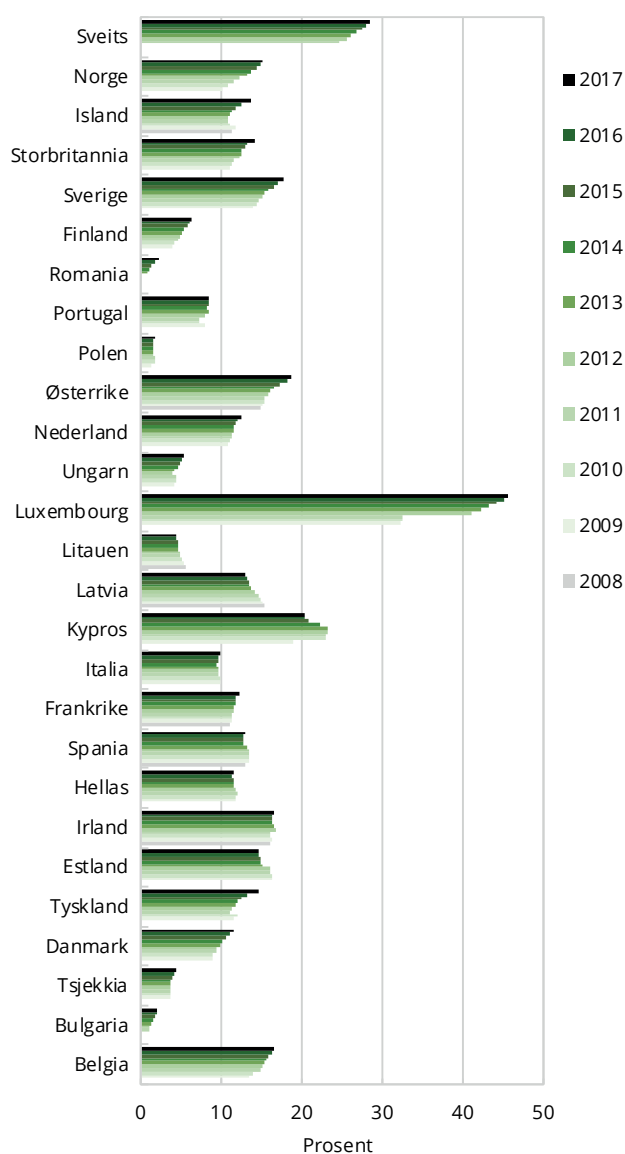
⁸ Pettersen, S. (2013): Utvandring fra Norge 1971-2011. Rapporter 30/2013.

Figur 4.22. Andel innvandrere og norskfødte med to innvandrereforeldre, etter alder. 2009 og 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.23. Andel utenlandsfødte i befolkningen i utvalgte europeiske land. 2008-2017

Kilde: Eurostat.

Tabell 4.3. Kommuner med høyest befolkningsvekst og størst befolkningsnedgang i absolutt antall, 2018

Nummer	Kommune	01.01.2019	Endring fra 01.01.2018
1	0301 Oslo kommune	6 81 071	7 602
2	5001 Trondheim	196 159	2 658
3	0235 Ullensaker	38 234	1 658
4	0231 Skedsmo	55 652	1 474
5	0230 Lørenskog	40 106	1 436
6	1201 Bergen	281 190	1 398
7	0219 Bærum	126 841	1 387
8	1902 Tromsø	76 649	1 011
9	1102 Sandnes	77 246	918
10	1103 Stavanger	134 037	897
1	2003 Vadsø	5 894	-139
2	1401 Flora	11 852	-136
3	1871 Andøy	4 771	-131
4	0534 Gran	13 642	-128
5	0402 Kongsvinger	17 823	-111
6	5054 Indre Fosen	9 988	-102
7	0815 Kragerø	10 406	-100
8	0423 Grue	4 646	-94
9	0814 Bamble	14 089	-94
10	1868 Øksnes	4 449	-92

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

innvandrere som allerede er i Norge, har blitt eldre, samt at det er innvandret nye personer i disse aldrene.

Mange europeiske land har opplevd en økning i andelen utenlandsfødte de siste ti årene, som vist i figur 4.23. Norge har en lavere andel enn blant annet Sveits, Østerrike, Sverige, Belgia og Irland, men klart høyere enn mange av de østeuropeiske EU-landene. Veksten i Norge har imidlertid vært spesielt sterk de siste ti årene. I Estland, Latvia og Litauen har det vært nedgang i andel utenlandsfødte, noe som kan henge sammen med færre russiskfødte i disse landene.

Les mer og finn tall om innvandrere i Norge på www.ssb.no/innvbf.

Flere bor sentralt

Akershus og Oslo hadde den største folketallsveksten i 2018, og disse to fylkene stod for vel halvparten av den samlede veksten. Folketallet gikk ned i 2018 i Sogn og Fjordane, Oppland, Finnmark og Telemark. Det er nesten 20 år siden hele *fire* fylker hadde en befolkningsnedgang.⁹ De siste årene har befolkningsnedgang i fylker vært uvanlig.

Mer enn halvparten av kommunene, hele 227, hadde en nedgang i folketallet i løpet av 2018. Dette er en klar økning fra 2017, og ikke minst fra 2016. Dersom en går om lag 15 år tilbake, er imidlertid tallene omtrent som for fjoråret.

⁹ Dersom man ser i Statistikkbanken, kan det se ut som også Møre og Romsdal hadde en nedgang i folketallet. Dette skyldes imidlertid at Rindal kommune byttet fylke, fra Møre og Romsdal til Trøndelag 1.1.2019.

Tabell 4.4. Kommuner med høyest vekst og størst nedgang i prosent, 2018

Nummer	Kommune	01.01.2019	Endring (%) fra 01.01.2018
1	0235 Ullensaker	38 234	4,5
2	0230 Lørenskog	40 106	3,7
3	0238 Nannestad	13 682	3,3
4	0123 Spydeberg	6 042	3,2
5	0231 Skedsmo	55 652	2,7
6	0821 Bø (Telemark)	6 630	2,6
7	0233 Nittedal	24 089	2,3
8	2015 Hasvik	1 045	2,3
9	0137 Våler (Østfold)	5 593	2,2
10	5014 Frøya	5 068	2,1
1	1151 Utsira	196	-5,8
2	0940 Valle	11 56	-5,6
3	1144 Kvitsøy	516	-4,8
4	5033 Tydal	794	-4,8
5	1129 Forsand	1 193	-4,3
6	2017 Kvalsund	988	-3,8
7	1826 Hattfjelldal	1 359	-3,7
8	0541 Etnedal	1 305	-3,5
9	5044 Namsskogan	871	-3,4
10	1926 Dyrøy	1 129	-3,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Ser vi på absolutte tall i tabell 4.3, var veksten i 2018 klart størst i Oslo, etterfulgt av Trondheim og Ullensaker, mens nedgangen var størst i Vadsø, Flora og Andøy. Mens kommunene med størst vekst er folkerike og sentralt beliggende, er kommunene med størst nedgang mindre og ligger relativt usentralt til.

Dersom vi ser på prosentvis endring i folketallet, slik vi gjør i tabell 4.4, blir bildet litt annerledes.

Når vi måler på denne måten, får ofte småkommuner store utslag. For 2018 ser vi dette særlig for kommuner som opplever en nedgang. Alle kommunene med en sterk nedgang i tabell 4.4 er små, og typiske distriktskommuner. Når vi ser på kommunene med høyest vekst, finner vi også der Akershuskommunene. Skedsmo, Lørenskog og Ullensaker vokser altså kraftig uansett hvordan vi måler veksten.

Les mer og finn tall om befolkningsutviklingen i fylker og kommuner på www.ssb.no/folkemengde.

Utviklingen i samiske områder

Det finnes ingen offisiell registrering av samer i Norge. SSB lager imidlertid statistikk for geografiske områder nord for Saltfjellet, det såkalte STN-området, som er definert som «samiske» områder. Tall for 2018 er publisert i Samiske tall forteller¹⁰, og viser at folketallet i dette området var 55 303 1. januar 2018. Dermed var det en nedgang på rundt 240 personer fra 2017 til 2018. Mens Norge totalt sett hadde en befolkningsvekst, var det altså en svak nedgang i folketallet i de samiske

Tabell 4.5. Endring i aldersstruktur fra 2018 til 2019

	01.01.2018	01.01.2019	Endring 2018-19	Endring 2018-19 (%)
0-4 år	299 579	294 863	-4 716	-1,6
5-9 år	323 672	320 053	-3 619	-1,1
10-14 år	315 683	320 042	4 359	1,4
15-19 år	321 959	320 499	-1 460	-0,5
20-24 år	342 370	341 231	-1 139	-0,3
25-29 år	371 575	371 188	-387	-0,1
30-34 år	358 391	364 972	6 581	1,8
35-39 år	349 993	352 397	2 404	0,7
40-44 år	354 394	350 211	-4 183	-1,2
45-49 år	380 674	378 428	-2 246	-0,6
50-54 år	358 543	366 044	7 501	2,1
55-59 år	322 182	325 700	3 518	1,1
60-64 år	300 179	303 743	3 564	1,2
65-69 år	272 143	273 004	861	0,3
70-74 år	246 071	255 791	9 720	4,0
75-79 år	155 459	164 047	8 588	5,5
80-84 år	105 747	109 210	3 463	3,3
85-89 år	72 313	71 821	-492	-0,7
90-94 år	34 417	34 548	131	0,4
95-99 år	9 248	9 341	93	1,0
100+ år	1 027	1 079	52	5,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

områdene nord for Saltfjellet. Etter en langvarig, nokså kraftig nedgang før 2011, har innbyggertallet etter dette tidspunktet stabilisert seg på rundt 55 000-56 000. Tall for 1. januar 2019 foreligger ikke per i dag.

Det er markant flere eldre i de samiske områdene enn i landet samlet sett. Mens tre av ti i de samiske områdene er minst 60 år, er tilsvarende andel for landet som helhet bare litt over 20 prosent. Når forventet levetid samtidig er rundt to år kortere og fruktbarhetstallene lavere, er det mye som tyder på at netto innflytting vil være nødvendig dersom folketallet skal opprettholdes. De siste årene har innvandring vært vesentlig for opprettholdelsen av folketallet i samiske områder. Antall innvandrere og norskfødte med innvandrerbakgrunn har fordoblet seg i disse områdene siden 2011 og var i 2017 i underkant av 5 400.

Les mer og finn tall om samiske forhold på www.ssb.no/samisk.

Aldringen fortsetter

Aldringen av en befolkning bestemmes i hovedsak av hvor mange som fødes, hvor mange som inn- og utvandrer og hvor høy levealderen er, samt av aldersstrukturen i befolkningen. Jo flere nyfødte, jo flere (unge) innvandrere, jo færre (unge) utvandrere og jo lavere levealder, jo yngre blir befolkningen. Tilsvarende vil få fødte, få innvandrere, mange utvandrere og en høy levealder gi en gammel befolkning. Som vist i gjennomgangen over, er tallet på fødte for 2018 historisk lavt, levealderen er historisk høy, og innvandringen på vei nedover. Samlet sett gir dette en sterkere aldring enn den vi har sett det siste tiåret.

¹⁰ http://samilogutmutitalit.no/sites/default/files/samiske_tall_11_-_norsk_web.pdf

Boks 4.1. Slik traff befolkningsframskrivingene

Folketallet i Norge 1. januar i år ble om lag 3 600 lavere enn framskrevet i hovedalternativet (MMMM) i befolkningsframskrivingene som ble publisert i juni 2018. Befolkningsframskrivingene anslo altså et høyere folketall og en høyere befolkningsvekst i 2018 enn det faktisk ble, se figur 4.24. Årets avvik tilsvarer 0,07 prosent av folke- mengden og 11 prosent av befolkningsveksten.

Det er to hovedgrunner til avviket: Nettoinnvandringen ble lavere enn framskrevet i hovedalternativet og det samme ble antall fødte, se tabell 4.6. Avviket i nettoinnvandring skyldes så å si utelukkende lavere innvandring. Utvandringen ble omtrent som framskrevet, og det ble også antall døde. For første gang i nyere tid døde imidlertid noen flere enn det som var framskrevet i hovedalternativet.

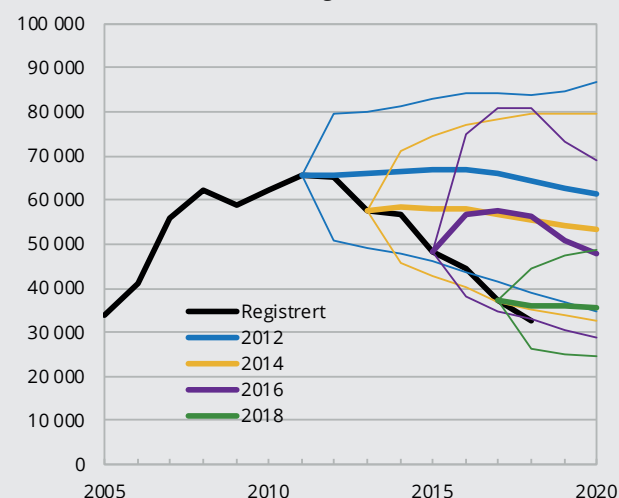
Ved årsskiftet hadde nærmere 70 prosent av kommunene avvik på mindre enn én prosent mellom registrert og framskrevet folkemengde i hovedalternativet (MMMM). I antall hadde Stavanger og Kristiansand de største avvikene med henholdsvis 1 487 flere og 1 038 færre personer enn framskrevet. Dette tilsvarer avvik på omtrent 1,1 prosent for begge kommuner.

Dersom vi sammenligner med de ti forrige befolkningsframskrivingene fra SSB, er avviket i år på nasjonalt nivå litt mindre enn snittet. Gjennomsnittlig avvik for folketallet året etter publisering har vært på nærmere 4 000 innbyggere. Ser vi derimot på framskrivingene som ble publisert i 2016, var avviket første år (altså 1. januar 2017) på drøyt 12 200. Hovedårsaken til dette avviket var at nettoinnvandringen ble betydelig lavere enn framskrevet i 2016-framskrivingen.

Folketallet ved nyttår var også klart lavere enn det som ble framskrevet for Norge av Eurostat (publisert februar 2017) og FN (publisert juni 2017). Avviket i Eurostats framskrivinger for Norge var på drøyt 27 000, mens FN hadde et avvik på om lag 49 000.

Les mer og finn tall om befolkningsframskrivingene på www.ssb.no/folkfram.

Figur 4.24. Befolkningsvekst, registrert 2005-2018 og framskrevet i 2012, 2014, 2016 og 2018

Den øverste tynne linjen er høy nasjonal vekst, med høy fruktbarhet, høy levealder, middels innenlands flytting og høy innvandring. Tilsvarende er den laveste tynne linjen lav nasjonal vekst, med lav fruktbarhet, lav levealder, middels innenlands flytting og lav innvandring.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.6. Befolkningsendringer i 2018, registrert og framskrevet i 2018-framskrivingen

	Fødte	Døde	Netto- innvandring	Vekst
Framsrevet i hovedalternativet (MMMM)	56 175	40 630	20 647	36 194
... i lavalternativet (LLML)	53 377	41 803	14 730	26 303
... i høyalternativet (HHMH)	59 030	39 517	24 865	44 381
Faktisk ¹	55 120	40 840	18 103	32 593
Avvik (fra hovedalternativet)	-1 055	210	-2 544	-3 601

¹ De faktiske tallene for fødte, døde og nettoinnvandring summerer seg ikke nøyaktig til tallet for befolkningsvekst. Dette skyldes blant annet forsinkede meldinger.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Gjennomsnittsalderen i Norge har økt hvert eneste år vi har tall for. Første januar 2019 var befolkningen i gjennomsnitt 40,3 år gammel. De seneste årene har økningen gått raskere. I løpet av 2018 økte snittalderen med 0,23 år. En så rask årlig aldring har vi ikke sett før. Dette gjenspeiles delvis i endringen etter alder fra 2018 til 2019: Mens det ble i overkant av 5 400 færre barn og unge, ble det i overkant av 22 400 flere eldre over 65 år. Dermed økte den såkalte forsørgerbyrden for eldre (antall 65+ år/antall 20-64 år) fra 0,28 til 0,29. Samtidig så vi også en økning i de eldste aldersgruppene, som vist i tabell 4.5: I antall var det gruppen 70-79 år som økte tydeligst, og dette er dels en «hilsen fra krigen». Det ble født flere barn i årene under og etter andre verdenskrig enn i årene før krigen. I aldersgruppen 85-89 år var det imidlertid en nedgang på nær 500 personer. Dette er de små mellomkrigskullene. I prosent ser vi en klar økning også for

hundreåringer, men antallet her er fortsatt relativt beskjedent, i overkant av tusen personer.

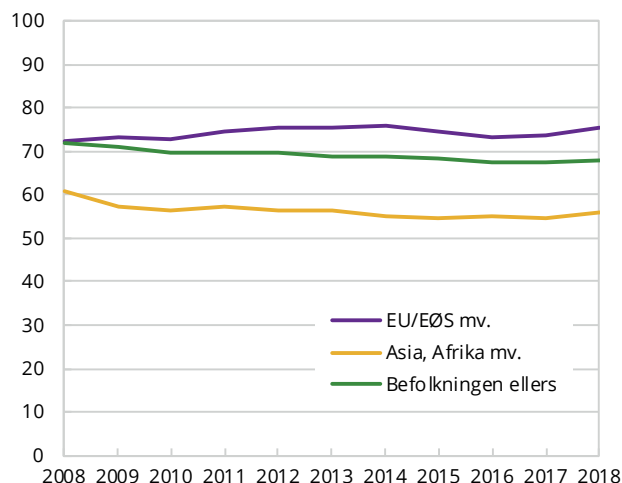
Les mer og finn tall om befolkningens aldersstruktur på www.ssb.no/folkemengde.

4.2. Arbeidsinnsats

Sysselsetting

Sysselsettingen økte med 47 000 fra 2017 til 2018 ifølge arbeidskraftundersøkelsene (AKU), og utgjorde i 2018 2 694 000 personer. Bedre muligheter for jobb medførte at flere meldte seg på arbeidsmarkedet, slik at arbeidsledigheten bare falt med 9 000. Samlet ga dette en vekst i arbeidsstyrken på 38 000 siste år. Veksten i arbeidsstyrken var sterkere enn befolkningsveksten, slik at andelen av befolkningen 15-74 år i arbeidsstyrken økte fra 69,7 prosent i 2017 til 70,2 prosent i 2018.

Figur 4.25. Sysselsettingsprosent for befolkningen 15-74 år etter landbakgrunn. 2008-2018. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

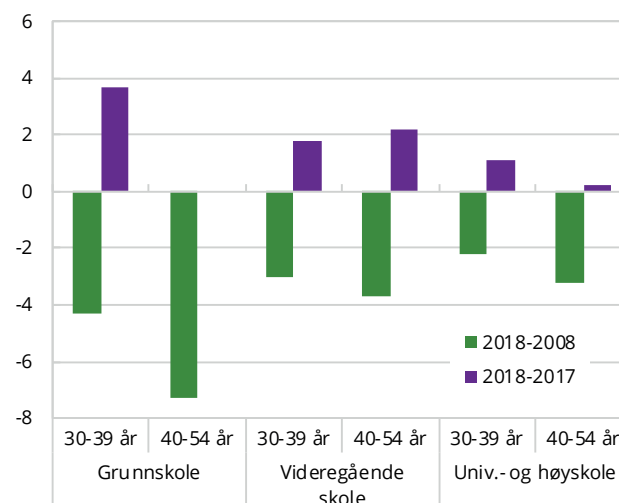
Veksten i sysselsettingsprosent fra 2017 til 2018 var sterkest for innvandrere fra EU/EØS mv.,¹¹ med 1,6 prosentpoeng (figur 4.25). For innvandrere fra Asia, Afrika mv.¹² var veksten 1,4 prosentpoeng, mens den var 0,6 prosentpoeng for befolkningen ellers. Dette må sees i sammenheng med at mye av veksten i sysselsettingen de siste par årene har kommet i næringer hvor innvandrere er overrepresentert. Det gjelder for eksempel bygge- og anleggsvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting, der utleie av arbeidskraft spiller en betydelig rolle. For innvandrere fra Asia, Afrika mv. spiller det dessuten inn at færre flyktninger og asylsøkere har blitt bosatt, slik at andelen med under 4 års botid har gått klart ned de siste årene. Denne gruppen har en svært lav andel i arbeid de første årene i Norge.

For befolkningen utenom innvanderne har den økende andelen eldre bidratt mye til nedgangen i sysselsettingsprosentene fra 2008. Effekten av endret aldersfordeling er studert nærmere i von Brasch og Horgen (2018).¹³ Som følge av finanskrisen 2009/2010 og oljeprisfallet 2014/2015 har det også vært midlertidige perioder med nedgang for den norskfødte befolkningen.

Alder og utdanningsnivå

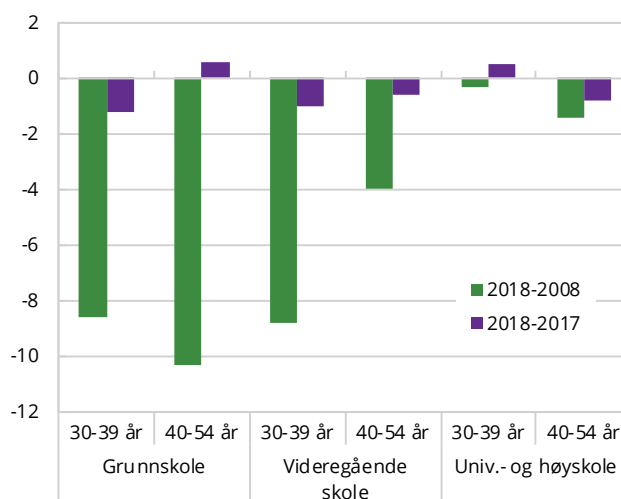
Aldersgruppen 15-24 år hadde størst økning i sysselsettingsprosenten siste år med 1,1 prosentpoeng. Samtidig har den samme aldersgruppen hatt den største nedgangen siden 2008 med 7,4 prosentpoeng. Det er et kjent mønster at sysselsettingen blant ungdom varierer mest med konjunktorene på arbeidsmarkedet. Aldersgruppene 25-54 år og 55-74 år hadde økning i sysselsettingsprosenten på henholdsvis 0,8 og 0,5 prosentpoeng siste år, men nedgang siden 2008 med henholdsvis 2,2 og 1,8 prosentpoeng. Aldersgruppen 55-74 år var den mest stabile mellom 2008 og 2018, og

Figur 4.26. Endring i sysselsettingsprosent for menn siste år og siste 10 år etter alder og utdanningsnivå. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.27. Endring i sysselsettingsprosent for kvinner siste år og siste 10 år etter alder og utdanningsnivå. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

det er særlig pensjonsreformen i 2011 som har bidratt til dette. Den stimulerte personer over 62 år til å stå lenger i jobb blant annet ved at store grupper kan ta ut AFP-pensjon samtidig som man fortsetter i arbeid (Fedoryshyn, 2018).¹⁴

Selv om skolegang vil være et aktuelt alternativ til sysselsetting for ungdom flest, er det en relativt stor gruppe blant de unge som verken er i arbeid eller utdanning. I 2018 var 66 000 personer i denne situasjonen, slik det måles i arbeidskraftundersøkelsene. De utgjorde 6 prosent av all ungdom i alderen 15-24 år. Disse tallene har imidlertid holdt seg ganske stabile i flere år. I den grad et slikt utenforskap vedvarer, kan det være problematisk for tilknytningen til arbeidsmarkedet på lengre sikt.¹⁵

¹¹ EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand.

¹² Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Europa utenom EØS.

¹³ von Brasch, T. og E. Horgen (2018): *Nedgang i sysselsettingsandelen på grunn av flere eldre?* SSB analyse 2018/02, Statistisk sentralbyrå.

¹⁴ Fedoryshyn, N. (2018): Økt sysselsetting blant eldre i årene etter pensjonsreformen. Statistisk sentralbyrå.

¹⁵ Fedoryshyn, N. (2019): Hvordan går det med unge som faller utenfor? Statistisk sentralbyrå.

Sysselsettingsprosenten for aldersgruppen 30-54 år har hatt en fallende tendens i flere år. Fra 2008 har svakere konjunkturer (finanskrisen og oljeprisfallet) bidratt til nedgangen. Dette snudde fra 2017 til 2018 slik at sysselsettingsprosenten økte med 1,0 prosentpoeng for 30-39-åringene og med 0,7 prosentpoeng for 40-54-åringene. Fortsatt ligger tallene likevel henholdsvis 3,1 og 2,2 prosentpoeng lavere enn i 2008.

I figur 4.26 ser vi at det har vært et tydelig omslag siste år fra nedgang til oppgang i sysselsettingsprosenten for menn i alderen 30-39 år på alle utdanningsnivåene. Den klare veksten i bygge- og anleggsnæringen og oljerelaterte næringer bidro trolig til dette.

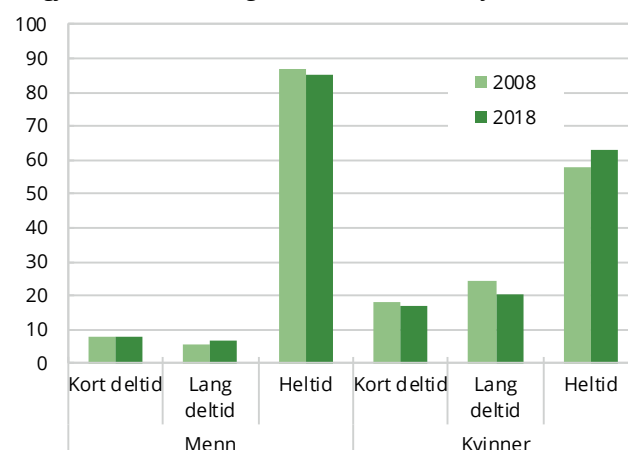
Også menn i alderen 40-54 år har hatt en klar nedgang i sysselsettingsprosenten fra 2008 for alle utdanningsnivåene. I denne aldersgruppen var det bare de med høyest utdanning på videregående nivå som fikk et klart oppsving fra 2017 til 2018.

Blant kvinner finner vi et annet mønster enn blant menn (figur 4.27). For kvinner med høyere utdanning har det bare vært en beskjeden nedgang i sysselsettingsprosenten siden 2008. Det henger nok sammen med at en større andel kvinner enn menn av de med høyere utdanning er ansatt i offentlig sektor. De har derfor vært mindre påvirket av finanskrise og oljeprisfallet.

Blant dem med utdanning på grunnskole- og videregående nivå har kvinner, som menn, hatt en klar nedgang i sysselsettingsprosenten siden 2008. Nedgangen har til dels vært sterkere blant kvinner, og de har dessuten jevnt over ikke hatt den oppgangen siste år som vi finner blant menn. Dette må sees i sammenheng med demografiske endringer. Andelen innvandrere blant kvinner i disse aldersgruppene har økt klart de siste årene. Selv om innvandrerkvinner har økt sin sysselsettingsprosent, ligger nivået fortsatt klart lavere enn blant kvinner ellers. Når innvandrerandelen øker blant kvinner 30-39 og 40-54 år, trekker det dermed ned sysselsettingsprosenten for aldersgruppene som helhet. I svakere grad finner vi den samme effekten også blant menn. Utslaget er her mindre fordi forskjellen i sysselsettingsprosent mellom innvandrere og befolkningen ellers er mindre for menn enn for kvinner.

Sysselsettingsprosenten beregnes som antallet sysselsatte personer i prosent av personer i befolkningen. Dette avgrenses til dem som er registrert som bosatte ifølge Folkeregisteret. I norske virksomheter arbeider det også en del personer som ikke er bosatt i Norge, men som jevnlig pendler inn fra utlandet eller er her på kortere engangsoppdrag. Slike sysselsatte regnes også med i sysselsettingstall i nasjonalregnskapet og næringsstatistikker, mens Arbeidskraftundersøkelsene bare dekker dem som er registrert som bosatt i Norge. Den nye registerstatistikken over antall arbeidsforhold viser at tallet på lønnstakere med slike korte opphold i Norge var 84 600 som årsgjennomsnitt i 2018. Det er en økning med 3 300 fra 2017. Den klart største delen

Figur 4.28. Sysselsatte etter kjønn og avtalt arbeidstid. Årsgjennomsnitt 2008 og 2018. Prosent av alle sysselsatte

Kort deltid = 1-19 timer i uka.

Lang deltid = 20-36 timer i uka, unntatt personer med 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid.

Heltid = 37 timer og mer, samt tilfellene nevnt ovenfor.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

av veksten var knyttet til bygge- og anleggsvirksomhet. Personer med bakgrunn fra EU-land i Øst-Europa hadde en vekst på 6 000, mens personer fra Norden hadde en nedgang på 2 500.

Arbeidstid

Samlet sett kom nesten hele veksten i sysselsettingen fra 2008 til 2018 i form av heltidssysselsatte, nærmere bestemt 184 000 personer i løpet av denne tiårsperioden. Heltidssysselsatte omfatter alle med avtalt arbeidstid på 37 timer eller mer i uka, samt dem med arbeidstid på 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid. For menn ble det riktignok 32 000 flere på deltid, men dette motsvares av en omtrent like stor nedgang i deltid for kvinner. Dette avspeiles i tallene for avtalt arbeidstid målt som gjennomsnitt per uke i arbeidskraftundersøkelsene (AKU). For menn ble arbeidstiden redusert med en halv time i uka, mens den økte med over en halv time for kvinner. Samlet sett innebærer det en økning på 0,1 timer i avtalt ukentlig arbeidstid. Tilsvarende endringer gjaldt også for sysselsatte innvandrere. Fra 2017 til 2018 ble det 37 000 flere sysselsatte på heltid og 10 000 flere på deltid. Gjennomsnittet av den avtalte arbeidstiden holdt seg uendret på 34,3 timer i uka.

Det har vært en langvarig trend i retning av at arbeidstiden for menn og kvinner nærmer seg hverandre, både ved en reduksjon i menns arbeidstid og ved at stadig flere kvinner arbeider heltid. I 2018 var den avtalte arbeidstiden for menn på 36,6 timer per uke, sammenlignet med 31,6 timer for kvinner. Andelen av de sysselsatte kvinnene med heltidsarbeid økte fra 58 prosent i 2008 til 63 prosent i 2018, mens andelen med lang deltid (over 20 timer i uka) gikk ned fra 24 til 20 prosent (figur 4.28). For menn gikk derimot andelen på heltid ned med halvannet prosentpoeng i denne perioden og utgjorde 85 prosent av de sysselsatte

i 2018. En tilsvarende nedgang skjedde i den mest yrkesaktive alderen 25-54 år, hvor andelen på heltid gikk ned fra 93 til 91 prosent. For kvinner i denne aldersgruppen gikk andelen på heltid opp fra 65 til 70 prosent. Det økte omfanget av deltidsarbeid blant menn skyldes ikke at flere under utdanning har en jobb ved siden av. Økningen har kommet blant dem som oppgir yrkesaktivitet som sin hovedsakelige virksomhet.

Blant mannlige innvandrere var andelen på heltid den samme som for sysselsatte menn i alt i 2018, det vil si 85 prosent. For menn med bakgrunn fra EU etc. var andelen oppe i 92 prosent, en økning på 3 prosentpoeng siden 2008. Heltidsandelen var klart lavere for mannlige innvandrere fra Asia, Afrika etc. med 77 prosent, en nedgang på 4 prosentpoeng siden 2008. Blant kvinnelige innvandrere var heltidsandelen på 61 prosent i 2018, det vil si 2 prosentpoeng lavere enn for kvinner i alt. Sammenlignet med 2008 var det en like sterk økning i heltidsandelen blant innvandrerkvinner som for sysselsatte kvinner i alt. Som for menn er heltidsandelen høyest for kvinner fra EU etc.

Andelen sysselsatte stiger med økende utdanningsnivå i befolkningen. Utdanningsnivået er også av betydning for *hvor mye* man jobber. Dette slår særlig ut for kvinner. Blant kvinner med universitets- eller høyskoleutdanning var andelen av de sysselsatte med heltidsjobb 74 prosent i 2018. Til sammenligning var andelen 55 prosent blant dem med sin høyeste utdanning på videregående nivå, og 44 prosent blant dem på ungdomsskolenivå. Andelen på heltid blant kvinner har likevel økt omtrent like mye på alle utdanningsnivåer det siste tiåret.

Foruten den avtalte arbeidstiden gir arbeidskraftundersøkelsene (AKU) tall også for den faktiske arbeidstiden. Mens avtalt arbeidstid gjelder hva som er nedfelt i selve arbeidskontrakten, måler faktisk arbeidstid hvor mye arbeid som utføres. Den fanger opp så vel overtid som fravær i deler av uka. Fra 2008 til 2018 gikk den *faktiske* arbeidstiden ned med 0,7 timer per uke samlet sett, selv om det som nevnt var en svak økning i den gjennomsnittlige *avtalte* arbeidstiden. Fordelt på kjønn var det en nedgang på 1,3 timer for menn, mens det var en svak økning (0,1 timer) for kvinner. Fra 2017 til 2018 var det en nedgang på 0,2 timer, likt fordelt på kvinner og menn.

Bruken av *overtid* er blitt redusert det siste tiåret både blant kvinner og menn. I 2008 var det 13,5 prosent av alle heltidsansatte som oppga å ha arbeidet overtid i referanseuka for undersøkelsen. Denne andelen var sunket til 10,1 prosent i 2018. Som andel av alle utførte timeverk blant heltidsansatte var tallene henholdsvis 3,5 og 2,3 prosent. Også det siste året har det vært en svak nedgang i bruken av overtid.

Det er ingen nevneverdig forskjell i overtidbruken mellom ansatte på ulike utdanningsnivå. Derimot er det klart mer utbredt blant menn enn blant kvinner,

Tabell 4.7. Sysselsettingsandel 2017 og arbeidsledighet november 2018 i utvalgte OECD-land. Prosent

	Sysselsettingsprosent 15-64 år			Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert
	I alt	Menn	Kvinner	
Norge	74,1	75,7	72,4	3,8
Danmark	74,2	76,9	71,5	4,9
Finland	70,1	71,6	68,5	7,1
Sverige	76,9	78,3	75,4	6,1
Frankrike	65,2	68,9	61,7	8,9
Italia	58,0	67,1	48,9	10,5
Nederland	75,8	80,4	71,3	3,5
Spania	62,1	67,6	56,5	14,7
Storbritannia	75,0	79,6	70,4	4,0*
Tyskland	75,2	78,9	71,5	3,3
USA	70,1	75,4	64,9	3,7
Japan	75,3	82,9	67,4	2,5
OECD	67,8	75,5	60,1	5,2

* Oktober 2018.

Kilde: OECD Employment Outlook 2018, og OECD Labour Market Statistics.

uansett utdanningsnivå, også når vi ser dette i forhold til antallet heltidsansatte for henholdsvis menn og kvinner.

Innvandrere i arbeid har generelt sett en noe kortere faktisk arbeidstid per uke enn de sysselsatte for øvrig. Det gjelder imidlertid bare dem med bakgrunn fra Asia, Afrika etc., som i gjennomsnitt for 2018 arbeidet nesten 2 timer mindre per uke enn sysselsatte uten innvandringsbakgrunn. Forskjellen var større blant menn enn blant kvinner. På den annen side hadde mannlige innvandrere fra EU etc. like lange arbeidsuker som menn i majoritetsbefolkningen, mens innvandrerkvinner fra disse landene hadde noe lengre arbeidsuker enn kvinner i majoritetsbefolkningen.

Endringen i faktisk arbeidstid fra 2008 til 2018 var i hovedsak den samme for sysselsatte innvandrere som for de sysselsatte totalt sett, selv om utslagene kjønnsfordelt var noe sterkere for innvandrere, det vil si en større nedgang for menn og en større økning for kvinner. For mannlige innvandrere gikk arbeidstiden ned med 1,6 timer i uka, mens den gikk opp med 0,6 timer for kvinner. Oppgangen for kvinner gjaldt i første rekke dem med bakgrunn fra EU etc. Det siste året, fra 2017 til 2018, var det en sterkere nedgang i den faktiske arbeidstiden for innvandrere enn endringen totalt sett, som var på beskjedne 0,2 timer i uka. For innvandrere var nedgangen på 0,8 timer, men gjaldt i all hovedsak dem med bakgrunn fra EU mv., med en reduksjon på 1,2 timer.

Sammenligning av sysselsettingsprosent og arbeidstid med andre land

I internasjonal målestokk er sysselsettingsprosenten høy i Norge. Det gjelder spesielt for kvinner, hvor andelen sysselsatte i aldersgruppen 15-64 år i 2017 lå 12 prosentpoeng over gjennomsnittet for OECD, se tabell

Tabell 4.8. Sysselsettingsandeler i utvalgte OECD-land etter kjønn og alder i 2017. Prosent

	15-24 år		25-54 år		55-64 år	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Norge	48,2	49,5	84,3	80,4	75,0	68,7
Danmark	55,3	57,3	85,2	78,1	72,8	65,2
Finland	44,3	43,8	83,3	77,9	61,7	63,4
Sverige	43,8	45,8	88,4	84,1	78,5	74,6
Frankrike	31,5	26,8	85,5	75,8	52,8	50,1
Italia	20,1	13,9	79,9	59,0	62,8	42,3
Nederland	61,0	63,6	88,4	78,6	74,8	56,6
Spania	23,8	22,0	79,2	67,1	57,8	43,5
Storbritannia	54,1	53,8	89,5	78,2	69,6	58,7
Tyskland	47,4	45,5	88,4	80,0	75,0	65,4
USA	50,8	49,9	85,4	72,1	68,4	57,1
Japan	42,0	42,9	92,7	75,3	85,0	61,9
OECD	44,7	38,5	86,8	68,9	69,1	52,2

Kilde: OECD Employment Outlook 2018.

4.7. Noen land har likevel en høyere sysselsettingsprosent enn Norge. I Sverige var den noe høyere for både menn og kvinner, til tross at arbeidsledigheten var høyere enn i Norge. Også i Nederland, Tyskland, Storbritannia og Japan var sysselsettingsandelen høyere enn i Norge samlet sett. Japan er det landet i OECD-området som har klart høyest andel sysselsatte blant menn, og er også landet med lavest arbeidsledighet. Sysselsettingsandelen i sør-europeiske land som Italia, Spania og Frankrike er vesentlig lavere enn i landene nevnt ovenfor. Det gjelder for begge kjønn, men særlig for kvinner. Samtidig var arbeidsledigheten på et høyt nivå i disse landene.

Sysselsettingsprosenten i Norge er spesielt høy sammenlignet med OECD-gjennomsnittet for aldersgruppen 55-64 år (tabell 4.8). Forskjellen var i 2017 på 6 prosentpoeng for menn og nær 17 prosentpoeng for kvinner. Blant de land som inngår i tabellen var det bare i Sverige at sysselsettingsprosenten i denne aldersgruppen var noe høyere enn i Norge, særlig for kvinner. For menn i alderen 55-64 år er andelen klart høyest i Japan. Tyskland og Nederland er på nivå med Norge når det gjelder menn, mens de øvrige landene har lavere andel sysselsatte enn Norge for både menn og kvinner i denne aldersgruppen. For eldre kvinner er sysselsettingsprosenten spesielt lav i de sør-europeiske landene.

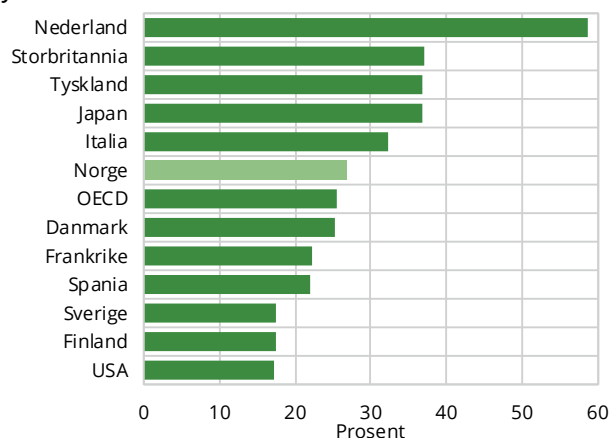
Også blant ungdom i alderen 15-24 år er det relativt flere sysselsatte i Norge enn gjennomsnittet for OECD-landene, og forskjellen gjør seg særlig gjeldende blant kvinner. For denne aldersgruppen er sysselsettingsprosenten i Nederland, Danmark og Storbritannia likevel høyere enn i Norge, mens den er lavere i Sverige, Finland og Tyskland. Andelen blant ungdom er spesielt lav i Italia, Spania og Frankrike, noe som langt på vei avspeiler den høye ungdomsledigheten i disse landene.

For menn i aldersgruppen 25-54 år er sysselsettingsprosenten høyest i Japan, fulgt av Storbritannia, Sverige, Tyskland og Nederland. Spania og Italia skårer lavest også i denne aldersgruppen, mens de øvrige

landene, inklusive Norge, ligger i midtsjiktet. For kvinner i alderen 25-54 er andelen sysselsatte klart høyest i Sverige, fulgt av de øvrige landene i Nord-Europa, og deretter Frankrike og Japan. Kvinner i Italia og Spania ligger langt etter også i denne aldersgruppen.

En sammenligning av sysselsettingsprosentene mellom ulike land overdriver forskjellene i arbeidsinnsats per innbygger. En høyere andel sysselsatte blant de yngre og de eldre i befolkningen medvirker til at en del land samlet sett kommer bedre ut. Disse aldersgruppene arbeider i langt større grad deltid enn aldersgruppen 25-54 år, og har dermed klart lavere arbeidsinnsats per sysselsatt. Deltidsarbeid er også langt mer utbredt blant kvinner enn blant menn, og høy kvinnelig yrkesdeltaking bidrar dermed til å trekke gjennomsnittlig arbeidstid ned.

Det høye innslaget av deltidarbeid blant kvinner i Norge indikeres i figur 4.29, hvor det framgår at 27 prosent av de sysselsatte kvinnene har en avtalt arbeidstid på under 30 timer i uka. Figuren viser imidlertid

Figur 4.29. Andel sysselsatte kvinner med deltidarbeid¹ i utvalgte OECD-land. Årsgjennomsnitt 2017. Prosent av alle sysselsatte kvinner

¹ Deltidsarbeid er her definert som vanlig (i Norge: avtalt) arbeidstid på under 30 timer i uka i hovedjobben.
Kilde: OECD Employment Outlook 2018.

at flere land har en enda høyere andel enn dette. Deltidsandelen blant danske kvinner er på om lag samme nivå som blant de norske, mens tyske, britiske og nederlandske kvinner har en klart høyere deltidsandel. Lavest andel på deltid er det blant sysselsatte kvinner i Finland, Sverige og USA.

Mens deltidsandeler måles ut fra avtalt/vanlig arbeidstid, vil midlertidig fravær på grunn av ferie, sykdom, permisjoner o.l. påvirke den faktiske arbeidsinnsatsen. I Lien (2019)¹⁶ sammenlignes sykefraværet i Norge med det en har i en del EU-land. Som tidligere studier har vist, ligger sykefraværet i Norge høyere enn i andre land. I artikkelen trekkes det videre fram at flere i Norge oppgir at de slutter som sysselsatte på grunn av helseproblemer.

Ledig arbeidskraft

Foruten arbeidsledige er det også en del av de sysselsatte med deltidsarbeid som ønsker lengre avtalt arbeidstid. Om de også har forsøkt å få det, og kan begynne med lengre arbeidstid innen en måned, klassifiseres de som undersysselsatte. Mens disse to gruppene er aktive for å få starte med arbeid eller med lengre arbeidstid, er det en stor gruppe utenfor arbeidsstyrken som i Arbeidskraftundersøkelsene svarer at de ønsker arbeid uten at de er like aktive i å søke etter jobb. Gruppene omtales som mulige arbeidssøkere.

Undersysselsetting og arbeidsledighet

Tallet på undersysselsatte har stort sett ligget på rundt 60-70 000 de siste ti årene. De har utgjort om lag 10 prosent av de deltidssysselsatte både blant kvinner og menn. Siden det store flertall av de deltidssysselsatte er kvinner, er også flertallet av de undersysselsatte kvinner. I 2018 var det 45 000 kvinner og 21 000 menn som var undersysselsatt. De tilbød til sammen 25 000 ukeverk, opp fra 23 000 året før.

Undersysselsetting er relativt sett mer utbredt blant innvandrere enn i befolkningen ellers, når vi måler det som andel av alle deltidssysselsatte i hver gruppe. Blant innvandrere har andelen undersysselsatte ligget på 15-20 prosent, en dobbelt så høy andel som i befolkningen ellers. De med bakgrunn fra Afrika, Asia etc. har et klart større innslag av undersysselsatte enn innvandrere fra EU etc.

Tilsvarende gjelder for arbeidsledigheten, som i prosent av arbeidsstyrken er tre ganger så høy blant innvandrere som i befolkningen ellers. I likhet med undersysselsetting er ledigheten mest utbredt blant innvandrere fra Afrika, Asia etc., hvor AKU-ledigheten var over 15 prosent i 2015, for deretter å synke gradvis til knapt 12 prosent i 2018. Totalt sett lå ledigheten på 3,8 prosent som årsgjennomsnitt for 2018, ned fra 4,2 prosent i 2017 og 4,7 prosent i 2016. De 108 000

arbeidsledige personene i 2018 tilbød til sammen 92 000 ukeverk, ned fra 99 000 i 2017.

Mulige arbeidssøkere

Blant dem som ikke inngår i arbeidsstyrken, og som dermed verken er sysselsatte eller arbeidsledige, er det en del som uttrykker ønske om et inntektsgivende arbeid, selv om de ikke oppfyller alle betingelsene for å bli klassifiserte som arbeidsledige. Det kan være at de ikke har søkt arbeid de siste fire ukene forut for undersøkelsen, eller at de av ulike grunner ikke hadde kunnet påta seg en jobb på kort varsel. I 2018 var det i alt 15 prosent av dem utenfor arbeidsstyrken, 177 000 personer, som ønsket arbeid, 92 000 kvinner og 86 000 menn. Det var likevel bare 50 000 som også hadde forsøkt å få arbeid, derav 17 000 i løpet av de siste fire ukene. Av dem som ikke hadde søkt i det siste, oppga 38 prosent som grunn at de var arbeidsuføre eller pensjonister, 27 prosent at de var under utdanning, 7 prosent at de hadde omsorgsoppgaver og 2 prosent framholdt at det ikke finnes passende arbeid. Det er særlig den siste gruppen som det har vært internasjonal oppmerksomhet omkring, og betegnes ofte som «discouraged workers», det vil si at de har gitt opp å søke. I Norge er imidlertid dette en svært marginal gruppe i dag, og mindre enn den var i 2008. Da var det for det første en noe større andel av dem utenfor arbeidsstyrken som ønsket arbeid (nær 17 prosent, mot 15 prosent i 2018), og 5 prosent oppga at de ikke var aktive jobbsøkere på grunn av mangel på passende arbeid. En tidligere analyse av fenomenet viste at omfanget var mer betydelig for en del år tilbake, nærmere bestemt i perioden 1988-2002, og at dette tilbudet av arbeidskraft viste seg å variere med nivået på arbeidsledigheten. Omfanget var størst blant gifte og samboende kvinner (Dagsvik mfl. 2007¹⁷).

¹⁶ Lien, H.H. (2019): «Norges sykefravær passerte Sveriges og Nederlands etter lovendringer». SSB analyse 2019/08, Statistisk sentralbyrå.

¹⁷ Dagsvik, J., T. Kornstad og T. Skjerpen (2007): Motløse arbeidere og yrkesdeltakelse. Søkelys på arbeidslivet, 2/2007: 159-169.

5. Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltnings inntekter økte i 2018 mer enn utgiftene og vi må tilbake til 2014 for å finne et større overskudd. Offentlig netto finansformue var nærmere 10 billioner kroner ved utgangen av 2018. Volumveksten i offentlig konsum i 2018 er foreløpig beregnet til 1,5 prosent, om lag 1 prosentpoeng lavere enn året før. Per innbygger var økningen på 0,8 prosent. Realinvesteringene økte i volum med 6,6 prosent, mens antall sysselsatte personer økte med 1,2 prosent.

5.1 Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansiell stilling

Høyere inntektsvekst i offentlig forvaltning

Offentlig forvaltnings samlede inntekter anslås til 1 948 milliarder kroner i 2018, noe som er 9 prosent mer enn året før. Skatter og utbytte fra petroleumsvirksomheten er anslått til 260 milliarder – 73 milliarder mer enn i 2017. Petroleumsinntektene tilsvarer dermed 7,4 prosent av BNP. I årene 2000-2012, da disse inntektene var på sitt høyeste, utgjorde de om lag 13 prosent av BNP i gjennomsnitt. Det går fram av tabell 5.1 at petroleumsinntekter og overskuddet i sektoren er på omtrent samme nivå, noe som er et uttrykk for at offentlige petroleumsinntekter spares.

Skatter og avgifter, inkludert trygdepremier og arbeidsgiveravgift, fra Fastlands-Norge er beregnet til 1 251 milliarder i 2018. Dette er en økning på 4,6 prosent sammenlignet med året før.

Formuesinntekter utenom utbytte fra petroleumsvirksomheten har hatt veldig sterk vekst de siste årene. I 2018 utgjorde disse inntektene til sammen 324 milliarder, noe som er nesten 10 prosent mer enn året før. Denne inntektsposten inneholder renter og utbytte på

formuen i Statens pensjonsfond utland (SPU), utbytte fra de selskaper der det offentlige er deleier, eksempelvis Yara, Telenor og DNB, samt overføringer fra Norges Bank.

Utgifter til alderspensjoner øker

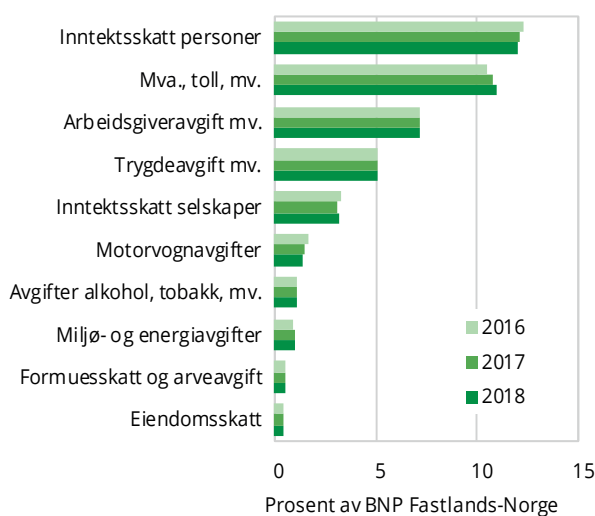
Offentlig forvaltnings utgifter i 2018 er beregnet til 1 693 milliarder kroner – en vekst på 4,3 prosent fra 2017. Investeringer i fast realkapital, blant annet i veier og jernbane, er den utgiftskategorien med sterkest økning de siste årene. Samlede investeringer utgjorde 190 milliarder i 2018 – en vekst på 17 milliarder sammenlignet med året før.

Stønadene til husholdningene beløp seg til 581 milliarder i 2018, noe som utgjør drøyt en tredjedel av totale offentlige utgifter. Av dette var 79 milliarder stønader i naturalia, også omtalt som produktkjøp, for eksempel offentlige refusjoner for medisiner og legebehandling. De resterende stønadene på 502 milliarder var kontantytelser, hovedsakelig gjennom folketrygden. Av disse igjen var pensjonsutbetalingene den dominerende ytelsen. De offentlige obligatoriske pensjonsordningene er hjørnesteinen i det norske pensjonssystemet – les mer om dette i kapittel 5.3.

Tabell 5.1. Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter. Milliarder kroner

	2011	2016	2017	2018
Inntekter	1 581	1 683	1 787	1 948
Inntekter utenom petroleumsvirksomhet	1 211	1 554	1 599	1 688
Skatter og avgifter	686	831	855	894
Trygde- og pensjonspremier	259	331	342	357
Formuesinntekter	182	288	295	324
Brukerbetalinger, salg og overføringer	84	103	107	112
Petroleumsinntekter	370	129	188	260
Skatter og avgifter	230	46	85	129
Utbytte fra Equinor og SDØE	139	83	103	131
Utgifter	1 205	1 558	1 623	1 693
Lønnskostnader	362	463	484	505
Kjøp av varer og tjenester	155	201	214	222
Formuesutgifter	32	22	20	22
Stønader i naturalia (produktkjøp til hush.)	58	75	76	79
Stønader i kontanter	367	475	490	502
Subsidier	53	68	69	73
Løpende overføringer, inkl. kapitaloverføringer	67	92	96	100
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	110	161	173	190
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	375	125	164	255

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.1. Skatter og avgifter i offentlig forvaltning (eksklusive petroleumsskatt)

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 5.2 Offentlige stønader i kontanter til husholdninger. Milliarder kroner

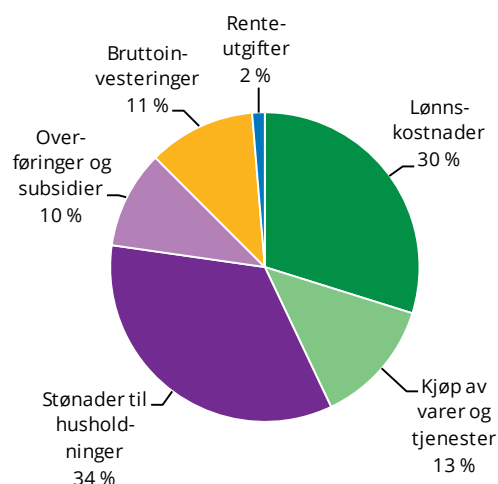
	2011	2016	2017	2018
Stønader i alt	367	475	490	502
Pensjoner	221	313	327	343
herav alderspensjoner	150	222	232	243
Arbeidsrelaterte stønader	99	110	110	105
herav arbeidsløshetsstønader	11	16	14	11
herav arbeidsavklaringspenger	36	35	34	33
herav sykepenger	34	39	39	40
Forsørgerstønader	20	20	19	19
Utdanningsstønader	10	11	12	13
Sosialstønad, bostøtte, mv.	18	21	22	22

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utbetalingene av alderspensjon, gjennom folketrygden og Statens pensjonskasse, beløp seg til 243 milliarder kroner i 2018. De siste ti årene har veksten i disse alderspensjonene vært betydelig. I 2007 stod alderspensjonene alene for 11 prosent av de offentlige utgiftene. I 2018 hadde denne andelen økt til 14 prosent. Økningen skyldes både at det har blitt flere alderspensjoner og at pensjonsreformen som trådte i kraft i 2011 har gjort det mulig å kombinere arbeid og uttak av pensjon – en mulighet mange har benyttet seg av.

Ved utgangen av 2018 var det 937 447 personer som mottok alderspensjon. Det er 20 775 flere alderspensjoner enn ved utgangen av 2017. Det er ventet at antall alderspensjoner vil vokse også i årene framover, noe som henger sammen med at de store barnekullene etter 2. verdenskrig nå pensjonerer seg. NAVs siste prognose indikerer at antallet vil passere 1 million i løpet av 2021.

Kontantstønader utenom pensjoner består blant annet av dagpenger ved arbeidsløshet og arbeidsavklaringspenger. Utbetalingene til disse to stønadstypene har blitt redusert de siste årene, noe som bidrar til å forklare hvorfor veksten i de samlede stønadene

Figur 5.2. Offentlig forvaltnings utgifter etter art. Prosent av totale utgifter. 2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå

har holdt seg stabil til tross for økte pensjonsutgifter. Arbeidsløshetsstønader er den stønadstypen som har falt mest de to siste årene. I 2018 ble det utbetalt i overkant av 11 milliarder kroner i dagpenger og andre arbeidsløshetsstønader. Det er 3 milliarder mindre enn i 2017. Årsaken til utviklingen er konjunkturoppgang og færre arbeidsledige. Statistikk fra NAV viser at antallet personer som mottar arbeidsavklaringspenger også har gått ned de siste seks årene. Den markante reduksjonen de siste kvartalene må sees i sammenheng med regelverksendringene som ble innført 1. januar 2018. Endringene innebærer blant annet strengere krav både for å få innvilget ytelsen og for å få utvidet stønadperioden.

Overskudd tilsvarende 5 prosent av BNP

I perioden 2000-2012 utgjorde det offentlige overskuddet mer enn 13 prosent av BNP i gjennomsnitt. Dette er svært høyt både i historisk og internasjonalt perspektiv, og det gjorde den norske staten i stand til å bygge opp en betydelig finansformue – i hovedsak gjennom SPU. Lavere inntekter, i kombinasjon med vekst i offentlige utgifter, resulterte i et kraftig fall i offentlig forvaltnings overskudd i perioden 2013-2016. De to siste årene har imidlertid overskuddet økt igjen, og anslås til 255 milliarder i 2018 – noe som er 91 milliarder høyere enn året før og tilsvarer 7,2 prosent av Norges samlede økonomiske verdiskapning, målt ved BNP.

Netto finansformue

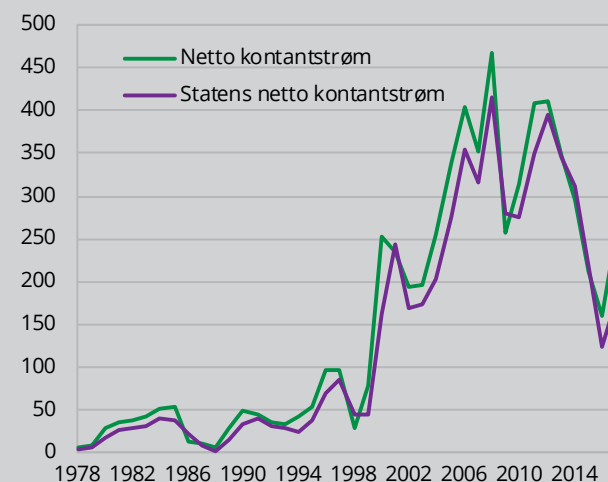
Offentlig forvaltnings netto finansformue er beregnet til nærmere 10 billioner kroner ved utgangen av 2018, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapets finansregnskap. Dette er mer enn 2,5 ganger så høyt som BNP. Finansformuen gikk ned med om lag 200 milliarder sammenlignet med utgangen av 2017. Markedsverdien av SPU var på 8 256 milliarder kroner ved utgangen av 2018. Dette er 232 milliarder mindre enn året før på grunn av negativ avkastning på fondets plasseringer. Verdien av SPU ved utgangen av 2006

Boks 5.1 Netto kontantstrøm og petroleumsrente fra olje- og gassutvinning

Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, definert som bruttoprodukt minus lønnskostnader og løpende investeringer, økte med 119 milliarder kroner til 388 milliarder kroner fra 2017 til 2018. Økningen i kontantstrømmen på 44 prosent skyldes blant annet en økning i den nominelle prisen på råolje målt i norske kroner på om lag 29 prosent fra året før. Prisen på gass følger i store trekk oljeprisutviklingen, men med noe forsinkelse. Prisøkningen ble motvirket av at samlet produksjon av olje og gass sank med 4 prosent. Netto kontantstrøm ble i tillegg negativt påvirket av at investeringene økte med 3 milliarder kroner. Lønnskostnadene, som tilsvarer 10 prosent av netto kontantstrøm, steg med nesten 1,6 milliarder kroner.

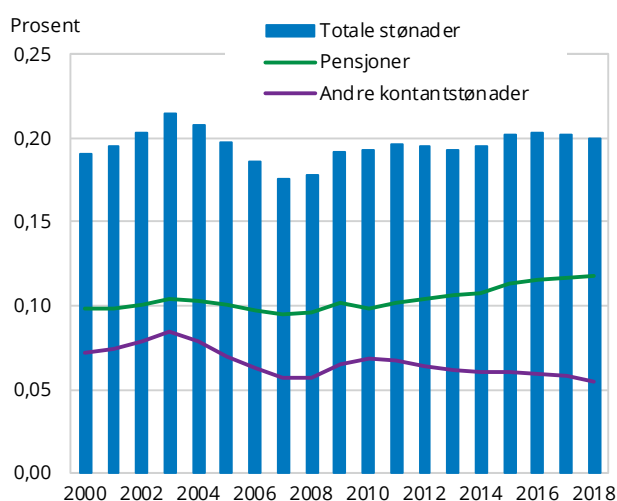
Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten i 2018 ble av Finansdepartementet i september anslått til 259 milliarder kroner, en økning på 91 milliarder kroner fra 2017. Økningen skyldes både høyere skatteinntekter og økning av inntektene til statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). Økningen i statens netto kontantstrøm omfatter også høyere renter og utbytte fra Equinor.

Figur 1. Kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Nominelle milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.3. Stønader til husholdninger i prosent av Fastlands-BNP

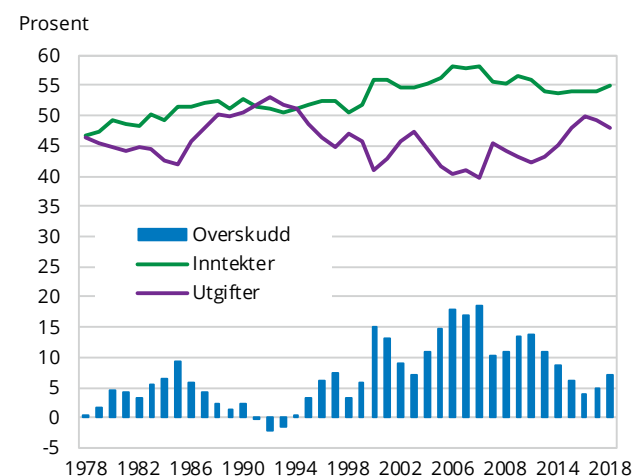
Kilde: Statistisk sentralbyrå

utgjorde 60 prosent av den samlede finansformuen i offentlig forvaltning. Som følge av høye petroleumsinntekter og overskudd i staten, i tillegg til flere år med svært store kurs- og valutagevinster i fondet, har andelen økt markant. Ved utgangen av 2018 er det beregnet at verdien av fondet utgjorde 83 prosent av samlet finansformue i offentlig forvaltning.

Fremdeles underskudd i kommuneforvaltningen

Foreløpige bokførte tall for kommuneforvaltningens inntekter og utgifter viser et underskudd på 23 milliarder i 2018. Dette er om lag 10 milliarder mer enn i hvert av de to foregående årene. Teknisk beregningsutvalg for kommuneøkonomien peker på høyt og økende investeringsnivå som en årsak til det vedvarende underskuddet i sektoren. Investeringene har vært

Figur 5.4. Inntekter, utgifter og overskudd i offentlig forvaltning. Prosent av BNP

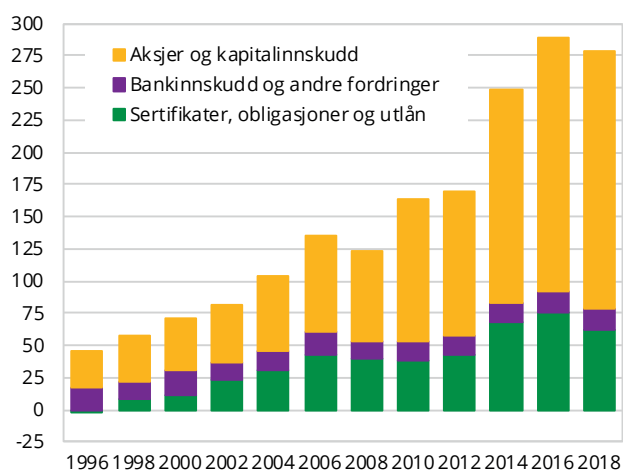
Kilde: Statistisk sentralbyrå

størst innenfor tjenestoområdene grunnskole, helse og omsorg, kommunale boliger, samt vann, avløp og renovasjon.

Underskuddene i kommuneforvaltningen har ført til en sterk økning i sektorens samlede gjeld de siste tiårene. Enkelte år har gjelden økt med over 10 prosent. Gjeldsveksten har vært noe lavere siden 2016, men tok seg litt opp igjen i 2018. Lav rente og statlige kompensasjonsordninger har bidratt til å dempe gjeldens belastning på de kommunale finansene. Fra 2002 til 2016 kunne for eksempel kommuner og fylkeskommuner søke staten om tilskudd til å betale rentene på lån som ble tatt opp for å investere i skolebygg og svømmeanlegg. I tillegg er det slik at noen av lånene kommunene tar opp, brukes til å finansiere videre utlån som igjen

Figur 5.5. Nettofordringer i offentlig forvaltning

Prosent av BNP

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.3. Kommuneforvaltningens inntekter og utgifter. Bokførte tall. Milliarder kroner

	2011	2016	2017	2018
Inntekter	392	510	535	553
Skatter og avgifter	144	194	203	211
Formuesinntekter	20	17	16	18
Brukerbetalinger, salgsinntekter, mv.	51	63	66	69
Overføringer	178	235	250	256
Utgifter	409	523	549	576
Lønnskostnader	210	269	281	293
Kjøp av varer og tjenester	76	95	102	106
Stønader til husholdninger	32	43	45	48
Overføringer, renter og subsidier	42	49	50	52
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	49	68	70	77
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	-16	-14	-13	-23

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

gir renteinntekter. Andre lån er knyttet til tjenester som brukerne selv betaler for, slik at økte gebyrer og avgifter fra innbyggerne kan kompensere for en eventuell renteøkning.

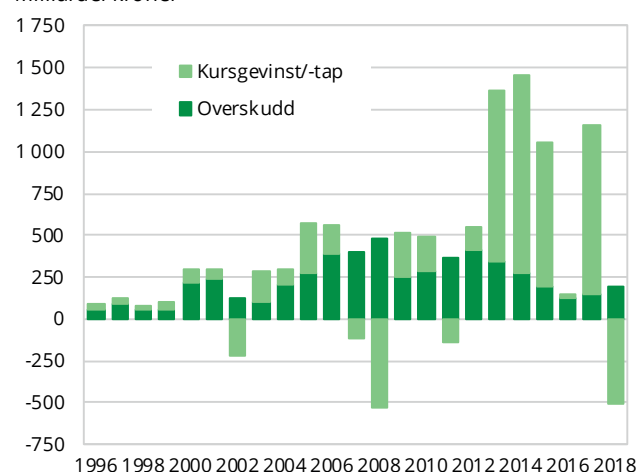
5.2 Offentlig konsum, realinvesteringer og sysselsetting

Sterkest konsumvekst i kommunene

Volumet av totalt konsum i offentlig forvaltning var ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet 1,5 prosent høyere i 2018 sammenlignet med året før og 1 prosentpoeng lavere sammenlignet med veksten i 2017. Konsumveksten var 1,7 prosent i kommuneforvaltningen og 1,3 prosent i statsforvaltningen. I statsforvaltningen var veksten 0,5 prosentpoeng lavere i forhold til veksten i 2017, mens veksten i kommuneforvaltningen var tilsvarende 1,5 prosentpoeng lavere. I kommuneforvaltningen var det helsetjenester og tjenester tilknyttet vann, avløp og renovasjon som hadde den sterkeste veksten. I staten vokste utgiftene knyttet til undervisning, helsetjenester og forsvar sterkest. Regnet per

Figur 5.6. Nettofordringsendring i offentlig forvaltning

Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

innbygger økte det totale offentlige konsumet i volum med nærmere 1,0 prosent i 2018.

Målt i løpende priser økte det offentlige konsumet med 4,2 prosent til 831 milliarder kroner i 2018. Det utgjorde 25 prosent av BNP totalt og snaut 30 prosent av BNP Fastlands-Norge.

Offentlig konsum er summen av egen produksjon i forvaltningen og kjøp av varer og tjenester fra andre produsenter til disposisjon for husholdningene (produktkjøp), fratrasket gebyrer for egenandeler og brukerbetalinger, og verdien av egne investeringsarbeider - se tabell 5.4. Forvaltningens egen produksjon måles ved å summere produksjonskostnadene. I både stats- og kommuneforvaltningen er det lønnskostnadene som er den største kostnadskomponenten. I løpende priser økte produksjonen i statsforvaltningen og kommuneforvaltningen omtrent like mye, mens målt i volum var veksten litt sterkere i staten.

Jevn fordeling mellom kommunalt og statlig konsum

Offentlig konsum fordeler seg i dag jevnt på kommunal og statlig forvaltning. Over tid har denne fordelingen blitt endret som følge av endret oppgavefordeling mellom de to sektorene. Et tydelig skifte skjedde da staten i 2002 overtok ansvaret for sykehusene fra kommunene. Motsatt vei slo kommunenes overtagelse av ansvaret for riksveier i 2010.

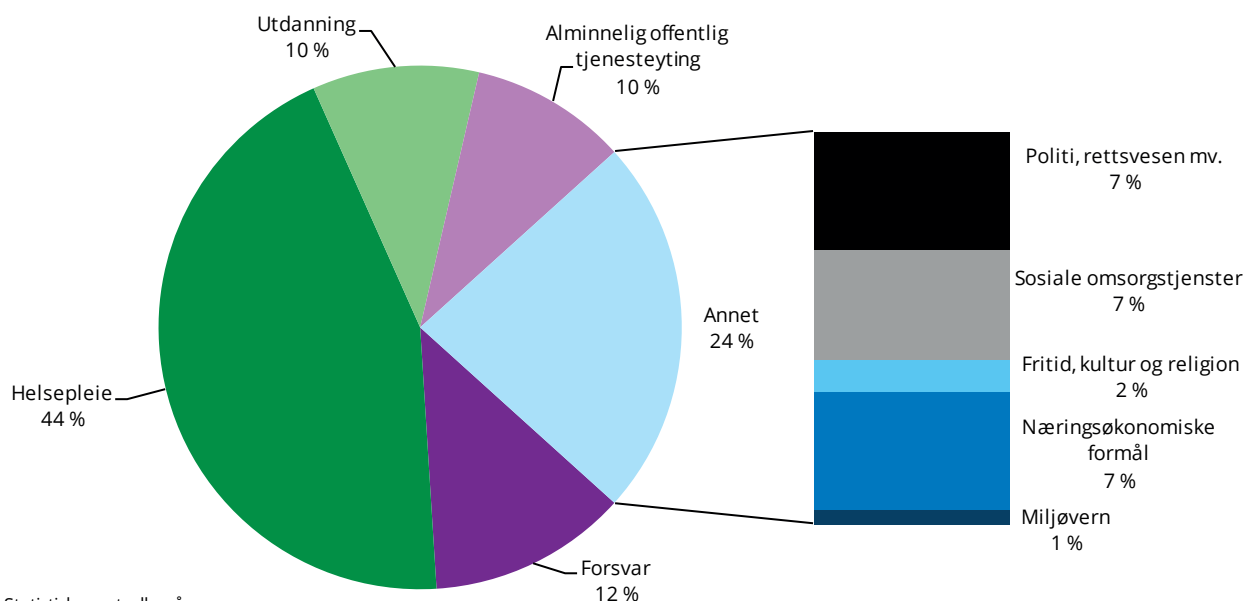
I både staten og kommunene er det konsum av helse- og omsorgstjenester som dominerer. Som hovedansvarlig for sykehusene og andre spesialisthelsetjenester har staten en større andel av helseutgiftene enn kommunene. Konsumgruppen helsepleie utgjør 44 prosent av konsumet i staten. Sosiale omsorgstjenester leveres i hovedsak av kommunene, og disse tjenestene utgjør nesten en tredel av totalt konsum i kommuneforvaltningen. Her dominerer pleie av eldre og funksjonshemmede. På samme måte som for staten utgjør helserelaterte konsumutgifter ikke langt unna

Tabell 5.4. Konsum og produksjon i offentlig forvaltning, løpende priser. Milliarder kroner

	2011	2016	2017	2018
Offentlig forvaltning				
Lønnskostnader	372	478	499	521
+Produktinnsats	169	216	230	238
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	80	109	115	122
=Produksjon i offentlig forvaltning	622	803	845	882
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	93	119	124	130
+ Produktkjøp til husholdningene	58	75	76	79
=Konsum i offentlig forvaltning	587	760	797	831
Statsforvaltningen				
Lønnskostnader	162	209	218	227
+Produktinnsats	91	117	124	129
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	47	64	68	72
= Produksjon i statsforvaltningen	300	390	410	428
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	41	54	56	59
+ Produktkjøp til husholdningene	37	48	48	48
=Konsum i statsforvaltningen	296	384	401	417
Kommuneforvaltningen				
Lønnskostnader	211	269	281	294
+Produktinnsats	79	99	106	110
+ Kapitalslit og netto produksjonsskatter	33	45	48	50
= Produksjon i kommuneforvaltningen	322	413	435	454
- Gebyrinntekter og egne investeringsarbeider	52	65	68	71
+ Produktkjøp til husholdningene	21	28	29	31
=Konsum i kommuneforvaltningen	291	375	396	414

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.7. Andeler av konsum i statsforvaltningen etter formål. Prosent. 2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

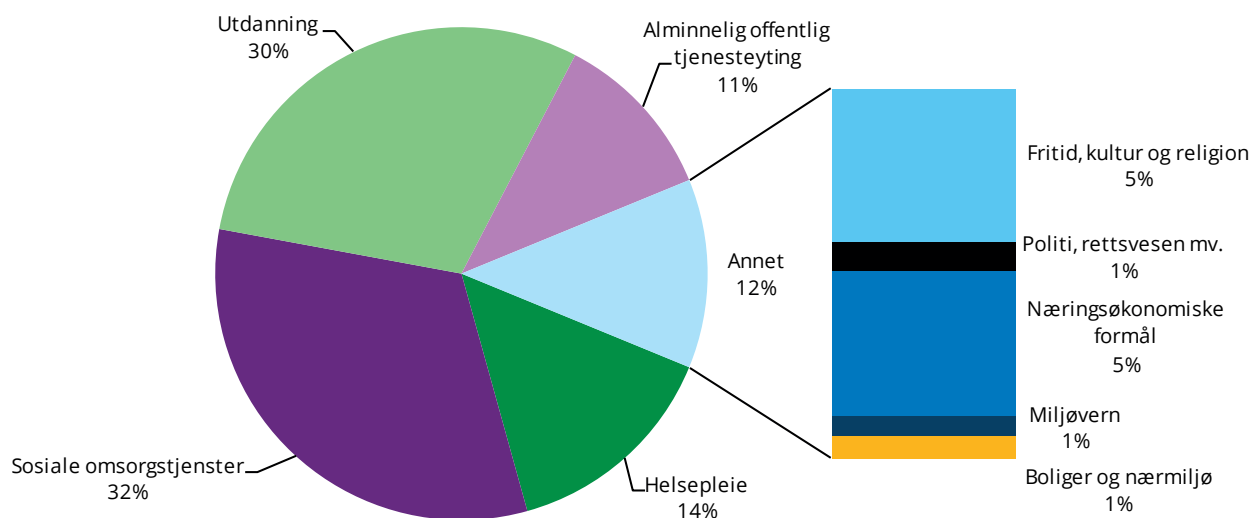
halvparten av de totale konsumutgiftene i kommunene. Annet konsum, som blant annet omfatter alminnelig offentlig tjenesteyting, politi og rettsvesen, samt tjenester tilknyttet vei og jernbane, utgjør nesten en femtedel av det totale offentlige konsumet.

Statsforvaltningen bruker relativt mindre på forsvar enn før, og stadig mer på helsepleie, sosial omsorg og alminnelig offentlig tjenesteyting. Konsumutgifter i forsvaret utgjorde om lag 11,5 prosent av totalt statlig konsum i 2018, på linje med nivået de tre siste årene.

Til sammenligning utgjorde konsum i forsvaret i snitt 16 prosent av totalt statlig konsum det første ti-året på 2000-tallet.

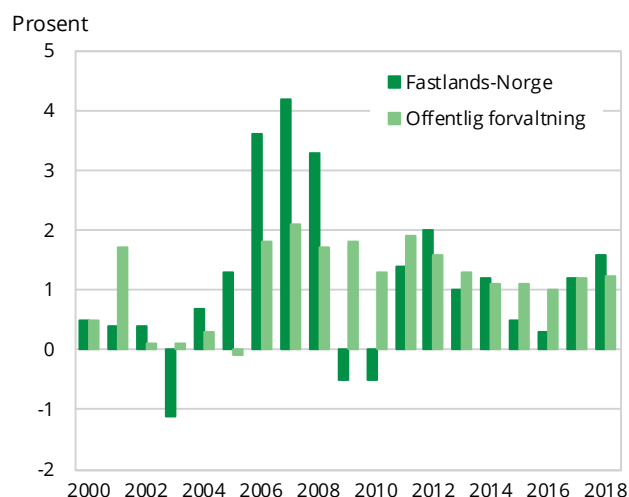
I kommuneforvaltningen brukes relativt mer på sosiale omsorgstjenester, miljøvern og næringsøkonomiske formål enn tidligere. Utdanning har derimot utgjort en stabil andel siden 1990 og utgjør i underkant av en tredel av totale kommunale konsumutgifter. Andelen av kommunenes totale konsumutgifter brukt på helsepleie har hatt en svak nedadgående trend etter at staten

Figur 5.8. Andeler av konsum i kommuneforvaltningen etter formål. Prosent. 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.9. Årlig prosentvis vekst i sysselsatte personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

overtok ansvaret for sykehusene i 2002, og utgjorde i 2016 i underkant av 14 prosent. I 2002 lå andelen på 35 prosent.

Lavere sysselsettingsvekst i offentlig forvaltning enn i Fastlands-Norge

Antall sysselsatte personer i offentlig forvaltning økte med 1,2 prosent fra 2017 til 2018. Dette er på linje med utviklingen de siste 5 årene. Til sammenligning økte sysselsettingen i Fastlands-Norge med 1,6 prosent i fjor, etter noe lavere vekst de siste årene. Vanligvis øker sysselsettingen mer i offentlig forvaltning enn i resten av Fastlands-Norge når økonomien er i en lavkonjunktur som i årene 2009-2010 og 2015-2016, og motsatt i høykonjunktur som i årene 2005-2008 og 2012-2013.

Sysselsettingen i kommunale helse- og omsorgstjenester vokste relativt mye fra midten av 2000-tallet

til 2014, og bidro til en noe høyere sysselsettingsvekst i kommunene enn i staten disse årene. I 2014 og 2015 vokste sysselsettingen derimot mer i staten, mens veksten deretter har vært høyere i kommunene. I 2018 var veksten i kommunene og staten henholdsvis 1,3 og 1,0 prosent.

Hele 52 prosent av sysselsatte personer i offentlig forvaltning var ansatt i helse- og omsorgssektoren i 2018. Undervisningssektoren og offentlig statlig og kommunal administrasjon, inklusiv politi og rettsvesen, følger etter med en samlet andel av sysselsatte på om lag 42 prosent.

Kommunene sysselsetter 63 prosent av de ansatte i offentlig forvaltning. Forskjeller i lønns- og stillingsstruktur og deltidsandel mellom de to sektorene gjør at lønnskostnadene ikke har samme fordeling. Statlige lønnskostnader utgjør 44 prosent, og de kommunale 56 prosent av totale lønnskostnader i offentlig forvaltning.

Høyest vekst i statlige realinvesteringer

Foreløpige tall viser at investeringene i offentlig forvaltning var på om lag 192 milliarder kroner i 2018 målt i løpende priser, en økning på 9,7 prosent fra året før. I volum økte investeringene med 6,6 prosent.

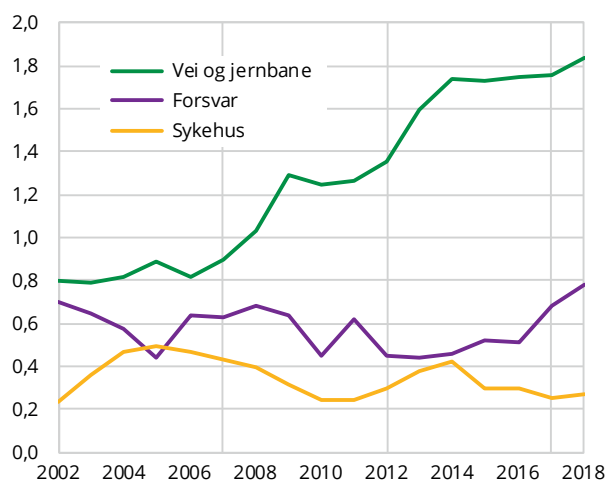
Volumveksten i statlige realinvesteringer er anslått til 6,7 prosent i 2018. Målt i løpende priser er investeringene på rundt 114 milliarder kroner. Kommuneforvaltningens realinvesteringer i 2018 er anslått til om lag 78 milliarder kroner målt i løpende priser og en volumvekst på 6,4 prosent.

Fordelt på formål finner vi de største investeringene innenfor gruppene vei og jernbane. I løpende priser viser foreløpige tall at det i 2018 ble investert i overkant av 53 milliarder kroner på vei- og jernbaneprosjekter.

Tabell 5.5. Lønnskostnader, timeverk og sysselsatte personer i offentlig forvaltning

	2011	2015	2016	2017	2018
Offentlig forvaltning					
Lønnskostnader (mill. kroner)	372 396	462 527	477 810	499 355	520 893
Utførte timeverk (mill. timeverk)	1 021	1 071	1 094	1 106	1 122
Sysselsatte personer (1000 personer)	786	828	837	847	857
Statsforvaltningen					
Lønnskostnader (mill. kroner)	161 842	204 468	208 951	217 891	227 226
Utførte timeverk (mill. timeverk)	423	452	460	460	465
Sysselsatte personer (1000 personer)	289	310	313	314	317
Kommuneforvaltningen					
Lønnskostnader (mill. kroner)	210 554	258 059	268 859	281 464	293 668
Utførte timeverk (mill. timeverk)	598	618	633	645	657
Sysselsatte personer (1000 personer)	498	518	524	533	540

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 5.10. Investeringer i prosent av BNP Fastlands-Norge

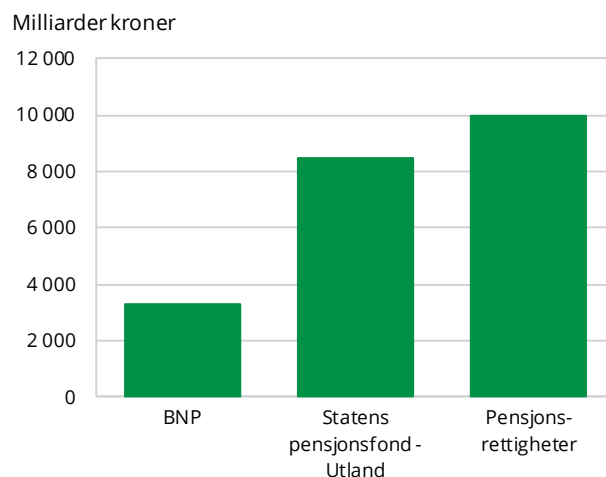
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Offentlig forvaltnings utgifter i forbindelse med investeringer i vei og jernbane har gjort et nivåskift oppover de siste drøye 10 årene. Dette illustreres i figur 5.10. Fra 2002 til 2007 tilsvarte offentlige investeringer i vei og jernbane om lag 0,8 prosent av BNP for Fastlands-Norge. I 2018 er tilsvarende andel 1,8 prosent. Som andel av offentlig forvaltnings samlede investeringer i fast realkapital har samferdselsinvesteringene økt fra om lag 18 til 28 prosent i samme periode.

Til sammenligning ligger investeringene i formålsgruppen helse som andel av BNP på rundt samme nivå som i 2002. Andelen har i perioder vært høyere, blant annet som følge av byggingen av nye sykehus i Akershus og Østfold. Anskaffelser av kampfly gir høye investeringer i formålsgruppen forsvar også i 2018.

5.3 Offentlige og private pensjoner

Husholdningene hadde ved utgangen av 2017 opparbeidet seg pensjonsrettigheter til en beregnet nåverdi på nesten 10 000 milliarder kroner. Beløpet utgjør grunnlaget for utbetaling av pensjon til alle som hadde opptjente rettigheter i folketrygden og

Figur 5.11. Pensjonsrettigheter, Statens pensjonsfond utland og BNP. 2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

tjenestepensjonsordningene i 2017, og gir dermed uttrykk for forventede totale pensjonsutbetalinger til disse personene i framtiden. Av den totale nåverdien av de opptjente pensjonsrettighetene utgjorde ordninger i folketrygden 8 000 milliarder, mens resten omfattet rettigheter i offentlige og private tjenestepensjoner. Individuelle livs- og pensjonsforsikringer er holdt utenfor ettersom disse kontraktene ikke betraktes som pensjonsordninger i nasjonalregnskapet. For å gi et inntrykk av størrelsesorden på de opptjente rettighetene, var til sammenligning Statens pensjonsfond utland på samme tidspunkt verdsatt til 8 500 milliarder kroner, mens Statens pensjonsfond Norge (tidligere Folketrygdfondet) hadde en verdi på om lag 250 millioner kroner. Bruttonasjonalproduktet (BNP), dvs. den økonomiske merverdien som skapes gjennom norsk produksjonsvirksomhet, var på 3 300 milliarder kroner i 2017, som tilsvarer om lag en tredjedel av de samlede opptjente pensjonsrettigheter ved utgangen av året.

Ikke-fonderte og fonderte pensjonsordninger

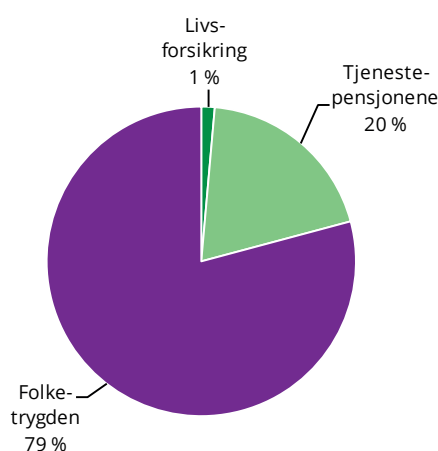
Det skilles mellom fonderte og ikke-fonderte ordninger. De fonderte ordningene omfatter tjenestepensjonene

Tabell 5.6. Oversikt over pensjonssystemet og opptjente rettigheter ved utgangen av 2015¹

Ordninger	Omfang	Kjennetegn ved ordningene	Forvaltere i NR, institusjonell sektor
Offentlige universelle pensjonsordninger	Obligatoriske medlemskap	Ikke-fonderte ordninger, alderspensjon, uføre- og etterlattepensjon	S131 Statsforvaltningen, Folketrygden
Tjenestepensjoner i offentlig forvaltning	Kollektive ordninger knyttet til et ansettelsesforhold	Ikke-fonderte statlige tjenestepensjoner	S131 Statsforvaltningen, Statens pensjonskasse
		Fonderte statlige og kommunale tjenestepensjoner	S128 Livsforsikringsselskap & S129 Pensjonskasser
Tjenestepensjoner i næringslivet	Kollektive ordninger knyttet til et ansettelsesforhold.	Fonderte private tjenestepensjoner	S128 Livsforsikringsselskap & S129 Pensjonskasser
Privat individuell livs- og pensjonsforsikring	Individuelle kontrakter	Kombinerer forsikring med sparing; individuell kapitalforsikring, individuell pensjon- og livrenteforsikring	S128 Livsforsikringsselskap

¹ Tabellen omfatter ikke pensjonssparing uten forsikringselementer som forvaltes av andre sektorer enn pensjonskasser og livsforsikringsselskaper.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.12. Pensjonssystemets tre pilarer. Opptjente rettigheter. Prosentandeler. 2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå

i næringslivet og kommuneforvaltningen.¹ I fonderte ordninger bygges det opp reserver gjennom premiene og avkastning på de investerte fondsmidlene, og reservene danner det finansielle grunnlaget for utbetaling av pensjoner ved oppnådd pensjonsalder. Fonderte tjenestepensjoner kan betraktes som betinget sparing for husholdningene, fordi tjenestepensjonene er knyttet til ansettelsesforhold og fordi nivået på de innbetalte premiene vil være bestemt av pensjonsplanene til ordningene. Verdien av opptjente rettigheter i fonderte ordninger utgjorde ved utgangen av 2017 om lag 13 prosent av totale opptjente pensjonsrettigheter.

I ikke-fonderte pensjonsordninger bygges det derimot ikke opp finansielle reserver. Utbetalte pensjoner fra disse ordningene i en periode finansieres av periodens inntekter. Det er tjenestepensjonene i Statens pensjonskasse og pensjonsordningene i folketrygden som utgjør de ikke-fonderte ordningene i det norske pensjonssystemet. De opptjente rettighetene i disse ordningene er beregnet å utgjøre 87 prosent av de totale opptjente pensjonsrettighetene.

Behandling i nasjonalregnskapet

De to hovedtypene av pensjonsordninger behandles forskjellig i nasjonalregnskapet. Tall for de fonderte pensjonsordningene inngår i alle relevante deler av nasjonalregnskapet, både i inntektsregnskapet og i finansregnskapet, og publiseres løpende som en del av nasjonalregnskapets standard tabellverk. For de ikke-fonderte pensjonsordningene tas premier og pensjoner med i nasjonalregnskapets inntektsdel, mens opptjente pensjonsrettigheter ikke tallfestes i nasjonalregnskapets balansedel. Rettighetene i disse ordningene inngår derimot i beregningene i en tilleggstabell² til nasjonalregnskapet (tabell 5.7) og publiseres her som en del av husholdningenes samlede opptjente pensjonsrettigheter.

Folketrygden - den dominerende pilaren

Pensjon bygger på tre pilarer i Norge. Det er for det første de offentlige obligatoriske ordningene i folketrygden som omfatter alle personer bosatt i landet. For det andre, pensjonsordninger knyttet til ansettelsesforhold i både privat og offentlig virksomhet. Disse ordningene omtales gjerne som tjenestepensjoner. Den tredje pilaren omfatter private individuelle livs- og pensjonsforsikringskontrakter. Figur 5.12 illustrerer pilarenes andeler i prosent av de samlede opptjente rettighetene i livsforsikrings- og pensjonsordningene ved utgangen av 2017. Her kommer folketrygdens dominerende stilling som hjørnestein i det norske pensjonssystemet tydelig fram. De ulike ordningene er kort beskrevet i tabell 5.6.

Hovedbildet i 2017

De opptjente rettighetene i tjenestepensjonsordningene utgjorde 2 067 milliarder kroner ved utgangen av 2017, som tilsvarer en andel på drøyt 20 prosent av de totale opptjente rettighetene, mens folketrygdens andel var snau 80 prosent. Totalt økte rettighetene i tjenestepensjonsordningene med 120 milliarder kroner i løpet av 2017. I folketrygden økte de opptjente rettighetene med 191 milliarder.

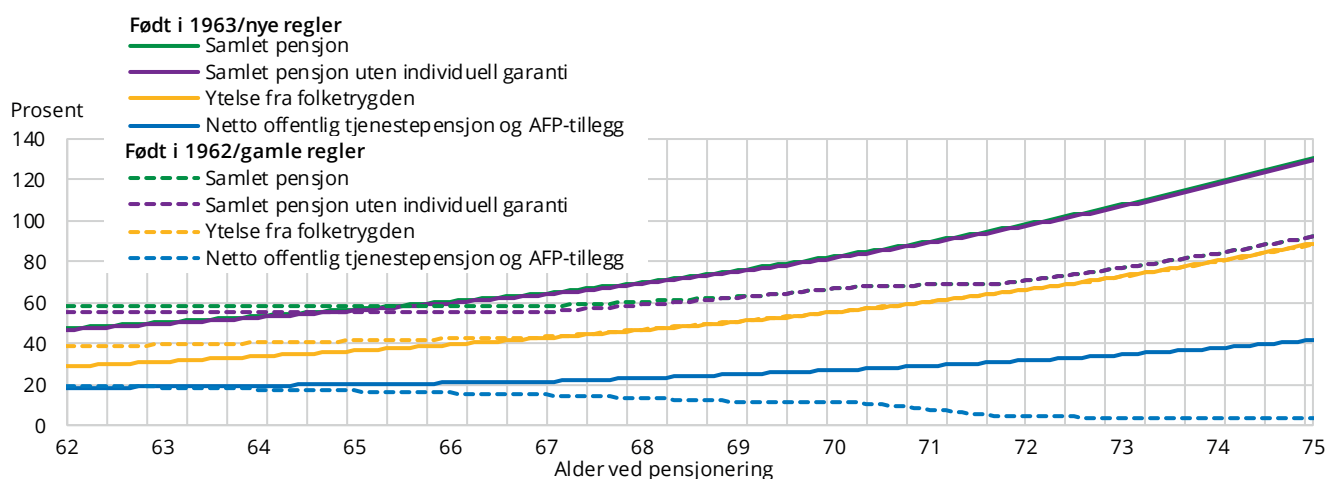
¹ Dette gjelder ikke for de fleste lærere i kommunal sektor, som har sine pensjoner i Statens pensjonskasse.

² Tilsvarende tall for andre europeiske land finnes på Eurostats hjemmeside: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/pensions>

Tabell 5.7. Opptjente pensjonsrettigheter. Milliarder kroner. 2017

	Nasjonalregnskapets standard tabeller			Tilleggstabell		Totalt
	Fonderte ordninger			Ikke-fonderte ordninger		
	Innskuddsbaserte tjenestepensjoner i næringslivet	Ytelsesbaserte tjenestepensjoner i næringslivet	Ytelsesbaserte kommunale tjenestepensjoner	Ytelsesbaserte statlige tjenestepensjoner	Ytelsesbaserte pensjoner i folketrygden	
Pensjonsrettigheter 01.01.2017	174	522	531	720	7 730	9 677
+ Opptjente pensjonsrettigheter	32	29	55	..	..	..
- Pensjonsutbetalinger	2	20	24	..	..	..
+ Andre endringer	17	3	-1	..	..	..
Total endring i 2017	47	12	30	31	191	311
= Pensjonsrettigheter 31.12.2017	221	534	561	751	7 921	9 988

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.13. Typeeksempel¹ Alderspensjon ved 75 år i prosent av sluttlønn, etter pensjonsalder

¹ Typeeksempelen er offentlig ansatt ved pensjonering, har 5 år med inntekt på 1 grunnbeløp før "jobbstart", startet i offentlig sektor ved 27 år, deretter jevn inntekt på 6 grunnbeløp.

Kilde Statistisk sentralbyrå.

Reform av offentlig tjenestepensjon

Etter drøftinger og forhandlinger mellom fagforeningene og arbeidsgiverne i offentlig sektor 3. mars 2018, ble det inngått en avtale om omlegging av offentlig tjenestepensjon. Forhandlingene om en ny ordning var nødvendig fordi partene under forrige forhandlingsrunde i 2009 bare kom fram til enighet om en delvis tilpasning av offentlig tjenestepensjon til det nye systemet for folketrygden. De innstrammende elementene som levealdersjustering og lavere indeksering enn lønnsveksten for pensjoner under utbetaling ble gjort gjeldende fra 2011. Både beregningen av brutto ytelse fra offentlig tjenestepensjonen og ordningen med Avtalefestet pensjon (AFP) ble imidlertid holdt uendret. Samtidig fikk ikke offentlig ansatte i samme grad som i privat sektor muligheten til å kompensere for levealdersjusteringen ved utsatt pensjonering. Avtalen fra 2009 gjaldt opprinnelig bare fram til 1958-kullet, og en videreføring til yngre årskull ville ha innebåret både en rigid ordning og en vesentlig sterkere innstramning i ytelsene enn fra folketrygden.

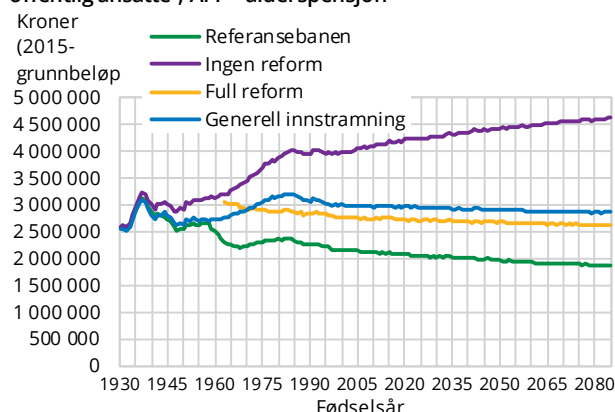
Konsekvensene av omleggingen er belyst ved hjelp av Statistisk sentralbyrås mikrosimuleringsmodell MOSART og er dokumentert i Rapporter 2018/33. Modellen inneholder det detaljerte regelverket for pensjonssystemet, inntektshistoriene som ligger til grunn

for hvert individ, samt informasjon om hvordan den yrkesaktive karrieren er fordelt mellom privat og offentlig sektor. Begrensninger i datagrunnlaget for opptjening av pensjonsrettigheter i de offentlige tjenestepensjonsordningene, bidrar til å svekke kvaliteten på beregningene rundt omleggingen og gjør dem mer usikre enn anslagene for folketrygden. Usikkerheten er størst med dagens system da nettoytelsen fra offentlig tjenestepensjon er beregnet som en differanse mellom bruttoytelsen fra tjenestepensjonsordningen og ytelsen fra folketrygden.

Avtalen fra 2018 gir et fleksibelt pensjonssystem fra og med 1963-kullet og mulighet til å motvirke levealdersjusteringen gjennom utsatt pensjonering. Som det går fram av typeeksempelen for beregning av samlet alderspensjon etter alder ved pensjonering i figur 5.13, innebærer dette at de som har mulighet til å stå i arbeid utover 66 år, oppnår en høyere pensjonsytelse enn før. På den andre siden vil omleggingen av AFP gi lave ytelser ved tidlig avgang dersom levealderen fortsetter å øke.

Figur 5.14 viser anslag på samlet offentlig tjenestepensjon for ulike fødselskull av offentlig ansatte. En videreføring av dagens system (*Referansebanen*) basert på den reformerte folketrygden fra 2011 og avtalen

Figur 5.14. Samlet offentlig tjenstepensjon over livsløpet for offentlig ansatte¹, AFP+ alderspensjon

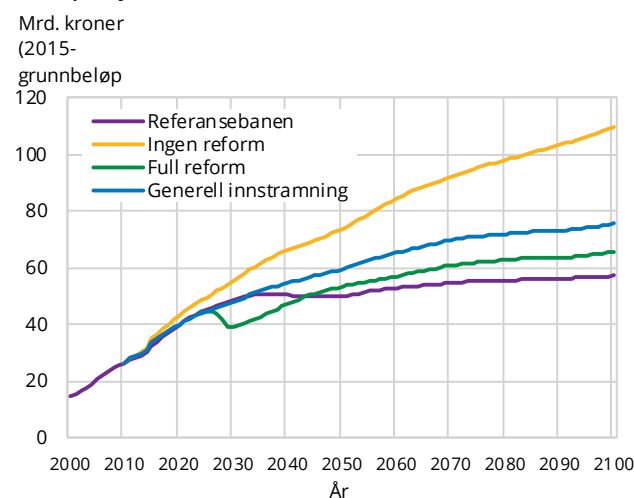
¹ "Offentlig ansatte" er her avgrenset til personer som var offentlig ansatte da de var 61 år, og som på samme tidspunkt hadde minst 15 år i offentlig tjeneste, og hverken da eller senere har vært uførepensjonister.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

for offentlig tjenstepensjon fra 2009 er sammenlignet med avtalen fra 2018 (*Full reform*) og systemet før reformen av folketrygden og avtalen fra 2009 (*Ingen reform*). Det er også med et ekstra alternativ (*Generell innstramning*) som viser situasjonen med like sterk innstramning i offentlig tjenstepensjon som i folketrygden.

For årskullene til og med 1958 er innstramningen i netto tjenstepensjon om lag som i folketrygden. Etter 1958-kullet blir imidlertid den individuelle garantien på 66 prosent av sluttlønn ved avgang ved 67 år gradvis faset ut. Ettersom 1963-kullet kommer inn under det nye systemet, gir det en betydelig diskontinuitet sammenlignet med 1962-kullet som omfattes av det gamle systemet. Fra typeeksemplet i figur 5.13 går det fram at personer fra 1963-kullet kan oppnå en pensjon som er omtrent like høy som sluttlønnen ved å utsette pensjoneringsen til 72 år. Personer fra 1962-kullet oppnår bare en kompensasjonsgrad på 70 prosent om de utsetter pensjoneringsen like lenge. Diskontinuiteten skyldes at de som er omfattet av det nye systemet fra 2020 har mulighet til høyere opptjening og ikke står overfor noen nedre grense for delingstallene. Dessuten vil alle rettigheter opptjent før 2020 for de som er født i 1963 og senere bli oppregulert med gjennomsnittlig lønnsvekst. Kullene født før 1963 risikerer å få mindre i pensjon fordi mange eldre arbeidstakere vil tape på sluttlønnorienteringen i dagens system ettersom den individuelle lønnsveksten mot slutten av karrieren for mange er lavere enn gjennomsnittet.

Figur 5.15. Utgifter til offentlig tjenstepensjon - AFP og alderspensjon

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Effekten av avtalen fra 2018 for offentlige utgifter er vist i figur 5.15. Utgiftene blir lavere mellom 2025 og 2040 fordi omgjøringen av AFP til et livsvarig tillegg innebærer en utsettelse av utbetalingene. Noe høyere utgifter senere skyldes i første rekke høyere opptjening på grunn av utsatt pensjoneringsen. Både fra figur 5.14 og 5.15 går det fram at innstramningen i offentlig tjenstepensjon sammenlignet med systemet som gjaldt før 2011 relativt sett er sterkere enn for folketrygden.

6. Husholdningene

De fleste husholdninger har opplevd en moderat vekst i disponibel realinntekt i 2018. Vi finner også at inntektsforskjellene er relativt stabile fra året før, men i et lengre tidsperspektiv har ulikheten økt ved at avstanden mellom de rikeste og de fattigste husholdningene øker. Vi ser også en noe svakere vekst i husholdningenes konsum og andelen av inntekten som går til sparing sammenlignet med året før. Vi ser fremdeles en økning i nettoformuen som skyldes økte boligpriser og aksjeverdier. De høye boligprisene har i tillegg medført en økning i andelen husholdninger med høy gjeldsandel, spesielt blant de yngre aldersgruppene. Denne økningen i gjelden er størst i de midtre delene av inntektsfordelingen, men man ser en tendens til økt gjeldsbelastning også i de lavere inntektsgruppene.

6.1. Inntekt

Husholdningenes disponible realinntekt økte med 2,3 prosent i 2018, etter en oppgang på 1,3 prosent i 2017. Gjennomsnittlig årsvekst over de siste 10 årene har vært på 2,8 prosent.

Disponibel realinntekt

Husholdningenes disponible inntekt for 2018 er beregnet til 1472 milliarder kroner, viser foreløpige tall. Regnet per innbygger var den disponible inntekten om lag 277 100 kroner, som er rundt 9 900 kroner høyere enn året før. Husholdningenes disponible realinntekt, som er disponibel inntekt korrigert for prisveksten i husholdningenes konsum, økte med 2,3 prosent.

Tabell 6.1. Husholdninger. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner²

	Løpende priser				Realvekst. Prosent ³			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2015	2016	2017*	2018*	2016	2017*	2018*	2016	2017*	2018*
Inntekter	2 081,4	2 094,1	2 159,2	2252,5	-2,3	1,1	2,2	-3,7	1,9	3,2
Lønn ⁴	1 179,5	1 204,3	1 245,7	1305,1	-0,9	1,4	2,7	-0,8	1,3	2,4
Blandet inntekt	124,4	123,4	123,7	128,2	-3,7	-1,7	1,6	-0,3	-0,2	0,1
Formuesinntekter	161,7	127,6	137,0	134,7	-23,4	5,3	-3,6	-2,8	0,5	-0,4
herav: mottatt aksjeutbytte	89,7	67,2	68,7	72,0	-27,3	0,3	2,7	-1,8	0,0	0,1
Offentlige stønader	449,8	468,0	482,7	495,2	1,0	1,2	0,5	0,3	0,4	0,2
Andre inntekter (netto)	165,9	170,7	170,1	189,3	-0,1	-2,3	9,1	0,0	-0,3	1,1
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	61,7	61,4	65,5	63,2	-3,4	4,6	-5,4	-0,1	0,2	-0,2
Utgifter	791,0	790,0	814,6	843,5	-3,0	1,1	1,5	1,7	-0,7	-0,9
Skatt av inntekt og formue	682,5	687,3	704,4	729,8	-2,2	0,5	1,5	1,1	-0,3	-0,8
Formuesutgifter	108,5	102,7	110,2	113,7	-8,1	5,2	1,1	0,6	-0,4	-0,1
Disponibel inntekt	1 352,1	1 365,5	1 410,1	1 472,2	-1,9	1,3	2,3			
Korr. sparing i pensj.fond	83,4	78,6	85,1	79,1						
Konsum	1 281,2	1 335,8	1 391,6	1 447,2						
Sparing	154,2	108,4	103,6	104,1						
Kapitaloverføringer, netto	0,3	0,2	0,1	0,1						
Nettorealinvesteringer	81,9	95,0	107,1	95,2						
Nettofinansinvestering	72,0	13,2	-3,5	8,9						
Memo:										
Sparerate	10,7	7,5	6,9	6,7						
Nettofinansinvesteringsrate	5,0	0,9	-0,2	0,6						
Inntekter per innbygger	401 000	399 900	409 200	423 900	-3,2	0,4	1,5			
Utgifter per innbygger	152 400	150 900	154 400	158 700	-3,9	0,3	0,7			
Disponibel inntekt per innbygger	260 500	260 800	267 200	277 100	-2,8	0,5	1,6			

¹ I tabellen vises tall for sektoren husholdninger. Tidligere omfattet tallene også sektoren ideelle organisasjoner.

² På grunn av avrundning summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

³ Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger er brukt som deflator (2005=1).

⁴ Lønn er eksklusiv avgift til folketrygden og pensjonspremier.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Disponibel realinntekt for husholdninger inkludert ideelle organisasjoner hadde en oppgang på 2,5 prosent fra 2017 til 2018.

Lønnsinntekter er husholdningenes viktigste inntektskilde, og har i mange år vært den største bidragsyteren til veksten i disponibel realinntekt. I 2018 bidro utviklingen i lønnsinntektene til å trekke opp disponibel realinntekt med 2,4 prosentpoeng. Gjennomsnittlig bidrag fra lønn de siste 10 årene har vært 2,0 prosent, og veksten i 2018 var den høyeste siden i 2013. Det nominelle lønnsoppgjøret i 2018 var vesentlig bedre enn foregående år.

Pensjoner og andre stønader økte med 12,5 milliarder kroner i 2018, til 495 milliarder kroner. Dette tilsvarer en realvekst på 0,5 prosent og bidro til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,2 prosentpoeng. Gjennomsnittlig bidrag fra 2009 til 2018 var 1,0 prosentpoeng, men veksten har flatet ut de siste tre årene. Dette skyldes blant annet at lavere arbeidsledighet har ført til mindre arbeidsrelaterte stønader.

Skatt av inntekt og formue hadde en realvekst på 1,5 prosent i 2018, noe som bidro til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,8 prosentpoeng. I 2017 trakk skatt av inntekt og formue ned disponibel realinntekt med 0,3 prosentpoeng, og de siste 10 årene har skatene i snitt trukket ned disponibel realinntekt med 1,2 prosentpoeng. Med mindre det er store endringer i beskatningen, vil bidraget fra skatter være negativt når realinntekten øker og positivt når realinntekten faller.

Husholdningenes formuesinntekter består i hovedsak av mottatt aksjeutbytte, renter på bankinnskudd samt beregnet avkastning på forsikringskrav. Formuesinntektene hadde en nedgang på 3,6 prosent i 2018, og trakk ned disponibel realinntekt med 0,4 prosentpoeng. Formuesutgiftene, som i all hovedsak består av gjeldsrenter, økte 1,1 prosent og bidro til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,1 prosentpoeng.

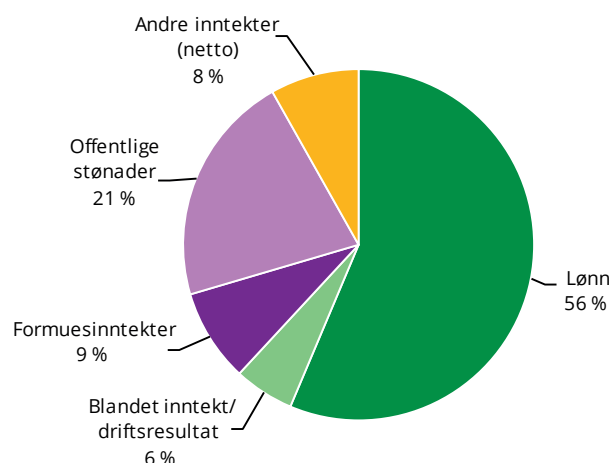
Inntektsfordelingen

For å beskrive inntektsutviklingen i ulike husholdningsgrupper benyttes informasjon fra Statistisk sentralbyrås innteks- og formuesstatistikk for husholdninger (<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus>). Inntektsstatistikken dekker de fleste kontante inntekter som mottas av norske privathusholdninger. De siste tallene i denne statistikken er fra 2017.

Svak økning husholdningsinntektene i 2017

Etter en betydelig realinntektsnedgang fra 2015 til 2016 økte inntektene svakt fra 2016 til 2017. Medianinntekt etter skatt for alle privathusholdninger var på 510 000 kroner i 2017 – en økning på 0,7 prosent fra året før målt i faste priser. Nivået på medianinntekten til husholdningene i 2017 var dermed i realverdi om lag på samme nivå som i 2013, da medianinntekten var på 511 000 målt i 2017-kroner.

Figur 6.1. Sammensetning av husholdningenes samlede inntekter. Prosentandel. 2018

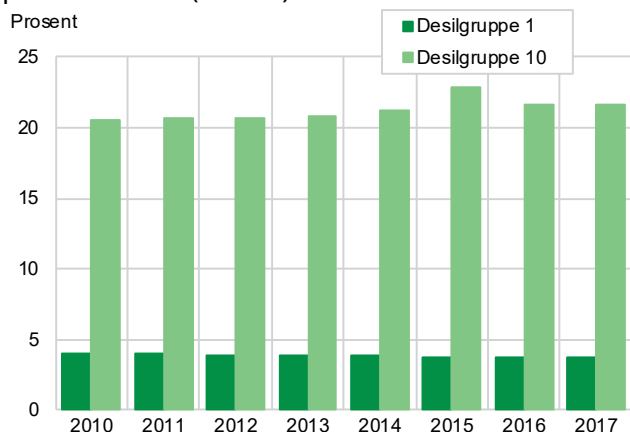
Kilde Statistisk sentralbyrå.

Alle husholdningsgrupper fikk en beskjeden økning i realinntektene i 2017. Den sterkeste utviklingen finner vi blant de eldre husholdningene, for eksempel pensjonistpar og husholdninger med voksne hjemmeboende barn, der inntektene økte med 1,3 prosent. Inntektsutviklingen var svakere for barnefamilier og unge aleneboende, der inntektene økte med 0,7 prosent i faste priser. Svakest inntektsutvikling hadde imidlertid enslige med barn, der realveksten kun var på 0,2 prosent i 2017. Også i 2016 var det de eldre som kom best ut og barnefamilier som hadde den svakeste inntektsutviklingen.

Ser vi på inntektsutviklingen i et litt lengre tidsperspektiv, fra 2012-2017, har medianinntekten til norske husholdninger økt svakt med 1,7 prosent målt i faste priser. Også i denne perioden har eldre og middelaldrende husholdninger økt inntektene mer enn yngre. Par uten barn, der eldste person var mellom 45 og 64 år, hadde en medianinntekt som var 4,8 prosent høyere i 2017, sammenlignet med hva tilsvarende husholdningstype hadde i 2012. Også enslige pensjonister og par uten barn, der eldste person er 65 år eller eldre, har økt inntektene mer enn alle husholdningene sett under ett. Pensjonsreformen, som gjør det mulig å kombinere arbeid og pensjon uten avkortning av pensjonen, gode trygdeoppgjør og nye pensjonistkull med høyere tilleggspensjoner, har bidratt til den gode realveksten i husholdningsinntekten for pensjonistene i denne perioden.

Gruppene med svakest realvekst i husholdningsinntektene fra 2012 til 2017 er yngre par uten barn, enslige med barn og par med barn der yngste barn er 0-6 år. For de to førstnevnte gruppene har utviklingen vært negativ i perioden, med henholdsvis -3,0 prosent og -1,4 prosent, mens par med småbarn økte inntektene med 0,1 prosent.

Figur 6.2. Andel av totalinntekten som disponeres av ulike inntektsklasser (desiler)¹. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala)

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

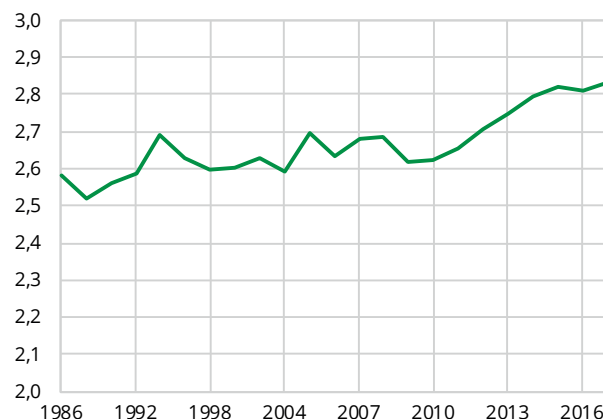
Små endringer i inntektsulikheten de siste årene

SSBs inntektsstatistikk for husholdninger viser at inntektsulikheten endret seg lite i 2017. Målt ved den såkalte Gini-koeffisienten, var ulikheten i 2017 på 0,252. Dette var samme tall som året før. Det siste tiåret har likevel ulikheten økt noe. En metode for å studere hvordan inntektene er fordelt i samfunnet er å sortere hele befolkningen etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhet. Det vil si at husholdningsinntekten korrigeres for størrelse og sammensetning ved hjelp av forbruksvekter (se vedlegg med begrepsdefinisjoner), og deretter deles inn i ti like store grupper, kalt desiler. Ulikheten øker først og fremst ved at husholdningene med de høyeste inntektene disponerer en større andel av inntektene. I 2017 mottok tidelen av befolkningen med de høyeste inntektene 21,6 prosent av all inntekt. Dette var samme andel som året før, men klart mer enn i 2010 da denne andelen var på 20,6 prosent. Tidelen med lavest inntekt disponerte på sin side 3,8 prosent av de totale inntektene i 2017. Også dette var samme andel som året før, men litt mindre enn i 2010 da denne andelen var på 4 prosent.

Større avstand mellom toppen og bunnen av inntektsfordelingen

I et lengre tidsperspektiv har inntektsforskjellene økt, selv om denne utviklingen ikke har vært kontinuerlig. Det byr imidlertid på problemer å måle utviklingen i ulikhet over tid på grunn av endringer i skattesystemet som har funnet sted, som igjen påvirker datagrunnlaget. Dette gjelder i særlig grad for husholdningene med de aller høyeste inntektene, der en stor andel av inntektene består av kapitalinntekter og næringsinntekter. For i noen grad å ta hensyn til slike endringer, kan det være hensiktsmessig å benytte ulikhetsmål som er mindre følsomme for hva som skjer i halene av inntektsfordelingen. Ett slikt ulikhetsmål er forholdstallet mellom inntekten til den personen i befolkningen som har en husholdningsinntekt per forbruksenhet høyere enn 90 prosent av resten av befolkningen (P90), og inntekten til den personen med en husholdningsinntekt per

Figur 6.3 Forholdstallet mellom inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) og den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10). Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala). 1986-2017

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

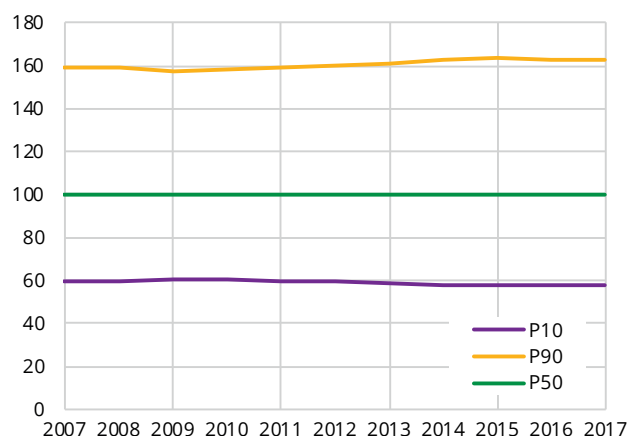
forbruksenhet lavere enn 90 prosent av befolkningen (P10). Ved å benytte det relative forholdet mellom disse inntektene (P90/P10) tar en ikke hensyn til inntektene til de 10 prosentene av befolkningen med de aller høyeste husholdningsinntektene, der f.eks. nesten alt aksjeutbytte havner, og heller ikke de 10 prosentene av befolkningen med de aller laveste inntektene hvor det er flere utfordringer med å måle inntektene blant annet på grunn av problemer med å kartlegge den faktiske husholdningssituasjonen og behandlingen av negative inntekter.¹

Forholdet mellom disse to inntektene er gjengitt i figur 6.3. Ut i fra dette ulikhetsmålet ser vi at på slutten av 1980-tallet hadde den personen som har høyere husholdningsinntekt per forbruksenhet enn 90 prosent av befolkningen (P90) en inntekt som var 2,5 ganger større enn inntekten til den personen med lavere inntekt enn 90 prosent av befolkningen (P10). Vi ser at ulikheten økte fram mot midten av 1990-tallet da dette forholdstallet økte til 2,7. Dette var en periode preget av dårlige økonomiske tider, med svært høy arbeidsledighet og svak inntektsvekst for husholdningene. I takt med bedre tider etter 1995, faller også ulikheten til om lag 2,6.

Etter årtusenskiftet øker inntektsulikheten og P90/P10 øker på nytt til 2,7, før den faller fra 2008 til 2009. Denne nedgangen må ses på bakgrunn av finanskrisen som i større grad påvirket inntekten til de med høye inntekter enn de med lave. Etter 2010 økte forholdstallet mellom P90 og P10 hvert år fram til 2015 og lå da på i overkant av 2,8. Ulikheten falt noe i 2016, for så å øke videre i 2017, basert på dette ulikhetsmålet. Ulikheten i 2017 er den største vi har målt i 30-årsperioden, basert på dette ulikhetsmålet.

¹ Vedrørende måleproblemer i den øvre halen av den personlige inntektsfordelingen vises det også til Alstadsæter mfl. (2016). Accounting for Business Income in Measuring Top Income Shares. Discussion papers, No. 837, Statistics Norway.

Figur 6.4. Forholdstallet mellom P90 og P50 (medianen), og mellom P10 og P50 (medianen). P50=100. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala), for personer¹

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.
Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger

Høyinntektsusholdningene drar fra, mens lavinntektsusholdningene sakker etter

En viktig forklaring på den økte ulikheten gjennom perioden, er at husholdningene med de høyeste inntektene drar i fra resten av befolkningen. De siste årene har imidlertid inntektsveksten til husholdningene med de laveste inntektene vært mindre enn i resten av befolkningen, noe som også bidrar til større ulikhet.

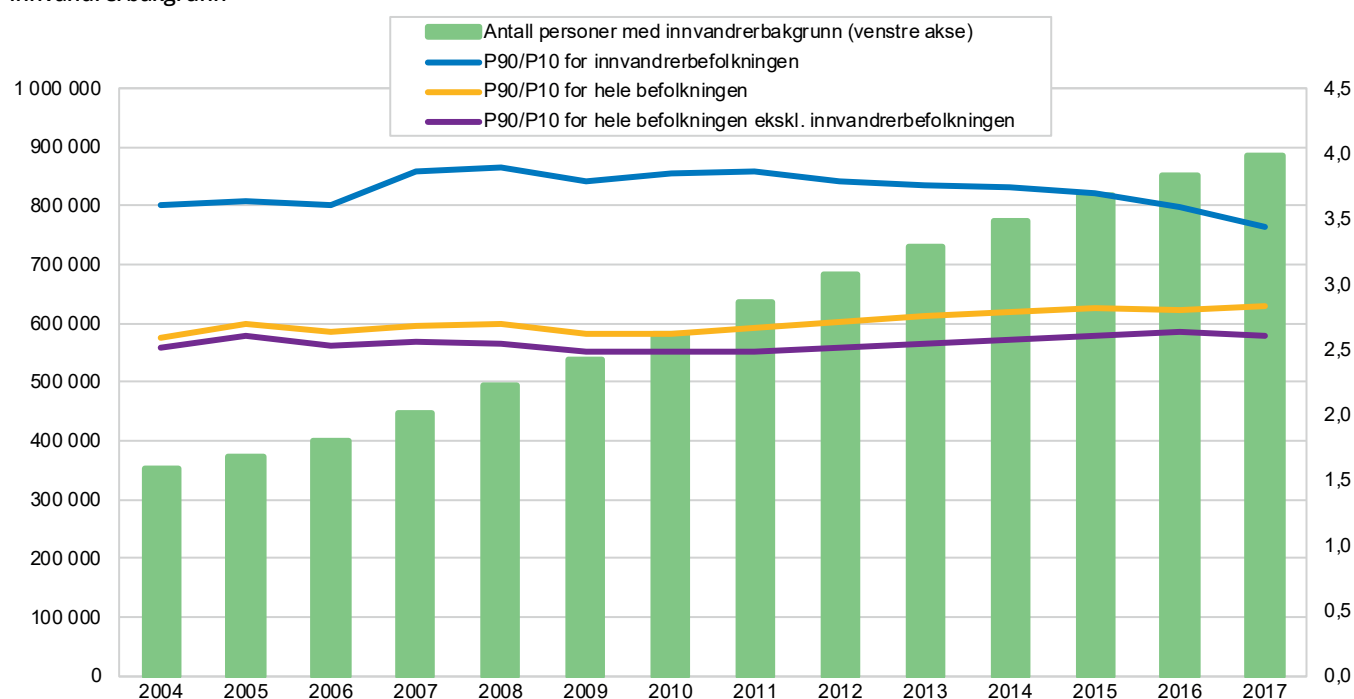
Figur 6.4 viser hvor stor inntekten til henholdsvis P90 og P10 er i forhold til medianinntekten i befolkningen, over tid. Denne figuren viser hvor i inntektsfordelingen endringene skjer. Det går fram av figuren at personene

med de høyeste husholdningsinntektene (P90) mellom 2008 og 2015 økte inntektene klart mer enn medianinntekten i befolkningen. Mens P90 i 2008 lå på et nivå som var 58 prosent høyere enn medianinntekten, lå P90 i 2015 på et nivå som var 64 prosent høyere enn medianinntekten. I de påfølgende årene, blant annet på grunn av nedgangen i oljenæringen, økte P90 noe mindre enn medianinntekten, og ligger på et nivå som er 63 prosent høyere enn medianinntekten i 2017. Husholdningene med de laveste inntektene (P10) holdt for en stor del tritt med den generelle inntektsveksten i samfunnet (medianen) fram til om lag 2011. I denne perioden lå P10 på et nivå tilsvarende 60 prosent av medianinntekten. De siste årene har imidlertid P10 økt noe saktere enn medianinntekten, og ligger i 2017 på et nivå som utgjør 57 prosent av denne.

Innvandringen forklarer noe av den økte inntektsulikheten

Inntektsulikheten er langt større blant personer med innvandrerbakgrunn enn i den øvrige befolkningen. Blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var for eksempel ulikhetsmålet P90/P10 på hele 3,4 i 2017, sammenlignet med 2,6 i den øvrige befolkningen (se figur 6.5). Utviklingen blant personer med innvandrerbakgrunn med hensyn til landbakgrunn, innvandringsgrunn, botid, og hvor godt man lykkes med integreringen vil påvirke inntektsfordelingen. Mye av den store inntektsulikheten blant innvandrere kan forklares med en relativt høy andel innvandrere med svak yrkestilknytning, lav individuell inntektsmobilitet og store husholdninger med mange å forsørge. Mange som har kommet til landet som flyktninger står utenfor

Figur 6.5. Forholdstallet mellom inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) og inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10). Hele befolkningen og hele befolkningen eksklusive personer med innvandrerbakgrunn¹

¹ Personer som har innvandret til Norge og norskfødte med innvandrerforeldre.
Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

både arbeidsmarkedet og trygdesystemet, og mot- tar ulike typer overføringer som ikke kompenserer for manglende yrkesinntekter og pensjoner/trygd. Samtidig viser også inntektsstatistikken at mange arbeidsinnvandrere har inntekter som plasserer dem langt ned i fordelingen. Den største innvandrerguppen i Norge, arbeidsinnvandrere fra Polen, har selv etter mange års botid et inntektsnivå som er lavere enn i befolkningen generelt.²

Inntektsstatistikken viser at personer med innvandrer- bakgrunn stadig blir mer overrepresentert helt nederst i inntektsfordelingen. Fra 2004 til 2017 ble andelen personer med innvandrerbakgrunn mer enn fordob- let, fra 23,1 prosent til 49,3 prosent, i desil 1 – det vil si blant de ti prosent av befolkningen med de laveste inntektene.

Den betydningen innvandrerbefolkningen har på inntektsfordelingen, kan belyses ved å sammenligne inntektsfordelingen med og uten denne gruppen. Figur 6.5 viser utviklingen i ulikhetsmålet P90/P10 for årene 2004-2017 for hele befolkningen og for hele befolkning- en, men hvor alle personer med innvandrerbakgrunn er utelatt. I 2004 utgjorde innvandrerbefolkningen drøyt 350 000 personer. I 2017 har denne delen av befolkningen økt til vel 880 000 personer. Figuren viser at inntektsulikheten målt ved P90/P10 er lavere når innvandrerbefolkningen utelates, og at innvandringen har bidratt til den økte inntektsulikheten de siste årene. I 2004 var inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) 2,59 ganger høyere enn inn- tekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10), når vi ser på hele den bosatte befolkningen. Utelates personer med innvandrerbakgrunn reduseres dette forholdstallet til 2,51 i 2004. Forskjellen mellom de to grafene i figuren har økt i takt med den voksende innvandrerbefolkningen. I 2017 var P90/P10 på 2,83 for hele befolkningen og 2,60 for befolkningen uten innvandrerbakgrunn – på nivå med hele befolkningen 13 år tidligere. Men selv om økningen i innvandrer- befolkningen ser ut til å forklare noe av økningen i inntektsulikheten de siste årene, går det fram av figuren at selv om vi utelater innvandrerbefolkningen er likevel ulikheten målt med P90/P10 klart høyere i 2017 enn i for eksempel 2010.

6.2 Konsum og sparing i husholdninger

Samlet konsum i husholdninger og ideelle organisa- sjoner økte med 2,0 prosent i 2018, mot 2,2 prosent i 2017. Ifølge Kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) utviklet konsumet seg svakt gjennom hele fjoråret, med unntak av i 2.kvartal da den sesongjusterte veksten var 1,2 prosent. Konsumveksten var 0,3 prosent i årets siste kvartal. I første og tredje kvartal var det om lag nullvekst.

Tabell 6.2 Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner 2018*	Volumendring		Prisendring	
		2017*	2018*	2017*	2018*
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1 532,9	2,2	2,0	2,0	2,1
Konsum i husholdninger	1 447,2	2,2	1,9	2	2
- Varekonsum	658,6	1,6	0,8	1,4	2,9
- Tjenestekonsum	713,9	2,5	2,6	2,1	1,9
- Hushold. konsum i utlandet	120,8	2,7	3,6	4,6	-1,6
- Utlendingers konsum i Norge	-46,1	-0,6	0,5	2,7	2,8
Konsum i ideelle organisasjoner	85,7	2,7	4,2	1,9	2,6

* Nivå tall i løpende priser.

² Negativt fortegn markerer at denne størrelsen skal trekkes fra de øvrige komponentene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

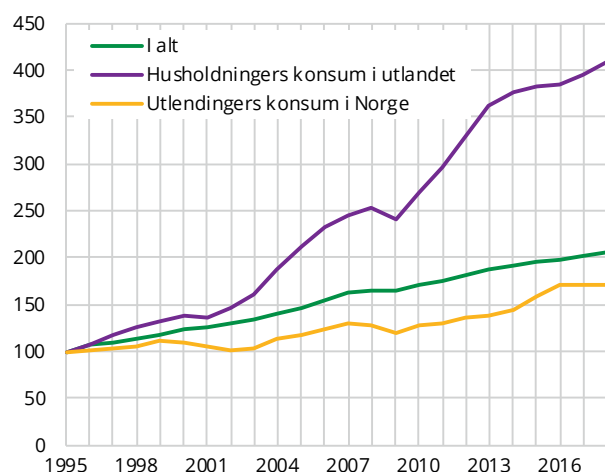
Den lave konsumveksten skyldes i hovedsak svak ut- vikling i varekonsumet. Samlet sett økte varekonsumet med 0,8 prosent på årsbasis i 2018, et knapt prosent- poeng lavere enn året før. Veksten i varekonsumet var positiv kun i 2.kvartal, trukket opp av høy vekst i bil- kjøp og matvarekonsum. Begge disse konsumgruppene viste imidlertid negativ kvartalsvekst resten av året. På årsbasis bidro kjøp av biler og drivstoff til å trekke totalt konsum svakt ned. Lavere omsetning av biler må ses i sammenheng med at den nye standarden for utslipp, WLTP³, medførte at en del produsenter midlertidig stoppet leveransene av ulike modeller med bensin- motor. Den eneste varekonsumgruppen med nevnever- dig positivt bidrag til årsveksten, er klær og sko, som vokste med nesten 3 prosent i årets to første kvartaler. Dette bidro til å trekke opp totalt konsum med 0,20 prosentpoeng på årsbasis.

Kvartalsveksten i tjenestekonsumet har på sin side vært relativt stabil og stor sett ligget mellom 0,5 og 1 prosent de siste tre årene. I fjor økte tjenestekonsumet med 2,6 prosent på årsbasis, om lag som året før. Det var særlig store vekstbidrag fra hotell- og restauranttjenester, fritidstjenester og passasjertransport – i likhet med i 2017. Fritidstjenestene preges i stor grad av handel med tjenester over internett, som for eksempel strøm- ming av filmer og musikk.

Nordmenns konsum i utlandet økte med 3,6 prosent i fjor, nesten ett prosentpoeng mer enn året før. Fjorårets vekst i utenlandskonsumet er allikevel beskjeden sammenliknet med veksten vi så i årene etter finans- krisen. Da gjorde en sterk krone det billigere å handle i andre land – og vi så tosifrede vekstrater i nordmenns konsum i utlandet.

² J. Epland og M. I. Kirkeberg (2014): Arbeidsinnvandrernes inntek- ter: Store forskjeller mellom innvandrere fra gamle og nye EU-land. Artikkel publisert 18. november, 2014. Statistisk sentralbyrå.

³ Ny europeisk testmetode for å typegodkjenne biler for det europeiske markedet.

Figur 6.6. Konsum i husholdninger. Sesongjustert. Volumindeks. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Omtrent uendret sparing

Sparing defineres som husholdningenes disponible inntekt fratrukket konsumutgiftene og korrigert for husholdningenes sparing i pensjonsfond.

Husholdningenes sparing er for 2018 beregnet til 104 milliarder kroner, som er om lag 0,5 milliard høyere enn året før. Sparing per innbygger var rundt 19 600 kroner. Spareraten er foreløpig anslått til 6,7 prosent, se tabell 6.1. Dette er omtrent på samme nivå som

gjennomsnittlig sparerate de siste 10 årene. I 2015 var sparingen svært høy, noe som skyldtes veldig høye tall for aksjeutbytte dette året.

6.3 Formue og gjeld

Hovedbildet i husholdningenes finansregnskap for 2018 var preget av netto tap på noterte verdipapirer, et redusert lånopptak hos banker og kredittforetak og avtakende gjeldsvekst mot slutten av året.

De foreløpige tallene i tabell 6.3 viser at husholdningenes nettofinansinvesteringer er beregnet til -37 milliarder kroner mot -44 milliarder kroner i 2017. Nettofinansinvesteringene beregnes som differansen mellom investeringene i finansielle eiendeler og økning i gjeld. I 2018 utgjorde husholdningenes finansielle investeringer 146 milliarder kroner, mens de samlede lånetransaksjonene økte gjelda med 182 milliarder kroner. Lånetransaksjonene omfatter opptak av ny gjeld og påløpte ikke betalte gjeldsrenter fratrukket betalte avdrag på eksisterende gjeld.

Den finansielle nettoformuen falt det siste året

Eiendelene summerte seg til 4 642 milliarder kroner ved utgangen av 2018. De største finansobjektene på balansen er bankinnskudd, aksjer og forsikrings-tekniske reserver. Høy lånegjeld hos banker og kredittforetak trekker imidlertid husholdningenes nettofordringer ned og gjelda utgjorde 3 695 milliarder kroner ved utgangen av 2018.

Tabell 6.3. Finansregnskap for husholdningene. Milliarder kroner

	Beholdninger ved utgangen av året		Transaksjoner		Andre endringer		Vekst ¹ , endring ² og rater ³ i prosent	
	2017	2018*	2017	2018*	2017	2018*	2017	2018*
Finansielle eiendeler/fordringer	4 510	4 642	153	146	90	-14	3,7	3,2
Sedler, mynt og bankinnskudd	1 247	1 296	54	49	0,1	0,0	4,6	3,9
Omsettelige gjeldspapirer	11	10	-0,2	-0,4	0	0	-2,0	-3,4
Aksjer	982	1 012	-2	2	48	29	-0,1	0,2
Verdipapirfondsandeler	184	166	13	4	10	-22	7,9	2,1
Forsikringstekniske reserver	1 511	1 565	75	80	26	-26	5,4	5,3
Utlån, annen egenkapital og andre fordringer	576	594	14	12	6	6	2,7	2,0
Gjeld	3 500	3 695	196	182	5	12	6,0	5,2
Utlån fra banker og kredittforetak	2 839	3 016	188	171	-1	5	7,2	6,0
Utlån fra andre sektorer	489	503	14	11	0	2	3,0	2,3
Annen gjeld	171	176	-5	0	6	5	-3,0	0,2
Nettofordringer/nettofinansinvestering/netto gevinster mv.	1 010	947	-44	-37	85	-26		
Memo								
Fordringer per innbygger, kroner	851 579	871 127					4,9	2,3
Gjeld per innbygger, kroner	660 944	693 466					5,4	4,9
Nettofordringer per innbygger, kroner	190 635	177 661					3,6	-6,8
Fordringsrate, sesongjustert							314,3	309,2
Gjeldsrate, sesongjustert							242,6	244,8
Nettofordringsrate, sesongjustert							71,7	64,4

¹ Vekstratene er beregnet som transaksjoner i prosent av beholdninger ved utgangen av året før.

² Prosentendring i fordringer, gjeld og nettofordringer per innbygger fra året før.

³ Rater / andeler i prosent av disponibel inntekt for fordringer, gjeld og nettofordringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Den finansielle nettoformuen eller nettofordringene beregnes som fordringer fratrasket gjeld. Nettoformuen til norske husholdninger falt med 63 milliarder kroner i 2018 (se figur 6.7). Utviklingen forklares av negative nettofinansinvesteringer og nettotap i valuta- og verdipapirmarkedene. Nettotapene skyldes hovedsakelig pris- og kursbevegelser på markedsnoterte verdipapirer og tapene summerte seg til 26 milliarder kroner i 2018 mot nettogevinster på 85 milliarder kroner i 2017. Den finansielle nettoformuen har steget hvert år siden 2011 og frem til utgangen av 2017, da nettoformuen ble beregnet til 1010 milliarder kroner. Den finansielle nettoformuen til husholdningene ble anslått til 947 milliarder kroner i 2018 og dette utgjør om lag 177 660 kroner per innbygger i Norge ved utgangen av året.

Gjeldsraten flater ut

Endringene i husholdningenes finansielle stilling er illustrert i figur 6.8. Figuren viser fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. Ved utgangen av 2018 ble fordringsraten beregnet til 309,2 prosent av inntektene som er 5,1 prosentpoeng lavere enn ved utgangen av 2017. Gjeldsraten steg med 2,2 prosentpoeng til 244,8 prosent av inntektene, mens nettofordringsraten falt med -7,3 prosentpoeng til 64,4 prosent av inntektene. Utviklingen i gjeldsraten reflekterer at gjelda også i 2018 økte raskere enn husholdningenes disponible inntekt. Men, de sesongjusterte kvartalstallene for gjeldsraten viser at raten har stabilisert seg på om lag 245 prosent av inntektene i 2018.

Nedgang i gjeldsvekst

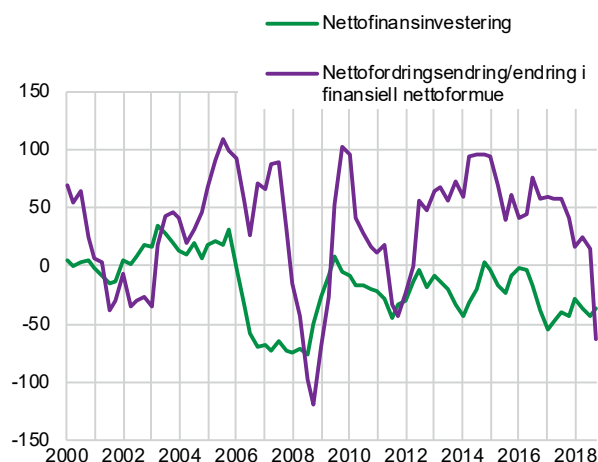
Hovedbildet reflekteres også av veksten i husholdningenes gjeld som er illustrert i figur 6.9. Gjeldsveksten var stabil i de tre første kvartalene i 2018, men vekstraten for samlet gjeld falt til 5,2 prosent ved utgangen av året. Dette er en nedgang fra 2017 da vekstraten ble beregnet til 6,0 prosent.

Hovedbildet underbygges av Norges Banks utlånsundersøkelser. Undersøkelsene viser at bankenes kredittpraksis overfor husholdningene ikke har endret seg etter at bankene strammet inn sin kredittpraksis i første halvår 2017 som følge av endringene i boliglånsforskriften. Bankene rapporterte om økt låneetterspørselen fra husholdningene i 2. kvartal i 2018, mens låneetterspørselen i de øvrige tre kvartalene det siste året var uendret.

I følge utlånsundersøkelsen økte bankene rentene på lån til husholdningene i 4. kvartal 2018 og dette reflekteres i rentesatsen for nye boliglån⁴. Rentesatsen var om lag uendret i de tre første kvartalene av 2018, men renten på nye boliglån økte mot slutten av året, fra 2,43 prosent i tredje kvartal til 2,58 prosent i november. Rentetall for desember er foreløpig ikke publisert. Gjeldsutviklingen reflekteres også i boligmarkedet.

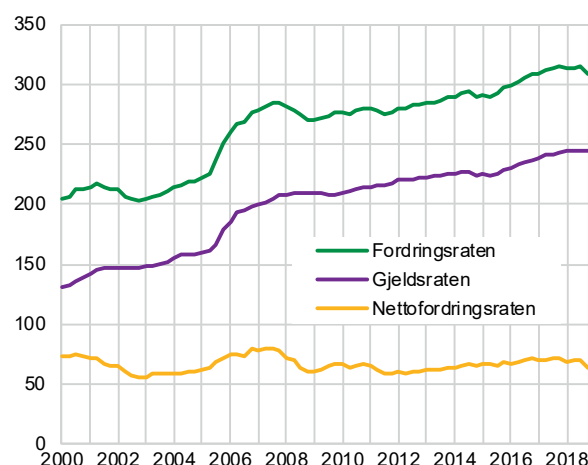
⁴ Kilder er SSB. Renter i banker og kredittforetak. Nye utlån med pant i bolig.

Figur 6.7. Husholdningene. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring, sum fire siste kvartaler. Milliarder kroner

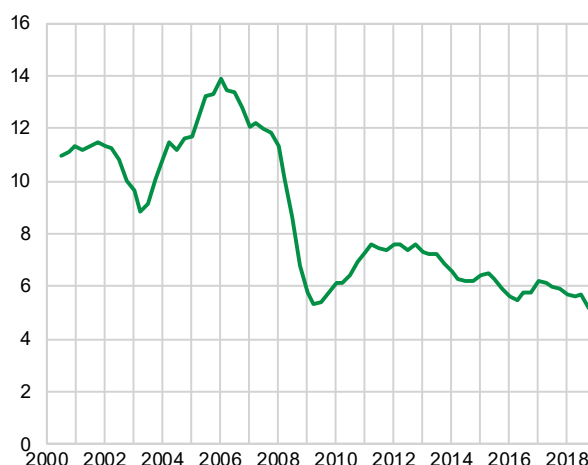
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. Husholdninger. Fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. Sesongjusterte tall

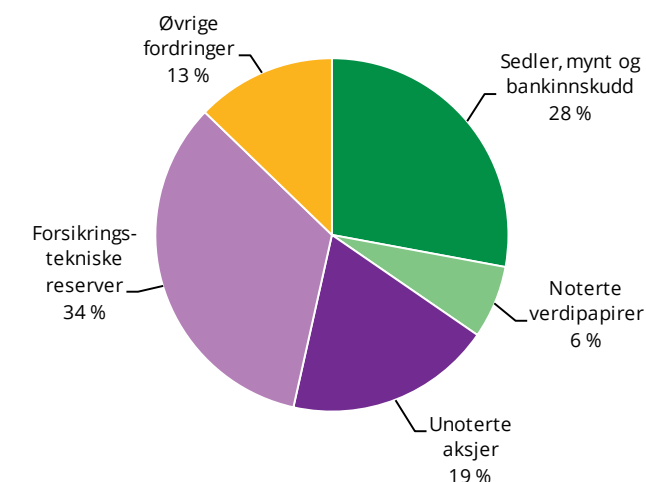
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.9. Husholdningene. Vekst i samlet gjeld. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.10. Husholdningene. Fordringenes sammensetning ved utgangen av 2018. Prosentandeler av samlede fordringer

Kilde Statistisk sentralbyrå.

Boligprisene⁵ steg i gjennomsnitt med 1,4 prosent i løpet 2018 som er en beskjeden økning sammenlignet med 2017, da gjennomsnittlig prisøkning var 5,0 prosent.

Veksten i innskuddene avtar noe

Sammensetningen av husholdningenes fordringer ved utgangen av 2018 er illustrert i figur 6.10. I figuren er de finansielle instrumentene fordelt mellom fem objektsgrupper og figuren viser gruppens prosentandeler av de samlede fordringene.

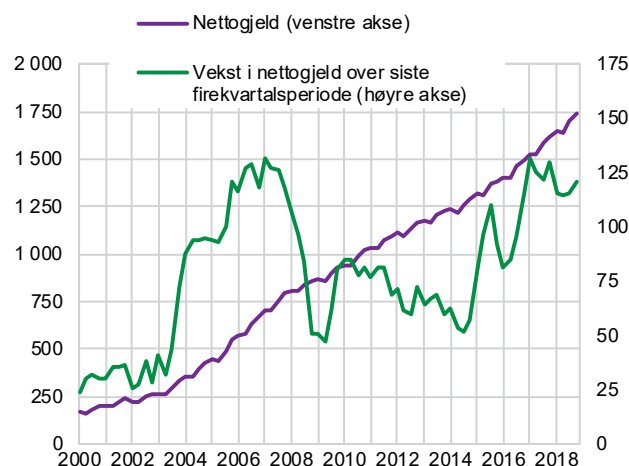
Av figuren fremgår det at sedler, mynt og bankinnskudd har den nest høyeste andelen med 28 prosent. Bankinnskuddenes andel av fordringene har falt de siste 25 årene, blant annet som følge av en lang periode med lavt rentenivå. I tillegg har etablering av nye spareprodukter gitt husholdningene muligheter til alternative plasseringer av ledige midler. Et eksempel fra de siste årene er utvidelsen av ordningen for pensjonsparing med skattefradrag i 2017.

Men, utviklingen antyder at husholdningene har vært forsiktige i 10-årsperioden etter finanskrisen. Ledige midler er i stor grad plassert i trygge bankinnskudd fremfor investeringer i mer risikoutsatte finansielle instrumenter. Hovedbildet underbygges av tabell 6.3 som viser at bankinnskuddene vokste med 3,9 prosent i 2018 (transaksjoner i 2018 som prosent av balansen ved utgangen av 2017). Innskuddsveksten det siste året var lavere enn veksten i 2017.

Opptjente rettigheter i livs- og pensjonsforsikring vokser mest

Den høyeste fordringsandelen har forsikringstekniske reserver med om lag 34 prosent av balanseverdien. Forsikringstekniske reserver omfatter opptjente reserver i skade-, livs- og pensjonsforsikringer utenom rettigheter i ordninger som forvaltes av Statens

Figur 6.11. Husholdningene. Nettogjeld til banker og kredittforetak og vekst i nettogjelden. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

pensjonskasse og folketrygden. Reservene som forvaltes av forsikringsselskapene og pensjonskassene inngår sammen med andre finansielle eiendeler på aktivassiden av husholdningenes balanse. Opptjente pensjonsrettigheter i offentlige ikke-fonderte ordninger tallfestes ikke i det løpende publiserte finansregnskapet.

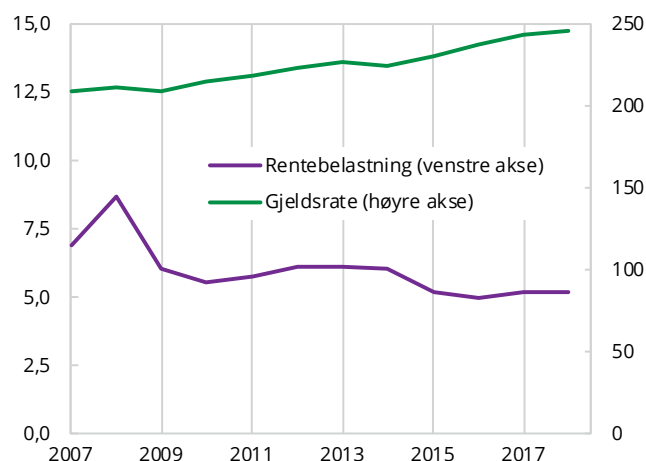
De forsikringstekniske reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter midler avsatt i individuelle kontrakter og opptjente pensjonsrettigheter i kollektive pensjonsordninger og utgjør hhv. 10 og 87 prosent av de totale forsikringstekniske reservene. Reservene i skadeforsikring omfatter forhåndsbetalt premie og forsikringskrav fra kundene i form av innestående erstatninger knyttet til skadeoppgjør som ikke er avsluttet. Disse reservene utgjør bare 3 prosent av de totale reservene på husholdningenes konto. De forsikringstekniske reservene har sammen med innskuddene trukket opp veksten i fordringene i de siste årene. Veksten i reservene ble beregnet til 5,3 prosent i 2018.

Beskjedne investeringer i verdipapirer

Verdipapirer i figur 6.10 er summen av markedsnoterte verdipapirer og unoterte aksjer. Verdipapirenes andel av husholdningenes fordringer utgjorde 25 prosent ved utgangen av 2018, mens verdipapirinvesteringene ble beregnet til knapt 6 milliarder kroner.

Unoterte aksjers andel av de samlede fordringene utgjorde hele 19 prosent ved utgangen av 2018. Dette er aksjer som ikke omsettes regelmessig på børs, men aksjene reflekterer husholdningenes eierandeler i de mange små og mellomstore unoterte aksjeselskapene. Blant selskapene i denne gruppen finner vi også familieeide holdingselskaper som forvalter betydelige eierinteresser og aksjeposter i store konsern og lignende eierstrukturer. Eierne av unoterte aksjer finnes i stor grad i husholdninger med de høyeste inntektene og den høyeste formuen. Det siste året solgte disse husholdningene unoterte aksjer for 3,4 milliarder kroner, men

⁵ Kilde er SSB. Prisindeks for brukte boliger. Årstall.

Figur 6.12. Husholdningenes gjelds- og rentebelastning¹

¹ Gjeldsbelastningen er gjeld målt i prosent av disponibel inntekt. Rentebelastningen er renteutgifter etter skatt målt i prosent av disponibel inntekt pluss renteutgifter etter skatt.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

anslaget for 2018 er beheftet med usikkerhet ettersom datagrunnlaget for de foreløpige beregningene er ufullstendig.

Lavere nettotegning av verdipapirfondsandeler

Noterte verdipapirer omfatter sertifikater, obligasjoner, børsnoterte aksjer og verdipapirfondsandeler og hadde en andel på 7 prosent av de samlede fordringer ved utgangen av 2018. Det er børsnoterte aksjer og verdipapirfondsandeler som er de dominerende finansielle instrumentene blant de noterte verdipapirene.

Husholdningene kjøpte i 2018 noterte aksjer for 4,9 milliarder kroner og samlet for aksjeobjektet gir dette et netto kjøp av aksjer på om lag 1,5 milliarder kroner. Aksjetransaksjonene bidro til vekst i aksjebeholdningene med 0,2 prosentpoeng i 2018. Samtidig nettotegnet husholdningene verdipapirfondsandeler for vel 3,5 milliarder kroner, men nettotegningene var om lag 9 milliarder kroner lavere enn i 2017. Veksten i verdipapirfonds-andeler ble beregnet til 2,1 prosent i 2018 som er klart lavere enn veksten på 7,9 prosent ett år tidligere.

Øvrige fordringer omfatter utlån fra husholdningene, eierandeler i andre selskaper enn aksjeskaper, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet, skattefordringer og andre kortsiktige fordringer. Øvrige fordringer hadde en andel på 13 prosent av fordringene totalt ved utgangen av 2018. Det er særlig skattefordringene og verdien av fast eiendom i utlandet som trekker andelen opp (om lag halvparten av øvrige fordringer).

Nettogjelden til banker og kredittforetak øker

Den viktigste kredittkilden for husholdningene er banker og kredittforetak og forholdet illustreres av banksektorens andel av husholdningenes totale gjeld som ble beregnet til om lag 82 prosent ved utgangen av 2018. De to enkeltsektorene har også de største fordringsforholdene overfor husholdningene. Tradisjonelt

har norske husholdninger hatt en stor andel av sin finansielle formue i bankinnskudd og gjennom dette har husholdningene i makro finansiert en betydelig andel av sin egen låneetterspørsel hos banksektoren.

Husholdningenes nettogjeld til banksektoren er beregnet som lån og annen gjeld fratrasket bankinnskudd og andre fordringer. Av figur 6.11 fremgår det at nettogjelda til banksektoren ble beregnet til 1743 milliarder kroner ved utgangen av 2018. Nettogjelda økte med 121 milliarder kroner det siste året som litt lavere enn økningen på 130 milliarder kroner i 2017. Hovedbildet forklares av veksten i husholdningenes bankgjeld fortsetter å øke raskere enn veksten i bankinnskuddene.

Rentebelastningen har flatet ut

Figur 6.12 viser husholdningenes rentebelastning⁶ og samlet gjeld i prosent av disponibel inntekt ved utgangen av hvert år i 11-årsperioden.

I løpet av perioden har gjeldsraten økt. I de to første årene frem til utgangen av 2009 svingte gjeldsraten rundt et nivå på 209 prosent av disponibel inntekt. Deretter steg gjeldsraten til om lag 245 prosent ved utgangen av 2018. Rentebelastningen viser motsatt utvikling. Den ble beregnet til vel 8,5 prosent i finanskrisetåret 2008, som representerer et toppunkt i 11-årsperioden. Etter dette falt rentebelastningen til rundt 5 prosent og rentebelastningen har ligget på om lag samme nivå i 3-årsperioden fra 2016 til 2018.

Renteutgifter og avdrag på lån utgjør husholdningenes samlede lånekostnader. Avtakende rentebelastning har sannsynligvis gjort det lettere for husholdningene å bære de totale lånekostnadene i 11-årsperioden. Selv om gjeldsraten har økt, har fallende rentebelastning dempet den totale gjeldsbelastningen. Det er rimelig å anta at forholdet har påvirket låneetterspørselen fra norske husholdninger i 11-årsperioden og bidratt til å holde gjeldsveksten oppe.

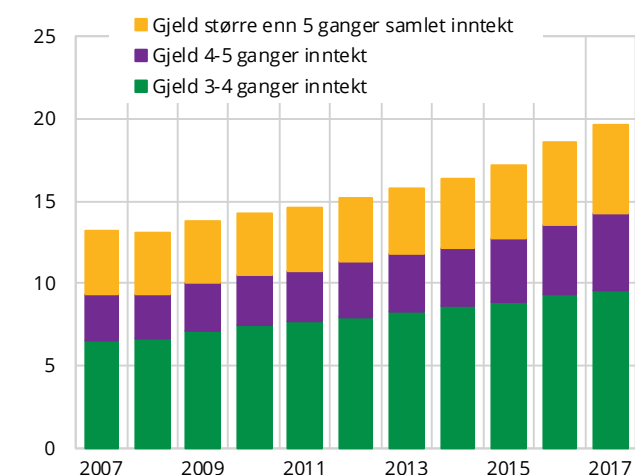
Utvikling i gjeldens fordeling på ulike husholdningsgrupper

Gjeldsbelastningens fordeling er viktig for å kartlegge husholdningenes sårbarhet i forhold til renteøkninger. Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og bygger på opplysninger fra ligningen. De siste tallene er fra 2017.

Stadig flere husholdninger har en relativt høy gjeldsgrad. I tiårsperioden 2007-2017 økte gjennomsnittlig samlet inntekt for husholdningene med 41 prosent i nominell verdi, mens gjelden i samme periode økte med 67 prosent. I 2007 hadde 27 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen økte til nær 35 prosent i 2017. Andel husholdninger hvor gjelden utgjorde mer enn tre ganger samlet inntekt har økt fra 13,2 prosent til 19,6 prosent i

⁶ Definisjon av rentebelastningen se boks 2.3 i kapittel 2.

Figur 6.13. Andelen husholdninger med samlet gjeld større enn 3 ganger samlet inntekt. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

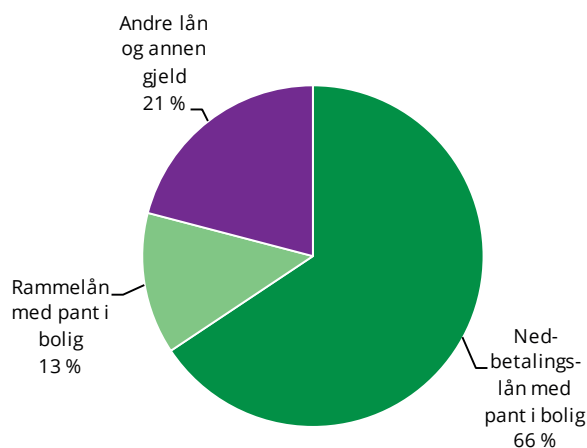
tiårsperioden. I 2007 var 17,2 prosent av husholdningene gjeldsfrie. Denne andelen har sunket gradvis til 14,7 prosent i 2017.

Den yngre delen av befolkningen har størst gjeld i forhold til inntekt. Dette skyldes både låneatferd og inntektsnivå. Yngre tar opp stor gjeld til førstegangs boligkjøp og mange har studiegjeld, samtidig som yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av yrkeslivet. Studenter er holdt utenfor i denne statistikken. Andelen husholdninger med gjeld større enn tre ganger inntekten har økt mest for yngre par, par med små barn og enslige med barn. Blant husholdningstypene med høyest gjeldsbelastning finner vi par med barn under 6 år, par uten barn der eldste person er under 30 år, samt aleneforeldre med barn 6-17 år. Innenfor disse husholdningstypene hadde mer enn hver tredje husholdning en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten.

Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er under 45 år, hadde 29,4 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten i 2017. Tilsvarende andel var 19,7 prosent ti år tidligere. Blant husholdninger hvor hovedinntektstaker er over 54 år, hadde 6,3 prosent gjeld som var mer enn tre ganger inntekten i 2007. Denne andelen har økt til 10 prosent i tiårsperioden.

I figur 6.13 har vi ikke tatt hensyn til inntektsnivå og at husholdningene varierer i størrelse. Dette påvirker deres evne til å betjene gjeld. Husholdninger med lav inntekt etter skatt per forbruksenhet har rimeligvis en relativt lav andel av total gjeld i husholdningene, siden deres låneevne er relativt liten. Disse husholdningene hadde heller ikke en større andel av total gjeld i 2017 enn ti år tidligere. De 20 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 6,2 prosent av husholdningers totale gjeld i 2017, marginalt lavere enn i 2007 da andelen var på 6,3 prosent. Husholdningene med de høyeste inntektene har derimot en klart mindre

Figur 6.14. Husholdningene. Gjeldens sammensetning ved utgangen av 3. kvartal 2018. Prosentandeler av total gjeld

Kilde Statistisk sentralbyrå.

andel av samlet gjeld i 2017 enn i 2007. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet hadde 37,6 prosent av total gjeld i 2017, mot 38,6 prosent ti år tidligere. Det er altså husholdningene i den midterste delen av inntektsfordelingen som har økt sin andel av samlet gjeld i tiårsperioden.

Ved å dele husholdningene inn i ulike inntektsklasser etter inntekt etter skatt per forbruksenhet, kan man derimot se tendenser til større gjeldsbelastning i bunnen av inntektsfordelingen. Andelen husholdninger med 5 ganger større gjeld enn samlet inntekt er over dobbel så stor i laveste desil, med 12 prosent, enn i befolkningen totalt der andelen er vel 5 prosent. Det er også blant disse at renteutgiftene tynger mest. Andelen husholdninger hvor renteutgiftene oversteg 15 prosent av samlet inntekt var i 2017 på 10 prosent i laveste tidelsgruppe, mot 6 prosent i befolkningen totalt.

Moderat utvikling i rammelån med pant i bolig

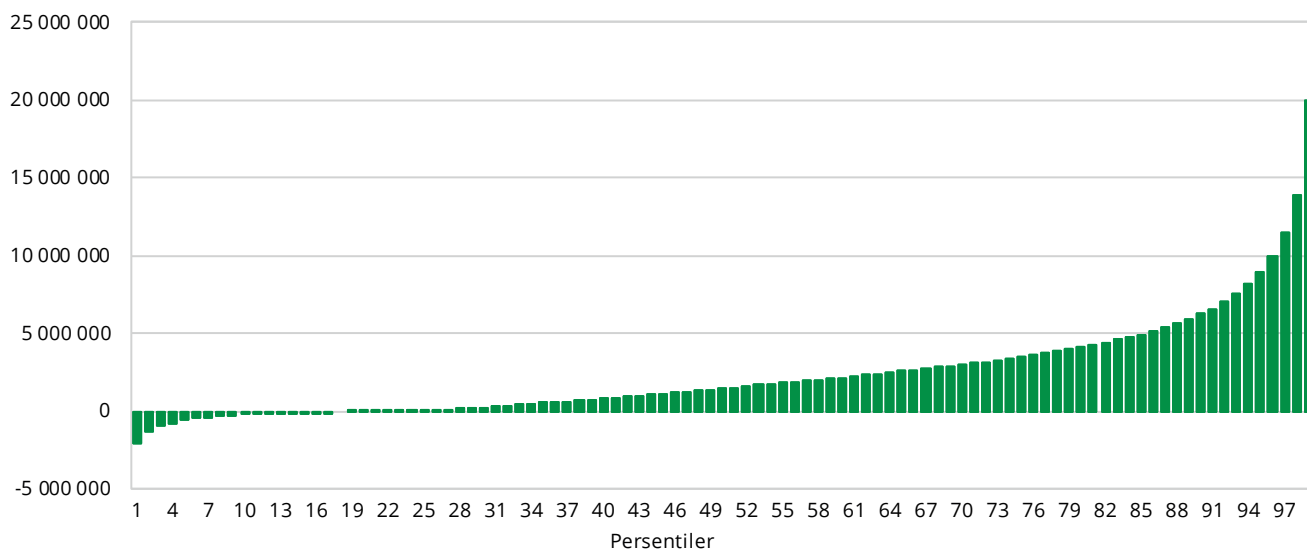
Husholdningenes lån med pant i bolig⁷ utgjorde 2 922 milliarder kroner ved utgangen av 2018. Boliglånenes andel av samlet gjeld er beregnet til om lag 79 prosent, en andel som har økt fra om lag 63 prosent i 1995. Lån med pant i bolig er enten nedbetalingslån eller rammelån.

Nedbetalingslånene utgjorde 2 426 milliarder kroner ved utgangen av 2018. Figur 6.14 viser at nedbetalingslånenes andel utgjorde 66 prosent av husholdningenes samlede gjeld.

Rammelånene skiller seg fra nedbetalingslånene ved at de er fleksible med hensyn til betaling av renter og avdrag. Dette har gjort rammelånene til en attraktiv finansieringskilde for kjøp av varige konsumgoder

⁷ Bankstatistikkens rapportssystem er revidert og revisjonen ble implementert fra og med statistikk året 2018. Revisjonen har skapt et brudd i tidsseriene for lån med pant i boligeiendom mellom 4. kvartal 2017 og 1. kvartal 2018. Beholdningstallene som presenteres i avsnittene nedenfor er ikke korrigert for bruddet.

Figur 6.15. Fordeling av nettoformue når beregnet markedsverdi på egen bolig inkluderes. Persentiler. 2017. Kroner

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

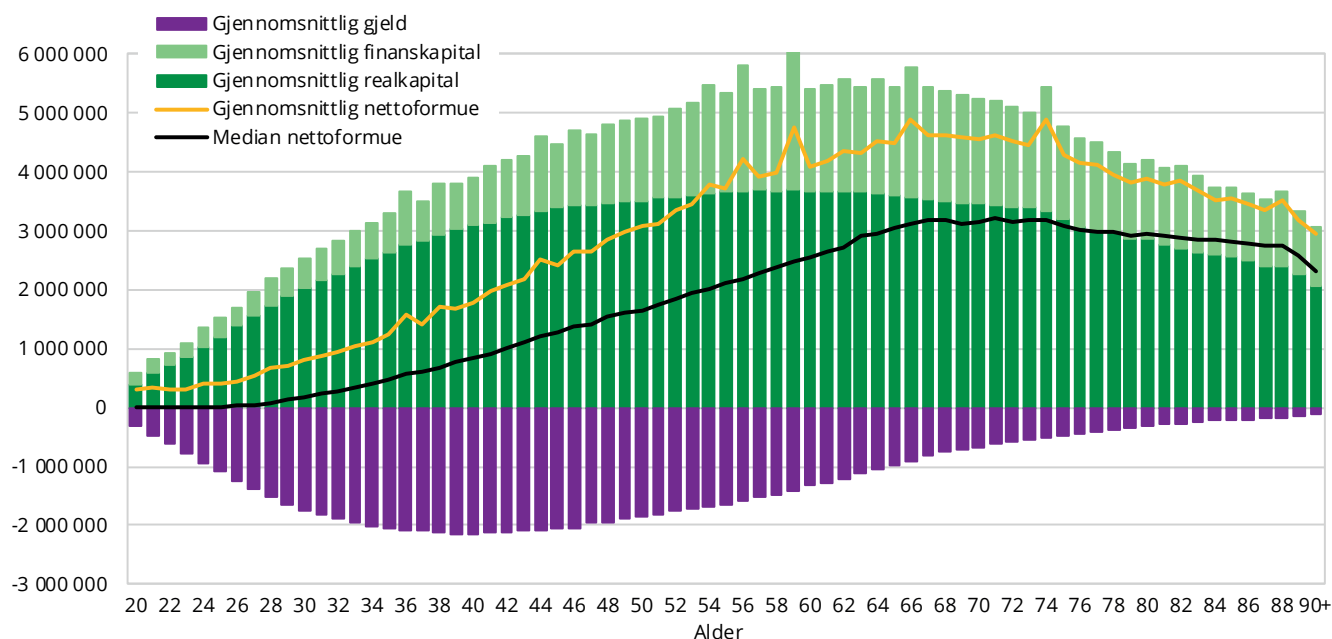
som for eksempel biler og fritidsbåter. Rammelånene utgjorde bare 2 prosent av samlet gjeld i 2005, mens andelen var nesten 19 prosent ved utgangen av 2011. I årene fram til 2015 stoppet imidlertid veksten opp, men utestående rammelånene har økt noe igjen i de siste årene. I 2018 økte rammelånene med 4 milliarder kroner og utgjorde 496 milliarder kroner ved utgangen av året. Dette tilsvarer en andel om lag 13 prosent av samlet gjeld.

Sammensetning og fordeling av husholdningenes formue og gjeld

Norske privathusholdningers realkapital hadde ved utgangen av 2017 en beregnet markedsverdi på 7 054 milliarder kroner ifølge SSB sin inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Realkapitalen består

først og fremst av boliger. 66 prosent av husholdningenes bruttoformue, summen av all formue før fratrekk av gjeld, var boligformue i 2017. I 2017 hadde boligene til norske privathusholdninger en antatt markedsverdi på 6 616 milliarder kroner. Dette var en nominell økning på nær 8 prosent fra 2016, da samlet beregnet markedsverdi utgjorde 6 138 milliarder kroner. Nesten syv av ti privathusholdninger eide i 2017 en primærbolig (boligen der boligeier er folkeregistrert bosatt) med en antatt markedsverdi på til sammen 5 954 milliarder kroner. Drøyt en av ti husholdninger eier minst én sekundærbolig, det vil si en ekstra bolig i tillegg til den man bor i (fritidseiendommer holdt utenfor). Beregnet markedsverdi for disse sekundærboligene utgjorde 662 milliarder kroner.

Figur 6.16. Husholdningenes formue og gjeld etter alder til hovedinntektstaker. 2017. Kroner

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.4. Husholdningenes formue etter inntekt. 2017. Prosent

	Milliarder kroner	Desiler - inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU)										Øverste 5 prosent	Øverste 1 prosent	Øverste 0,1 prosent
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Beregnet realkapital	7 054,4	3,1	4,4	6,2	7,7	8,9	10,0	11,2	12,7	14,8	21,1	12,3	3,3	0,5
Herav:														
Beregnet markedsverdi primærbolig	5 953,8	2,9	4,7	6,6	8,2	9,4	10,4	11,6	12,8	14,5	18,8	10,5	2,5	0,3
Beregnet markedsverdi sekundærbolig	662,3	4,1	2,8	3,8	5,0	5,9	7,2	8,9	11,6	16,3	34,3	22,4	7,2	1,2
Bruttofinanskapital i alt	2 920,6	12,3	3,2	4,1	4,7	5,2	5,9	6,7	8,1	10,9	38,9	31,0	18,2	7,4
Herav:														
Bankinnskudd i innenlandske banker	1 154,3	4,4	5,5	7,2	8,0	8,7	9,2	10,1	11,3	13,3	22,4	14,1	5,1	1,3
Andeler i aksje-, obligasjons- og pengemarkedsfond	153,4	4,5	3,1	4,4	5,6	6,7	7,7	9,2	11,1	14,6	33,1	23,2	10,2	3,2
Aksjer og andre verdipapirer	1 269,6	21,3	1,5	1,6	1,7	2,1	2,8	3,4	4,7	7,8	53,2	46,2	31,0	13,4
Aksjesparekonto	85,7	3,9	1,4	2,0	2,9	3,8	5,2	7,1	10,3	15,7	47,9	34,8	15,1	4,4
Beregnet bruttoformue	9 975,1	5,8	4,0	5,6	6,8	7,8	8,8	9,9	11,3	13,6	26,3	17,7	7,7	2,5
Sum gjeld	3 357,3	2,7	3,4	5,1	6,8	8,6	10,3	11,9	13,6	15,8	21,9	12,6	3,5	0,6
Beregnet nettoformue	6 617,8	7,3	4,4	5,8	6,8	7,4	8,1	8,9	10,2	12,6	28,6	20,3	9,8	3,4
Antall husholdninger	2 368 453	236 844	236 845	236 846	236 846	236 846	236 845	236 842	236 847	236 843	236 849	118 422	23 685	2 369

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

Stor formuesvekst

Basert på beregnet markedsverdi av landets boliger, hadde husholdningene en gjennomsnittlig nettoformue på om lag 2,8 millioner kroner i 2017. Dette var en økning på 7,5 prosent fra året før målt i faste priser. Norske husholdninger har hatt en betydelig økning i sin nettoformue de siste årene, framfor alt som følge av sterk vekst i boligpriser. I tillegg var 2017 et meget godt år for dem med aksjer. Dette førte til at verdien på bruttofinanskapital økte med vel 11 prosent i 2017, omregnet til faste priser. Fra 2010 til 2017 økte gjennomsnittlig nettoformue for alle privathusholdninger med vel 41 prosent målt i faste priser.

Formuesfordelingen har blitt skjeve

Figur 6.15 viser fordelingen av nettoformue etter persentiler i formuesfordelingen. Godt over halvparten av norske privathusholdninger, 57 prosent, hadde i 2017 en nettoformue på mer enn 1 million kroner. 42 prosent av husholdningene hadde mer enn to millioner kroner i nettoformue, mens hver femte husholdning hadde en nettoformue som oversteg 4 millioner kroner. Vel tre prosent av norske privathusholdninger hadde i 2017 en nettoformue på mer enn 10 millioner kroner.

Nettoformuen er svært skjevt fordelt blant husholdningene. I 2017 eide tidelen av husholdningene med høyest beregnet nettoformue over halvparten (51,6 prosent) av all nettoformue. De 1 prosent mest formuende husholdningene eide 21 prosent, mens de rikeste 0,1 prosent – knapt 2 400 husholdninger – eide 10

prosent av all formue. Formuesfordelingen har blitt skjeve de siste årene. I 2014 eide tidelen med høyest beregnet nettoformue 50,2 prosent av all formue, og denne andelen økte til 50,6 prosent i 2015 og til 50,7 prosent i 2016. De 1 prosent mest formuende husholdningene eide i 2014 og 2015 henholdsvis 19,0 og 19,8 prosent av totalformuen. Denne andelen var også på 19,8 prosent i 2016. Den økte formueskonsentrasjonen i toppen av formuesfordelingen henger blant annet sammen med en økning i verdiene på aksjer, andeler i fond og andre verdipapirer. Husholdningene med de høyeste formuene har gjennomgående plassert en høyere andel av sin formue i finanskapital.

Økt formue med alder

Husholdningenes nettoformue stiger jevnt med alderen til hovedinntektstakeren i husholdningen (se figur 6.16). For husholdninger der hovedinntektstakeren er 30 år var median nettoformue på vel 180 000 kroner i 2017. Median nettoformue på en million passerer ved fylte 42 år, mens en median på to millioner oppnås for husholdninger der hovedinntektstaker er i aldersgruppen 54-55 år. Deretter stiger nettoformuen fram til hovedinntektstakeren er tidlig i 70-årene. Blant disse pensjonisthusholdningene var median nettoformue på drøyt 3 millioner kroner i 2017, og medianen fortsetter å ligge godt over 2 millioner kroner blant personer i 70- og 80-årene. Også for de aller eldste husholdningene (hovedinntektstaker 90 år og eldre) ligger medianverdien for nettoformue godt over 2 millioner kroner i 2017.

Tabell 6.5. Husholdningenes finansielle balanse ved utgangen av 2017

	Norge	Danmark	Sverige	Storbritannia	Tyskland
Milliarder kroner					
Finansielle eiendeler / fordringer	4 509	8 623	13 384	67 625	57 672
Gjeld	3 500	3 709	4 161	18 544	16 999
Netto fordringer	1 009	4 915	9 223	49 081	40 672
Kroner per innbygger					
Finansielle eiendeler / fordringer	851 000	1 492 000	1 325 000	1 021 000	696 000
Bankinnskudd	235 000	230 000	181 000	244 000	274 000
Noterte verdipapirer	61 000	214 000	211 000	81 000	122 000
Unoterte aksjer og eierandeler	169 000	267 000	404 000	61 000	37 000
Forsikringstekniske reserver	285 000	774 000	509 000	597 000	259 000
Andre fordringer mv	101 000	7 000	20 000	38 000	4 000
Gjeld	661 000	642 000	412 000	280 000	205 000
Lån, obligasjoner og sertifikater	628 000	628 000	398 000	268 000	203 000
Annen gjeld mv	33 000	14 000	14 000	12 000	2 000
Nettoformue / nettofordringer	190 000	850 000	913 000	741 000	491 000
Fast eiendom, beregnet markedsverdi	1 250 000	964 000			
MEMO					
Fordringsrater, prosent av disponibel inntekt	310	653	603	525	316
Gjeldsrater, prosent av disponibel inntekt	240	286	187	145	94
Nettofordringsrater, prosent av disponibel inntekt	70	368	417	381	222
Folketall, 1000-personer ved utgangen av året	5 296	5 781	10 102	66 238	82 850

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For yngre husholdninger utgjør verdien av egen bolig det meste av bruttoformuen, mens blant de eldre er også finansformuen viktig. Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er i begynnelsen av 20-årene til i midten av 40-årene utgjør boligens verdi om lag 80 prosent av bruttoformuen, mens for de i 60-årene og eldre er denne andelen under 70 prosent.

Høy inntekt og høy formue

Det er en nær sammenheng mellom inntekt og formue. I tabell 6.4 er inntekten korrigert for ulik husholdningsstørrelse og ulik sammensetning, og deretter delt inn i ti like store grupper (desiler). Statistikken viser at husholdninger med høyt inntektsnivå ofte har en høy nettoformue. Tidelen husholdninger med høyest inntekt eide 28,6 prosent av all nettoformue i 2017, mens de ti prosent av husholdningene med lavest inntekt disponerte 7,3 prosent av all nettoformue det året. Tilsvarende andeler året før var henholdsvis 27,5 og 7,5 prosent.

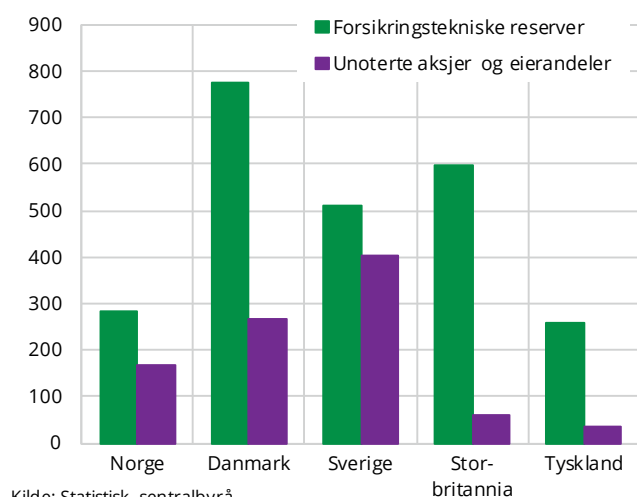
Nesten halvparten (46 prosent) av primærboligenes antatte markedsverdi disponeres av de tre øverste inntektsdesilene blant husholdningene, mens de tre laveste inntektsdesilene eide 14 prosent av denne boligformuen i 2017. Sekundærboliger er enda mer skjevfordelt. Vel 62 prosent av den beregnede markedsverdien til disse boligene tilhører husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene. En tredel av denne type boligformue disponeres alene av de ti prosent rikeste husholdningene. De tre laveste inntektsdesilene disponerer til sammenligning knapt 11 prosent av sekundærboligenes samlede markedsverdi.

Sterk konsentrasjon av finanskapital blant de med høyest inntekt

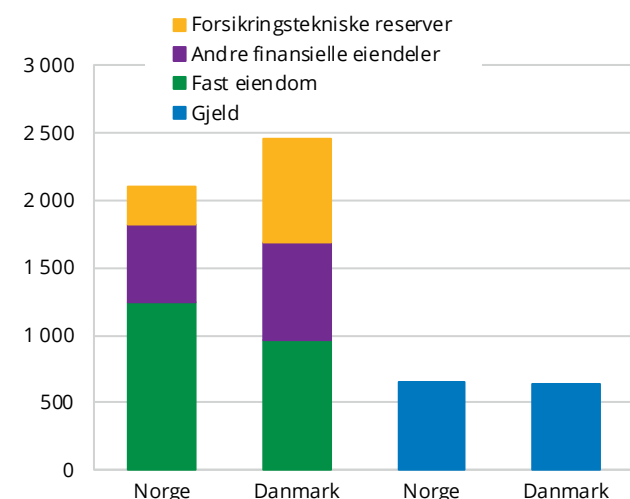
Finanskapitalen til norske husholdninger er mer ulikt fordelt enn realformuen, og statistikken viser en sterk konsentrasjon av denne typen formue blant husholdningene med høyest inntekt. Spesielt gjelder dette aksjer og andre verdipapirer der godt over halvparten av formuesverdien i 2017 eies av tidelen husholdninger med høyest inntekt. Dette tilsvarer 673 milliarder kroner. Dette var betydelig mer enn året før, da tilsvarende sum var 542 milliarder kroner. Økningen i aksjeformue blant husholdninger i toppen av inntektsfordelingen skyldes blant annet at aksjeverdiene økte sterkt i 2017. Hovedindeksen på Oslo Børs steg for eksempel med 19 prosent i 2017.

De 0,1 prosent med aller høyest inntekt, om lag 2 400 husholdninger, eide alene 13,4 prosent av denne finanskapitalen i 2017, litt mer enn året før (12,2 prosent). Dette utgjorde drøyt 170 milliarder kroner i 2017 sammenlignet med om lag 129 milliarder kroner i 2016. Men denne type formue eies også i stor grad av husholdninger med lave registrerte inntekter. Tidelen husholdninger med aller lavest inntekt blant privathusholdningene eide 21,3 prosent av den totale formuesverdien til aksjer og andre verdipapirer i 2017 (om lag 270 milliarder kroner). Mange av husholdningene som var i laveste inntektsdesil med stor aksjeformue, er husholdninger med negative inntekter på grunn av tap ved salg av aksjer eller underskudd i næringsvirksomhet. Bankinnskudd i innenlandske banker er fortsatt en stor formuespost blant privathusholdningenes finanskapital med til sammen 1 154 milliarder kroner i 2017. Nesten halvparten (47 prosent) av verdien på alle

Figur 6.17. Forsikringstekniske reserver, unoterte aksjer og eierandeler. 1000 kroner per innbygger ved utgangen av 2017

Figur 6.18. Husholdningenes formue og gjeld i Norge og Danmark. 1000 kroner per innbygger ved utgangen av 2017

bankinnskudd disponeres av husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene.

6.4. Sammenligning av husholdningenes balanser i fem land

I tabell 6.5 sammenligner vi norske husholdningers finansielle balanse med balansene til husholdningene i Danmark, Sverige, Storbritannia og Tyskland. Sammenligningen er foretatt for året 2017 som er det siste oppdaterte år i Eurostats database. Tabellen viser blant annet detaljerte balanser per innbygger omregnet til norske kroner samt fordrings-, gjelds- og nettofordringsrater for husholdningene i landene.

Husholdningenes finansielle nettoformue eller nettofordringer (differansen mellom fordringer og gjeld) varierer mye mellom landene i tabellen. Det er spesielt norske husholdninger som skiller seg ut med betydelig lavere finansielle nettoformue enn husholdningene i de

andre fire landene. Høyest nettoformue hadde svenske husholdninger med 913 000 kroner per innbygger som er 723 000 kroner høyere enn nettoformuen til norske husholdninger.

Forskjellene illustreres også av nettofordringsraten som er nettoformuen regnet i prosent av disponibel inntekt. De høyeste nettofordringsratene hadde svenske, britiske og danske husholdninger med hhv. 417, 381 og 368 prosent av disponibel inntekt. Dette var betydelig høyere enn tyske husholdningers nettofordringsrate som var 222 prosent, mens norske husholdningers fordringsrate ble anslått til beskjedne 70 prosent av disponibel inntekt i 2017.

Store strukturelle forskjeller i balansene

To finansobjekter på fordringssiden av balansene bidrar i særlig grad til forskjellene i nettofordringene mellom de fem landene. Det er forsikringstekniske reserver og unoterte egenkapitalinstrumenter og beholdningstillene er illustrert i figur 6.17. Figuren viser at forsikringstekniske reserver på tyske og norske husholdningers balanse er beregnet vesentlig lavere enn reservene på balansene til husholdningene i de tre øvrige landene. Figuren illustrerer også nivåforskjellene for unoterte aksjer og andre eiendeler. Her er det britiske og tyske husholdninger som er registrert med lave beholdningstall som trekker for nettofordringene ned.

Nivåforskjellene er spesielt stor for forsikringstekniske reserver. Figur 6.17 viser at verdien av danske husholdningers reserver var 515 000 kroner høyere enn reservene som var registrert på tyske husholdningers balanser ved utgangen av 2017. Forholdet skyldes i hovedsak forskjellig utforming av pensjonssystemene og problemstillingen er utdypet i boks 6.1. Av figur 6.17 framgår det at nivåforskjellen for unoterte aksjer og eierandeler mellom svenske og tyske husholdninger var 367 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2017. Unoterte aksjer og eierandeler på norske husholdningers balanse hadde også lavere verdi enn de samme eiendelene på danske og svenske balanser. Ulik klassifisering av boligselskaper og forskjellige metoder for beregning av markedsverdier på unoterte aksjer bidrar til avikene i aksjetallene mellom de nordiske landene, men beregningstekniske forhold kan ikke alene forklare de observerte nivåforskjellene for unoterte egenkapitalinstrumenter mellom landene ved utgangen av 2017.

Nordmenn og dansker på gjeldstoppen

Gjeldsnivået varierer mye mellom de fem landene i tabell 6.5 og gjeldstallene forklarer i vesentlig grad de store forskjellene i husholdningenes nettoformue. Av tabellen framgår det at norske husholdninger hadde den høyeste gjelda og nivået ble beregnet til 661 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2017. Dette er noe høyere enn gjelda til danske husholdninger, men de danske husholdningene hadde den høyeste gjeldsraten, anslått til 286 prosent av disponibel inntekt mot 240 prosent for norske husholdninger. I 2017 var det

Boks 6.1 Forsikringstekniske reserver, unoterte aksjer og eierandeler

Forsikringstekniske reserver. Ulik utforming av pensjons-systemene forklarer i stor grad nivåforskjellene som framkommer for forsikringstekniske reserver i tabell 6.5. Generelt kan pensjonsordningene i pensjonssystemet deles inn to hovedgrupper; fonderte og ikke-fonderte ordninger (se kapittel 5.3 Opparbeidede pensjonsrettigheter). I figuren er forholdet mellom de to hovedgruppene illustrert ved hjelp av husholdningenes pensjonsrettigheter. Figuren er basert på tall rapportert til Eurostat for året 2015 (foreløpig eneste år som foreligger) og viser store forskjeller mellom de fem landene.

I Danmark utgjorde opptjente rettigheter i fonderte ordninger 67 prosent av husholdningenes pensjonsrettigheter i 2015. Dette er høyt over Tyskland og Norge hvor de fonderte ordningenes andeler utgjorde hhv 9 og 12 prosent. De observerte forskjellene forklares i hovedsak av offentlige ikke-fonderte pensjonsordninger som dominerer pensjonssystemene i Tyskland og Norge, mens fonderte pensjonsordninger i arbeidsmarkedet er mye viktigere i det danske pensjonssystemet. I Norge omfatter de offentlige ikke-fonderte ordningene Staten pensjonskasse og folketrygden, mens de fonderte ordningene omfatter tjenestepensjonene i kommuneforvaltningen og næringslivet.

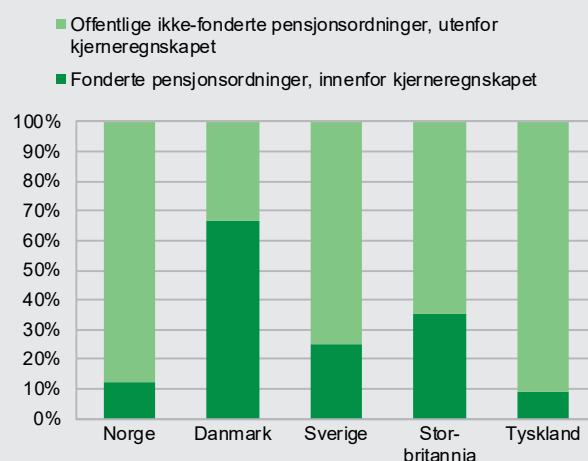
De store forskjellene som er beskrevet over påvirker i vesentlig grad hovedbildet i tabell 6.5 fordi tabellen bare omfatter rettigheter i de fonderte pensjonsordninger. Opptjente rettigheter i offentlige ikke-fonderte ordninger inngår ikke i tabellen. Disse pensjonsrettighetene beregnes ikke i det løpende publiserte nasjonalregnskapet, men rapporteres i det obligatoriske tabellprogrammet til Eurostat.

Verdsetting av unoterte aksjer. Spesielle utfordringer knytter seg til behandlingen av ikke-børsnoterte aksjer og eierandeler (unoterte aksjer) i finansregnskapet. Problemstillingen skyldes et svakt statistikkgrunnlag kombinert med internasjonale anbefalingene for verdsetting av ikke-noterte verdipapirer. Det er flere anbefalte metoder, men hovedalternativet er vanskelig å implementere for små land som Norge. I Norge blir derfor unoterte aksjer tallfestet

på basis av bokførte regnskapsverdier, mens våre nordiske naboland i større grad beregner markedsverdier for aksjene. Det er rimelig å anta at bokførte verdier vil være lavere enn beregnede markedsverdier.

Eierandeler i boligselskaper. Forskjellig klassifisering av boligselskaper som borettslagene i Norge, bostadsrättsforeninger i Sverige og andelsboliger i Danmark skaper også avvik i tallene for unoterte aksjer og eierandeler. I Norge er borettslag klassifisert som enheter i husholdningssektoren. I det norske finansregnskapet vil borettslagenes bankinnskudd og gjeld inngå på husholdningenes balanse, mens boligene vil inngå i husholdningenes realkapitalbeholdninger i det ikke-finansielle regnskapet. I Danmark og Sverige er andelsboliger og bostadsrättsforeninger klassifisert som ikke-finansielle foretak. Dette fører til at husholdningene får eierandeler i boligselskapene (aksjer eller kapitalinnskudd). Det er rimelig å anta at forholdet trekker opp tallene for unoterte aksjer og eierandeler i det danske og svenske finansregnskapet.

Husholdningenes opptjente rettigheter i fonderte og offentlige ikke-fonderte pensjonsordninger. Prosentandeler ved utgangen 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

bare norsk og danske husholdninger som hadde en gjeldsrate over 200 prosent. Gjeldsratene til britiske og svenske husholdninger ble beregnet til hhv 145 og 187 prosent av inntektene, mens tyske husholdningers gjeldsrate ble anslått til beskjedne 94 prosent av disponibel inntekt. Tyske husholdninger hadde også det laveste gjeldsnivået med 205 000 kroner per innbygger i 2017.

Låneopptak og gjeld vil i stor grad være koblet til anskaffelser og eierskap av boliger og fritidseiendommer. I Norge utgjør fast eiendom den største komponenten i husholdningenes samlede formue, mens lån med pant i fast eiendom utgjør den største gjeldskomponenten på balansen. Som det fremgår av tabell 6.5, trekker det høye gjeldsnivået ned den finansielle nettoformuen for norske husholdninger.

Fast eiendom er en viktigere formueskomponent for nordmenn

Et mer utfyllende bilde av husholdningenes samlede nettoformue får vi når boligformuen legges til den finansielle nettoformuen. På grunn av manglende statistikk har vi kun tall for boligformuen til norske og danske husholdninger. Bruttoformuen og gjelda til husholdningene i Danmark og Norge er illustrert i figur 6.18. Bruttoformuen, som er summen av alle eiendelene før fratrekk av gjeld, er i figuren delt mellom fast eiendom, forsikringstekniske reserver og andre finansielle eiendeler.

Figur 6.18 viser hvor stor betydning forsikringstekniske reserver har for hovedbildet. Holdes reservene utenfor har de norske husholdningene den høyeste formuen. Ved utgangen av 2017 utgjorde summen av fast eiendom og andre finansielle eiendeler på norske balanser

1,8 millioner kroner per innbygger mot danskenes 1,7 millioner kroner. Forklaringen er høyere norsk boligformue og boligformuen mer enn veier opp for andre finansielle eiendeler som var tallfestet lavere på balansene til de norske husholdningene.

Nordmenn investerer minst og danskene mest i noterte verdipapirer

Andre finansielle eiendeler omfatter blant annet bankinnskudd mv og noterte verdipapirer. Tabell 6.5 viser at nivåforskjellene for husholdningenes bankinnskudd er mer moderate mellom landene. En forklaring er bankkontoenes sentrale funksjon for de løpende betalingstransaksjonene som fører til at det på ethvert tidspunkt vil stå inne beløp av en viss størrelse på kontoene. Banksparing med skattefradrag, som vi har hatt i Norge i mange år, kan ha trukket opp norske bankinnskudd. Det var tyske husholdninger som hadde de høyeste innskuddene med 274 000 kroner per innbygger. Dette var 93 000 kroner høyere enn svenske husholdninger som hadde de laveste innskuddene per innbygger.

Noterte verdipapirer omfatter noterte aksjer, verdipapirfondsandeler samt sertifikater og obligasjoner. Av tabell 6.5 fremgår det at norske husholdninger hadde de laveste beholdningstallene for noterte verdipapirer med 61 000 kroner per innbygger. Til sammenligning utgjorde de danske husholdningenes eiendeler i noterte verdipapirer 214 000 kroner per innbygger ved utgangen av 2017. Tallene kan antyde at norske husholdninger over tid har investert betydelig mindre i noterte verdipapirer sammenlignet med husholdningene i Danmark og Sverige. En forklaring kan være at husholdningene i Norge i større grad har investert tilgjengelige midler i fast eiendom. Nivåforskjellene for noterte verdipapirer mellom norske, tyske og britiske husholdninger var imidlertid mindre i 2017.

Solide statsfinanser kan også være en forklaringsfaktor bak norske husholdningers tilpasning i verdipapirmarkedene. Norge skiller seg fra de andre land ved statsforvaltningens høye sparing og store investeringer i Statens pensjonsfond. Statens pensjonsfond hadde ved utgangen av 2017 en markedsverdi som omtrent tilsvarte de opptjente rettighetene til fremtidige pensjonsutbetalinger fra folketrygden. De store statlige fondsmidlene skaper forventninger om at staten kan finansiere sine langsiktige utgifter og forpliktelser som for eksempel pensjonsrettighetene i folketrygden. Slike forventninger kan ha betydning for spare- og investeringsadferden til norske husholdninger, blant annet i form av lavere investeringer i finansiell kapital. I tillegg er den skattemessige behandlingen av eiendom mer gunstig enn for finansformue i Norge.

Begrepsdefinisjoner

Nedenfor gis en forklaring av noen begreper og uttrykk som benyttes i Økonomisk utsyn. Hensikten er ikke å gi en uttømmende oversikt, men å gi en nærmere utdyping av begreper som ikke forklares i den løpende teksten.

Nasjonalregnskapets avgrensning av den norske økonomien

Nasjonalregnskapet gir en oversikt over norsk økonomi, noe som fordrer en *prinsipiell avgrensning* mot andre lands økonomier. Dette gjøres ved å definere begrepet *institusjonell enhet* eller økonomisk aktør. Økonomiske aktører tar økonomiske beslutninger på selvstendig grunnlag, kan påberope seg eierskap til økonomiske verdier, og kan legge fram resultat- og balanseregnskap for sin virksomhet. Den institusjonelle enheten er normalt sammenfallende med juridisk enhet, for eksempel aksjeselskap, eller fysisk person. Nasjonalregnskapets oppgave er å gi oversikt over økonomien til de institusjonelle enhetene som kan sies å være *hjemmehørende i et land*. De hjemmehørende enhetene kalles *innlendinger* og ikke-hjemmehørende enheter omtales som *utlendinger*. Generelt er en institusjonell enhet hjemmehørende i det landet den har sitt *økonomiske interesse-sentrum*. Det fordrer at enheten deltar i det økonomiske liv innenfor et lands økonomiske territorium på varig basis, konvensjonelt satt til minst et år. Denne grensen må tolkes mer som en understrekning av varighet, enn som en absolutt grense. Det er viktig å merke seg at hjemmehørende enhet eller innlending som begrep i nasjonalregnskapet ikke har noe med statsborgerskap eller nasjonalitet å gjøre. Gjennom nasjonalregnskapets kildemateriale blir hjemmehørende enheter eller innlendinger i *praksis* bestemt av regelverket for registrering i de statistiske registrene. Viktigst er reglene for bosatte i befolkningsregisteret og for registrering som enhet i virksomhets- og foretaksregisteret.

Kapittel 2

Årslønn for heltidsansatte: Begrep som benyttes i den årlige lønnsstatistikken til Statistisk sentralbyrå. Det omfatter samlet lønn eksklusive overtidsgodtgjørelse og naturallønn som en heltidsansatt lønnstaker oppnår hvis vedkommende har utført et avtalefestet normalårsverk, og det er et normalt antall arbeidsdager i året.

Årslønn: Begrep som benyttes i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU). Begrepet kan både dekke heltidsansatte lønnstakere og beregnede årsverk for alle lønnstakere, det vil si både heltidsansatte og deltidsansatte. I de tilfeller begrepet omhandler heltidsansatte er begrepet synonymt med begrepet Årslønn for heltidsansatte i SSBs lønnsstatistikk (definert over). I tilfeller der begrepet omhandler beregnede årsverk, er deltidsansatte regnet om til heltidsekvivalenter, ved å ta utgangspunkt i

avtalt arbeidstid for deltidsansatte i forhold til avtalt arbeidstid for heltidsansatte.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom total lønn (definert over) og antall utførte timeverk for lønnstakere. Antall utførte timeverk inkluderer overtid, mens fravær på grunn av sykdom, permisjon og ferie ikke regnes med.

Lønnskostnader per utførte timeverk:

Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom totale lønnskostnader og antall utførte timeverk (se ovenfor). Lønnskostnader er definert som summen av total lønn (se ovenfor) og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier.

Reallønn: Er et uttrykk for forholdet mellom et lønnsbeløp og en relevant pris. Når formålet er å måle lønnsattsens kjøpekraft, er det konsumprisindeksen som er relevant, og man beregner konsumreallønn. Når formålet er å måle lønnsevnen i en bedrift eller næring, beregnes produsentreallønn ved å måle lønn i forhold til prisen på bedriftens/næringens produksjon.

Justerte konsumprisindekser: Statistisk sentralbyrå publiserer månedlig tre indikatorer som har til hensikt å belyse utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer (KPI-JA) og konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Etableringen av KPI-JA og KPI-JAE hadde sin bakgrunn i Norges Banks nye mandat for pengepolitikken gitt i mars 2001

Kapittel 3

Disponibel inntekt for Norge

= Bruttonasjonalinntekt - Kapitalslit - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Bruttonasjonalprodukt - Kapitalslit - Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Sparing for Norge + Konsum i alt

Disponibel realinntekt for Norge: Disponibel inntekt for Norge korrigert for prisstigningen på varer og tjenester som anvendes innenlands.

EU15: Dette er en samlebetegnelse for Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Storbritannia. **EU28:** Dette er en samlebetegnelse og innbefatter landene i EU15, Bulgaria, Den tsjekkiske republikk, Estland, Kroatia,

Kypros, Latvia, Litauen, Ungarn, Malta, Polen, Romania, Slovenia og Slovakia.

Formuesinntekter: Inntekt mottatt av eiere av finanskapital, eller faste ikke-produserte eiendeler som stilles til rådighet for en annen institusjonell enhet.

Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto: Netto overføringer til utlandet i form av inntekter som lønn, renter, aksjeutbytte med videre (og eventuelle produksjonsskatter, netto), etter fradrag for tilsvarende overføringer fra utlandet. Tidligere betegnet som «renter og aksjeutbytte med videre til utlandet, netto». Denne posten representerer forskjellen mellom BNP og BNI.

Formuesutgifter: Beløp som de som disponerer finanskapital eller faste ikke-produserte eiendeler er forpliktet til å betale til eierne av finanskapitalen eller de faste ikke-produserte eiendelene.

Kjøpekraftspariteter: Indekser som måler forskjeller i prisnivået mellom land i et gitt år. Indeksene kan beregnes for flere aggregerte størrelser, for eksempel BNP og privat konsum. Kjøpekraftspariteter brukes først og fremst i internasjonale sammenligninger av makroøkonomiske størrelser per innbygger, for eksempel BNP, konsum og nasjonalinntekt. Prisinivåjustering av slike størrelser får fram realverdien av forskjellene mellom land. Beregninger av kjøpekraftspariteter gjøres av flere institusjoner: OECD/Eurostat for OECD-landene og øvrige europeiske land, mens Verdensbankens «International Comparison Program» beregner dem for land utenfor OECD.

Markedsrettet virksomhet: Dette er en næringsgruppe som omfatter den produksjonen som omsettes i marked_er. Den utelater produksjon i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner. Man kan også begrunne utelatelse av boligjenester, fordi disse tjenestene i liten grad omsettes i Norge og andre land der de fleste boliger er selveide. Markedsrettede fastlandsnæringer utelater i tillegg til de ovennevnte næringene også utenriks sjøfart, rørtransport og olje- og gassutvinning.

Markedsverdi: Bruttonasjonalproduktet (BNP) er målt i markedsverdi, og definert som summen av bruttoproduktet over alle næringer målt i basisverdi, tillagt summen av alle produktskatter og fratrasket summen av alle produktsubsidier.

Nasjonalinntekt = Bruttonasjonalinntekt – Kapitalslit.

Bruttonasjonalinntekt = BNP i markedsverdi pluss netto inntekter fra utlandet til Norge. Disse inntektene omfatter først og fremst lønn, renter, aksjeutbytte og andre formuesinntekter.

Næringsskatter: Overføringer til offentlig forvaltning fra innenlandske produsenter i form av skatter og avgifter som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som

ikke varierer i takt med produksjonen av produkter. De viktigste næringsskattene er knyttet til utvinning av råolje og naturgass (produksjonsavgift, arealavgift med videre).

Næringssubsidier: Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter i form av støtteutbetalinger som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som ikke varierer i takt med produksjonen av produkter. De viktigste næringssubsidiene er knyttet til jordbruk.

Produktskatter: Overføringer fra innenlandske produsenter til offentlig forvaltning i form av skatter og avgifter som varierer i takt med produksjonen av produkter, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktskatter er merverdiavgift, avgift på motorkjøretøyer, bensinavgift, og avgift på alkoholholdige drikkevarer.

Produktsubsidier: Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter og som varierer i takt med produksjonen av produkter, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktsubsidiene er subsidier til forskning, subsidier på jordbruksprodukter, og subsidier til privat undervisning.

Reinvestert fortjeneste: Reinvestert fortjeneste er den del av et selskaps (investeringsobjekts) resultat etter skattekostnad, og som ikke deles ut som utbytte til aksjonærene, men pløyes tilbake i selskapet (investeringsobjektet). Reinvestert fortjeneste er altså differansen mellom det totale resultatet og faktisk utbetalt utbytte. Motposten til inntektsposten reinvestert fortjeneste finnes i finansregnskapet under samme betegnelse. Et tilbakeholdt overskudd i et direkte investeringsselskap, representert ved et positivt tall for posten direkte investering, blir i utenriksregnskapet vist som en investeringstransaksjon som øker investors fordringer på investeringsselskapet. Dersom utbetalt utbytte overstiger resultatet, blir reinvestert fortjeneste negativ, noe som kan tolkes som en desinvestering (tapping).

Rente- og stønadsbalansen

= Inntekter fra utlandet - Utgifter til utlandet

= Lønn fra utlandet + Renteinntekter fra utlandet + Aksjeutbytte med videre fra utlandet + Reinvestert fortjeneste fra utlandet + Andre løpende overføringer fra utlandet - Lønn til utlandet - Renteutgifter til utlandet - Aksjeutbytte med videre til utlandet - Reinvestert fortjeneste til utlandet - Andre løpende overføringer til utlandet.

SkatteFUNN ble opprettet i 2002 som et tiltak for å øke norsk næringslivs forsknings- og utviklingsinnsats. Ordningen er rettighetsbasert og innebærer at alle prosjekter som tilfredsstiller kravene i lov og forskrift, har rett til skattefradrag. Det beregnede skattefradraget er begrenset til 20 prosent av de berettigede kostnadene

til godkjent FoU-prosjekt for små og mellomstore foretak (SMB) og 18 prosent for øvrige foretak. Grensene for prosjektkostnader har blitt utvidet flere ganger og ligger per i dag på 25 millioner kroner for et egenutført forsknings- og utviklingsprosjekt. Dersom forsknings- og utviklingsprosjekt utføres helt eller delvis av forskningsinstitusjon godkjent av Norges forskningsråd, er denne grensen utvidet inntil 50 millioner kroner.

Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto: Netto løpende overføringer til utlandet utenom formuesinntekt og lønn til utlandet, netto. Denne posten representerer forskjellen mellom BNI og brutto disponibel inntekt for Norge.

Verdisett: Tilgang av produkter verdsettes i basisverdi, anvendelse av produkter verdsettes i kjøperverdi. Kjøperverdien er den verdien som kjøperen faktisk betaler for produktene, inklusive eventuelle produkt-skatte minus produktsubsidier, og inklusive eventuelle transportkostnader. Refunderbar inngående merverdiavgift er ikke inkludert i kjøperverdien. Eksport verdsettes til fob, import verdsettes til cif (for internasjonal rapportering beregnes også total import til fob).

Kapittel 4

Statistikk om befolkning

Folkemengde: Alle tall gjelder hjemmehørende (de jure) folkemengde per 1. januar. Hvem som skal regnes som bosatt i Norge og hvor i Norge en person skal regnes som bosatt, er fastlagt i lov om folkeregistrering av 16. januar 1970.

Befolkningsvekst: Det er to måter å beregne årlig befolkningsvekst; 1) summen av fødselsoverskudd (fødte minus døde) og nettoinnflytting, eller 2) folkemengde 1. januar aktuelt år minus folkemengde 1. januar året før. Ideelt sett skulle de to måtene gi samme resultat. Lang erfaring har vist at det ikke alltid er slik, noe som skyldes korreksjoner, annulleringer, forsinkede meldinger til folkeregisteret, osv.

Innflytting, utflytting: Som flytting regnes registrert flytting for en person mellom to norske kommuner eller mellom en norsk kommune og utlandet.

Nettoinnflytting: Innflyttinger minus utflyttinger.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er summen av de aldersspesifikke fruktbarhetsratene for kvinner i alderen 15-49 år i en gitt tidsperiode (vanligvis et kalenderår). SFT kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde dersom fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer før alder 50.

Forventet levealder ved fødselen referer til det antall år en nyfødt vil leve dersom de gjeldende aldersspesifikke dødssannsynligheter i en periode (som regel et kalenderår) varer ved.

Statistikk om arbeidsmarkedet

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene.

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år.

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie og lignende er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuka.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervju-tidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltakelsen eller yrkesfrekvensen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken ble fram til og med 2014 bygd på ulike offentlige registre, der NAV sitt Aa-register var det viktigste. Fra og med 2015 ble rapportering fra arbeidsgiverne til Aa-registeret og noen rapporteringer til Skatteetaten og SSB samlet i en ny felles rapporteringsløsning kalt a-ordningen.

A-ordningen er en samordnet digital innsamling av opplysninger om arbeidsforhold, inntekt og skattetrekk til Skatteetaten, NAV og SSB. Ordningen innebærer at SSB får opplysninger om lønn og ansatte direkte fra a-meldingen, som er den elektroniske meldingen som

inneholder alle opplysningene som samles inn, i stedet for flere ulike kilder som frem til 2014.

Statistikken dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR))

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året. Dette begrepet ligger nær opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi ikke alle som har søkt arbeid har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplæringstiltak klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelig for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Sysselsetting i NR: NR dekker all sysselsetting i innenlandske bedrifter, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge. Personer som kommer sammen med sin utenlandske bedrift på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale

folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er en betydelig underrapportering av særlig tjenesteytere til de aktuelle registrene.

Kapittel 5

Produksjon og konsum i offentlig forvaltning

Med noen få unntak, omsettes ikke *produksjon i offentlig forvaltning* i ordinære markeder. Dermed mangler man priser til å verdsette produksjonen på samme måte som i privat sektor. I nasjonalregnskapet beregnes derfor produksjon i offentlig forvaltning som summen av produksjonskostnadene. Det betyr at produksjonen i offentlig forvaltning settes lik summen av lønns-kostnader (bruken av egen arbeidskraft), kapitalslit (bruken av egen produksjonskapital), produktinnsats (varer og tjenester som offentlig forvaltning anvender til sine produksjonsformål) og netto næringskatter på egen virksomhet. Den offentlige forvaltningens bruttoprodukt framkommer som summen av lønns-kostnader, kapitalslit og netto næringskatter. Netto næringskatter representerer små beløp siden det bare er enkelte typer avgifter som det offentlige betaler, for eksempel motorvognavgift.

Konsum i offentlig forvaltning er definert som utgifter til varer og tjenester disponert av forvaltningen. Konsumutgiftene verdsettes som produksjonen, med fratrekk av gebyrinntekter og egne investeringsarbeider, og tillagt overføringer i naturalier til husholdningene (produktkjøp).

Gebyrinntektene består av egenbetalinger for bruk av offentlige tjenester, samt diverse salgs- og leieinntekter som virksomhetene i stats- og kommuneforvaltningen har. Gebyrinntektene i kommuneforvaltningen utgjør den største delen, og eksempler på dette er brukerbetalinger for hjemmetjenesten, oppholdsbetaling i barnehager og skolefritidsordninger, samt årsgebyrer knyttet til vann, avløp og renovasjon.

Egne investeringsarbeider omfatter blant annet egen FoU-aktivitet. Verdien av de egne investeringsarbeidene måles ved å summere produksjonskostnadene (hovedsakelig lønnsutgifter og utgifter til produktinnsats) som brukes til å framstille dem. Investeringsarbeidene regnes med som bruttoinvesteringer og avstedkommer dermed et kapitalslit, som inkluderes i beregningen av offentlig konsum. For å unngå dobbelttelling, må derfor produksjonskostnadene knyttet til de egne investeringsene også komme til fratrekk i konsumberegningen.

Overføringer i form av naturalier til husholdningene er definert som offentlig forvaltnings finansiering av varer og tjenester fra aktører utenfor offentlig forvaltning som viderefremmes til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester,

legemidler og annet medisinsk utstyr levert fra private aktører. Det offentliges finansiering av private barnehageplasser er et annet eksempel.

Definisjonsforskjeller mellom stats- og kommuneregnskapet og offentlige finanser i nasjonalregnskapet

Regnskapsprinsipper: Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av norsk økonomi i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land. Her bearbeides og sammenstilles blant annet offentlig forvaltnings finanser sammen med inntekter og utgifter for andre sektorer i økonomien. Ifølge internasjonale standarder skal nasjonalregnskapet settes opp etter det såkalte påløptprinsippet. Dette prinsippet innebærer at utgiftene skal registreres når aktiviteten finner sted, og inntektene skal henføres til den periode de er opptjent, ikke når de bokføres eller betales.

Sektoromfang: I nasjonalregnskapet defineres offentlig forvaltning som institusjonelle sektorer som i tillegg til å ivareta et politisk ansvar, har som oppgave å iverksette og håndheve reguleringer, produsere tjenester (hovedsakelig ikke-markedsrettede) for individuelt og kollektivt konsum, samt omfordele inntekt og formue. Statlig og kommunalt eide foretak regnes som markedsprodusenter og faller derfor utenfor nasjonalregnskapets definisjon av offentlig forvaltning.

Kildene

Statsregnskapet: Statsregnskapet (St.meld. nr. 3) gir informasjon om de økonomiske transaksjonene i statskassen medregnet folketrygden, samt driftsresultatet i den statlige forretningsdriften. Den statlige forretningsdriften omfatter næringsvirksomhet der staten har et ubegrenset økonomisk ansvar. Eksempler på slike enheter er Statsbygg og Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). I statsregnskapet benyttes kontantprinsippet for registrering av økonomiske transaksjoner. Dette er et regnskapsprinsipp som gir oversikt over kontante inn- og utbetalinger og endring i likviditet. Dette medfører at regnskapstransaksjonene i en periode ikke nødvendigvis gjenspeiler aktiviteten som har funnet sted i den samme perioden, da det er betalingstidspunktet som er avgjørende for hvilken periode transaksjonen skal føres. Av praktiske årsaker har imidlertid SSB valgt å legge til grunn de fleste utgiftskomponentene i statsregnskapet uten videre bearbeiding. Per i dag er det kun statsforvaltningens skatter og avgifter på inntektssiden, samt produksjonssubsidier på utgiftssiden som føres etter påløptprinsippet i nasjonalregnskapet. I tillegg beregner nasjonalregnskapet kostnader ved bruk av realkapital (bygninger, maskiner, utstyr med videre).

Andre stats- og trygderegnskap: I løpet av de siste 10-15 årene har det pågått en betydelig omorganisering av statlig virksomhet. Særlig gjelder dette den økende ten-

densen til fristilling av virksomheter i statsforvaltningen (nettobudsjettering). Nettobudsjettering innebærer at Stortingets økonomiske kontroll er begrenset til å bevilge en økonomisk ramme for virksomheten. Mens aktiviteten i den sentrale statsforvaltningen er gitt av de økonomiske rammene Stortinget fastsetter, kan de nettobudsjetterende virksomhetene ha inntekter utover bevilgningene i statsregnskapet. Denne fristillingen innebærer at statsregnskapet er utilstrekkelig i beregning av sentrale nasjonalregnskapsstørrelser. For å få informasjon om aktiviteten i nettobudsjetterte enheter må egne regnskaper hentes inn. Totalt dreier dette seg om rundt 100 enheter (blant annet samtlige helseforetak, universiteter og høyskoler og kapitalforvaltningsenheter som Statens pensjonsfond – Norge og Petroleumsforsikringsfondet). Enhetene i denne delsektoren av statsforvaltningen er underlagt regnskapsloven, noe som betyr at institusjonenes regnskap må settes opp etter påløptprinsippet.

Kommuneregnskapet: Kommuneforvaltningen omfatter kommunene, fylkeskommunene, kirkelige fellesråd og kommunale foretak som driver ikke-markedsrettet virksomhet. Regnskapsprinsippet som brukes i kommuneforvaltningen kalles anordningsprinsippet. Dette prinsippet innebærer at alle kjente utgifter, utbetalinger, inntekter og innbetalinger skal tas med i regnskapet for vedkommende periode, uavhengig av om de er betalt eller ikke når perioden avsluttes. Anskaffelse og anvendelse av varer og tjenester bokføres ved henholdsvis mottak og levering. Bokførte verdier i kommuneregnskapet sammenfaller i flere tilfeller med påløpte verdier enn i statsregnskapet, og krever slik sett mindre bearbeiding for å inngå som en del av nasjonalregnskapet.

Ulike overskuddsbegreper

For å illustrere forskjellen mellom statsregnskapet og statlige finanser i nasjonalregnskapet, kan man ta utgangspunkt i de ulike overskuddsbegrepene som benyttes. Som mål for overskudd bruker statsregnskapet overskudd før lånetransaksjoner, mens det i nasjonalregnskapet benyttes nettofinansinvestering. Det er særlig tre forhold som forklarer avvik mellom overskuddsberegningene i statsregnskapet og nasjonalregnskapet:

Kapitalinnskudd: Kapitalinnskudd i statsforvaltningen omfatter tilskudd til investeringer i og salg av eiendeler knyttet til statens forretningsdrift, deriblant SDØE. I statsregnskapet føres disse transaksjonene som løpende inntekter og utgifter. I nasjonalregnskapet blir de behandlet som finanstransaksjoner, siden statens forretningsdrift i hovedsak driver med markedsrettet aktivitet, og kapitalinnskudd i disse enhetene kan medføre avkastning. Finansdepartementets føringsmåte av investeringene i forretningsdriften innebærer dermed et driftsresultat som avviker fra nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Påløpte skatter: Ifølge nasjonalregnskapet skal tall for skatter, medregnet trygde og pensjonspremier, og produksjonssubsidier regnskapsføres med påløpte beløp for det enkelte år, mens skatteinntektene i statsregnskapet er bokført etter kontantprinsippet. For enkelte skattearter er differansen mellom bokførte og påløpte skatter betydelige, noe som må tas hensyn til i nasjonalregnskapet. Spesielt gjelder dette for petroleumsvirksomheten, der svingninger i dollarkurs og oljepris betyr mye for sektorens skattepliktige inntekter. I finansstatistikken for offentlig forvaltning fanges differansen mellom påløpte og bokførte skatter opp av en korreksjonssektor for å sikre konsistens i regnskapsføringen av skatter i offentlig forvaltning i alt og i de enkelte forvaltningssektorene.

I tillegg til differansen mellom påløpte og bokførte skatteinntekter fanger denne korreksjonssektoren også opp avvik i overføringer mellom stats- og kommune-regnskapene. Dette skyldes hovedsakelig at kommune-forvaltningen benytter anordningsprinsippet i sine regnskaper, mens statsforvaltningen benytter kontantprinsippet.

Kapittel 6

Viktige begreper i nasjonalregnskapet knyttet til husholdningene

Husholdningene i nasjonalregnskapet omfatter «persons-husholdningene» samt borettslag og boligsameier. Med personhusholdninger menes alle personer som bor i individuelle private husholdninger og alle personer som bor i felleishusholdninger i ulike institusjoner. Eksempler på felleishusholdninger kan være institusjonsboere på aldershjem eller innsatte i norske fengsler. Husholdningene omfatter innenlandske personer, det vil si personer hjemmehørende i Norge.

Borettslag og boligsameier er tatt med i husholdningene fordi disse boligene behandles på samme måte som husholdningenes selveide boliger i nasjonalregnskapet. Bygningene i borettslag og boligsameier inngår sammen med selveide boligbygg og hytter med videre i husholdningenes realkapital.

Sektorklassifikasjonen i nasjonalregnskap ble endret i hovedrevisjonen av statistikkssystemet i 2014. Den institusjonelle definisjonen av husholdningene ble også gjennomgått og justeringen har blant annet gitt en tydeligere avgrensning av husholdningenes funksjon som økonomiens/samfunnets konsumenter.

Blandet inntekt omfatter driftsresultatet i bolignæringen samt næringsinntekten til de personlig næringsdrivende. Næringsinntekten til de personlig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.

Andre inntekter omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Andre utgifter omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Avkastning på forsikringstekniske reserver er inntekter av husholdningenes fordringer på forsikringsselskaper og pensjonskasser. Disse fordringene utgjør verdien av opptjente rettigheter i fondert livs- og pensjonsforsikring. Inntekstposten omfatter avkastningen i form av formuesinntekter fra reservene knyttet til individuelle livsforsikring og innskuddsbaserte pensjonsordninger samt økningen i verdien av de opptjente pensjonsrettighetene knyttet til ytelsesbaserte ordninger.

Disponibel inntekt er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, formuesutgifter og andre utgifter på den andre.

Disponibel realinntekt er samlede inntekter fratrukket skatter og renteutgifter og er justert for prisstigning.

Sparing er definert som disponibel inntekt fratrukket konsum i husholdninger og korrigert for sparing i pensjonsfond.

Sparerate er definert som sparingens andel av disponibel inntekt. Den beregnes ut fra følgende formel: $\text{sparing} / (\text{disponibel inntekt} + \text{korreksjon for sparing i pensjonsfond}) * 100$.

Indirekte målte bank- og finanstjenester er tjenester produsert av finansielle foretak og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

Husholdningenes finansielle balanse

Fordringer og gjeld: Den finansielle balansen viser en sektors finansielle stilling ved utgangen av en periode. På balansens fordringsside finner vi de finansielle eiendelene som er fordringer på de andre sektorene i økonomien. Husholdningenes fordringer omfatter sedler og mynt, bankinnskudd, obligasjoner og sertifikater, aksjer og andeler, forsikringstekniske reserver, utlån og andre fordringer. Balansens gjeldsside domineres av lån fra finansielle foretak (banker, kredittforetak med videre, statlige låneinstitutt). I tillegg til lånegjeld har husholdningene annen gjeld.

Nettofordringer: Nettofordringene beskriver husholdningenes netto finansielle formue ved utgangen av perioden. Nettofordringene beregnes som differansen mellom fordringer og gjeld.

Aksjer: Hovedobjektet aksjer omfatter børsnoterte og unoterte aksjer. Kilden for børsnoterte aksjer er VPS-statistikk som gir markedsverdier både for beholdninger og transaksjoner. For unoterte aksjer registrert i VPS foreligger omsetningspriser som kan benyttes til å anslå markedsverdier. Unoterte aksjer utenfor VPS er i hovedsak vurdert til bokført verdi i finansregnskapet.

Forsikringstekniske reserver: I nasjonalregnskapet behandles forsikringstekniske reserver som fordringer for husholdningene og gjeld for forsikringsselskapene og pensjonskassene. Husholdningenes fordringer omfatter tre typer forsikringstekniske reserver: reserver i skadeforsikring, reserver i livsforsikring og reserver i pensjonsforsikring.

De forsikringstekniske reservene i skadeforsikring omfatter premie- og erstatningsreserver. Premiereservene er forskuddsbetalte premier, mens erstatningsreservene er midler knyttet til inntrufne hendelser, men hvor erstatningene ikke er kommet til utbetaling.

De forsikringstekniske reservene i livs- og pensjonsforsikring omfatter midler som er avsatt i individuelle og kollektive ordninger. De private individuelle kontraktene kombinerer forsikring med sparing og eksempler er individuelle kapital-, pensjon- og livrenteforsikringer. I nasjonalregnskapet klassifiseres alle individuelle kontrakter som livsforsikring.

Pensjonsforsikring er avgrenset til kollektiv ordninger som omfatter gruppelivsforsikring og innskudds- og ytelsesbaserte pensjonsordninger i næringslivet og offentlig forvaltning (i hovedsak kommunale pensjonsordninger). De forsikringstekniske reservene i livs- og pensjonsforsikring reflekterer verdien av de opptjente rettighetene til husholdningene ved utgangen av den aktuelle regnskapsperioden. Opptjente rettigheter er tallfestet på basis av forsikringstekniske prinsipper i nasjonalregnskapet.

Folketrygdens pensjonsordninger og tjenestepensjonene i Statens pensjonskasse er ikke-fonderte ordninger. Verdien av opptjente rettigheter i disse pensjonsordningene er ikke tallfestet i finansregnskapet og de inngår heller ikke som fordringer på husholdningenes balanse.

Utlån, annen egenkapital, andre fordringer og annen gjeld: Her inngår husholdningenes utlån til andre sektorer og annen egenkapital i form av egenkapitalbevis og kapitalinnskudd.

Andre fordringer og annen gjeld omfatter kortsiktige fordrings- og gjeldsforhold. Andre fordringer omfatter blant annet skattefordringer, finansiell verdi av fast

eiendom i utlandet eid av innlendinger, påløpte ikke-mottatte renter, feriepengekrav og leieboerinnskudd med videre Eksempler på annen gjeld er skattegjeld, finansiell verdi av innenlandsk eiendom eid av utlendinger og påløpte ikke-betalte renter.

Inntektsstatistikk for husholdninger

Inntekt etter skatt: Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av privathusholdningenes inntektsutvikling og -fordeling i avsnitt 6.1 er inntekt etter skatt. Dette inntektsbegrepet fremkommer slik:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
+ netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
+ brutto kapitalinntekt
+ sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste konstante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra i inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon: Inntektsstatistikken er en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger som bor i landet ved utgangen av året. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne – institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter: En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet i kapittel 6.1 er den såkalte EU-skalaen benyttet. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens barn får hver vekt lik 0,3. En husholdning bestående av to voksne og to barn (det vil si sum forbruksvekter lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

Realkapital: Beregnet verdi av eiendom, anlegg, eiendeler mv. For primær- og sekundærboliger, nærings-eiendom, skog og gårdsbruk gjelder beregnet markedsverdi. For annen fast eiendom, driftsløsøre og andre eiendeler i næring samt innbo og løsøre gjelder skattemessig formuesverdi.

Bruttofinanskapital: Omfatter bankinnskudd, andeler i aksje-, obligasjons- og pengemarkedsfond, aksjer, formue i aksjesparekonto, obligasjoner og andre verdipapirer. Det er fra 2017 beregnet markeds-/omsætningsverdi av produkter med skattemessige verdsettelsesrabatter. Før 2017 var skattepliktig bruttofinanskapital lik beregnet bruttofinanskapital.

Bruttoformue: Bruttoformue er summen av beregnet realkapital og beregnet bruttofinanskapital.

Nettoformue: Nettoformue er sum bruttoformue fratrasket sum gjeld.

Gini-koeffisient: Et mål på statistisk spredning. Den er mest brukt som et mål for ulikhet i inntektsfordeling eller ulikhet i formuesfordeling. Defineres som et tall mellom 0 og 1. Jo nærmere 0, desto større likhet.

Desil: Desiltabeller viser hvor stor andel av totalinntekten (eller formuen) som tilfaller 10 tallmessig like store grupper av befolkningen når disse er rangert etter inntekt (eller formue). Desil 1 vil være tidelen med lavest inntekt (formue), mens desil 10 vil være den «rikeste» tidelen. Dersom fordelingen var helt lik, ville alle grupper motta 10 prosent av all inntekt (eller formue).

P90/P10 er forholdstallet mellom inntekten til den personen som har laveste inntekt i desil 10 (P90), og den personen som har høyest inntekt i desil 1 (P10).